

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DISERTAČNÍ PRÁCE

TEMPORÁLNÍ VZTAHY V ČESKÝCH BAROKNÍCH TEXTECH

Autorka disertační práce: Mgr. Petra Mondříková

Obor doktorského studia: Český jazyk

Vedoucí disertační práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc. (Ústav bohemistiky
Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích)

České Budějovice

2013

Prohlašuji, že jsem svoji disertační práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 11. února 2013

Mgr. Petra Mondříková

.....

ANOTACE

Předkládaná disertační práce řeší problematiku vyjadřování temporálních relací (současnosti a nesoučasnosti) v textech autorů barokní doby. Do excerptce bylo zahrnuto 44 děl dobové literární produkce. Téma vychází ze sémantického vymezení časových vztahů v barokním jazyce a zasahuje do parataktického i hypotaktického způsobu vyjádření. V rámci parataktického spojení skladebných celků analyzujeme spojení souvětí (spojení hlavních vět a spojení souřadných vět vedlejších), spojení textové a větěčlenské, v rámci hypotaktického spojení převážně vztah věty hlavní a vedlejší věty příslovečné časové. Klasifikace podle jednotlivých souřadnicích a podřadicích spojovacích prostředků je vedena snahou získat komplexní přehled možných způsobů vyjadřování temporálních vztahů.

Cílem práce je přispět k analytickému zkoumání syntaktické roviny jazyka barokní doby a potvrdit tak hypotézu o neporušené kontinuitě jazykového vývoje mezi obdobími humanistickým, barokním a obrozenským.

ANNOTATION

The presented dissertation addresses the issue of expressing temporary relations (the present and the past) in the texts of the authors of the Baroque period. The excerpt includes 44 works of historic literary output. The topic is based on a semantic definition of temporal relationships in the Baroque language and interferes with the paratactic and hypotactic method of expression. Within the scope of paratactic connection of syntactic units, we analyze phrasal connections (the connection of main clauses and the connection of paratactic subclauses), text and phrasal connections, within the scope of hypotactic concentration mainly the relationship of the main and subordinate adverbial clauses of time. The classification according to various paratactic and subordinating conjunctions is led by the effort to obtain a comprehensive overview of the possible ways to express temporal relationships.

The aim of the work is to contribute to an analytical examination of the syntactic language level of the Baroque period and to confirm the hypothesis of intact continuity of the language development between the humanistic, Baroque and National Revival periods.

Mé upřímné poděkování patří paní doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za cenné rady a připomínky při psaní této disertační práce, rovněž také za vedení celým doktorským studiem.

Dále velmi děkuji panu doc. PhDr. Josefu Štěpánovi, CSc., za vstřícnost a podněty vztahující se k tématu disertační práce.

Symbolicky bych chtěla poděkovat paní PaedDr. Jarmile Alexové, CSc., že ve mně při magisterském studiu vzbudila hluboký zájem o skladbu barokní i současné češtiny. Dále bych jí chtěla poděkovat za návrh pokračovat v doktorském studiu, za výběr tématu disertační práce a také za nezapomenutelné konzultace.

OBSAH

1 Úvod	10
1.1 Zdůvodnění výběru tématu	11
1.2 Cíl a metody disertační práce	12
1.3 Struktura disertační práce	14
1.4 Poznámky k excerpci pramenů	14
1.5 Charakter východiskového materiálu	15
2 Teorie a terminologie souvětí a temporálních vztahů v dosavadních lingvistických pracích	17
2.1 Vymezení pojmů parataxe, hypotaxe, hlavní věta, vedlejší věta	17
2.1.1 Klasifikace hypotaktického a parataktického spojení syntaktických celků	19
2.2 Studie zaměřené na vývoj českého souvětí a na jeho analýzu	21
2.3 Podstata temporálního vztahu	23
2.3.1 Významové odstíny temporálního vztahu	24
2.3.2 Spojovací prostředky ztvárňující temporální vztahy	25
2.3.3 Pojetí temporálního vztahu v lingvistických studiích	26
3 Temporální vztah současnosti v barokních textech	44
3.1 Hypotaktické vyjádření temporálního vztahu současnosti	44
3.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky	45
3.1.1.1 Shrnutí	56
3.1.2 Korelativní výrazy	58
3.1.2.1 Shrnutí	70
3.1.3 Kvazikorelativní výrazy	72
3.1.3.1 Shrnutí	73
3.2 Parataktické vyjádření temporálního vztahu současnosti	74
3.2.1 Souvětěné spojení	74
3.2.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky	75
3.2.1.1.1 Shrnutí	79

3.2.2	Textové spojení	80
3.2.2.1	Jednoduché a složené konektory	80
3.2.2.1.1	Shrnutí	85
3.2.3	Větněčlenské spojení	86
3.2.3.1	Jednoduché a složené spojovací prostředky	86
3.2.3.1.1	Shrnutí	89
4	Temporální vztah předčasnosti v barokních textech	90
4.1	Hypotaktické vyjádření temporálního vztahu předčasnosti	90
4.1.1	Jednoduché a složené spojovací prostředky	90
4.1.1.1	Shrnutí	100
4.1.2	Korelativní výrazy	102
4.1.2.1	Shrnutí	116
4.1.3	Kvazikorelativní výrazy	117
4.1.3.1	Shrnutí	118
5	Temporální vztah následnosti v barokních textech	119
5.1	Hypotaktické vyjádření temporálního vztahu následnosti	119
5.1.1	Jednoduché a složené spojovací prostředky	119
5.1.1.1	Shrnutí	130
5.1.2	Korelativní výrazy	131
5.1.2.1	Shrnutí	139
5.1.3	Kvazikorelativní výrazy	141
5.1.3.1	Shrnutí	141
5.2	Parataktické vyjádření temporálního vztahu následnosti	142
5.2.1	Souvětné spojení	142
5.2.1.1	Jednoduché a složené spojovací prostředky	142
5.2.1.1.1	Shrnutí	160
5.2.1.2	Dvojité spojovací prostředky	163
5.2.1.2.1	Shrnutí	169
5.2.1.3	Trojité spojovací prostředky	171
5.2.2	Textové spojení	171
5.2.2.1	Jednoduché a složené konektory	171
5.2.2.1.1	Shrnutí	191

5.2.2.2 Dvojité konektory	193
5.2.2.2.1 Shrnutí	195
5.2.3 Větněčlenské spojení	196
5.2.3.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky	197
5.2.3.1.1 Shrnutí	200
5.2.3.2 Dvojité spojovací prostředky	201
5.2.3.2.1 Shrnutí	208
5.2.3.3 Trojité spojovací prostředky	210
5.2.3.3.1 Shrnutí	211
6 Modifikace temporálního vztahu v barokních textech	213
Závěr	215
Prameny a literatura	224
Prameny	224
Vybrané dobové gramatiky	229
Literatura	230
Zusammenfassung	247

1 Úvod

V centru našeho zájmu stojí analytické zkoumání jazyka barokní doby. Ve srovnání s jinými dějinnými epochami vývoje naší mateřštiny zůstává české jazykovědné bohemistice dosud mnoho oblastí k probádání, přestože v posledních desetiletích můžeme směle hovořit o vzrůstajícím zájmu o slovesné baroko. Často převažující negativní hodnocení barokní češtiny, jehož počátek můžeme zahrnout do doby obrozenské, zůstalo v podvědomí jazykovědců pevně zakořeněno. Rovněž po komunistickém převratu v Československu roku 1948 nebylo vhodné o barokním jazyce publikovat pod pohružkou politické perzekuce. Podle A. Sticha (1991, s. 57; 1995, s. 50) souvisí distance od jazykového vývoje 17. a 18. století jen s reflexí obecnějších postojů, které česká společnost zaujímalala k politickým, náboženským, kulturním a hospodářským poměrům v českých zemích doby pobělohorské. Ustálilo se mínění, že je těmto fenoménům záhodno připsat záporná hodnotová znaménka, což se vztáhlo taktéž na poměry jazykové.¹ Zásluhou Havránkovy studie s názvem *Vývoj spisovného jazyka českého* (1936) nastal do jisté míry obrat ve vnímání barokní češtiny. Podle autora byl tehdejší stav jazyka způsoben nikoli vnitřními faktory, ale vnějšími, tj. omezením funkčního rozpětí češtiny 17. a 18. století. A. Stich (1991, s. 60, 62) zdůrazňuje, že se jazykové prvky barokní doby, které byly obrozenci kritizovány, např. šíření diftongizace *y > ej*, úžení, protetické *v-* atd., tj. nespisovné prvky kořenící v barokní češtině, staly typickými pro dnešní obecnou češtinu, jíž se mluví na větší části českého jazykového území. Tímto faktem je názor o diskontinuitě jazykového vývoje způsobeného stavem češtiny v barokním období vyvrácen.

Analytické zkoumání barokních textů přináší v posledních desetiletích nové pohledy na toto období naší mateřštiny, potvrzují se názory, že barokní čeština, přestože pobělohorské události značně ztížily její postavení zejména omezením jejích funkcí, tvoří v rámci vývoje jazyka plynulý přechod od doby humanistické po dobu obrozenskou.²

---

¹ Např. podle K. Svobody (1988, s. 171) vývoj souvětí obrozenské doby doháněl v souvětí stavbě to, co se v předchozích staletích v důsledku národního a sociálního útisku nemohlo rozvíjet. J. Vlček uvádí (1960, s. 589), že teprve Josef Dobrovský vyvedl spisovný jazyk z vnitřní pohromy, která nebyla o nic menší než obecná vnější pohroma pobělohorská.

² Blíže se k problematice barokního jazyka nevyjadřujeme, výstižně ji popsal ve své monografii *Spojovací prostředky v češtině období baroka* (2003) P. Kosek v kapitolách s názvy *Recepce barokní češtiny* (s. 7–14) a *Charakteristika barokního jazyka* (s. 14–18) či M. Janečková v úvodní kapitole (s. 5–15) své monografie s názvem *K jazyku českého baroka. Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantit* (2009).

Předkládanou prací chceme přispět k rehabilitaci zájmu o jazyk barokní epochy, neboť sdílíme názor, že dokonalé poznání současného stavu naší řeči je možné pouze se znalostmi zákonitostí vývoje předcházejících jazykových etap.

1.1 Zdůvodnění výběru tématu

Skladba barokní češtiny představuje dosud ne zcela probádanou lingvistickou oblast, komplexní pohled na syntaktickou strukturu parataktických vztahů přináší monografie Jarmily Alexové *Vývoj českého barokního souvětí souřadného* (2009). V této knize autorka zaměřila pozornost na analýzu souvětí slučovacích, odporovacích, stupňovacích, vylučovacích, důsledkových, důvodových a vysvětlovacích ve značném množství textů vzniklých mezi léty 1630–1750. Sledovala spojovací prostředky, jež v barokní době zaujímaly v syntaktickém systému jazyka centrální či periferní postavení. Přínosné je přehledné členění jednotlivých souvětých typů na souvětí asyndetická, spojková, souvětí s prostředky lexikálními, hypotaktickými, souvětí s citoslovci, s vícedílnými spojovacími výrazy aj. Metodologicky autorka navazuje na Bauerův *Vývoj českého souvětí* z roku 1960.

Naopak studie Pavla Koska jsou zaměřeny na syntaktické funkce vybraných spojovacích prostředků.³ V autorově monografii s názvem *Spojovací prostředky v češtině období baroka* (2003) je věnována pozornost vývoji několika spojovacích výrazů v době pobělohorské (*ano, ješto, aniž, nebo* aj.), resp. dominuje excerpce z děl autorů 3. a 4. barokní generace, tj. vrcholného a pozdního baroka.

Z uvedeného základního přehledu, který je primárně věnován barokní syntaxi, vyplývá, že souřadné souvětí barokní češtiny bylo poměrně dobře zpracováno, naopak podřadné souvětí dosud probádáno není. Pokud se soustředíme na analýzu časových relací v barokních textech, zjistíme, že se v mnohých odborných publikacích setkáme pouze s obecným výkladem určitých jevů barokního jazyka. Mnozí autoři se omezují na časové vztahy a významy v současném jazyce, popř. zkoumají jen vybrané spojovací

---

³ Např. *Specializace spojky „jak“ v časových větách* (SPFFBU 1996), *Funkční užití výrazu „sice“ v češtině období baroka* (SPFFBU 1997), *Příspěvek k poznání vývoje spojovacích prostředků odvozených od výrazu „brže“* (SPFFBU 1998), *Disjunktivní spojka „nebo“ v období baroka* (SPFFBU 1999), *Přípustkové věty v barokní češtině* (*Čeština – jazyk slovanský* 2, 2005b), *Odporovací spojovací prostředky v barokní češtině* (*Komunikace – styl – text*, 2006), *Následkové spojovací výrazy v barokní češtině* (SPFFBU 2007), *Stupňovací spojovací prostředky v barokní češtině* (*Listy filologické* 2007), *Tzv. účinkové věty v barokní češtině* (SPFFBU 2008b) aj. Pro naši práci je cenný Koskův příspěvek s názvem *Časové věty v barokní češtině* (*Slovanské studie IX*, 2005a), představující sondu do spojení hlavní věty s vedlejší větou příslovečnou časovou (viz níže).

prostředky doby barokní, které mohou za určitých podmínek tyto významy či vztahy vyjadřovat. Komplexní pohled na temporální relace v barokních textech v současné lingvistické odborné literatuře postrádáme.

1.2 Cíl a metody disertační práce

Disertační práce s názvem *Temporální vztahy v českých barokních textech* vychází ze sémantického vymezení časových relací v jazyce, jde proto napříč výklady o souřadném a podřadném spojení syntaktických celků, neboť právě relativní časové vztahy mohou být vyjadřovány v obou zmíněných typech pomocí souřadících a podřadících spojovacích prostředků. Usilujeme o obohacení syntaktického poznání v rámci parataktického spojení (spojení souvětí – spojení hlavních vět a spojení souřadných vět vedlejších, dále spojení textové a spojení větňčlenské) a v rámci hypotaktického spojení (vztah věty hlavní a vedlejší věty příslovečné časové) skladebných jednotek, včetně vět s časovým relativním příslovcem *pokud* (a jeho variantami), které se vztahuje k substantivu pojmenovávajícímu čas ve větě řídící (srov. níže kapitolu 3.1.3). Poněkud stranou necháváme u hypotaktického spojení ve vedlejší větě časové vztahné příslovce *kdy* vážící se k substantivu pojmenovávajícímu čas (jediný doklad viz níže v kapitole 3.1.3) a časové příslovce *když* ve větách s obráceným sledem vět z důvodu ojedinělého výskytu uvedených jevů v analyzovaných barokních pramenech.⁴

V práci si klademe za cíl objasnit způsoby, kterými jsou vyjadřovány temporální vztahy (současnost, nesoučasnost – v rámci nesoučasnosti předčasnost a následnost) v textech doby barokní, a to zvláště v dílech prozaických, sporadicky v poezii. Při syntaktické analýze přihlížíme k větosledu, zajímá nás postavení věty vedlejší ve vztahu k větě hlavní (antepozice, postpozice, interpozice), dále zohledňujeme slovesný čas a vid věty závislé i řídící. Neklademe si za cíl vysvětlovat etymologický původ jednotlivých spojovacích prostředků, závislost vidových forem na vyjadřování časových relací, ani nijak závažně neporovnáváme barokní stav jazyka s obdobím humanistickým a obrozenským. Analyzujeme barokní souvětí, nikoli jeho vnitřní vývoj. Domníváme se, že by bylo vhodné věnovat těmto jevům samostatné studie. Do práce zahrnujeme

---

⁴ Přestože časové vztahy velmi výrazně ztvárnějí i transgresivní konstrukce, které dokonce v některých barokních literárních památkách při vyjadřování těchto vztahů dominují, necháváme je stranou našeho zájmu, protože jde o samostatnou problematiku, která by práci značně rozšířila. Blíže se k tomuto jevu vyjadřuje např. J. Panevová (2011, s. 1121–1125) a P. Mondříková (2010a, s. 114–121). Zcela stranou ponecháváme vyjadřování temporálních vztahů příslovečným určením času v rámci věty jednoduché.

okrajově taktéž modifikaci temporálního vztahu, v níž se vyjádření blíží jiné okolnosti, např. podmínce, přípustce, příčině aj.

Předpokládáme, že disertační práce přispěje k poznání barokního jazyka zvláště v oblasti syntaktického bádání. Hlavním přínosem práce bude přehled a klasifikace možných způsobů vyjadřování časových relací v textech autorů barokní doby prostřednictvím charakteristických spojovacích prostředků. Termín spojovací prostředek chápeme ve svém významu velmi široce, neboť pod tento ústřední syntaktický pojem zahrnujeme nejen spojovací výrazy (tj. spojovací prostředky gramatické), ale rovněž spojovací prostředky lexikální (tj. příslovce s vlastním lexikálním významem, která bývají mnohdy v tradičním pojetí považována za větný člen věty hlavní).⁵ Zmíněný přístup se jeví jako vhodný, neboť při analýze vycházíme striktně ze sémantického vymezení temporálních vztahů. V textovém spojení užíváme podle běžného úzu termín konektor,⁶ nikoli spojovací prostředek. Jak už bylo výše řečeno, zkoumáním stavu jazyka v jeho nejrůznějších vývojových obdobích přispíváme ke komplexnějšímu pochopení vývoje a současného stavu naší mateřštiny.

V rámci našeho zkoumání využíváme celou řadu metod vědecké práce. Počáteční metodou je excerpce čtyřiceti čtyř tištěných pramenů, tj. přes 3500 stran textu různé žánrové příbuznosti, rozličné jazykové, zvláště pak stylistické hodnoty, i zcela rozdílného rozsahu a časového vzniku, materiálu původního, v menší míře také překladového. Při zkoumání temporálních vztahů v barokních textech využíváme k roztřídění excerpt z hlediska současné a nesoučasné platnosti skladebných jednotek jednu z forem klasifikační analýzy, a to metodu syntetické klasifikace, pomocí níž sledované skladebné jevy třídíme do logických skupin. Tuto metodu považujeme v syntaktickém rozboru za stěžejní. Užití metody komparace excerpovaných dokladů je vedeno snahou získat přehled o syntaktickém charakteru daných kontextů v rámci spojení hypotaktických i parataktických. Pomocí této metody určíme, zda jsou temporální vztahy současnosti a nesoučasnosti vyjadřovány v barokní češtině obdobným, či odlišným způsobem vzhledem k současnému stavu jazyka, popř. i vzhledem k syntaxi doby obrozenské a staročeské. Nutno podotknout, že v disertační

---

⁵ Mezi příslovci, která jsou příslovečnými určeními času ve větě hlavní, protože mají svůj vlastní lexikální význam, a příslovci, která stojí mimo větu hlavní jako spojovací prostředky parataktické, protože jejich lexikální význam je oslaben, evidujeme plynulý přechod. Tento jev zmiňuje rovněž J. Alexová (2009, s. 19). Uvádí, že hranice mezi spojením s příslovci nebo příslovečnými výrazy a spojením asyndetickým je mnohdy velmi nezfetelná. Autorka ve své knize pracuje mj. s termínem souvětí s prostředky lexikálními.

⁶ J. Hoffmannová a I. Kolářová (2007, s. 81–82; 2008, s. 353) upozorňují na problematiku užívání tohoto termínu.

práci jednoznačně dominuje užití synchronní metody, tj. analyzujeme temporální relace v barokní češtině, okrajově zahrnujeme metodu diachronní, díky níž je možné získané poznatky konfrontovat se stavem jazyka v obdobích předcházejících i následujících.

1.3 Struktura disertační práce

Členění hlavní analytické části je podřízeno cíli disertační práce, tzn., provádíme klasifikaci relativních temporálních vztahů na základě vyjadřování současnosti a nesoučasnosti, v rámci nesoučasnosti vymezujeme vyjádření časového vztahu předčasnosti a následnosti. Tyto hlavní časové relace dále dělíme podle způsobu jejich vyjadřování (podle formy), tj. soustředíme se na hypotaktické, či parataktické ztvárnění pomocí specifických spojovacích prostředků.

Pro větší přehlednost dále členíme hypotaktické vyjádření časových vztahů (současnosti, předčasnosti, následnosti) podle a) jednoduchých a složených spojovacích prostředků, b) korelativních výrazů a c) kvazikorelativních výrazů. V rámci parataktického ztvárnění časových vztahů vymezujeme souvětí, textové a větněčlenské spojení, každé z nich dále klasifikujeme podle formy spojovacího prostředku na a) jednoduché a složené spojovací prostředky, popř. konektory, b) dvojité spojovací prostředky, popř. konektory a c) trojitě spojovací prostředky. Zvolený přístup je tedy primárně založen na klasifikaci temporálního vztahu současnosti a nesoučasnosti podle charakteristických spojovacích prostředků, jež dokládáme v různých variantách, neboť se kterákoli z nich mohla stát základem spojovacího prostředku, který by se jevil pro pozdější vývoj jako základní a běžně užívaný.

Důležitou roli v klasifikaci časových vztahů zastávají vidové a časové charakteristiky uplatňovaných sloves, na ně upozorňujeme pouze ve vybraných případech v rámci jednotlivých spojovacích prostředků.

1.4 Poznámky k excerpci pramenů

Pro potřeby disertační práce je nutná určitá restrikce excerpovaného materiálu. Ze složitých souvětí excerpujeme zpravidla jen ty části, které dokládají jazykový jev námi sledovaný. Vložené věty nečasového charakteru v zásadě vypouštíme, pokud jejich absence neznemožňuje srozumitelnost dokladu. Jednotlivá excerpta řadíme v analytické části chronologicky s důrazem na první výskyt daného syntaktického jevu.

1.5 Charakter východiskového materiálu

Materiálová báze je tvořena 44 prameny vznikuvšími mezi léty 1590–1747. Většinu z nich jsme excerpovali v plném rozsahu, v některých případech jsme měli k dispozici pouze část literární památky (viz Seznam pramenů). Zaměřili jsme se především na díla původní, do analýzy jsme zahrnuli ojediněle i díla přeložená barokními autory (*Theatrum mundi minoris*, *Věčný pekelný žalář*, *Bible svatováclavská*). Z důvodu možné komparace vyjadřování časových vztahů v období předbarokním a barokním zohledňujeme taktéž okrajově díla doby humanismu, největší pozornost je však věnována pramenům raného, vrcholného a pozdního baroka.

Do materiálové báze jsme se snažili zahrnout prameny různé žánrové platnosti. Provedli jsme excerpci mravněvýchovných a moralistních spisů Lomnického s názvy *Kupidova střela* (1590) a *Dětinský rápek* (1609), Vodňanského *Theatrum mundi minoris* (1605), Šteyerův překlad Manniho *Věčného pekelného žaláře* (1676), Jestřábského *Vidění rozličné sedláčka sprostného* (1719), Klugarův *Catechismus* (1746) a Konstancův překlad Rodríguezova náboženského výkladového traktátu *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských* (1664).

Do analýzy jsme zařadili také Komenského didaktický spis *Informatorium školy mateřské* (1630) a filosoficko-náboženská díla *Labyrint světa a ráj srdce* (1623), *Kšaft umírající matky, jednoty bratrské* (1650), *Truchlivý I, II, III, IV* (1623, 1624, 1651, 1660).

Epistolografické spisy reprezentují Komenského *Listové do nebe*⁷ (1619), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic* (1638–1648) a Kolčavovy *Dva listy o hudbě* (1709).

Z hagiografických souborů jsme vybrali část z *Vita sanctorum to jest Životové, skutkové a utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštnějších svatých Valentina Leuchtia* (1625), *Dvanáctero* (1630) J. Z. Fialy Budínského a část z *Vitae sanctorum Laurentia Suria* (1696). Dále pak Vieriův náboženský román *Christoslaus aneb Život Kristoslava knížete* (1689).

Z kronikářských spisů jsme do excerptce zahrnuli Kapihorského *Historii kláštera sedleckého* (1630) a Hammerschmidovu *Historii klatovskou* (1699). Dále jsme z meditativní prózy vybrali Bridelův *Trýlístek jarní* (1662), analyzovali jsme také Božanův kancionál *Slaviček rájský* (1719), rovněž anonymní popis slavnosti s názvem

---

⁷ V tomto díle epistolárně alegorická forma.

Žďár pět set let starý (1735), popis řádu žďárského nepomucenského bratrstva s názvem *Zelená hora* (1747) a Slavičkovu zpěvohru *A stala se svatba* (1735).

Největší prostor jsme věnovali analýze homiletických spisů, tj. excerpovali jsme 16 kázání tištěných jako samostatné artefakty: Šlechtovo *Kázání v svátek svatého Bartoloměje* (1656), Mezleckého *Vinšovaný ouplněk měsíce v temnostech noci* (1710), Bilovského *Neděli druhou adventní* (1718), Krumovu *Pastorellu Betlemskou* (1722), Procházkovu *Zahradu rozkoše* (1724), Steydlův *Lauretánský domeček v svatém lese* (1723), Bartysovu *Růži nad potoky vod vsazenou* (1733), Schusterovu *Léčivou vodu milostí* (1730), Vokounův *Roztrhaný šat sv. Bernarda* (1731), Henetův *Hic datus est vobis* (1734), Rebmannovu *Sáru pět set let starou* (1735), Borromaeovu *Ženu krásnou náramně* (1735), Khellova kázání *Nepomucena mater* (1735) a *Novus virgineus pontifex* (1735), Svobodova *Nového křížovníka s červeným srdcem a nového mučedníka od prolité v srdci krve Svatého Jana Nepomuckého* (1736), Hloupovu *Lucernu mezi vodmi mořskými plující* (1737) a Koniášův soubor kázání s názvem *Vejtažní naučení* (1740).

Excerpci časových vztahů jsme provedli rovněž v *Bibli svatováclavské* (1677), přeložené Konstancem, Šteyerem a Barnerem.

Pokud jsme využili spisů vydaných v nové době, řídili jsme se v zásadě textem a interpunkcí editorů. Pro přepis dokladů z původních tisků dodržujeme zásady, které navrhl Josef Vintr (*Listy filologické* 121, č. 3–4, 1998, s. 341–346).

2 Teorie a terminologie souvětí a temporálních vztahů v dosavadních lingvistických pracích

V této části disertační práce představíme některé možnosti pojetí parataktického a hypotaktického spojení syntaktických jednotek, soustředíme se na vymezení pojmu hlavní a vedlejší věta, dále naznačíme vybrané způsoby klasifikace souřadného a podřadného souvětí, nakonec se zaměříme na problematiku chápání temporálních vztahů a jejich popis v reprezentativních mluvnických příručkách a odborných studiích.

2.1 Vymezení pojmů parataxe, hypotaxe, hlavní věta, vedlejší věta

J. Bauer (1960, s. 13, s. 18; 1972a, s. 171) hodnotí protiklad mezi souřadným a podřadným souvětím jako základní, nutné a správné kritérium klasifikace souvětí, které má z vývojového hlediska plné oprávnění. Tradičně podle principu parataxe⁸ představují spojené věty samostatné a rovnocenné celky spjaté vztahem koordinace, tzn., žádná z vět se nezačleňuje do jiné věty jako její větný člen (věta neobsazuje žádnou pozici ve větě jiné), v tomto případě se jedná o souvětí souřadné. Naopak podle principu hypotaxe se jedna z vět začleňuje do jiné věty jako její větný člen (jedna z vět obsazuje některou z pozic jiné věty), tzn., jedna z vět je nadřazená, druhá podřazená, jsou tedy spjaty vztahem determinace. V tomto případě hovoříme o souvětí podřadném, srov. např. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 447–448), M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 346–347), J. Bauer (1960, s. 13).⁹

F. Trávníček (1951, s. 674–675) např. vymezuje ještě souvětí myšlenkově podřadné, které se skládá z vět mluvnicky hlavních, přitom však je jedna z vět myšlenkově závislá na větě druhé, myšlenkově vedlejší (dokládá těmito příklady: *Prosím tě, podej mi to. Jen jsem se ohlédl, už byl pryč*). Kopečný (1962b, s. 308) řadí obdobné příklady (*První šáteček namočila, tu se s ní lávka prolomila.*) do parataxe determinační.

F. Kopečný (1962b, s. 303–304) shrnuje dvě odlišná pojetí ve vymezení souvětí souřadného a podřadného podle přítomnosti hlavních a vedlejších vět:

1) Souvětí souřadné je takové souvětí, v němž jsou alespoň dvě věty hlavní (na přítomnosti vedlejších vět nezáleží, neboť se přimknou ke svým příslušným větám

---

⁸ Blíže k vymezení parataxe viz např. H. Běličová (1985, s. 193–202).

⁹ Blíže k vymezení souvětí a jeho klasifikaci J. Alexová (2009, s. 13–18), P. Kosek (2003, s. 37–43), J. Blažek (1975, s. 143–152), K. Svoboda (1961, s. 241–254; 1967, s. 132–136), J. Hrbáček (1992–1993, s. 52–58) aj.

hlavním jako jejich skladebné členy), tedy souvětí, kde se vyskytuje koordinační poměr mezi větami hlavními. Naopak souvětí podřadné je takové, v němž je jen jedna věta hlavní a ostatní jsou vedlejší (koordinační poměr se může vyskytnout jen mezi větami vedlejšími). Toto pojetí zastává např. J. Gebauer a V. Ertl.¹⁰

2) Souvětí souřadné je složeno jen z vět hlavních, tzn., nevyskytuje se v něm vztah podřízenosti. Naopak souvětí podřadné je takové, které obsahuje větu vedlejší, tzn., vyskytne se vztah podřízenosti. Toto pojetí zastává např. V. Šmilauer a F. Trávníček.

S výše uvedeným však souvisí také problematika vymezení pojmu hlavní a vedlejší věta. Tradičně se setkáváme s tvrzením, že hlavní věta je mluvnicky samostatná, naopak vedlejší věta samostatnost postrádá, neboť je obsahově závislá na větě hlavní, srov. F. Trávníček (1951, s. 666–667) aj. Toto pojetí je však v posledních desetiletích považováno za příliš vágní, nedostatečné i nesprávné (např. J. Bauer, 1972b, s. 202). *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 448) vymezuje hlavní větu jako větu, která se v souvětí nejeví jako podřazená vzhledem k žádné jiné větě téhož souvětí, a naopak za vedlejší větu považuje větu, která se jeví vzhledem k některé z vět daného souvětí jako podřazená. S tím souvisí definice M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 347): věta začleněná do jiné věty jako její větný člen je vedlejší, věta syntakticky nezačleněná je hlavní.

K. Svoboda (1972, s. 24–37) však stanovil ještě další kritéria, podle nichž je možné ve sporných případech určit větu hlavní a vedlejší (uvádíme výběrově):

- 1) Kritérium modálnostní (určuje, zda spojení vět tvoří strukturu lineární či stupňovitou).
- 2) Kritérium větněčlenské¹¹ (hlavní věta je ta, která není k jiné větě ve vztahu větně členském, věta vedlejší je ta, která na jiné větě závisí mluvnicky jako její větný člen).
- 3) Kritérium větosledné (možnost převádění věty z postpozice do antepozice je větším znakem hypotaktičnosti).
- 4) Transformace souvětí oznamovacího na tázací.

---

¹⁰ Pro potřeby naší práce je vhodné pojetí první, viz níže.

¹¹ Substituce větným členem.

2.1.1 Klasifikace hypotaktického a parataktického spojení syntaktických celků

V této části pouze stručně představíme základní přístupy týkající se klasifikace souvětí, neboť stanovený cíl disertační práce důslednou komparaci názorů nevyžaduje. Problematika třídění hypotaktického spojení syntaktických celků je v české bohemistické praxi založena na dosud nevyhraněných či nejednotných kritériích.

M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 350–351) shrnují přístupy ke klasifikaci podřadného souvětí:

- 1) Podle základního kritéria funkčně syntaktického, tj. podle větněčlenské funkce vedlejší věty v syntaktické struktuře věty řídicí; v tomto případě hovoříme o větněčlenské klasifikaci vedlejších vět (věty podmětné, předmětné, přívlastkové, doplňkové, přísudkové, příslovečné a přístavkové), kterou důsledně propracoval V. Šmilauer.
- 2) Podle kritéria formálně výrazového, tj. pomocí jakých prostředků je vztah mezi větami realizován; v tomto pojetí se rozlišují věty zájmené, příslovcové, částicové, spojkové aj. Díky tomu je možné provést jemnou funkčně sémantickou analýzu a diferenciaci spojovacích výrazů. Tento přístup zastává např. K. Svoboda či mírně modifikuje J. Štěpán.
- 3) Podle vztahu, v jakém jsou obsahy závislých vět k obsahům vět řídicích, tj. klasifikace vedlejších vět na obsahové, doplňovací vztažné a příslovečně určovací, kterou provedl J. Bauer. J. Bauer (1960, s. 18) respektuje sémantické vztahy mezi větami, neboť při vzniku a vývoji souvětých typů se neuplatnila jako rozhodující faktor větněčlenská funkce vedlejší věty, nýbrž hlavní roli nesl právě významový vztah věty vedlejší k větě hlavní, srov. např. J. Bauer a M. Grepl (1965, s. 169), J. Bauer (1972a, s. 174). Tento přístup má své kořeny u F. Trávníčka, který po vzoru V. Ertla rozlišuje vedlejší věty obsahové a doplňovací.

Souřadné souvětí je založeno na obsahovém vztahu druhé věty vzhledem k větě první, přístupy ke klasifikaci tohoto typu spojení syntaktických celků se různí nikoli stanovenými kritérii, ale spíše počtem podtypů, např. V. Zikmund (1863) vymezuje tři podtypy souřadného souvětí (spojovací, odporovací spolu s rozlučovací a příčinné spolu s výsledným), rovněž F. Trávníček (1951) dělí tentýž počet podtypů (slučovací, odporovací a vylučovací), J. Gebauer (1929) člení čtyři podtypy souřadného souvětí (slučovací, odporovací, příčinné a výsledné), V. Šmilauer (1947) vymezuje taktéž čtyři podtypy (slučovací, stupňovací, odporovací a rozlučovací), K. Svoboda (1972) rozlišuje

pět podtypů souřadného souvětí (slučovací, stupňovací, vylučovací, odporovací a s větou prostě vysvětlovací), dále zahrnuje do souřadného souvětí s věcnými obsahy ve věcné subordinaci souvětí s vysvětlovacími větami příčinnými a důvodovými a s větami důsledkovými. F. Kopečný (1962b) klasifikuje šest souvětých podtypů (slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, rektifikační a vysvětlovací), J. Bauer (1960) vymezuje tentýž počet souvětých podtypů (slučovací, odporovací, stupňovací, vylučovací, důsledkové a vysvětlovací s důvodovým), touž klasifikaci uvádí J. Bauer a M. Grepl (1965). B. Havránek a A. Jedlička (1986) vyčleňují dokonce sedm samostatných podtypů souřadného souvětí (slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, důsledkové, příčinné a vysvětlovací).¹²

Sémanticky orientovaný syntaktický popis souvětí představuje svébytný typ komplexní klasifikace spojení skladebných celků. Souvěté struktury jsou tříděny podle toho, zda jde o zapojování jedné větné propozice do jiné propozice (propozice jsou na sobě sémanticky závislé), nebo zda jde o spojování větných propozic (propozice spolu souvisejí, ale jsou na sobě sémanticky nezávislé).¹³ Tento přístup je důsledně zpracován v *Mluvnici češtiny 3* (1987, s. 443–538), v níž jsou souvěté podtypy klasifikovány takto:

- 1) Mezipropoziční vztahy externí.
  - a) Sémantická paralelnost propozic [koordinální vztahy (slučovací vztah, odporovací vztah, konfrontační vztah, vylučovací vztah, stupňovací vztah), adordinační vztah, vysvětlovací vztah].
  - b) Mezipropoziční sémantická závislost (souvislosti časové, souvislosti typu kauzálního, spojení rázu způsobového).
- 2) Inkorporace jedné propozice do druhé.
  - a) Základové souvěté struktury s větami obsahovými.
  - b) Propozice popisně pojmenovací.
- 3) Křížení propozic a splývání propozic.
- 4) Vztažení propozice k obsahu nominálního výrazu.

---

¹² Časové vztahy jsou v barokních textech vyjadřovány napříč významovými vztahy, nacházíme je v souvětích slučovacích, odporovacích, stupňovacích, důsledkových a vysvětlovacích s důvodovými (viz níže).

¹³ Blíže k tomuto pojetí např. M. Grepl (1977–1978, s. 7–29).

2.2 Studie zaměřené na vývoj českého souvětí a na jeho analýzu

Okrajově představíme nejdůležitější studie, jež jsou zaměřené na vývoj českého souvětí a barokní syntax.¹⁴

Jako první na potřeby systematického propracování syntaxe velmi obratně reagoval středoškolský profesor **V. Zikmund**, který svou téměř sedmisetstránkovou *Skladbou jazyka českého* (1863) předurčil směr a vývoj českého syntaktického myšlení. Zikmundova *Skladba* je cenná díky podrobnému propracování jednotlivých kapitol, jež se věnují dílčím jevům věty jednoduché a složené, a zejména rozsáhlostí excerpovaného materiálu. Doklady jednotlivých syntaktických jevů autor volí zejména z jazyka 16. století. Zikmundův důsledný popis českého souvětí zůstal do první poloviny 20. století nepřekonán.

Čtvrtý díl **Gebauerovy** *Historické mluvnice jazyka českého* s názvem *Skladba* (vyšel zásluhou F. Trávníčka v roce 1929; 2. vydání z roku 2007) se převážně zaměřuje na analýzu věty jednoduché. Nejrozsáhlejší část je věnována funkční morfologii. Představena je rovněž klasifikace jednotlivých typů parataktického i hypotaktického souvětí, dále výklad společně s doložením charakteristických spojovacích prostředků v daném období vývoje jazyka. Autor se věnuje vzniku a původu jednotlivých spojek. Gebauerova *Skladba* je cenná i rozsahem sledovaných jevů a bohatstvím dokladů, jak uvádí J. Pleskalová v *Kapitolách z dějin české jazykovědné bohemistiky* (2007, s. 127).

F. Trávníček se ve své *Skladbě* (1. vydání – 1956, 2. vydání – 1962), třetím dílu *Historické mluvnice české*, zaměřuje převážně na staročeské období, popsány jsou zejména nejrůznější typy podřadného souvětí. Tím, že sleduje vývoj syntaktických funkcí spojovacích prostředků, nabízí východisko dalšího bádání (J. Pleskalová, 2007, s. 136). Pro historickou syntax je rovněž závažná Trávníčkova dvoudílná studie s názvem *Neslovesné věty v češtině I, II* (1930, 1931).

Bauerova monografie *Vývoj českého souvětí* (1960) se zabývá typickými spojovacími prostředky, které byly v různých stupních vývoje syntaktického systému pro jednotlivé typy souvětí charakteristické a v dané době běžně rozšířené. Publikace je primárně zaměřena na staročeský skladebný systém, barokní a obrozenský stav jazyka je zachycen v daleko menší míře. Příklady jsou excerpovány z *Alexandreidy*, *Dalimilovy kroniky*, *Budyšínského rukopisu*, *Bible kralické*, z díla Komenského aj. Nicméně proti starší skladbě Gebauerově i Trávníčkově představuje

---

¹⁴ Převzato a upraveno z příspěvku P. Mondříkové (2010b, s. 105–107).

značný pokrok. Výklad je systematický, analýza souvětných typů přesná, nechybí sémantická charakteristika spojovacích prostředků (J. Pleskalová, 2007, s. 136).

Historická mluvnice češtiny **A. Lamprechta**, **D. Šlosara** a **J. Bauera** (1986) přináší spíše výčet jednotlivých spojovacích prostředků typických pro paratactická a hypotactická spojení s poznámkami vztahujícími se k jednotlivým vývojovým obdobím češtiny.

K. Svoboda se ve svých *Kapitolách z vývoje české syntaxe hlavně souvětné* (1988) věnuje vývoji infinitivních konstrukcí a obrozenskému souvětí. Představen je široký repertoár možností užívání spojovacích prostředků s důrazem na jejich slovnědruhovou platnost. Studie si klade za cíl přispět k poznání obrozenské souvětné stavby a k poznání vývoje českého souvětí. Autor rovněž doložil názor o neporušení kontinuity vývoje jazyka mezi obdobím veleslavínským a obrozenským.

Jazykem barokní doby se v současnosti zabývá **Pavel Kosek**, který přináší nové poznatky v oblasti syntaktické roviny barokních textů (viz výše 1.1). Jednotlivé jevy autor mnohdy konfrontuje s barokními mluvicemi.

Přínosná, zejména úctyhodným množstvím zpracovaného materiálu, je monografie **Jarmily Alexové** *Vývoj českého barokního souvětí souřadného* (viz výše 1.1). Podnětné jsou i autorčiny časopisecké studie, uvádíme např. *Metody a prostředky přesvědčování v českém barokním kázání* (2005), *Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy* (2006), *K proměně příslovce „ovšem“ v spojkou odporovací* (2007), *Kolokační frazém v českém barokním textu, jeho vývoj a funkce* (2007), *Koncová pozice slovesa v přísudku v barokní větě* (2007), *Relikty specifických funkcí souřadících spojek v českém barokním textu* (2008), *Uplatnění frazému v českém barokním kázání Ondřeje de Waldta* (2008) aj.

Analýze barokního jazyka se věnuje rovněž **Marie Janečková**, připomeňme monografii *K jazyku českého baroka. Hlásokosloví, pravopis a tisk, označování kvantity* (2009) a alespoň výběrově některé studie, např. *Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském* (2003), *Stylistická funkce aktuálního členění větného v počátcích české barokní prózy* (2006), *Souřadící spojky v podřadných souvětích barokní prózy* (2008) aj.

Cenná je také monografie *V nuznej slávě, v slavnej nouzi. Svět Ondřeje Jakuba Františka de Waldta* (2011) autorek Janečkové, Alexové a Pospíšilové, tytéž autorky

připravily kolektivní edici *Slovesné baroko ve středoevropském prostoru* (2010).¹⁵

2.3 Podstata temporálního vztahu

V reálném světě existují všechny jevy v čase. Mluvnickým časem rozumíme slovesnou kategorii vyjadřující vztahení propozičního obsahu k okamžiku komunikačního aktu. Užití času se řídí podobně jako modálnost záměrem původce tohoto aktu. Na jeho časovém zařazení se podílejí slovesné časy, časová adverbia a časové spojky. Okamžik komunikačního aktu určuje absolutní (základní) čas děje, tento čas je určován v zásadě morfologicky, vedle toho bývá čas slovesného děje určován rovněž syntakticky. Je-li děj časově určen okamžikem jiného děje, jde o čas relativní¹⁶ (*Mluvnice češtiny 3*, 1987, s. 377–384).

Nutno připomenout, že čeština nedisponuje specifickým slovesným tvarem, který by explicitně temporální relace (současnost a nesoučasnost) signalizoval. Využívá se zčásti vidových a časových tvarů přísudkových sloves. Tyto gramatické formy však primárně plní jiné funkce, proto se podílejí na vyjadřování relativních časů nepřímo.¹⁷ Vedle časů a vidů se užívá také různých příslovcí a speciálních spojovacích prostředků, často vyplývá vzájemný časový poměr mezi oběma větami z jejich propozičního obsahu (M. Grepl a P. Karlík, 1986, s. 399).¹⁸

Temporální vztah patří mezi jevy poměrně složité. Výstižně o něm konstatuje J. Bauer (1958a, s. 236), že jeho komplikovanost „vedla k tomu, že se časové souvětí rozvílo v našem jazyce v jeden z nejsložitějších souvětých typů.“ Platí-li to pro češtinu současnou, pak tím více pro jazyk období baroka, v němž k vnitřní složitosti časových relací přistupují i faktory vnější, tj. neobvyklá složitost barokního souvětí, nepřiměřená optická vzdálenost vět do tohoto vztahu vstupujících, odchylky od běžného větosledu, předsouvání větných členů před spojovací výraz, rozkolísaná sémantická platnost a

¹⁵ V kruhu Katedry českého jazyka a literatury PF JU v Českých Budějovicích vznikly publikace s názvem *K jazyku a stylu českých barokních textů I, II* (1998, 2000).

¹⁶ Podle M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 399) hovoříme o relativním čase v případě, kdy dva děje, z nichž jeden druhý nějak časově zařazuje, jsou zároveň v časových vztazích vůči sobě navzájem. J. Panevová (1971, s. 45) uvádí, že prostřednictvím kategorie relativního (sekundárního, druhotného) času se rozlišuje, zda je děj závislé predikace ve vztahu současnosti, předčasnosti nebo následnosti k řídící predikaci. Srov. dále J. Panevová a P. Sgall (1971, s. 140–148), J. Panevová (2011, s. 1121–1125).

¹⁷ V souladu s tímto připomíná K. Svoboda (1972, s. 169), že k explicitnímu vyjadřování časových vztahů nemá čeština specifický slovesný tvar (kromě antepreterita), k tomu se užívá příslovcí, příslovečných určení, popř. spojek. Svou důležitost má i vid. Obdobný názor zastává také F. Kopečný (1962b, s. 94–95). Ten uvádí, že systém časů je v češtině podobně jako v polštině nebo ruštině jednoduchý, čeština má časové formy jen pro časy objektivní (pro přítomnost, minulost, budoucnost), nikoli pro časy relativní, tj. neexistují formy pro vyjádření vzájemného poměru časů mezi sebou, výjimkou je antepreteritum. Pro určení typu časového vztahu může pomoci slovesný vid.

¹⁸ V disertační práci přihlížíme téměř výhradně k času relativnímu.

sporná souznačnost některých spojovacích prostředků, slabé jazykové povědomí mnohých autorů o funkci a významu slovesného vidu aj.

2.3.1 Významové odstíny temporálního vztahu

Významové odstíny časového vztahu jsou v základě dva: současnost a nesoučasnost, v rámci nesoučasnosti se vyčleňuje předčasnost a následnost syntaktických jednotek (bližší vysvětlení uvedených pojmů viz níže). Na tuto problematiku lze nahlížet z několika úhlů pohledu. Někteří jazykovědci se zabývají temporálními relacemi pouze v časovém souvětí (srov. v barokní próze P. Kosek, 2005a), ale také např. v rámci souvětí obsahového¹⁹ (srov. v současném jazyce J. Panevová, 1971; J. Panevová a P. Sgall, 1971 aj.). J. Panevová připomíná (1971, s. 45), že pojmy současnost, předčasnost a následnost nevyčerpávají všechny možné obsahové vztahy mezi ději, existuje např. tzv. překrývání dějů (*začít po něčem, začít v průběhu něčeho, skončit v průběhu něčeho* atd.).

V disertační práci se věnujeme výhradně ztvárnění časových relací (současnosti a nesoučasnosti) mezi hlavními větami, mezi souřadnými větami vedlejšími, mezi členy koordinační skupiny ve větě jednoduché, v textovém spojení a mezi vedlejší větou příslovečnou časovou a větou řídicí. Stranou pozornosti necháváme časové vztahy ve větě jednoduché, které jsou vyjádřeny příslovečným určením času, dále v obsahových souvětích, v rámci přechodníkových konstrukcí a v rámci nominalizace vedlejších vět časových²⁰ (vedlejší větu časovou lze substituovat podstatným jménem s vhodnou předložkou).

Významové odstíny časového vztahu jsou osou našich výkladů. Podrobněji se na ně zaměřujeme v jednotlivých kapitolách práce a ilustrujeme je výběrem dokladů s reprezentativním zastoupením spojovacích prostředků.

---

¹⁹ Podle J. Bauera a M. Grepla (1965, s. 173–174) dochází v souvětích s vedlejšími větami obsahovými ke střetnutí dvou časových a modálních plánů, pro celé souvětí je rozhodující časový a modální plán věty řídicí. Vzhledem k okamžiku, kdy je věta pronesena, má platnost minulou, přítomnou nebo budoucí. Užití času ve větě obsahové nezávisí na tom, jaký čas je ve větě řídicí, rozhodující je relativní časová platnost (současnost, předčasnost, následnost). Tímto závislým užitím času se obsahové věty liší od všech ostatních typů vedlejších vět, v nichž se čas volí vzhledem k okamžiku promluvy a vzájemný poměr času věty řídicí a věty závislé na to nemá vliv, třebaže se uplatňuje jinak, zejména užitím vidu.

²⁰ Problematika přechodníkových konstrukcí a nominalizace vedlejších vět časových zůstává dosud z hlediska analýzy barokního jazyka nedostatečně probádána. V současném jazyce na ni upozorňuje např. J. Panevová (2011, s. 1124–1125).

2.3.2 Spojovací prostředky ztvárňující temporální vztahy

V disertační práci klasifikujeme časové vztahy podle spojovacích prostředků.²¹ Přestože je toto kritérium tradičně považováno za formálně výrazové, snažíme se ve shodě s J. Štěpánem (2008, s. 235) dokázat, že se jedná o klasifikaci funkčně sémantickou.

V rámci hypotaktického vyjádření temporálních vztahů dělíme spojovací prostředky na a) jednoduché a složené spojovací prostředky, b) korelativní výrazy a c) kvazikorelativní výrazy. V rámci parataktického vyjádření rozlišujeme a) jednoduché a složené spojovací prostředky, popř. konektory, b) dvojité spojovací prostředky, popř. konektory a c) trojitě spojovací prostředky.

Do jednoduchých spojovacích prostředků řadíme vlastní spojky, ty jsou považovány za útvary, které mají funkci spojovat výrazy nebo věty a explicitně tak vyjadřovat vnitrovětné a mezivětné vztahy koordinace a determinace (např. *a, když*), dále spojky nevlastní (nepravé), tj. původní příslovce a částice (např. *potom*), a relativa²² (např. *co, načež*). Mezi spojovací prostředky zahrnujeme rovněž složené výrazy vzniknuvší nejčastěji kombinací spojek s dalšími slovy, tj. opět se spojkami či s příslovcí nebo částicemi (např. *a potom, přitom však, až dokavád, hned jak*), nebo kombinací nevlastních spojek mezi sebou (např. *tu teprv*) či s relativy (např. *načež ihned*), srov. *Mluvnice češtiny 2* (1986, s. 214). J. Bauer (1960, s. 18) připomíná, že pro příslovečné věty, zejména pro souvětí časové, je typické stírání rozdílu mezi původními relativy a spojkami jiného původu.²³

Korelativa (výrazy souvztažné) vznikají kombinací odkazovacího slova ve větě řídící se spojkou či relativem ve větě závislé a slouží k vyjadřování větné podřízenosti (*Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 215). Obdobnou definici korelativního spojení uvádí J. Gebauer (2007, s. 67): „*Spojovací slovo věty podřízené jest významu vztažného a naproti němu jest anebo se snadno přimyslí slovo významu ukazovacího.*“ Podle K. Svobody (1972, s. 26) se v některých případech hypotaktická povaha věty projevuje tak, že věta anticipována korelativním výrazem naznačuje, že věta je k jiné větě ve vztahu větného členu. J. Hrbáček (1964, s. 90) specifikuje, že časové spojky se spojují

²¹ Obecně k pojetí spojovacích prostředků např. P. Kosek (2003, s. 43–46).

²² Mezi relativa řadíme vztažná zájmena, vztažná zájmenná příslovce a vztažné zájmenné číslovky, připomeňme, že na rozdíl od jiných spojovacích prostředků jsou vztažné výrazy větnými členy, srov. *Mluvnice češtiny 2* (1986, s. 215, 219).

²³ Na totéž upozorňuje J. Gebauer (2007, s. 675): podřadící spojky jsou většinou příslovce vztažná, tj. příslovce utvořená z kmenů vztažných zájmen (*kde, kam, kudy, odkud, pokud, kdy, když, jak* atd.).

s odkazovacími výrazy významu časového, které přesněji vystihují různé časové významy než samy spojky, platnost základní spojky se však nemění, pouze se zpřesňuje. Odkazovacími výrazy bývají zpravidla příslovce, řidčeji substantiva v předložkových pádech, která vyjadřují pojem času (např. *po každé – když, tehdy – když, poté – když, potom – když; poté – co, od té doby – co, po tu dobu – co; hned – jak; předtím – než, dříve – než, déle – než, do té doby – než*).

M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 399) uvádějí, že při těsnějším sepětí odkazovacích slov se spojkou vznikají významově specializované složené spojovací výrazy (*dříve než, hned jak, teprve když, teď když* aj.).

Pokud se vyjádření časového vztahu v parataktickém spojení účastní výrazy v obou připojených větách, hovoříme o spojovacích prostředcích vícedílných, a to buď opakovaných nebo různoslovných. V naší analýze se objevuje pouze druhý typ, tj. vícedílné spojovací prostředky různoslovné. Ty mohou být častěji dvojité (*nejprve – potom*), méně i trojitě (*napřed – potom – naposledy*).²⁴

Bližší se k vymezení řady spojovacích výrazů vyjadřuje např. J. Bauer (*Spojky*, 1958b, s. 220–226; *K otázce významů a funkcí spojek*, 1972c, s. 341–350; *Spojky a příslovce*, 1962, s. 29–37; *Podíl citoslovců na vzniku českých spojek*, 1963, s. 21–28; *Spojky a částice*, 1964, s. 131–139; *Relativa a spojky*, 1972d, s. 361–366 aj.).

2.3.3 Pojetí temporálního vztahu v lingvistických studiích

Výběrově představíme základní jazykovědná kompendia (řazená chronologicky podle doby vzniku), která vysvětlují problematiku časových relací. Soustředíme se především na mluvnické příručky a význačné monografie věnované problematice času, zohledňujeme rovněž významné časopisecké studie.

Dobové mluvnice temporální vztah téměř nevykládají. Sporadicky však v nich narazíme na spojovací prostředky, které mohou tento vztah zprostředkovávat.

V. Zikmund – *Skladba jazyka českého*

První závažnou prací, která se časovým souvětím zabývá, je *Skladba jazyka českého* Václava Zikmunda z r. 1863. Věty časové řadí mezi věty příslovečné a vymezuje je takto: „*Věty časové vytýkají dobu, v které se děj hlavní udál.*“²⁵ Vzápětí tento výměr rozvádí: „*Čas věty hlavní vytknouti se může aneb, když se věci a okolnosti*

²⁴ Viz níže.

²⁵ V. Zikmund (1863, s. 444).

jmenují, které se za též doby, v kteréž se děj hlavní udál, tudy současně sbíhaly aneb které se před touž dobou vykonaly aneb které za dějem hlavním nastupovaly a tudy spolu cílem a koncem jsou, až kam děj hlavní trval.“²⁶ Ve výkladu bezprostředně následujícím pak zdůrazňuje úlohu korelativních výrazů: „Věty tyto časové přivazují se k větě hlavní spojkami vztažnými, na které se ve větě hlavní z pravidla souvztažnými částicemi ukazuje.“²⁷ Ve svém třídění uvádí řadu spojovacích prostředků včetně výrazů korelativních [např. *když* (ve spojení se souvztažnými výrazy: *tehda, tehdy, tehdáž, v tom, tož, tu*), *kdyžkoli, kolikrát, kolikrátkoli, ano, an, jakž, jakž jen, jakž brzo, jak rychle, jak mile, jak libě* (ve spojení s korelativy: *tak, takž, hned, ihned, ant*), *co, než, nežli, prvé než, spíše než, před tím než, až, dokad, dokud, dokavad, pokud, dokadž, dokavadž, jeliže, jeliž* aj.]. Základní spojovací výrazy porovnává s jejich latinskými a německými ekvivalenty, rovněž v jednotlivých případech rozlišuje děje současné, předčasné a následné.

V rámci slučovacího vztahu hovoří V. Zikmund (1863, s. 523) o spojce *a*, která se užívá mezi dvěma nebo více činnostmi, „*kteřé současné jsou aneb jedna za druhou jde*.“ Kromě dalších spojek zmiňuje autor (1863, s. 530) také příslovečné výrazy typu *nejprvé, pak, potom, potom pak, naposledy, posléze, konečně* aj., které zajišťují posloupnost vět.

J. Gebauer – *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*

J. Gebauer (2007,²⁸ s. 58) chápe časové souvětí jako determinaci: „*Příslovečná věta časová jest věta vedlejší, která vyslovuje určení času své věty řídicí*.“ K příslovečným větám časovým se autor vyjadřuje velmi sporadicky, omezuje se na výčet dokladů se spojkami *když, než, dokud, kdykoli, an, ano, jakž, jakž brzo, donidž, jeliž, až jeliž, až, a, doňavadž, poňadž* aj. Temporální vztah současnosti a nesoučasnosti v hypotaktickém spojení řešen není.

V rámci slučovacího souvětí J. Gebauer (2007, s. 47) vymezuje časové výrazy *nejprvé, pak, potom, posléze, konečně, napřed – potom, najprvé – a potom*, jejichž funkci blíže nevysvětluje. Doplnuje však (2007, s. 674), že mnohé spojky mohou být zároveň slova druhu jiného (např. slova *napřed* a *potom* jsou v souvětí příslovce, ale mají úkol spojovat věty v souvětí, jsou tedy zároveň spojkami).

---

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Poprvé vydána zásluhou F. Trávníčka až v roce 1929.

V. Šmilauer – *Novočeská skladba*

V. Šmilauer v *Novočeské skladbě* z r. 1947 zařazuje pojednání o časových větách do kapitoly o příslovečném určení času. Souvětím se zabývá ve všech třech plánech, cenná je dílčí klasifikace spojovacích prostředků v souvislosti s vyjadřováním časového vztahu současnosti, předčasnosti i následnosti (s. 275–277):

1) Současnost

- prostá (*když, kdyžtě, kdyžto, jak, an*);
- s omezením na budoucnost (*až*);
- s protikladem mezi oběma ději (*zatím co, mezitím co, co*);
- po dobu trvání (*pokud, dokud*);
- o ději opakovaném (*kdykoli, pokaždé – když, kdy*).

2) Předčasnost

- prostá (*když, kdyžtě*);
- s omezením na budoucnost (*až, jen co*);
- se zdůrazněním, že doba začátku hlavního děje je přesně vázána na uskutečnění děje věty vedlejší (*jakmile, jak jen, jak jenom, hned – jak, hned – když, sotva, sotvaže, jedva, jedvaže*);
- od které doby (*co*);
- jak dlouho (*dokud ne*);
- o ději opakovaném (*kdykoli*).

3) Následnost

- prostá [*než, nežli, dřív(e) než(li), prv(e) než(li)*];
- do které doby (*než*);
- o době trvání (*až, až konečně*).

V. Šmilauer také zdůrazňuje (1947, s. 274–275), že na vedlejších větách můžeme zřetelně pozorovat přechod od vztahu časového ke vztahům jiným, nejčastěji důvodovému a podmínkovému. Dále autor (1947, s. 277–278) zařazuje krátký výklad o obráceném poměru vět a o uplatnění hlavních vět při vyjadřování časového určení [*jen, sotva, ještě ne, ani ne – (a) již, (a) tu, a*].

V rámci slučovacího souvětí jsou zmíněny pouze příslovce časového původu bez dalšího zpřesnění (*pak, potom*) a časové výrazy dvojité [*někdy – jindy, jednou – jindy, brzy – brzy, hned – hned, hned – zas, napřed, nejprv(e), nejdřív(e), zprvu – potom, pak později – konečně, nakonec*].

F. Trávníček – *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba*

F. Trávníček (1951, s. 696) řadí vedlejší věty časové do vedlejších vět doplňovacích, podle autora jde o spojkové věty, které vyjadřují příslovečná určení času na otázku *kdy* a *jak dlouho*. Ve svých výkladech představuje užití časových spojek *když, až, zatím co, co, jakmile, jen co, jak, hned jak, sotvaže, jedvaže, ledvaže, kdykoli, než, nežli, dřív(e) než(li), prvé než(li), an* aj. U většiny těchto spojek upozorňuje na možné vyjadřování současnosti, předčasnosti a následnosti.

K časovým vztahům v slučovacím souvětí se autor (1951, s. 668–669) vyjadřuje ve spojitosti s užitím časových příslovcí (*napřed – potom, hned – hned*), taková spojení označuje za důrazně bezspoječná s poznámkou (1951, s. 1470), že se neprávem pokládají podobná příslovce za spojky. Přísllovce sice také spojují věty mezi sebou, avšak svým významem věcným. Jejich spojovací úkon je podružný a jsou ve větě částí obsahovou, tj. příslovečným určením, naproti tomu spojky mají spojování za úkol vlastní.

F. Trávníček – *Historická mluvnice česká. Díl III. Skladba*

V souvislosti s příslovečnými větami časovými představuje F. Trávníček ve třetím dílu *Historické mluvnice české* (1. vydání 1956; 2. vydání 1962, s. 88–91) doklady staročeských souvětí s výrazy *když, kdyže, kdy, kda, kehdyž, kdažto, jedy, jeda, jedyžto, jedaž, ano, kdyžkoli, jakož, jakž, jakžt'* ve spojení s příslovci *náhle, rychle, brzo* aj. Dále upozorňuje na užití spojky *když* ve větách podmínkových, přípustkových a v platnosti zřetelové. Tři časové plány (současnost, předčasnost, následnost) ve svých výkladech nerozlišuje. Souřadným spojením ztvárnujícím časové vztahy se rovněž nezabývá.

J. Bauer – *Časové souvětí*

Ve stati *Časové souvětí* (1958a, s. 236–239) věnuje J. Bauer pozornost časovému vztahu v současné češtině.²⁹ Jeho klasifikace je však ve srovnání s pojetím této relace ve *Vývoji českého souvětí* (1960, viz níže) výrazně zjednodušena, ač žádný z typů ani podtypů není zanedbán.³⁰

---

²⁹ J. Bauer rovněž publikoval příspěvek s názvem *Časové souvětí v ruštině a češtině* (1955, s. 321–339), který předeseilá koncepci tohoto souvětího typu ve *Vývoji českého souvětí* (1960).

³⁰ Ve vztahu k naší práci je podstatné, že autor zdůrazňuje (1955, s. 321) přítomnost časových vztahů i v souvětí souřadném, zvláště slučovacím, v němž bývají ztvárněny příslovci.

L. I. Rojzenzon – *K časovému souvětí v dnešní češtině*

Rojzenzonův článek (1959a, s. 10–18) je zaměřen výhradně na věty vyjadřující děj, který nastal neočekávaně a bezprostředně po ději první věty nebo ještě během jeho trvání. Tento způsob ztvárnění považuje za samostatný typ časového vztahu, v němž není možné vymezit větu hlavní a vedlejší, tj. věta uvozená spojovacími výrazy *když vtom, když tu, až vtom, až tu, až pojednou, až najednou, když pojednou, když náhle* aj. nepředstavuje časovou okolnost druhé věty, obě věty jsou relativně samostatné a blíží se spíše souvětí souřadnému. Avšak ani toto zařazení není podle L. I. Rojzenzona (1959a, s. 12) správné, neboť mezi oběma větami není přítomen žádný ze vztahů charakteristických pro souřadné souvětí. Autor tedy ponechává uvedený typ na přechodu mezi parataxi a hypotaxí. Tradičně v tomto ohledu hovoříme o obráceném časovém vztahu, nebo o inverzi.

Představený časový vztah dělí autor (1959a, s. 12–13) do tří hlavních skupin:

- 1) Souvětí, v nichž druhý děj nastupuje nečekaně, teprve když má první děj začít, tzn., druhý děj znemožňuje začátek prvního děje.
- 2) Souvětí, v nichž děj druhé věty začíná nečekaně tehdy, když už děj první věty začal, když už probíhá.
- 3) Děj první věty se záporným slovesem se nedovršil, protože byl nástupem druhého děje přerušen. V první větě je přítomno příslovce *ještě*.³¹

Nečekaný děj však může být ztvárněn taktéž důsledně hypotakticky, v tomto případě se jedná o korelativní spojení typu *když – vtom, jak – náhle, když – náhle* aj.

J. Bauer – *Vývoj českého souvětí*

J. Bauer vykládá ve svém *Vývoji českého souvětí* z roku 1960 časové souvětí geneticky.³² Ve staročeském období rozlišuje jeho dva elementární typy (1960, s. 223–224):

- 1) Východiskem prvního typu bylo prosté řazení vět vedle sebe, temporální vztah mezi nimi vyplýval z jejich obsahů, nebo byl vyjádřen lexikálními prostředky (zejména příslovci) měnícími se postupně v některých případech v časové spojky.

---

³¹ L. I. Rojzenzon (1959a, s. 13–14) doplňuje, že přísudky obou vět jsou vyjádřeny pouze jistými tvary sloves, např. přísudek první věty tvoří nedokonavé préteritum, přísudek první věty se záporným slovesem je ztvárněn dokonavým préteritem; přísudkové sloveso druhé věty bývá ve tvaru dokonavého préterita atd.

³² Těžištěm Bauerovy syntaktické analýzy je nejstarší jazyk a čeština 14. a 15. století.

2) Druhý typ vznikl a rozvíjel se obdobně jako věty vztažné. Spojky jsou v tomto případě odvozeny od relativního kmene *jo-* a od původního tázacího kmene *ko-*.

Sbližením obou typů vznikl dnešní systém časového souvětí, v němž J. Bauer (1960, s. 221–222) vymezuje tři základní sémantické typy:

- 1) Vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje prosté časové zařazení děje věty řídicí.
- 2) Vedlejší věta příslovečná časová vymezuje průběh děje věty řídicí:
  - a) uvedením současného děje, jehož trváním je vymezeno i trvání hlavního děje;³³
  - b) uvedením děje, po němž začal hlavní děj;³⁴
  - c) uvedením děje, který ukončuje hlavní děj.³⁵
- 3) Vyjadřování rychlého sledu dvou dějů, z nichž druhý náhle nebo nečekaně přerušil děj první dříve, než se mohl rozvinout nebo dokončit. V tomto souvětěném typu nemívá jedna z vět funkci příslovečného určení věty druhé, obě vyjadřují děje poměrně samostatné. Vztah mezi nimi může být dvojitý:
  - a) jeden děj se nestačil rozvinout nebo se začal uskutečňovat a už nastal děj druhý, který jej přerušil. Vyjádření je buď parataktické (*sotva – a už*), nebo hypotaktické (*než – už, sotvaže – tu již*);³⁶
  - b) jeden děj probíhá a je nečekaně přerušen dějem druhým (*když tu, když vtom, až vtom*).³⁷

Autor (1960, s. 221; 1958a, s. 236) promítá všechny tři plány (současnost, předčasnost, následnost) pouze do prvního typu s poznámkou, že možné je to také v druhém typu, avšak jako důležitější se zde jeví způsob vymezení doby trvání děje hlavní věty. Dále J. Bauer postupuje ve svých výkladech podle jednotlivých spojek.

---

³³ Podle J. Bauera (1958a, s. 236) vedlejší věta odpovídá na otázku, po jakou dobu trvá děj věty řídicí, tj. udává časovou míru děje věty řídicí. Takto je vyjadřován časový vztah současnosti (*dokud*).

³⁴ Podle J. Bauera (1958a, s. 236) vedlejší věta odpovídá na otázku, odkdy trvá děj věty řídicí, tj. vymezuje jeho začátek. Takto je vyjadřován časový vztah předčasnosti (*co*).

³⁵ Podle J. Bauera (1958a, s. 236–237) vedlejší věta odpovídá na otázku, dokdy potrvá děj věty řídicí, tj. udává jeho konečnou mez. Takto je vyjadřován časový vztah následnosti (*dokud ne, než*).

³⁶ Jestliže užitíme v první větě ve funkci spojek příslovce *sotva, jen, arch. ledva* nebo skutečnou spojku *sotvaže* a v druhé větě výraz *již*, stojí vyjádření na přechodu mezi parataxí a hypotaxí (J. Bauer, 1958a, s. 238).

³⁷ V tomto případě se hovoří o obráceném časovém vztahu (J. Bauer, 1958a, s. 238).

Slučovací vztah klasifikuje autor (1960, s. 28–29) takto, všimněme si vymezení časového vztahu současnosti a následnosti:

- 1) Spojené věty tvoří složky jedné události nebo jednoho obrazu:
  - a) děje existují zároveň, vedle sebe;
  - b) děje následují po sobě;
  - c) děje se volně střídají.
- 2) Druhá věta připojuje k první něco nového.
- 3) Druhá věta rozvíjí to, co bylo řečeno ve větě první.

Typickým příslovečným výrazům ztvárňujícím temporální vztahy se však nevěnuje, výklad podává pouze k asyndetu a ke spojkám *an*, *ana*, *ať*, *až*, *i*, *a*, *ani*, *aniž* aj.

F. Kopečný – *Základy české skladby*

Podle F. Kopečného (1962b, s. 252) se určení času ztvárňuje převážně prostými a předložkovými pády, časovými adverbii, vedlejšími větami a hlavními větami. V rámci vyjadřování času vedlejšími větami rozlišuje autor (1962b, s. 252–253) současný poměr mezi větou hlavní a vedlejší (*když*, *zatím co*, *až*, *pokud*, *dokud*, *kdykoliv*), předčasný poměr (*když*, *hned jak*, *sotva*, *jen co*, *až*, *jak jen*, *jakmile*, *pokud*, *co*, *kdykoliv*, *vždycky když*) a následný poměr³⁸ (*než*, *až*, *pokud*).³⁹

Pokud je určení času ztvárněno hlavními větami, první z nich bývá uvozena výrazy *jen*, *ještě ne*, *ani ne*, *sotva*, druhá věta výrazy (*a*) *již*, (*a*) *tu*, *a*. F. Kopečný (1962b, s. 253) uvádí, že tyto typy [*První šáteček namočila, tu se s ní lávka prolomila. Jen to dořekl, led se prolomil. Sotva sklidili řepu, (a už) začalo mrznout.*] stojí na přechodu k hypotaktickému pojetí, dále (1962b, s. 308) je označuje za doklady determinanční parataxe vyjadřující časové vztahy. Okrajově vykládá (1962b, s. 253, 312) rovněž obrácený poměr vět.

K časovým vztahům v rámci parataxe se autor nevyjadřuje, uvádí (1962b, s. 272) jen dvoučlenné spojení příslovečné povahy časové (*někdy – jindy*, *brzy – brzy*, *hned – hned*, *hned – a zase*).

---

³⁸ V tomto případě jde podle K. Svobody opět o předčasnost, avšak děj věty řídící předchází a děj věty vedlejší následuje.

³⁹ Pojetí současnosti a předčasnosti se jeví v některých případech jako sporné, F. Kopečný (1962b, s. 252–253) např. uvádí, že současnost vlastně zůstane i při vidu dokonavém, a dokládá těmito příklady: *Kdykoliv ho vidím, vždycky si vzpomenu. Kdykoliv ho uvidím, vždycky si vzpomenu.* Naopak předčasnost dokládá takto: *Kdykoliv jsem ho spatřil, vzpomněl jsem si na jeho matku.* Poznává, že předčasnost platí jen pro jednotlivé výjevy.

J. Bauer, M. Grepl – *Skladba spisovné češtiny*

Podle J. Bauera a M. Grepla (1965, s. 200) příslovečné věty časové vyjadřují temporální okolnosti svých vět řídicích.⁴⁰ Rozlišují se jejich tři hlavní typy:

- 1) Věty vyjadřující prosté časové zařazení děje věty řídicí – odpovídají na otázku *kdy*. Časové zařazení děje věty řídicí se provádí uvedením jiného děje, který je s ním současný, nebo před ním předchází, či po něm následuje, tzn., jde o zařazení relativní. Ve výkladech je vymezována současnost, předčasnost a následnost s charakteristickými spojovacími prostředky (obdobně M. Grepl a P. Karlík, 1986, viz níže).
- 2) Věty vymezující trvání děje věty hlavní – odpovídají na otázku *jak dlouho* (obdobná dílčí klasifikace je u M. Grepla a P. Karlíka, 1986, viz níže).
- 3) Věty, jejichž děje následují bezprostředně po sobě a druhý z nich náhle přeruší první děj dříve, než se mohl rozvinout nebo dokončit. Nelze však říci, že by jedna z vět byla časovým určením druhé (*když tu, když vtom, až najednou* aj.).

Vyjadřování časových vztahů v rámci slučovacího souvětí je opět téměř identické jako u M. Grepla a P. Karlíka, 1986, viz níže.

J. Panevová, E. Benešová, P. Sgall – *Čas a modalita v češtině*

Předmětem této studie jsou morfologické významy sloves, ovšem pouze ty, které lze považovat za významové jednotky, tj. kategorie časové a vidové (1971, s. 9). Ve vztahu k našemu tématu je zvláště závažná první část studie, jejíž autorkou je J. Panevová,⁴¹ druhou část věnovanou klasifikaci významů modálních sloves zpracovala E. Benešová. Celé pojetí je vystavěno na základech algebraické lingvistiky (srov. generativní popis jazyka). Důležitou část tvoří kapitola s názvem *Relativní čas a rekurzivní vlastnosti významu času*. Zde si J. Panevová klade za cíl určit, zda se relativní čas v češtině vyjadřuje gramaticky a prostřednictvím jakých prostředků. Autorka (1971, s. 46) navrhuje rozlišit tři body na časové ose, tj. okamžik promluvy, okamžik děje a referenční bod (bod, k němuž je děj orientován). Vzájemný vztah mezi okamžikem promluvy a okamžikem děje nazývá *Temp* (slovesná kategorie času), vzájemný vztah

---

⁴⁰ Autoři (1965, s. 200–201) soudí, že vzájemný časový poměr dějů se vyjadřuje užitím časových a vidových tvarů přísudkových sloves, rozhodující je však i okamžik promluvy, podle něho se celé souvětí klade do přítomnosti, minulosti nebo budoucnosti.

⁴¹ Pokud z autorčiny studie níže citujeme, uvádíme odkaz pouze na její jméno, nikoli na celý autorský kolektiv.

okamžiku děje a referenčního bodu nazývá *Rel* (kategorie relativního času).⁴²

Pro typy časových predikací navrhuje J. Panevová (1971, s. 57) rozlišovat pouze jednu časovou kategorii vyjadřující vztah k referenčnímu bodu a informaci o současnosti, předčasnosti a následnosti k řídicí predikaci zachytit v údajích o druhu časové determinace. V rámci časové determinace vymezuje autorka (1971, s. 65–80) několik významových skupin:

- časové určení na otázku *kdy* – $temp_1$, lze vymezit současnost (*když, v době – kdy, až, tenkrát – když*, konstrukce s předložkou *při* a jménem aj.), předčasnost (*když, až, poté – co*, konstrukce s předložkou *po* a jménem) a následnost (*dřív než, předtím než*, konstrukce s předložkou *před* a jménem);
- časové určení na otázku *odkdy* – $temp_2$, lze vymezit předčasnost (*od okamžiku – kdy, od té doby – co*, konstrukce s předložkou *od* a jménem);
- časové určení na otázku *dokdy* – $temp_3$, lze vymezit následnost (*dokud ne, až, než, do chvíle – kdy*);
- časové určení na otázku *jak dlouho* – $temp_4$, lze vymezit současnost⁴³ (*dokud, pokud, po dobu – kdy*, konstrukce s předložkou *za* a jménem);
- časové určení na otázku *kdy* – s významem paralelnosti – $temp_5$ (*zatímco*, konstrukce s předložkou *během, v průběhu* a jménem, *za dobu – kdy*);
- časové určení na otázku *kdy* v předčasnosti s významem bezprostředního nástupu děje řídicí predikace po ději závislé predikace – $temp_6$ [*jakmile, hned – když, jen co, sotva(že), jedva, hned potom – co*, konstrukce s předložkou *v okamžiku* ve spojení se jménem];
- časové určení na otázku *jak často* – $temp_7$, lze vymezit současnost, předčasnost a následnost.

J. Panevová (1971, s. 80–95) v této a následující kapitole řeší možnou synonymii jednotlivých prostředků (např. *za noci – když byla noc* aj.) a případné kombinace časů v souvislosti s přítomností aktuálního děje, neaktuálního děje, komplexního děje, průběhového děje, rezultativního děje, neopakovaného děje, to celé ve vztahu k vyjadřování současnosti, předčasnosti a následnosti. Hlavním přínosem této studie je nové pojetí sémantiky slovesných časů v českém souvětí.

---

⁴² Za prostředek pro vyjádření *Rel* se pokládá morfologická kategorie času, někdy se mluví o vidu, popř. o spojkách (J. Panevová, 1971, s. 47). Tento předpoklad však autorka (1971, s. 49) vyvrací s tím, že vid nelze chápat jako prostředek pro vyjádření *Rel*.

⁴³ Děj omezující trvání řídicího děje.

K. Svoboda – *Souvětí spisovné češtiny*

Podle K. Svobody (1972, s. 167) jsou příslovečné věty časové takové věty, které vyjadřují časové určení děje věty řídicí. Autor podává poměrně obsáhlé výklady o užití vět s *když*, *kdykoli(v)*, *zatímco (meztímco)*, časových vět s *co*, *v* a *s až*, *dokud*, *pokud*, vět s *než (nežli)*, *dříve než*, *jakmile*, *jen co*, *sotva*, *sotvaže*, *jen* v jejich příslovečné i nepříslovečné platnosti. Vyjadřuje se rovněž k současnosti, předčasnosti a následnosti, dále zmiňuje (1972, s. 172–174) příslovečné věty podmínkové s *když*, příslovečné věty příčinně časové a prostě okolnostní.

Pouze u K. Svobody (1972, s. 75) nacházíme pro naši práci důležitý podnět v souvislosti s vyjadřováním časových vztahů v rámci souřadného spojení vět. Autor uvádí, že díky užívání příslovcí jsou explicitně vyjadřovány významové vztahy nebo odstíny (např. prostřednictvím výrazů *a potom*, *a již*) souřadného souvětí. Výklady tohoto charakteru by bylo podle K. Svobody vhodné začlenit do speciálních statí o slučovacím souvětí (např. vyjádření časového sledu větných obsahů).⁴⁴ Sám ve slučovacím vztahu komentuje pouze užití některých spojek, např. *a*, *až*, *i*, *ani*, *aniž*, *hned – hned*.

M. Grepl, P. Karlík – *Skladba spisovné češtiny*

Podle M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 398) vznikají časové vztahy mezi dvěma ději, chápeme-li jeden jako vymezení určitého časového úseku na ose minulost – přítomnost – budoucnost, vzhledem k němuž se určuje časová platnost druhého. Jsou rozlišeny dva základní temporální vztahy:

- 1) Věty časově orientující – věta vymezuje časový úsek, vzhledem k němuž je orientován děj druhé věty; odpovídá na otázku *kdy*:⁴⁵
  - a) Současnost (*když*, *až*, *právě když*, *zrovna když*, *ještě když*, *ted' když*, *už když*, *teprve když*, *až když*, *když jen*, *zatím co*, *meztím co*, *co*, *kdykoli*, *pokaždé když*, *vždycky když*, *v té době – kdy* aj.).
  - b) Předčasnost (*když*, *až*, *poté – co*, *teprve když*, *až když*, *teprve až*, *kdykoli*, *jakmile*, *jak*, *hned jak*, *jak jen*, *jen co*, *jen*, *sotva*, *sotvaže*, *jedva*, *ledva* aj.).

---

⁴⁴ Na tento požadavek reaguje část disertační práce věnovaná parataktickému ztvárnění temporálních vztahů.

⁴⁵ Časové zařazení děje věty řídicí se provádí uvedením nějakého jiného děje, který je s ním současný, nebo před ním předchází, nebo po něm následuje (M. Grepl, P. Karlík, 1986, s. 399–400).

c) Následnost (*když, než, nežli, dříve než, prve než, ještě než, předtím než, předtím – než, ještě předtím – než*).⁴⁶

2) Věty časově limitující – věta vymezuje časový úsek, jímž se různě omezuje doba trvání děje druhé věty; odpovídá na otázku:

- *odkdy* (předčasnost: *co, od té doby – co* aj.) – vedlejší věta vymezuje začátek děje věty řídící;
- *po jakou dobu* (současnost: *dokud, pokud, po tu dobu – co* aj.) – vedlejší věta udává časový rozsah děje věty hlavní;
- *dokdy* (*dokud ne, pokud ne, až, než, do té doby – než* aj.) – vedlejší věta udává konečnou mez trvání děje hlavní věty;
- *jak dlouho, za jakou dobu, na jakou dobu* – vedlejší věty náležející k těmto typům nedisponují speciálními časovými spojkami, užívají se komplexní výrazy tvořené substantivem s obecným časovým významem a časovou spojkou, např. *na dobu – než, za dobu – co* aj.

Autoři uvádějí (1986, s. 399), že k vyjádření časových vztahů se užívá hypotaktických souvětých útvarů, paratakticky se časové vztahy vyjadřují hlavně tehdy, je-li obsahem jedné věty časový údaj vztahující se k ději druhé věty (*již – a, jen – a už, jen – už*). Zmiňují se (1986, s. 408–409) rovněž o časovém souvětí inverzním.

Ve slučovacím poměru rozlišují M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 358–359) kromě jiného v rámci spojených vět vyjadřujících složky jedné události:

- 1) spojení vět označujících děje, které existují zároveň (*a, přitom, přičemž* aj.);
- 2) spojení vět vyjadřujících děje, které po sobě následují (*a, a pak, a potom, nejdřív – pak – nakonec, již – již – již, napřed – pak, načež* aj.).

J. Štěpán – Čas ve větě a v textu

Důležitou studii o čase představuje Štěpánova monografie z roku 1987. Autor prezentuje nové pojetí kognitivních časových obsahů především ve větě jednoduché (forma příslovečného určení času, časových přívlastků, objektů, subjektů atd.), v souvětí a v textu,⁴⁷ rovněž zavádí nové pojmosloví, např. atomární časové obsahy (nejmenší,

---

⁴⁶ V rámci této klasifikace představují autoři jemnější významové odstíny, např. koincidence děje hlavní a vedlejší věty, aktuální přítomnost, bezprostřední nástup děje, souběžnost obou dějů, pravidelnost opakování dějů aj.

⁴⁷ Autor přistupuje ke kategorii času komplexně (např. zohledňuje souvislosti jazykové, filozofické a fyzikální).

dále nedělitelné jednotky kognitivního časového obsahu)⁴⁸ a molekulární časové obsahy⁴⁹ (vznikají kombinací atomárních časových obsahů). Ve vztahu k naší práci je cenná zejména kapitola věnovaná jednoduchému souvětí, v níž autor představuje pojetí relativního času v souřadném i podřadném spojení syntaktických jednotek.⁵⁰ Můžeme konstatovat, že Štěpánova studie představuje velmi komplexní přístup k problematice času v češtině.

1) Jednoduché souvětí

Autor rozlišuje časová okolnostní určení odpovídající na otázku *kdy, jak často a jak dlouho*. Všechny tři časové plány analyzuje z hlediska vyjádření v podřadném a souřadném souvětí.

a) *kdy*

V rámci současnosti je vymezena současnost úplná (věty obsahující nedokonavá slovesa jsou spojeny spojkami *když, zatímco, jak* aj.), současnost částečná⁵¹ a současnost podmíněná (jedna z vět obsahuje modální sloveso). V souřadném souvětí se současnost vyjadřuje nedokonavým videm nebo jinými prostředky (např. přítomností výrazu s časovým významem současnosti v druhé větě, př. *Povídají o všeličem a je jim přítom oběma dobře.*) aj.

Předčasnost je v podřadném souvětí ztvárněna prostřednictvím dokonavého vidu ve vedlejší větě a výrazy *když, až, teprve až, jakmile – hned, hned – když, sotvaže, sotva – hned, jen co – už* aj. V souřadném souvětí se předčasnost vyjadřuje dokonavým videm slovesa (př. *Byla druhá neděle po božím narození, předevčírem načalo křesťanské lidstvo nový rok.*) i dalšími prostředky.

Následnost bývá v podřadném souvětí signalizována výrazy *než, nežli, prve než, zatím – než* aj. V souřadném souvětí prostřednictvím *a potom, pak, načež, jen – už, sotva – a už, zprvu – ale nakonec* aj.

---

⁴⁸ Ty jsou dále klasifikovány např. na základní atomární časové obsahy, které mají své hranice (*minuta, pondělí, prosinec, jaro, rok*), obecné atomární časové obsahy, které hranice nemají (*okamžik, chvíle, doba*), neurčité derivované atomární časové obsahy (*bůhví kdy*), fázové atomární časové obsahy (*před časem, v posledním čase*), průběhové derivované atomární časové obsahy (*během + G*), přibližné derivované atomární časové obsahy (*k ránu, kolem půlnoci*).

⁴⁹ Rovněž ty jsou dále tříděny na základní molekulární časové obsahy (*v sedm hodin ráno*), obecné molekulární časové obsahy (*jednou za čas*), faktové molekulární časové obsahy (*během prvních dvou let*), fázové molekulární časové obsahy (*o den později*), kombinované časové obsahy (*ve dne, večer i v noci*) aj.

⁵⁰ Do následující klasifikace J. Štěpán promítá podporu vyjadřování relativních časů pojmovými kognitivními časovými obsahy.

⁵¹ a) děj věty hlavní nastane během trvání děje věty vedlejší (*když, kdy, mezitím co, co, jak* aj.), b) děj věty vedlejší nastane během trvání děje věty hlavní (*když, mezitímco* aj.)

b) *jak často*

V podřadném souvětí je současnost s rysem opakování realizována výrazy *když, kdykoli, jak, vždycky – když*. V souřadném souvětí se význam opakování znázorňuje lexikálně, př. *Býval teď ustavičně podrážděn a často se zamýšlel*. Předčasnost s významem opakování je v podřadném souvětí signalizována dokonavým videm ve vedlejší větě a přítomností výrazů *kdykoli, vždycky – když* aj. V souřadném souvětí vyjadřuje předčasnost druhá věta souvětí, př. *Půjčovala jsem jí svůj vůz, vždycky mi vrátila plnou nádrž benzínu*. Následnost je v podřadném souvětí dána dokonavým videm ve větě vedlejší, hlavní, nebo v obou větách. Objevují se výrazy *kdykoliv, vždycky – než*. V souřadném souvětí tento vztah ztvárněn není.

c) *jak dlouho*

V podřadném souvětí jsou při vyjadřování současnosti v obou větách přítomna nedokonavá slovesa, dále výrazy *dokud, pokud, tak dlouho – dokud* aj. Předčasnost je řešena prostřednictvím spojky *dokud* aj. V souřadném souvětí předčasnost ztvárňují substantiva časového charakteru ve spojení s předložkou *od*. Následnost v podřadném souvětí signalizuje věta s výrazy *dokud, pokud, potud – dokud, až, než* aj.

Dále J. Štěpán popisuje vztahy v souvětí, v němž má každá z vět svůj kognitivní myšlenkový obsah. Je rozlišeno šest typů: časová souběžnost (vyjadřuje se koordinálně, např. spojkou *zatímco*, nebo asyndeticky), časová posloupnost (vyjadřuje se souřadným i podřadným souvětím, např. přítomností dokonavých sloves), rychlý nástup děje druhé věty po ději první věty (*když tu, když náhle, a najednou*), nepravidelné střídání dějů bez vztahu k časové souběžnosti a posloupnosti (*hned – hned, brzo – brzo*), kombinace uvedených typů a obrácené pořadí souvětých členů časově současných. Následně jsou představeny vedlejší věty plnící funkci objektu, nečasového příslovečného určení a atributu.

2) Spojení dvou samostatných větných celků

V rámci textového spojení je představeno kontaktní postavení dvou samostatných větných celků, rozlišuje se současnost (nedokonavé vidy, *přítom* aj.), následnost (dokonavé vidy, *nato* aj.) a předčasnost (*předtím, dříve* aj.). Dále distantní postavení dvou samostatných větných celků taktéž s rozlišením současnosti, následnosti a předčasnosti.

3) Složitě souvětí a text

V této části se autor zabývá vyjádřením faktů současných, následných, libovolně se střídajících aj.

4) Text a styl

Tato kapitola je věnována vyjádření času ve stylu uměleckém, odborném aj.

Mluvnice češtiny 3

Problematika časových relací je v *Mluvnici češtiny 3* řazena do obou typů mezipropozičních vztahů externích, tj. do sémantické paralelnosti propozic⁵² i mezipropoziční sémantické závislosti.⁵³

Mezi propozicemi ve vztahu sémantické závislosti vymezuje *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 472–474) dva základní časové vztahy, tj. současnost a nesoučasnost, oba mohou být vyjádřeny hypotakticky, nebo paratakticky (*již – a, sotva – a už, ještě ne – a už*), resp. asyndeticky. Aby mohly být temporální souvislosti považovány za druh mezipropoziční sémantické závislosti, musí mít jedna z propozic charakter časové okolnosti vzhledem k druhé. Okolnostní charakter děje věty nadřazené se v časovém souvětí projevuje jako prosté časové zařazení jednoho z dějů, či jako vyjádření ohraničeného trvání děje věty nadřazené. Avšak pokud jeden z dějů není pojat jako časová okolnost děje druhého, vztah sémantické závislosti naplněn není. Tento typ spojení je řazen do sémantické paralelnosti propozic a může být prezentován nejen jako součást souřadného spojení slučovacího, ale i jinak, např. jako součást vztahu odporovacího (př. *Kluci ještě chvílku remcali, ale pak šli spát*).

Podle *Mluvnice 3* (1987, s. 474) je časový vztah současnosti a nesoučasnosti vyjadřován v podřazené větě užitím slovesného vidu, dokonavý vid vyjadřuje ve vedlejší větě příslovečné časové děj pojatý celostně, jako hotový, ukončený fakt, takže děj věty nadřazené se jeví nutně z hlediska časového poměru jako následný. Jak upozorňují mnohé studie,⁵⁴ problematika vidu ve slovanských jazycích představuje poměrně závažný jev, který nelze jednoduše vyřešit pouze tím, že sloveso vidu dokonavého označuje děj ukončený a sloveso vidu nedokonavého děj probíhající. Při

---

⁵² „Fakty reálné situace odpovídají dvěma propozicím, popř. i propozičním útvarům složitějším, jsou v tomto případě pojímány jako samostatné, na sobě věcně nezávislé, avšak nějak spolu souvisící a tvořící tak jistý obsahový celek. [...] Příznačnou výrazovou formou spojení představujících sémantickou paralelnost propozic je forma parataktická, což však neznamená, že by se tyto vztahy nedaly vyjádřit též hypotakticky, popř. juxtapozičně.“ *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 453).

⁵³ Mezipropoziční sémantická závislost je charakterizována jako jev, k němuž dochází tehdy, „jestliže fakty odpovídající dvěma propozicím jsou prezentovány jakožto jeden na druhém věcně závislý, přitom však jedna propozice není participantem druhé. Jde o takové sémantické vztahy mezi propozicemi, které nejsou vztahy „vnitropozičními“, jsou to vztahy rázu „okolnostního“, v podstatě trojího druhu: temporálního, kauzálního, způsobového.“ (*Mluvnice češtiny 3*, 1987, s. 472).

⁵⁴ Např. J. Panevová (1971, s. 31–33) zdůrazňuje nutnost zahrnout další kategorie, např. rezultativnost (kategorie výsledného stavu) aj.

hodnocení časových vztahů proto v disertační práci vycházíme především ze sémantické roviny jednotlivých syntaktických jednotek.

Samotné časové vztahy jsou v rámci mezipropoziční sémantické závislosti důsledně klasifikovány podle vyjadřování současnosti (*když, už když, právě když, teprve když, až, zatímco, mezitímco, co, dokud, pokavad, pokud, jak, tehdy – když, tak dlouho – dokud, dotud – dokud* aj.), předčasnosti (*když, až když, tehdy – když, co, až, kdykoli, jakmile, jak, jen co, sotva, sotvaže* aj.) a následnosti (*než, nežli, dříve než, dokud ne, pokud ne, až, dřív – než* aj.). Přiblíženy jsou také některé významové podtypy časových vztahů (např. význam ohraničující trvání děje, význam opakování, vyjádření bezprostředního sledu dějů, vyjádření počáteční časové meze děje věty nadřazené aj.) a jejich modifikace (např. časová míra, význam časově podmínkový, význam časově příčinný, význam časově účinkový, význam časově přípustkový aj.).

V rámci vyjadřování temporálního vztahu ve slučovacím souvětí jsou bez bližšího komentáře představeny především dvojité či trojitě spojovací prostředky (*napřed – potom – konečně, nejprve – potom – nakonec*). U jiných typů souvětí se tyto vztahy nevykládají.

K. Svoboda – Kapitoly z vývoje české syntaxe hlavně souvětí

Svobodovu studii z roku 1988 tvoří šest poměrně rozsáhlých kapitol, z nichž pro nás nejdůležitější je *Souvětí v Hýblových časopisech*⁵⁵ (1816–1831). Představena jsou souřadná souvětí slučovací, souvětí odporovací a stupňovací, vedlejší věty s *že*, věty podmínkové aj. K. Svoboda rovněž analyzuje systém dobových časových spojovacích prostředků. Pro autora (1988, s. 52) je obrozenecká doba významnou etapou pro některé spojovací výrazy [např. *jak mile, sotva(že) – když, co, co zatím, zatím co, dříve ne – až, an, podmínkové když, prv(é) než, když – tedy*], které buď odumírají, nebo naopak pronikají, či vznikají.

K. Svoboda (1988, s. 51) také upozorňuje, že se ve spisovném jazyce rozmohla na jedné straně až marnotratná spojková synonymie [*dřív(e) než(li), prv(é) než, než; jedva(že), ledva(že), sotva(že); jak brzy, jak rychle, jak mile*] a na druhé straně homonymie (*an, co, kdežto*). Dále pojednává např. o *když* charakteru podmínkového,

---

⁵⁵ Tak jsou označovány časopisy *Rozmanitosti, Hyllos, Jindy a nyní*, které redigoval Jan Hýbl. Jsou cenné zejména tím, že představují materiál živého českého jazyka své doby. Protože jsou určeny širokým vrstvám, zdůrazňuje se požadavek srozumitelnosti, zhovorovnění větné stavby, zživotnění stylu, přiblížení k lidovému čtenáři, zmírnění těžkopádnosti soudobého spisovného jazyka a jeho periody. I přesto je kladen důraz na to, aby jazyk nebyl urážen a nerozešel se příliš s veleslavínským odkazem (Svoboda, 1988, s. 45–48).

zřetelového a inverzního (*když pojednou, když najednou, když vtom, již – když, právě – když*), o výrazech *když – tedy, jak, jakž, sotva(že) – když, jak brzy, jak mile, jak rychle, jak skoro, sotva(že), ledva(že), jedva(že), zatímco/zatím co, co zatím, co, kdežto, dřív(e) než(li), prv(é) než, než, až*, o inverzním *co* aj.

Další přínosnou statí jsou *Vývojové tendence souvětí v době národního obrození*. V této části autor představuje souvětí, které obohatily obrozenskou češtinu po stránce formální a sémantické (vytčení bezprostředně předcházející časové okolnosti – *jakmile*; určení časových okolností podané jako základní výpovědní složka – inverzní příslovce *když*; vyjadřování nekauzalitního souběžného děje (prostě jiného děje, nesouladného děje a rozporného děje) – *zatímco*; časově rozdílný děj věcně nesouladný, až rozporný – *kdežto, zatímco* aj.).

Příruční mluvnice češtiny

Popis souvětí s vedlejší větou příslovečnou časovou řadí P. Karlík v *Příruční mluvnici češtiny* (1995, s. 443–451) mezi pojednání o větných členech, které jsou vyjádřeny vedlejšími větami.

Klasifikace vedlejších vět s typickými spojovacími prostředky vychází z odpovědí na otázku:⁵⁶

- a) *kdy* (současnost: *když, jak, až, právě když, zrovna když, ještě když, už když, teprve když, teď když, zatímco, kdykoliv, vždycky když* aj.; předčasnost: *když, poté – co, až, teprve když, až když, kdykoli, jakmile, jak, jen, sotva, sotvaže, hned jak, jen co, jak jen* aj.; následnost: *než, nežli, dříve než, ještě než, prve než*);
- b) *odkdy* [předčasnost: *od (té) doby – co, od (té) chvíle – co, co* aj.];
- c) *dokdy* (následnost: *než, dokud, pokud, pokavád, až*);
- d) *po jakou dobu* (současnost: *dokud, pokud, celou dobu – co*);
- e) *za jak dlouho* (*za dobu – kdy, za dobu – co*);
- f) *na jak dlouho* (*na dobu – co*).

Temporální vztah současnosti (*a přitom, přitom, přičemž*) a následnosti (*a pak, a potom, a nato, pak, potom, nato, načež*) je řešen pouze v poměru slučovacím, okrajově také v poměru odporovacím (*ale vtom, vtom však*).

---

⁵⁶ Z významového hlediska se věty dělí podle toho (1995, s. 444–449), zda děj probíhá v rámci udaného časového bodu nebo úseku (současnost), či mimo jeho rámec (předčasnost, následnost).

P. Kosek – Časové věty v barokní češtině

P. Kosek (2005a, s. 167) přebírá do jisté míry klasifikaci časových vět podle M. Grepla a P. Karlíka (1986), rozlišuje čtyři samostatné typy: 1) věty časově orientující, 2) opakovanost, 3) věty časově limitující a 4) plynulý přechod děje věty vedlejší v děj věty řídící. Excerpci provádí z dvaceti barokních pramenů vzniklých mezi léty 1657–1750 (např. z díla Fischerova, Laštovkova, Markova, Bilovského, Beckovského, Tannerova aj.).

V rámci vět časově orientujících vyděluje předčasnost společně se současností a zvláště následnost vedlejší věty časové.⁵⁷ Pozornost věnuje dokladům se spojky *když*, *až když*, *až teprve když*, *hned když*, zmiňuje rovněž důležitý podíl komponentů umístěných do věty řídící, které jsou souznačné se spojkou *když*, tzn. podíl korelativních výrazů na vyjadřování časových vztahů, např. *hned*, *ihned*, *potom*, *tehdy*, *tehdá*, *tehďáž*, *tenkrát*, *tenkráté*, *to*, *toť*, *tu*, *tu(t) teprve*, *tu(t) hned*, *tu hle*, *tehďáž teprv*, *tehdy ihned*, *teprv tenkrát* aj. Dále představuje užití spojky *jak(ž)*, *až* (s korelativy *tu*, *tenkrát*), *hned jak*, *hned když*, *sotva* (s korelativy *hned*, *an hned*, *již*, *tuť ihned* aj.), *jenom*, *než* (s korelativy *dříve*, *spíše*, *spíšeji*, *před tím*), *dřív – až*, *dřív – dokud* aj.

Okrajově se dotýká spojení nominálních výrazů obecně časového významu s *když* v relativní platnosti a inverzních vět. Upozorňuje rovněž na spojkou *když* vyjadřující významy kauzálního charakteru (podmínka, příčina, přípustka).

V rámci opakovanosti představuje P. Kosek užití výrazu *kdykoliv* s variantou *kdyžkoli* (ve spojení s korelativy *vždy*, *častěji*) a složeného výrazu *jak často*.

Věty časově limitující autor (2005a, s. 177) dále člení na tři podtypy:

- a) hranice trvání děje věty vedlejší představuje hranici trvání děje věty řídící (vedlejší věta odpovídá na otázku *po jakou dobu*);
- b) hranice počátku děje věty vedlejší představuje hranici konce děje věty řídící (vedlejší věta odpovídá na otázku *dokdy*);
- c) hranice počátku děje věty vedlejší představuje hranici počátku děje věty řídící (vedlejší věta odpovídá na otázku *odkdy*).

Dále přibližuje užití spojek *dokud*, *jak dlouho*, *pokud* (ve spojení s korelativy *tak dlouho*, *dotud*, *potud*, *tehďáž*), *až* (s korelativem *tak dlouho*), *než*, *co aj*.

V posledním podtypu časového vztahu je představen plynulý přechod děje věty vedlejší v děj věty řídící ztvárněný spojkou *až* (*až naposledy*, *až i posledně*, *až potom*).

---

⁵⁷ Tento přístup se do jisté míry jeví jako přínosný, odpadá totiž nutnost striktně diferencovat časové vztahy současnosti a předčasnosti, které bývají mnohými autory klasifikovány různě (viz níže).

J. Alexová – *Vývoj barokního souvětí souřadného*

Komplexní pohled na souřadné souvětí v barokní době přináší J. Alexová (2009), jejíž monografie vznikla na základě analýzy více než 150 pramenných památek (viz výše 1.1). K našemu tématu se vztahuje především část kapitoly věnovaná slučovacímu souvětí,⁵⁸ tj. *Spojené věty tvoří složky jedné události nebo jednoho obrazu:*

a) obsahová těžiště vět existují zároveň, stojí vedle sebe (souvětí asyndetické; souvětí s prostředky lexikálními: *přitom, též, k tomu, spolu*; souvětí spojkové: *a, i, ani, aniž, an, jako i, jakož i, jakož také, jak/jako/jakož – tak, a k tomu, a tu, a taky*; společně s časovou sounáležitostí dějů nebo koexistencí popisných prvků: *a přitom, a spolu, a v tom hned, a hned, a tu ihned, a hned spolu, i též hned*);

b) obsahová těžiště vět následují po sobě (souvětí asyndetické; souvětí s prostředky lexikálními: *nyní – potom, nejprve – potom – naposledy, pak, potom pak, nato, naposledy, hned potom, ponejprv – potom*; souvětí spojkové: *a, a tu, a tu hned, a potom, a potomně, a nejprvé – potom, jako i potomně, a naposledy, i tu hned aj.*).

J. Hoffmannová, I. Kolářová – *Kombinatorika temporálních konektorů*

Autorky⁵⁹ představují komplexní spojovací výrazy s temporální sémantikou, míru jejich stabilizace,⁶⁰ frekvenci užívání (ověřenou v korpusu SYN2000) a způsoby fungování v textech různých funkčních stylů (politická a sportovní publicistika, odborný styl, administrativní styl, populárně-naučné, historiografické a umělecké texty atd.).

Pozornost je věnována především kombinacím časových spojek s dalšími výrazy, např. kombinacím se spojkou *když* (*až když, teprve když, teprve – když, právě když, zrovna když, hned když, hned – když, když teď, teď když, teď – když, tenkrát – když, když tenkrát, tehdy – když, když tehdy, dříve – když, kdysi – když, jednou – když, někdy – když, jindy – když, předtím – když, potom – když, když potom, pokaždé – když, pokaždé když, vždycky – když, ještě když, už když, poté – když*), kombinacím se spojkou *jak* (*hned jak, hned – jak, jak jen*), kombinacím se spojkou *co* (*jen co, hned co, hned – co, poté co, poté – co, potom co, potom – co, mezitím co, mezitím – co, zatím co, zatímco, zatím – co, od té doby – co, za dobu – co, po tu dobu – co*) a kombinacím se spojkou *než* (*dřív než, dřív – než, před tím – než, před tím než, předtím než, ještě než*).

⁵⁸ Připomeňme, že metodologicky autorka vychází z Bauerova *Vývoje českého souvětí* (1960).

⁵⁹ Zdůrazňujeme rovněž studii J. Hoffmannové (1983), v níž je mj. věnována pozornost časovým vztahům v textu a prostředkům jejich vyjadřování (s. 51–100).

⁶⁰ Tzn., do jaké míry se ztrácí povědomí uživatelů o korelativnosti daného spojení a v souvislosti s tím jeho přechod ke složeným spojovacím výrazům.

3 Temporální vztah současnosti v barokních textech

Za temporální vztah současnosti považujeme takové spojení syntaktických jednotek, v němž se dva děje/jevy stýkají v některém bodě svého trvání vyjma bodů krajních,⁶¹ srov. např. *Mluvnice češtiny 3*, (1987, s. 474), M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 400), J. Panevová (1971, s. 46).

3.1 Hypotaktické vyjádření temporálního vztahu současnosti

Na hypotaktické ztvárnění současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty pohlížejí lingvisté různě, rozlišuje se např. současnost úplná (děje obou vět jsou vyjádřeny nedokonavými slovesy) a současnost částečná (ve vedlejší větě je přítomno dokonavé sloveso, v hlavní větě nedokonavé),⁶² tzn., děj vedlejší věty nastane během trvání děje hlavního, podmínkou je stejný čas obou vět, např. *když vešla do kuchyně, seděl tam mlynář*.⁶³ Naopak Kopečný (1962a, s. 57) považuje obdobný typ příkladů za vyjádření předčasnosti (*když jsem se vrátil, čekal mě přítel doma*).

Odlišné pojetí zastává *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 474–475), podle níž současné mohou být oba děje průběhové (nedokonavé), nebo oba děje uzavřené (dokonavé), př. *když vstal, zhaslo automaticky světlo*; dále může současně platit děj dokonavý a děj průběhový (se dvěma významovými podtypy, tj. vyjádření události za probíhajícího děje a vyjádření statické situace, která existuje v okamžiku dějové události). V rozporu s řečeným uvádí rovněž *Mluvnice 3* (1987, s. 474), že časový vztah současnosti a nesoučasnosti je vyjadřován v podřazené větě užitím slovesného vidu, dokonavý vid vyjadřuje ve vedlejší větě příslovečné časové děj pojatý celostně, jako hotový, ukončený fakt, takže děj věty hlavní se jeví z hlediska časového poměru jako následný. Pojetí temporálního vztahu současnosti a nesoučasnosti v *Mluvnici češtiny 3* (1987, s. 474, 477) pokládáme v mnohých ohledech za sporné (viz dokladový materiál, např. vyjádření současnosti: *když vstal, zhaslo automaticky světlo*).⁶⁴ H. Běličová-Křížková

⁶¹ a) děje či určité jevy probíhají po celou dobu svého trvání souběžně, b) děje či jevy probíhají pouze po určitou dobu současně, tj. jeden děj nastal, jistou dobu trval a po bližší neurčené chvíli se k němu připojil další děj, od tohoto okamžiku tak oba děje probíhají simultánně

⁶² M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 400) považují za současnou platnost děje hlavní a vedlejší věty i tento doklad: *když ho spatřila, pomalu odvrátila hlavu*, s odůvodněním, že při vyjádření současnosti může být přítomno ve vedlejší větě dokonavé sloveso. Z hlediska sémantiky bychom však tento doklad řadili spíše do vyjádření předčasnosti.

⁶³ Toto pojetí např. u J. Bauera a M. Grepla (1965, s. 201–202).

⁶⁴ Na rozpory lingvistů v chápání současnosti a nesoučasnosti upozorňuje mj. J. Panevová (1971, s. 46–47). Autorka se přiklání taktéž k prvnímu pojetí, tzn., že doklad *když jsem vstoupil do místnosti, světlo tam světlo* považuje za vyjádření současnosti.

(1979, s. 10, 11, 25) uvádí, že na vytváření časových vztahů se podílí slovesný vid, tj. prezentování slovesných obsahů jako komplexních, či nikoli. Činitelem, který se stává syntakticky relevantním, je tedy morfologická kategorie vidu.⁶⁵ Slovesné významy ztvárněné v podobě dokonavých slovesných tvarů jsou zpravidla hodnoceny jakožto realizující se posloupně, naopak nedokonavé tvary jsou hodnoceny nejčastěji jako paralelně existující.

V naší práci zohledňujeme jak současnost úplnou, tak částečnou, třebaže oba podtypy současnosti v analytické části striktně nerozlišujeme. Důsledně však vycházíme ze sémantiky dokladů. Je patrné, že vid v roli ukazatele zařazení souvětí do temporálního vztahu současnosti, nebo nesoučasnosti v mnohých případech selhává, proto jeho úloze nepřisuzujeme zásadní roli.

3.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

Při vyjadřování časových vztahů se uplatňují jednoduché i složené spojovací prostředky, z prostředků složených dominuje kombinace temporální spojky a časového příslovce.

asyndeton

Asyndetické vyjádření časového vztahu není typické pouze pro parataktické vyjádření koordinace, tento jev nacházíme ojedinele rovněž při parataktickém vyjádření determinace: *jdu skrze les, natrefím tu člověka v čerstvý krvi zabitého* KlugKat 257. První věta ztvárňuje časovou okolnost věty druhé, souvětí se spojkou by vypadalo takto: *když jdu skrze les, natrefím tu člověka v čerstvý krvi zabitého*.

ano

V roli hypotaktického časového prostředku se ojedinele objevuje partikule citoslovečného původu *ano*,⁶⁶ která v následujícím excerptu plní obdobné funkce jako spojka *když*. J. Bauer uvádí (1960, s. 224–225), že se po ní kladl ve staré češtině aktuální prézens, později i préteritum: *jeden z synův izrahelských všel k nevěstce mydyanské, ano na to Mojžíš hledí i všecken lid, z horlivosti vzchopil se a vzav meč, šel za tím mužem do domu nevěstčího* LomStř 143, 144.

⁶⁵ O syntaktické funkci slovesného vidu v souvislosti s vyjadřováním časových vztahů hovoří rovněž F. Kopečný (1962a, s. 57).

⁶⁶ Další funkce spojovacího prostředku *ano*, *an* v barokní češtině přibližuje např. P. Kosek (2003, s. 47–65), v první polovině 19. století M. Grepl (1956, s. 45–50).

až

Spojka *až*⁶⁷ může být v časových souvětích užita jak pro vyjádření následnosti a předčasnosti, tak pro spojení očekávaných dějů simultánně probíhajících v budoucnosti. Nutným předpokladem stejně jako v dnešní češtině (srov. *Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 445) bývá přítomnost nedokonavého slovesa ve vedlejší větě: *až budeš podruhé Heřmanovi psáti, přece mu napiš, aby pilně preceptora a magistra poslouchal* ČerKoresp 58. I barokní čeština se vyhýbá v tomto případě užívání spojky *když*, která by dodávala k časovému vztahu význam podmínkový (srov. M. Grepl a P. Karlík, 1986, s. 400; H. Běličová-Křížková, 1979, s. 28). Blíže se k funkcím spojky *až* vyjadřuje např. P. Kosek (2008a, s. 139–151).

až dokavád

Spojovací prostředky časového původu, které vznikly podle J. Bauera (1960, s. 247, 250) jako spřežky z předložky *do* a tázacího základu *ko-*,⁶⁸ se objevují v barokních textech (viz níže) v několika formálních modifikacích (*dokad*, *dokavád*, *dokavádž*, *dokud*, *dokudž* aj.).

Zcela ojediněle se podílí na vyjadřování vztahu současnosti kombinace dvou časových výrazů, spojka *až* se jeví v tomto případě jako nadbytečná: *synové lidští, až dokavád jste srdce obtíženého, i proč milujete marnost a zeptáváte se na lež* VodTheatr 57.

co

Sporadicky se v barokních textech objevuje v časové platnosti spojka *co*⁶⁹ uvozující vedlejší větu, která jasně vymezuje dobu trvání děje hlavní věty (srov. K. Svoboda, 1972, s. 178):⁷⁰ *nikdá, co zde na světě živ byl, žádného smrtedlného hříchu se nedopustil* Dvanáct 85; *chci co živ budu každodenně v hořkosti duše mé hříchy mé oplakávati* KonVejtaž 47. P. Kosek uvádí (2005a, s. 174), že pro signalizaci časové paralelnosti se *co* v barokních textech neuvádí. Funkcemi výrazu *co* v současné češtině se zabývá např. J. Štěpán (2006, s. 123–132, s. 133–139).

⁶⁷ J. Gebauer (2007, s. 682) uvádí, že výraz *až* vznikl ze spojení *a* s enklitickým *-ž*. Názory na vznik tohoto výrazu se však liší, srov. P. Kosek (2008, s. 139–151).

⁶⁸ Obdobný výklad najdeme u J. Gebauera (2007, s. 685), spojky *dokud*, *dokad* a jejich varianty *dokavad*, *dokudž*, *dokž* aj. jsou spřežky z předložky *do* a rozmanitě měněného výrazu *-kad*, *-kud*.

⁶⁹ Podle J. Bauera (1958a, s. 237) je z dnešního hlediska užívání výrazu *co* považováno za hovorové až lidové.

⁷⁰ Podle K. Svobody (1988, s. 180) užití samotného *co* v časových větách není za dob národního obrození časté, protože nevyjadřuje vztah současnosti explicitně, častěji se ke spojce *co* přidávalo *zatím*.

dokad/dokád

Veškeré výrazy odvozené od spojky *dokud* vymezují ve spojení s kladným slovesem dobu platnosti děje hlavní věty. Doba platnosti děje hlavní věty se vyjadřuje tak, že se ve vedlejší větě uvede souběžně probíhající děj, na který je průběh hlavního děje vázán, děj hlavní i vedlejší věty platí tedy současně.⁷¹ Řídce se v barokních textech objevuje spojka *dokad* s variantou *dokád*: *a ten vexl mně juž stačí na všechny, dokad ve Vlaších budu, cesty a jinší outraty* ČerKoresp 89; *vás milovat nepřestanu, dokád v tomto světě budu* BožSlav 163.

dokavád

Vedlejší věta příslovečná časová uvozená spojkou *dokavád* taktéž vyjadřuje časový rozsah trvání děje hlavní věty: *s tím se tobě zakazují, dokavád živ budu, že tě tisíckrát více, Matku vzývat budu* BožSlav 189; *svatí jiní dokavád jsou živí, zasluhujou sobě slávu a velikost své slávy* VokŠat 279.

dokavadž

Předchozí spojka může být rozšířena o příklonné -ž, oba výrazy jsou významově identické: *měsíc tvůj se neumenší, dokavadž Tovaryštvo Ježíšové jakožto papršlkové a synové slunce nebeského, Krista Ježíše, zde v tomto místě svítiti bude* MezOupl 228. Ještě v obrozenské češtině se používaly výrazy *dokud* a *dokavád* s variantou *dokavadž* v ekvivalentní platnosti.⁷²

dokud

Z hlediska frekvence se v barokních textech nejčastěji objevuje pro vyjádření současnosti s významem ohraničení doby trvání děje hlavní věty vedlejší věta uvozená spojkou *dokud* (srov. *Mluvnice češtiny 3*, 1987, s. 475): *Adam zajisté dokud štolou nevinnosti byl odín, v takovém štěstí byl postaven a všech nedostatků zbaven* LomStř 17; *všelijaké štěpíčko, dokud jest mladistvé, podpírati, napravovati, bůjné pak a neužitečný větvičky klestiti se musejí, pokud z nich budoucně ovotce požiti chceme* VodTheatr 92; a

---

⁷¹ Podle J. Bauera a M. Grepla (1965, s. 206) může být při vyjadřování současnosti dějů užito sloveso kladné nebo záporné, ale nedokonavé, podle toho, zda je trvání hlavního děje vázáno na trvání, nebo netrvání vedlejšího děje. V rozporu s tímto vymezuje *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 475) spojkou *dokud* se záparem striktně jako limitativní, tj. nevyjadřující současnost, podobně např. *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 450–451). K. Svoboda (1972, s. 183) uvádí, že věty se spojkou *dokud* vyjadřují dobu, po kterou se uskutečňuje, nebo neuskutečňuje děj věty řídicí, tj. věta řídicí může být kladná nebo záporná.

⁷² J. Bauer (1960, s. 250).

*on [Kristus] náramně člověka miluje, **dokud** v nevinnosti života zůstává* LomŘáp 241; *zemských věcí, **dokud** tam jsi, užívej, v nebeských se kochej* KomLab 196; *trp, **dokud** já na tebe ty věci, kteréž by trpěti měl, vzkládám* KomTruchII 98; *věci některé, kteréž se, **dokud** klášter v spuštění zůstával, přihodili* KapHist 37; *a blahoslavenej Panně Mariji, sebe pak Vašnosti poroučím, zůstávajíc, **dokud** duch ve mně bude, nejponíženější, nejvěrnější sklav* ČerKoresp 73; ***dokud** máte světlo, chod'te v světle* KomTruchIV 119; *dva sousedé **dokud** živí byli, tak ukrutný hněv a ustavičné půtky mezi sebou měli* ManniŽal 60; ***dokud** zde v světě čas máš, čiň z hříchův pokání* BožSlav 138; *ten **dokud** v prácech a v vojnách býval, těžce nezhřešil* JestřSedl 81; ***dokud** tu radost je, kéž ji rozhojňuje* SlavSvat 36; ***dokud** se včely rojí, dost bude medu* Žďár 21; *nedopust', abychom se stali bezectnými, **dokud** žijeme* Hora 151. Pravidlem, nikoli však důsledným, je přítomnost nedokonavých sloves v hlavní i vedlejší větě. K. Svoboda (1972, s. 183–184) upozorňuje na nepříslovecné věty s *dokud* předmětného charakteru, které se vyskytují v případě závislosti na slovese *čekat, počkat*.

dokudkoli

Zcela ojediněle se objevuje časová spojka *dokud* ve spojení s partikulí *-koli*: *ostříhati budu jazyka svého, abych nehřešil, **dokudkoli** přede mnou jest nepřítel* KomTruchII 95.

dokudž

Přidáním příklonného *-ž* ke spojce *dokud* vzniká její formální varianta *dokudž*, která je dobře doložena po celé barokní období: *kteráž, **dokudž** zdráva byla, k němu všelijakou dobrotivost a lásku prokazovala* LomStř 72; *Bůh všemohoucí račiž mezi mnou a tebou, **dokudž** jeho svatá vůle a libost ráčí, zůstávati* LeuchAlex 147; *on na to, knížetci milost tu moc mi dala, abych **dokudž** sem živ klášterem vládl* Dvanáct 118; *a **dokudž** v tomto těle trváme, vzdálení jsme od Pána* RodrCvič 102; *v svých nepravostech seděl až do smrti, a **dokudž** čas měl, nechtěl z nich skrze pravé pokání povstati* ManniŽal 15; *kárej **dokudž** ráčíš Pane* BožSlav 164.

dokudž koliv

Sporadicky nacházíme pro vyjádření současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty časovou spojku *dokudž* v kombinaci s partikulí *koliv*: *o Bože můj, já již tobě, chci věrně sloužiti, **dokudž** koliv na tom světě, budeš mě živiti* BožSlav 169.

hned jak

Vedlejší věta příslovečná časová uvozená spojovacím prostředkem *hned jak* klade explicitně důraz na začátek děje hlavní i vedlejší věty ve stejném okamžiku: *a hned jak se k ní přibližovali, slyšeli tam muziku* JestřSedl 74. Tento výraz se však mnohem běžněji užívá pro vyjádření předčasnosti (viz níže).

hned jakž

Předchozí spojovací prostředek nacházíme také v rozšířené podobě se zesilujícím -ž: *nemůžeme na zahradě neúčinných bylin, hned jakž z země lezou, plíti* KomInf 107.

jakž

Časová spojka *jakž* zajišťuje v následujících excerptech současnou platnost dějů hlavní a vedlejší věty: *jiná zvířata, jakž na svět přicházejí, přirození své při sobě výborně poznávají* VodTheatr 60; *z kterýchž, jakž je lidé toliko do rukou vezmouce otvírají a čtou, jakási subtylná a příjemná jedovatá vůně vzhůru do hlavy vystupuje* VodTheatr 170. K. Svoboda (1988, s. 82) uvádí, že je-li užito ve vedlejší větě časové nedokonavé sloveso, rovná se *jak* svým významem časové spojce *když*.

kdy

Příslovce *kdy*⁷³ se při vyjadřování současné platnosti dějů hlavní a vedlejší věty užívá v barokních textech nejčastěji v témže významu jako spojky *když*:⁷⁴ *kdy s palacu vycházela, hrnuli se chudí za ní* Dvanáct 260; *kdy se pak Ferdinand z ležení císařského s lidem navracoval, v Litoměřicích se pozdržel* KapHist 63; *kdy do kostela šel, na cestě s ním se potkal jeho dobrý tovaryš, a kamarád* HamHist 177; *neb kdy se plavil po moři, vzbudil Bůh velikou bouři* BožSlav 240.

Z uvedených dokladů je patrné, že užití výrazů *kdy* a *když* nebylo v barokním jazyce důsledně rozlišeno jako v češtině dnešní,⁷⁵ na tentýž jev v obrozenské době i v Máchově próze upozorňuje K. Svoboda (1988, s. 76, 174–175).

---

⁷³ K. Svoboda (1988, s. 175) uvádí, že výrazu *kdy* se užívá i ve větách s podmínkovou platností, dále také k vyjádření očekávaného děje v budoucnosti (stejně jako *až*). Vývojová neustálenost podob *kdy* a *když* je provázána podle K. Svobody tím, že autoři místo příslovce *kdy* užívají příslovce *kde*, popř. *kdež*.

⁷⁴ Výraz *kdy* konkuruje spojce *když* pouze v Budínského díle *Dvanáctero řádů rytířův božích* z roku 1630, ve všech ostatních analyzovaných pramenech dominuje spojka *když*.

⁷⁵ Řečené potvrzuje tento doklad: *Ot. 615. Když může býti podezření bez hříchu? Odp. Jestli mám dostatečný grunt bližního v nějaký těžký věci v důmění míti* KlugKat 257.

Tento výraz značí ojediněle i libovolnost časové okolnosti (M. Grepl a P. Karlík, 1986, s. 402): *kdy chceš, Pane Bože můj, vezmi mne... zavolej, kdy chceš* KomLab 198.

kdykoli

K předchozímu výrazu může být přidána partikule *-koli*,⁷⁶ vzniká tak spojka *kdykoli*⁷⁷ značící pravidelné opakování dějů,⁷⁸ které probíhají z časového hlediska simultánně: *a kdykoli okolo ní šel, ani na ni dobře nepohleděl* LomStř 193; *kdykoli pokaženým mlékem (co se často přihází) poškrvněných chův kojené bývají [dítky], mnohém větší nebezpečnosti od vlastních rodičův na ně se uvozuje* VodTheatr 94; *kdykoli jísti měl, jídlo mu trápení bylo* Dvanáct 137; *kdykoli tedy děti, od jiných něco vidouc, téhož dělati se pokoušejí, přáti jim toho* KomInf 87; *a kdykoli jej hříšné tělo k nečistotě, k opilství, k hněvu neb k lakomství pokouší, takto sobě rozmejšlí* KonVejštaž 85. F. Trávníček (1951, s. 1173–1174) uvádí, že složeniny s *-koli* (zastarale s *-koliv* a *-kolivěk*) vyjadřují odstín bezrozdílnosti a libovolnosti.

kdykoliv

Formální modifikaci předchozí spojky představuje časový výraz *kdykoliv*, který v následujících dokladech signalizuje pravidelné opakování dějů: *kdykoliv ze zámku ho nosivaly, pohotově almužnu míti museli* Dvanáct 224; *Bůh rač nám sám pomocníkem všechněm bejti, ještě až posavád, buď Pánu Bohu věčná chvála, že mně ráčí tak milostivě nadělovati, kdy mi koliv o vexl píšeš* ČerKoresp 146; *nebo kdykoliv Bohu pilně, ochotně, srdnatě sloužíme, předivného utěšení na srdci pociťujeme* RodrCvič 52; *mají dítky rodiče zachovávat, jim přísluhovati, kdykoliv by toho potřeba tělesná ukazovala* KlugKat 159. Naopak libovolnost je pomocí spojky *kdykoli* ztvárněna ojediněle: *mohou také svobodně po domích choditi Mendicatum, kdy koliv jim toho potřeba ukazovati bude* KapHist 45. Z dokladů je patrné, že výraz *kdykoliv* nebyl v barokní češtině chápán jako sevřený, běžně jej nacházíme tištěný v oddělené podobě (*kdy koliv*), rovněž může být vložen mezi obě části jiný větný člen.⁷⁹

⁷⁶ Podle J. Bauera (1960, s. 243) se původně jednalo o adverbium ve významu „někdy“.

⁷⁷ Spojku *kdykoli* hodnotí v současné češtině *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 476) i M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 402) jako knižní.

⁷⁸ K. Svoboda (1972, s. 176) u časových vět uvozených spojkou *kdykoli/kdykoliv* významové podtypy opakování a libovolnosti doby, v níž se realizuje hlavní děj, striktně neodděluje.

⁷⁹ Podle J. Bauera (1960, s. 244) je tento jev typický rovněž pro staročeské texty, důsledné sepětí obou komponentů je záležitostí nové češtiny.

když

Jednoznačně nejčastěji nacházíme v barokních pramenech pro vyjádření současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty základní časovou spojku *když*, kterou F. Trávníček (1962 s. 78) hodnotí jako druhotnou podobu k prvotnímu *kdy*. J. Bauer (1958a, s. 237) uvádí, že v souvislosti s přítomností spojky *když* ve vedlejší větě vyplývá časový vztah dějů z poměru vidů přísudkových sloves, a to zejména z vidu slovesa ve větě časové.

Hojně máme doloženou současnou platnost dějů minulých: *i přihodilo se, když jel přes les, našel jednoho hada* LomStř 29; *nápodobně když král francký František Eleonoru... za manželku pojímal, německá země novým nakažením od Pána Boha byla tak těžce navštívená* VodTheatr 151; *svatý Ammon poustevník když bydlel samotný na poušti, mládence nějakého zkousal vzteklý pes* LomŘáp 280; *když sem mezi nimi dále chodil, spatřil sem nemalo lidí učených* KomLab 190; *když dobrotivý Pán Ježíš tak seděl a odpočíval u studnice, přišla žena z města vážit vody* LeuchVita 25; *když svatá Bryda řádu svaté Kláry umírala, okolo ní anděle viděla* Dvanáct 130; *kteréhožto když z kostela Tejnského na Hrad pražský nesli, a peníze mezi lidmi rozhazovali, veliká roztržitost a bouřka mezi lidem se stala* KapHist 71; *když archu Páně do města svého Siona s velikou pompou a slávou v velikém počtu lidu uváděl... sprostější lid před tou archou jda plesal a poskakoval* RodrCvič 72; *a když šel odtud Ježíš, šli za ním dva slepí, volajíce a řkouce* Bible 15; *na čež mysle, když jednou nočním časem šel do své komůrky, uzřel zlého ducha v způsobu škaredé a z míry veliké opice nad jedním trámem též komůrky seděti* ManniŽal 13; *a když svatou pannu z domu vladařova vedli, písař jeden... žertuje s pannou, řekl* SurDor 151; *když ta velká věž pod bílým plechem přikrytá hořela, trhali se plechy ohnivý semotam létající* HamHist 171; *když na ostrově Patmos [svatý Ján] byl, viděl v pravici sedícího na trůnu* KrumPast 21; *nebo když sv. otec z Říma k tomuto městu se navracoval, vyšel proti němu veškeren lid mediolánský* VokŠat 260; *a že by tělo jeho, když oni spali, učedníci jeho byli odnesli* HlouLuc 127; *kterak když se jakási žena v řece nebezpečně topila, dva nestydatí milovníci jí z řeky do lodi pomohli* KonVejtaž 36; *když zástupové alexanderští do Jeruzaléma kříži poklonu skládati šli, Marie Ejijská taký... na loď sedla, a do jeruzalémského chrámu, když za jinšíma kráčela, po třikráte neviditedlnou rukou ze dvěří chrámových odstrčená byla* KlugKat 89.

Pokud je alespoň v jedné větě obsaženo frekventativum, spojka *když* zajišťuje současnou platnost opakujících se dějů.⁸⁰ Můžeme říci, že v těchto užitích plní funkci výrazu *kdykoli/kdykoliv*: *[zvířata] na sebe se vztékají a hrozně řvou, když jedno druhé v kusy roztrhává* VodTheatr 109; *nebo ty jsi ten přehrozný, kterýž když povstává, ducha odjímá knížatům* KomTruchIII 109; *když hrával David před Saulem na harfu, pokojíval se duch zlý lomcující Saulem* BožSlav 119; *která když dobytek pásávala, chodívala často do jednoho blízkého kostela pustého* JestřSedl 155; *když mezi zedníky chodíval, kladivkem klepával* KhellPont 51.

Současnost přítomných dějů mívá často význam obvyklosti:⁸¹ *mezi dvěma také kameny, když jeden o druhý tluče, rádo se jiskří a oheň vychází* LomStř 198.

Současnost budoucích dějů není často vyjadřována, neboť souvětí nabývá podmínkové platnosti, např. *a tak hle ta dobrá a poctivá paní ho naučila, když ho bude trápiti bůjnost těla, aby sobě hleděl v jídle a pití uskrovniti* LomStř 159.

kdyžkoli

Spojka *kdyžkoli*⁸² vyjadřuje tytéž časové významy jako výrazy *kdykoli/kdykoliv*: *nadto kdyžkoli znamená nešťastného skončení proti nepřátelům [vojáci] spatřují, z toho tak těžké myslí nabejvají* VodTheatr 109; *pročež kdyžkoli Pán Ježíš tou cestou šel, hospodu svou míval s učedníky svými u Marty a Magdaleny, pro náklonnost pobožnou kterou k němu měly* LeuchVita 35.

když kdy

Zcela ojediněle nacházíme kombinaci výrazů *když* a *kdy*, která zajišťuje v následujícím excerptu význam opakování obdobně jako spojka *kdykoli/kdykoliv*: *když kdy pro mne koně vedl, leda koně leckdes v městě postavil a sám pít šel* ČerKoresp 43.

když koliv

Formální variantu výrazu *kdyžkoli* představuje spojka *když koliv*,⁸³ která zajišťuje současnou platnost cyklicky se opakujících dějů: *dále ona když se koliv spolu*

⁸⁰ Srov. M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 402).

⁸¹ M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 400).

⁸² Podle K. Svobody (1988, s. 150) značí vedlejší věta se spojkou *když koli* ve spojení s indikativem nebo kondicionálem libovolnost času navozeného děje. F. Trávníček (1962, s. 85) uvádí, že spojka *kdyžkoli* se běžně objevuje ve staročeských i obrozenských textech.

⁸³ Všimněme si volné spojitosti výrazů *když* a *koliv*. F. Trávníček (1962, s. 90) vysvětluje oddělení obou částí tak, že přípona *-koli/-koliv* je od původu samostatné zájmené časové příslovce v raném staročeském jazyce ve významu „někdy“, není tudíž nutné oba výrazy důsledně spojovat.

potějkají svými braněmi, kterýchž jim přirození udělilo, bojují, aniž k tomu potřebují ručnic VodTheatr 115.

když kolivěc

Sporadicky se v barokních textech objevuje hypotaktický spojovací prostředek *když kolivěc*, který považujeme za významově identický s výrazy *kdykoli*, *kdykoliv*, *kdyžkoli*, *když koliv*: ***když se kolivěc jinam ubíráti budeš, budiž Pán Bůh s Tebou ČerKoresp 115.***

když zas/zase

Složený spojovací prostředek *když zas/zase* značí návrat již proběhnuvšího děje vedlejší věty, děje hlavní i vedlejší věty probíhají současně: ***když se zas domu navracoval, těžkým snem jsa obtížen a nemoha se od spání zdržeti, pod stín nějakého stromu se uchejlil LomStř 123; když se z jámy zase nahoru vracel, sázeli ho na trůn paměti, aby co viděl a slyšel, vypravoval BridTrýl 59.***

kolikráte

Časový vztah současnosti zajišťuje výraz *kolikráte*, který vyjadřuje libovolné opakování děje, resp. libovolnou násobenost slovesného děje (srov. J. Bauer, 1960, s. 244). K dispozici máme pouze jediný doklad z pozdněbarokního období: *protož venku ať psi zůstanou, i psíčky ženské, neboolikráte s nimi se pohrává, a na oběť živého Krista se nešetří, tady sobě škodu, bližnímu pohoršení, a Bohu nepočestnost činějí KlugKat 364.*

kolikrátekoli

K předchozímu výrazu může být přidána partikule *koli*, podle J. Bauera (1960, s. 243) i F. Trávníčka (1962, s. 90) se jedná původně o adverbium s neurčitým významem „někdy“. Tento výraz však nacházíme pouze v jediném předbarokním pramenu: *psi a kočky,olikrátekoli cejtí střeva svá těžkými nečistotami přeplněná, trávy rosou skropenou požíváním životů svých polehčují VodTheatr 65; neboolikrátekoli [zvířata] se mimo náležitost přeplněná býti znají, střídmost zachovávají a od jídla se zdržují VodTheatr 67.*

kolikrátekoliv

Předchozí výraz se objevuje v barokních textech rovněž v mírně modifikované podobě *kolikrátekoliv*,⁸⁴ výše uvedený podtyp časového vztahu současnosti zůstává zachován: *jístý nábožný mních **kolikrátekoliv** buď že jest slyšel, neb viděl věci nedokonalého, neb hříšného, vzdychal, a říkával* KlugKat 254.

kolikrátkoli

Další formální variantu představuje výraz *kolikrátkoli* vyjadřující libovolnost v opakování slovesného děje: ***kolikrátkoli** hněv jeho spravedlivý proti hříchům a nepravostem našim se rozpaluje, metlami spravedlivosti své nás tak těžce pokutuje* VodTheatr 150.

kolikrátkoliv

Tentýž časový vztah ztvárňuje varianta *kolikrátkoliv*, tištěná v rozdělené pozici, či dohromady: *při tom místo mu v síni, aby ho mohl, **kolikrát** by **koliv** vycházel aneb vcházel, viděti, vykázal, nedav mu žádného zkrácení od stolu svého míti* LeuchAlex 148; *sedáme za stůl knížete, **kolikrátkoliv** pokrm přijímáme* ŠlechKáz 215.

meztím když

Složený spojovací prostředek *meztím když* značí současnou platnost děje hlavní a vedlejší věty: ***meztím** pak **když** jemu tu v Klatovech povětrí tak dobře sloužilo, a dobře se mu vedlo, umínil jest tu po sobě nějaké dobré památky zanechati* HamHist 99.

pokud

Ve stejné funkci jako výrazy odvozené od spojky *dokud* ve spojení s kladným slovesem se užívá, avšak v daleko menší míře, spojka *pokud*.⁸⁵ Její vznik je obdobný jako u spojek odvozených od výrazu *dokud*, pojí se však s předložkou *po*: *Štěpán, **pokud** živ byl jemu k oltáři přísluhoval* Dvanáct 6.

---

⁸⁴ Korelace typu *kolikrát – tolikrát* má podle J. Bauera (1960, s. 244) význam kvantitativního srovnávání, např. *neb **kolikrátkoli** zlé věci přemýšluješ, **tolikrát** ho bičuješ* LomStř 41; ***kolikráte** **koliv** tehdy hříšník skrze silné předsevzetí polepšiti by se chtěl, **tolikráte** jemu má býti odpuštěno* KlugKat 97.

⁸⁵ Podle *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 451) je spojka *pokud* v časové platnosti hodnocena z dnešního hlediska jako knižní.

K. Svoboda (1988, s. 142) i J. Bauer a M. Grepl (1965, s. 205) upozorňují v této souvislosti na častý zřetelový nebo omezovací význam spojky *pokud*.⁸⁶ Přechod k podmínkové platnosti můžeme konstatovat v tomto excerptu: ***pokud Petr při blahoslavené Panně Marii a apoštolích trval, byl dobrý*** KlugKat 433.

právě když

Složený spojovací výraz *právě když* podle M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 400) explicitně značí koincidence dějů, tj. zdůrazňuje přesnou časovou shodu děje věty hlavní a vedlejší. J. Hoffmannová a I. Kolářová (2011, s. 1087) hovoří o relativní časové shodě či určité synchronizaci dějů nebo stavů s významem „v tom okamžiku, kdy.“ Uvádíme tyto doklady: *můj přenejmilejší synu, právě když jsem toto psaní psala, dostala jsem od Tebe maličké psaníčko* ČerKoresp 75; a ***právě když leží na zemi, koule přes záda od nepřítele letěla*** KlugKat 144.

sotva

Vedlejší věta uvozená výrazem *sotva* klade explicitně v rámci současnosti důraz na začátek děje hlavní i vedlejší věty ve stejném okamžiku, tento prostředek je však typický pro ztvárnění předčasnosti: ***sotva od dveří této zahrady odcházím, na druhý kvátek rozkošný přicházím*** BarRůž 230.

tenkrát když

Prostou současnost děje hlavní a vedlejší věty značí složený spojovací prostředek *tenkrát když*: a ***tenkrát když svatí ctíme Boha samého ctíme skrze ně*** KlugKat 118.

zatímco

Úplnou souběžnou platnost děje hlavní a vedlejší věty, tj. paralelnost dějů, zajišťuje časová spojka *zatímco*:⁸⁷ ***zatímco Janovi samotnému se voda milosti, se štědrostí jí hodnou, vylévala, my jsme z jeho plnosti a přebytku mohli přijímat*** SchusVod

---

⁸⁶ K. Svoboda (1988, s. 142) zmiňuje pravdivostně omezovací význam věty se spojkou *pokud*. Autor dále uvádí (1988, s. 142–143), že se tato spojka objevuje v časové i jiné platnosti v obrozenské době častěji než dnes, často totiž supluje funkci spojky *zatímco*.

⁸⁷ M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 401) uvádějí, že při vyjadřování souběžnosti spojkou *zatímco* je ve vedlejší větě přítomno vždy nedokonavé sloveso, čas obou vět je stejný. Naopak K. Svoboda (1988, s. 183) tvrdí, že souběžnost ztvárněná spojkou *zatím co, co zatím* se objevuje rovněž v časových souvětích se slovesy vidu dokonavého, v souvislosti s tímto zdůrazňuje, že při užití spojky *když* toto možné není.

103. Tento výraz se však objevuje pouze v jediném pramenu pozdního baroka z roku 1730. V rozporu s tímto však J. Bauer uvádí (1960, s. 255), že se zájmeno *co* v časové platnosti objevuje ve spojení s adverbium *zatím* až v nové spisovné češtině, K. Svoboda (1988, s. 177) zmiňuje, že v 1. polovině 19. století je výskyt této spojky řídký, užívá se spíše v podobě *co zatím*, M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 401) uvádějí, že se spojka *zatímco* ustálila až v 2. polovině 19. století.

Stejně jako v dnešní češtině má spojka *zatímco* tendenci přecházet ve význam kontrastně konfrontační v případě, že jsou souběžné děje v rozporu (srov. *Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 476; M. Grepl a P. Karlík, 1986, s. 401; H. Běličová 1979, s. 30; 1986, s. 230–231).⁸⁸ Větami se spojkami *kdežto* a *zatímco* se v současné češtině blíže zabýval K. Hausenblas (1958, s. 133–140).

3.1.1.1 Shrnutí

Časový vztah současnosti je v námi analyzovaných textech vyjadřován 34 jednoduchými a složenými spojovacími výrazy. Z hlediska frekvence v souvětých spojeních jednoznačně dominují základní spojky časového vztahu *když* a *dokud*.

V časovém vztahu současnosti je možné vyčlenit několik významových podtypů:

- 1) vedlejší věta vymezuje trvání děje věty hlavní: *až dokavád, co, dokad/dokád, dokavád, dokavadž, dokud, dokudkoli, dokudž, dokudž koliv, pokud*;
- 2) děj vedlejší věty časové je vzhledem k ději věty hlavní úplně nebo částečně současný: *ano, jakž, kdy, když, mezitím když, tenkrátě když*;
  - a) vyjadřování současných dějů probíhajících v budoucnosti: *až*;

---

⁸⁸ K. Svoboda (1972, s. 52) rozlišuje souběžnost bez věcněvýznamového rozporu (tj. souběžný děj není v nesouladu s obsahem věty řídící, vedlejší věta je v tomto případě časová) a souběžnost s věcněvýznamovým rozporem (tj. souběžný děj je v nesouladu s obsahem věty řídící, jde tedy o vedlejší větu odporovací). K. Svoboda (1988, s. 90) později svůj názor přehodnotil, tzn., v tomto druhém významu se spojka *zatímco* blíží souřadící spojce s odporovací platností. Autor (1972, s. 33–34) se snaží podle určitých kritérií rozlišit věty vyjadřující soulad, nebo nesoulad, tj. pokud lze vedlejší větu se *zatímco* převést do antepozice, nese jen význam časový, naopak při odporovací platnosti nelze transformovat oznamovací větu na tázací. V pozdější studii K. Svoboda (1988, s. 180–181) považuje věcněvýznamový nesoulad za druhotný význam souběžnosti. Autor (1988, s. 89) rovněž uvádí, že za dob národního obrození se při vyjadřování odporovacího vztahu mezi paralelními ději užívala taktéž spojka *kdežto*, také J. Bauer (1958a, s. 237) považuje spojku *zatímco* při vyjadřování konfrontace dvou současných dějů za synonymní k odporovacímu *kdežto*. Srov. např. H. Běličová (1986, s. 230).

- b) vedlejší věta příslovečná časová klade explicitně důraz na začátek děje hlavní i vedlejší věty ve stejném okamžiku: *hned jak, hned jakž, sotva*;
- c) vedlejší věta vyjadřuje z časového hlediska libovolnost v uskutečnění děje: *kdykoliv*;
- d) vedlejší věta vyjadřuje pravidelné opakování dějů: *kdykoli, kdykoliv, když, kdyžkoli, když kdy, když koliv, když kolivěc*;
- e) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje násobenost slovesného děje: *kolikráte,olikrátekoli,olikrátekoliv,olikrátkoli,olikrátkoliv*;
- f) vedlejší věta časová vyjadřuje koincidenci dějů: *právě když*;
- g) vedlejší věta vyjadřuje úplnou souběžnost s dějem věty hlavní: *zatímco*;
- h) při současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty je vyjadřován návrat již uskutečněného děje: *když zas/zase*.

Převážná většina spojovacích výrazů je specializována na vyjadřování některého podtypu časového vztahu současnosti, to je do jisté míry dáno např. přítomností zpřesňujícího adverbia (*hned, právě, zas/zase*) nebo připojením přípony (*-koli, -koliv, -kolivěc*). Některé spojky považujeme za homonymní (*kdykoliv, když*).

Dále představíme klasifikaci časových výrazů podle příslušnosti k základu:

- *an (ano)*;
- *až (až, až dokavád)*;
- *co (co, zatímco)*;
- *dokud (až dokavád, dokad/dokád, dokavád, dokavadž, dokud, dokudkoli, dokudž, dokudž koliv)*;
- *jak (hned jak, hned jakž, jakž)*;
- *kdy (kdy, kdykoli, kdykoliv, když, kdyžkoli, když kdy, když koliv, když kolivěc, když zas/zase, mezitím když, právě když, tenkrát když)*;
- *kolikrát (kolikráte,olikrátekoli,olikrátekoliv,olikrátkoli,olikrátkoliv)*;
- *pokud (pokud)*;
- *sotva (sotva)*.

V rámci vyjádření současnosti dominují jednoduché a složené spojovací výrazy odvozené od základu *kdy*.

3.1.2 Korelativní výrazy

Korelativní výrazy jsou složeny z odkazovacích zájmen či příslovcí patřících do věty nadřazené a z výrazů spojovacích patřících do věty podřazené⁸⁹ (*Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 448, 450). J. Bauer (1964, s. 136) však považuje řadu odkazovacích výrazů za částice, např. *když – tu, když – tak, ačkoli – přece* aj., srov. J. Hoffmannová a I. Kolářová (2011, s. 1082).

aj – když

Současná platnost děje hlavní a vedlejší věty je v následujícím dokladu ztvárněna pomocí spojky *když*, která uvozuje vedlejší větu časovou, v hlavní větě je přítomno citoslovce *aj*⁹⁰ mající podle F. Trávníčka (1962, s. 17, 23) buď platnost upozornovací, nebo je tento výraz považován za částici citovou, náladovou: ***když** pak on to myslil, **aj**, anjel Páně ve snách ukázal se jemu, řka Bible 8.*

dotud – dokud

Časový rozsah platnosti děje hlavní věty, v níž je obsažen časový korelát *dotud*, vymezuje vedlejší věta uvozená spojkou *dokud*: *Eva **dokud** v ráji zdrželivá byla, **dotud** pannou zůstala* LomStř 158; *přijmi to ode mne, má nejmilejší choti, a bedlivě chovej **dotud**, **dokud** se Bohu líbiti bude* LomŘáp 340; ***dokud** duše v člověku, **dotud** nechť jest naděje* KomTruchI 25; *aspoň ať **dotud** viděti mohu, **dokud** svatá služba při tvém pohřbu se koná* Dvanáct 117; ***dokud** se mluvíti učí děti, **dotud** jim žvatlati volno bud'* KomInf 106. Toto korelativní spojení užitě pro vyjádření současné platnosti hlavní a vedlejší věty jsme našli pouze v raněbarokních textech.

dýle ne – než dokud

Prostřednictvím korelativního spojovacího výrazu *dýle ne – než dokud* vyjadřuje vedlejší věta časová taktéž rozsah platnosti děje věty hlavní, komparativ *dýle* explicitně značí, že děj hlavní věty nebude pokračovat po ukončení děje věty vedlejší. Sloveso hlavní věty je záporné, vedlejší věty kladné: *věřím Pánu Bohu, žeť mně nic **dýle** [ten člověk] **nebude** moci sužovati, **než dokud** mu Bůh dopustí* ČerKoresp 80; *nehněvej se již na toho tlustýho, však se již, chvála Pánu Bohu, nyní polepšil, nic více ani **dýle** **nemohl***

⁸⁹ V užším smyslu je za korelativní spojení tradičně považována jen kombinace odkazovacího výrazu a spojovacího výrazu vztažného, v širším smyslu kombinace odkazovacího výrazu a spojky (*Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 450).

⁹⁰ Dnes jej chápeme jako citový výraz vyjadřující zejména podiv.

mne sužovati, než dokud Pán Bůh ráčil chtíti ČerKoresp 97. Uvedený souvztažný výraz se vyskytuje pouze v jediném barokním pramenu. Významovým ekvivalentem tohoto korelativního spojení je výraz *tak dlouho – dokud*.

hle – když

Kromě výrazu *aj* nacházíme v hlavní větě další citoslovce s upozorňovací platností, a to *hle*,⁹¹ současná platnost děje hlavní a vedlejší věty je stále zachována: *o to když on se mnou mluví, hle, teď*⁹² *po straně jakýsi – nevěděl sem, muž-li či žena (nebo divně jaks zakuklený byl a okolo něho jako mhla se dělala) – k nám se přiloudě dí* KomLab 18; *když tedy jednou horlivěji za ni se modlil, hle, spatřil ji před sebou* ManniŽal 113.

hned – jak

Simultánnost dějů zajišťuje rovněž spojka *jak*, která uvozuje vedlejší větu časovou, v hlavní větě je přítomno adverbium *hned*: *jak se na svět dostáváme, hned písničku pád rajský připomínající zpíváme, a, á, é* KomInf 90. Korelativní spojení značí, že děje obou vět probíhaly od téhož časového okamžiku současně.

hned – jak nejprve

Předchozí spojovací výraz může být zpřesněn časovým adverbium *nejprve*, vzniká tak korelativní spojení *hned – jak nejprve*: *ten jak nejprve nějaké málo zlé myšlení neb žádost zdaleka povstává, hned se domýšlí že to od nepřitele svého přichází* RodrCvič 54.

hned – když

Poměrně často se pro vyjádření současné platnosti dějů v časovém souvětí objevuje korelativní formace *hned – když*, která značí, že děj hlavní věty nastoupil bezprostředně po nástupu nebo při nástupu děje věty vedlejší, oba děje následně probíhaly simultánně: *ale hovadům, když na ně nemoci přicházejí, přirození hned proti*

---

⁹¹ Podle F. Trávníčka (1962, s. 19) se k původním citoslovcím přidružilo od 15. století nepůvodní citoslovce *hle*, vzniklé z *hled'*. Autor uvádí (1930, s. 220), že se jedná o ustrnulý imperativ.

⁹² V tomto dokladu bychom mohli za korelativum považovat rovněž adverbium *teď*, vzniklo by souvztažné spojení *hle teď – když*. Na podobná spojení upozorňuje např. J. Hoffmannová a I. Kolářová (2011, s. 1092). Autorky uvádějí, že obsahem závislé věty je vymezen moment, od něhož nastává výrazná změna situace, nové stádium ve vývoji děje. Rovněž lze říci, že v tomto případě platnost děje věty zahrnuje okamžik promluvy.

tomu lékařství ukazuje VodTheatr 65; **když** postupovati začali, **hned** přes kamení a špalky a do dolů... padali KomLab 64; a **když** přichází soužení a protivenství pro slovo, **hned** se horší Bible 20; a **když** byla v tom žaláři, **hned** d'abel v anjelské tváři, k ní přistoupil BožSlav 236; na tom světě, **když** nám nějaká mrcha smrdí, **hned** nos zacpáváme BožSlav 304; ku kteréžto hlavě **když** přistupuju, **hned** jakási k vejmluvnosti zaráží mne bázlivá choulostivost BorŽena 76; přijedouce on ke dvoru krále Achis, **když** ho zamordovati chtěl, **hned** se bláznem a pošetilým učinil KhellPont 53.

hned – když koliv

Současnou platnost opakujících se dějů ojedinele vyjadřuje souvztažné spojení **hned – když koliv**: a ta [saň] **když koliv** chce skrze plot projíti, **hned** za ní celé těla i ocasové snadno prolezou KapHist 68. Výskyt tohoto korelativního výrazu je omezen na jediný doklad.

i – když

Podle J. Bauera (1960, s. 240–241) je kladení spojek a partikulí v apodozi (na začátku hlavní věty po anteponované větě časové) pozůstatkem původního volnějšiho sepětí vět, resp. jejich samostatnosti. Tento typ spojení se podle autora během 15. a 16. století přestává postupně užívat. My však máme doloženo spojení **i – když** z literárních děl 17. a 18. století: **když** šel Pán Ježíš vedlé moře Galilejského, (to jest veliké jezero v krajině galilejské) **i** uzřel dva bratry LeuchVita 27; ale **když** předce žádal před pana biskupa puštěn býti, **i** byl k němu přiveden JestřSedl 153.

ihned – když

Současný průběh dějů spojených vět zajišťuje spojka **když** uvozující vedlejší časovou větu, v hlavní větě je přítomno temporální adverbium **ihned**, které obdobně jako **hned** vyjadřuje, že děj hlavní věty nastal krátce po nástupu nebo při nástupu děje věty vedlejší: ale chudý, **když** mluvil, **ihned** řekli VodTheatr 138; z čehož **když** tak sotva mezi zrcadly protulovati se počínám, **i** **ihned** nejprvnější ze všech dcer ženských... spatřuji [Sáru] BorŽena 64; sám Kristus Pán, **když** na poušti od d'ábla byl pokoušen, **i** **ihned** jeho od sebe odehnal KlugKat 434.

ihned – kdyžkoli

Tentýž časový vztah je specifikován spojkou *kdyžkoli*, která zajišťuje význam opakování: *ano **kdyžkoli** laštovičky spatřují, že plod jejich v hnízdě od přílišného dymu... na zraku uražen bejvá, **ihned** je celidonií bylinou uzdravují* VodTheatr 66.

již – sotva

Užitím korelativního výrazu *již – sotva* je zdůrazněno, že děj hlavní věty začal platit při nástupu děje věty vedlejší nebo se připojil bezprostředně po jeho nástupu: *sotva přichází [květ] na světlo, **již** skrze světlo dává na světlo, jakým by chtěl kvítkem zůstat* BarRůž 232; *sotva poklad svato-janský z neplodného života, však z požehnaného od svatého Vojtěcha pole vychází, **již** na místě anjela při svém narození blesk nebeský nachází* HenHic 114. K. Svoboda (1988, s. 86) upozorňuje na poměrně časté užití časové spojky *sotva* v kombinaci se souvztažným výrazem *již* v obrozenských textech, naopak na řídké užití v kombinaci s *hned, tu, vtom, hle*.

pokaždý – když

Pravidelné opakování dějů značí přítomnost adverbia *pokaždé* v hlavní větě: *paní Rašínová taky **pokaždý** svému panu synu, **když** já Ti píši, píše* ČerKoresp 65; ***když**... dítětem byl, a chléb od matky nábožné své prosil, **pokaždým** z hůry vysokého místa takový chléb zpouštěla* KlugKat 416.

tak dlouho – dokavád

Rozsah platnosti děje hlavní věty vymezuje vedlejší věta uvozená časovou spojkou *dokavád*, v hlavní větě je přítomen korelát *tak dlouho*: *očima svejma **tak dlouho, dokavád** jej spatřiti může, provází* VodTheatr 141.

tak dlouho – dokud

Obdobu představuje souvztažné spojení *tak dlouho – dokud*: ***tak dlouho** znej a važ sobě krve spojení, **dokud** otec tvůj poznává Stvořitele svého* LomŘáp 336.

tak dlouho – dokudž

Tentýž výraz se objevuje v modifikaci druhé části s příklonným -ž: *což uslyšavše bratří, snázně ho napomínali, aby aspoň tehdáž, moha **tak dlouho, dokudž** jest živ v těle, milosti Boží dojíti, činil pokání* ManniŽal 104.

tak dlouho – jak dlouho

Ojedinele je rozsah platnosti děje hlavní věty vymezen korelativní formací *tak dlouho – jak dlouho*: *ale tak dlouho bude trvati [peklo], jak dlouho Bůh Bohem bude ManniŽal 12; a ten tak dlouho trápen býti má v horoucím pekle, jak dlouho Kristus Pán v své božské slávě bude kralovati v nebi ManniŽal 17*. Výraz *jak dlouho* je podle P. Koska (2005a, s. 178) kalk z latiny, který se objevoval již ve staročeských textech.

tak dlouho – jak dlouhý čas

Adverbium *dlouho* může být nahrazeno ekvivalentním substantivním výrazem časového charakteru *dlouhý čas*, vzniká tak sporadicky užívané korelativní spojení *tak dlouho – jak dlouhý čas*: *tak dlouho město Trojanské bez ourazu nejmenšího svobodné bude, jak dlouhý čas v městě tom bez porušení modla ta zůstane HenHic 111*.

tak dlouho – pokud

Rozsah děje hlavní věty může být vymezen rovněž spojkou *pokud* v časové platnosti: *tak dlouho trvati bude ten oheň, pokud nebe nebem, anjel anjelem, Bůh Bohem zůstane KlugKat 734*.

teda – když

Současnou platnost dějů hlavní a vedlejší věty vyjadřuje spojka *když*, v hlavní větě je přítomno časové adverbium *teda*⁹³ ve významu „tehdy“: *při dobývání pak téhož města Troje, když král Agamenon s jinými Řeky a knížaty mnoho let válku vedl, teda manželka jeho... vystoupila mu z věrnosti manželské LomStř 149*.

tedy – kdy koliv

Současnou platnost dějů, které se cyklicky opakují, značí korelativní spojení *tedy*⁹⁴ – *kdy koliv*: *nebo kdy koliv při mši evangelium... se čtlo, tedy Luter na zem padna, volal a křičel KapHist 52*.⁹⁵

---

⁹³ K. Svoboda (1988, s. 73) upozorňuje v některých případech na přidávání důsledkové spojky *tedy* ke spojce *když* v podmínkové nebo příčinné platnosti, tento jev je patrný např. v dokladu: *protož když slyšíš dítě tvé láti... a Bohu zlořečiti, tedy máš vzíti metličku čistou a čistě mu vyfikati LomŘáp 318*.

⁹⁴ F. Trávníček (1962, s. 89) uvádí, že výrazy *tedy*, *tehdy* jsou ukazovací příslovce, která měla původně citoslovečnou platnost upozorňovací ve významu „hle“.

⁹⁵ Výše jsme upozorňovali na původní adverbium *koli* ve významu „někdy“, v následujícím dokladu je patrné, že přítomnost tohoto výrazu ve vedlejší větě opakování jednoznačně signalizuje: *a kdy někdy s jinými dvořany skrz bláto jel, tedy hned s koně sešel a do toho bláta vešel LomŘáp 286*.

tehda – když

Předchozí časové adverbium obsažené v hlavní větě se může objevit v modifikované podobě *tehda*: *oni **když** pak u večer spolu za stolem seděli a večereli, **tehda** muž pohleděl na svou ženu* LomStř 159. Spojení značí současnou platnost dějů hlavní a vedlejší věty.

tehďáž – jak

Současnou platnost děje hlavní a vedlejší věty značí v následujícím dokladu souvztažné spojení *tehďáž – jak*: *i také spolu s hrabětem Černínem v Turcích byli **tehďáž, jak** J. M. pantáta taky tam ráčil bejti* ČerKoresp 72.

tehďáž – jakž

Spojka *jak* může být v téže platnosti doplněna příklonným *-ž*: *nebo **jakž** matka v životě počne a v sobě oboje semeno... zachová, je přirozenou horkostí jako v nějaké horké peci zahřívá, **tehďáž** se na něm teňoučká kožka... po vrchu popne* VodTheatr 80.

tehďáž – když

Jednoznačně nejčastěji nacházíme při vyjádření současnosti v hlavní větě temporální příslovce *tehďáž*, vedlejší věta je uvozena základní časovou spojkou *když*: *náleží jim **tehďáž, když** jiní odpočívají, bedlivě bdíti* VodTheatr 129; ***když** ku potřebí Izraelských farao vojska šikuje, **tehďáž** se mu moře za hrob připravuje* KomTruchII 93; *musel jsi Ty **tehďáž** tak těžce stonati, **když** mi pan hofmistr psal a Ty jen malou ceduličku* ČerKoresp 78; *aby **tehďáž** cíl, **když** říkal: Ve jméno Otce* BridTrýl 55; ***když**, prej, píšeš, na péro se hněváš že k ničemuž není... **tehďáž**, prej, sluší ti ten nezřízený hněv krotiti a mrtviti* RodrCvič 74; *pomysli nyní každý, jak mi bylo **tehďáž** veselo, **když** uprostřed makavých temností neviděl sem před sebou nic jiného než samé přešeredné čerty* ManniŽal 54; *aby ho **tehďáž, když** nejvíce císař hostí při dvoře míti, a vesel bude, skrze některého přespólního dvořenína otrávití mohli* HamHist 108.

tehďáž – kdyžto

Současnost může být vyjádřena rovněž spojením *tehďáž – kdyžto*, časová spojka *když* je zde zesílena částicí *-to*:⁹⁶ *druhé nedostatky člověka při tom třetím actu se ukazují*

⁹⁶ Podle J. Bauera (1960, s. 238) jsou spojky *když* a *kdyžto* významově zcela identické.

tehdáž, kdyžto skrze rozličná nebezpečnosti z labirintu dětinského s svými neřestmi vykračuje a při vyučování a zvykání počestné kázni na onen přeširoký římský turnýrský plac *circum* přichází VodTheatr 28; pakli se kdy časem s sebou potechávají, to se *tehdáž* děje, *kdyžto* buď hlasem trápená bejvají, aneb plodu svého obhajují a zastávají VodTheatr 113. Užití tohoto výrazu je omezeno na jediný pramen předbarokního období.

tehdáž – kolikrátekoli

Spojení *tehdáž – kolikrátekoli* značí v rámci současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty libovolnou násobenost slovesného děje: *mohli bychom přitom všechny jejich [kupců] podvody, oklamání i jiná z nich pocházející zlořečení přiložiti, a to tehdáž, kolikrátekoli z cizích zemí porušená a zfalšovaná zboží přinášejí* VodTheatr 105; *nadepsaná milost bere svůj začátek tehdáž, kolikrátekoli dvě osoby na jednostejný stupeň spolu vstupují* VodTheatr 187. Výskyt toho korelativního spojení je opět omezen na tentýž předbarokní pramen jako předchozí typ.

tehdáž teprva – když

Současnost značí taktéž spojení *tehdáž teprva – když*, které zdůrazňuje, že děj hlavní věty nemá platit před nástupem děje věty vedlejší: *totižto tehdáž teprva duchovní slavnost a veselí držeti máme, když někdo již v Duchu vyrostá, a dokonalým býti počíná* RodrCvič 9.

tehdy – když

Korelativní formace *když – tehdy*⁹⁷ značí prostou současnost: *totižto když město Vasatenské od Hunův bylo obležené a kněz mši o svaté Trojici za osvobození lidu sloužil, tehdy uzřel z vysoka, an tři krůpěje spadly* BridTrýl 41, 42. V hlavní větě může být přítomno frekventativum, které naznačuje, že se celá událost vícekrát opakovala: *když v světě nětco nového mělo se státi..., tehdy říkával: uslyšíme divné noviny* HamHist 228. V následujícím dokladu je patrný mírný podmínkový odstín: *když jeho čas, a hodina smrti přichází, tehdy velmi kalná voda se ukáže* HamHist 11. *Tehdy* se objevuje důsledně v apodozi.

---

⁹⁷ F. Trávníček (1962, s. 18, 22) upozorňuje ve staročeských textech na citoslovečnou platnost výrazů *tu, tuť, tehdy, ted'*, které jsou dnes zájmenými příslovci s významem časovým, popř. místním. Jedná se tedy o změnu v platnosti slovnědruhové. Tato změna podle autora probíhala postupně již v jazyce starém.

Podle K. Svobody (1988, s. 150) se užívá v hlavní větě příslovce *tu, tehdy*, pokud se nezdůrazňuje náhlý nástup děje věty řídicí.⁹⁸

tehdy – když kdy

Opakování současných dějů značí korelativní spojení *tehdy – když kdy*: *a když kdy jaký sjezd, aneb radu s svými obyvateli, z toho panství svého míti, a držeti chtěl, tehdy všech těch obyvatelův svých, do města Klatov do domu svého... povolati dal* HamHist 93.

tenkrát – když

Zajímavý doklad představují souřadné věty vedlejší časové uvozené spojkou *když*, které jsou závislé na větě hlavní obsahující časové korelativum *tenkrát*: *povězte mně upřímně, jak pak vám tenkrát okolo srdce bylo, když sv. JAN Nepomucký z kazatedlnice svato-vítský k vám mluvil? když vás k lásce Boží, k lásce bližního napomínal? když vám přikázání Boží tak horlivě představoval?* HlouLuc 130.

tenkráté – když

Formální variantu předchozího výrazu představuje korelativní spojení *tenkráté – když*: *tenkráté, když není pomoci časné a tělesné, utíká se k pomoci duchovní* SteyDom 32; *tenkráté, když tato hvězda kamenná se stavěla, nad ní hvězda nebeská v jasný den se v povětrí ukázala* RebSára 91; *dí zase sv. Augustýn: „Když nejsouce zaměstknáni s zevnitřní práci, utěšeného pokoje požíváme: tenkráté máme sobě nasbíratí potravu slova božtího... “* KonVejštaž 9; *tenkráté učí nás Písmo chvalitebně bližního napájeti, a milosrdný skutek prokazovati, když trůnk piva, vína, vody... podáváme, kteří sobě sami pomoci nemohou* KlugKat 524.

teprv – když

Současnou platnost děje hlavní a vedlejší věty značí souvztažné spojení *teprv – když*, časové adverbium *teprv* vyjadřuje, že děj hlavní věty nastal ve srovnání s očekáváním později: *když pak jí vyhrozovali žalobou a smrtí, teprv, jak dí Písmo Svaté... vzdechla a pravila: Ouzkosti mě obklíčily ze všech stran* SvobNepom 15.

---

⁹⁸ K. Svoboda (1972, s. 170) považuje vedlejší větu časovou uvozenou spojkou *když* důsledně za přístavkovou, pokud se v hlavní větě objevuje korelativum *tenkrát, tehdy, teprv tehdy, teď, nyní, jednou, včera*.

tot' hle – když

V roli korelativa se může objevit také kombinace dvou citoslovcí *tot'*⁹⁹ a *hle*, vedlejší věta časová je uvozená spojkou *když*, současná platnost obou vět je zachována: *o tom tedy když sobě rozmejšlí, tot' hle za sebou hlas slyší nějaký* RodrCvič 96; *když tedy tu tak stoje, do té propasti hledím, tot' hle, vidím jako převelikou vápennou pec velmi velikým ohněm hořící* ManniŽal 171.

tu – když

Současnou platnost děje hlavní a vedlejší věty zajišťuje rovněž korelativní spojení *tu – když*:¹⁰⁰ *když pozdvihování velebné svátosti bylo, tu těžkost přišla, jen škyt, hned skonal* ČerKoresp 233; *a protože když d'áblům v těle posedlého člověka zůstávajícím vytejká se: Ó bídníci, nebudete na věky patřiti na tvář Boží! tu se vztékávají, tu bouří, tu hrozným těla hnutím patrně znáti dávají* ManniŽal 51.

F. Trávníček (1962, s. 18, 22) zdůrazňuje, že původní upozorňovací citoslovce *tu* může mít příslovečnou časovou platnost ve významu „tehdy“. Pokud není toto časové určení obsahově důležité a lze ho vynechat, je považováno spíše za citoslovce, ale se značně oslabeným citovým odstínem vzniklým z platnosti upozorňovací. V tom případě se jedná o citovou, náladovou částici, která označuje citové zaujetí mluvčího k obsahu následující věty. Citová platnost adverbia *tu* je dosvědčena podle autora mj. tím, že se někdy ve staré češtině paralelně za výraz *tu* klade *hle, aj, ajtoť*.

tu hned – když

Souvztažná formace *tu hned – když* signalizuje připojení děje hlavní věty k ději věty vedlejší hned při jeho nástupu nebo krátce po nástupu, oba děje následně probíhají současně: *to když jsem já viděla, tu hned žíznila duše má k Bohu* HlouLuc 129.

tu tehďáž – když

Současnost děje hlavní a vedlejší věty vyjadřuje spojení *tu tehďáž – když*: *když pak k tomu přichází, že se duše z přebytku svého odbíratí má, tu tehďáž všechny svazky, žíly a nádoby... netoliko se v kusy potrhají* VodTheatr 197.

---

⁹⁹ Výraz *tot'* hodnotí F. Trávníček (1962, s. 18) jako upozorňovací citoslovce, které má svůj původ v neutrálním tvaru ukazovacích zájmen.

¹⁰⁰ Jak již bylo řečeno výše, podle K. Svobody (1988, s. 150) se užívá příslovce *tu, tehdy* v případě, že se nezdůrazňuje náhlý nástup děje věty řídicí.

tu teprv – když

Korelativní spojení *tu teprv – když* značí ve srovnání s očekáváním pozdější zásah děje hlavní věty do již probíhajícího děje věty vedlejší: ***když ale oni předce se doptávali na jeho život... tu teprv Eucharistius se jim přiznal, že s manželkou svou čistý život vede*** JestřSedl 135.

tu teprva – když

Formální modifikaci předchozího korelativního výrazu představuje souvztažná formace *tu teprva – když*: ***když pak těchto všech věcí nabude a k mužství přichází, tu teprva do opravdových neřestí, ouzkestí, hlubin a duchovních nepokojův vkračuje*** VodTheatr 95.

tut' již právě – když

Přesnou časovou shodu děje hlavní a vedlejší věty značí korelativní spojení *tut' již právě – když*: ***tut' již právě k cuku přichází, když bývá srdce nanejvyšší ztrápené, mozek potlačený, duše mdlá a nestatečná, duch smradlavý, čelo svraskalé, celý život rozličnými nemocmi sklíčený a shrbený*** VodTheatr 194.

vtom – když

Současnou platnost děje hlavní a vedlejší věty signalizuje souvztažné spojení *vtom – když*,¹⁰¹ časové adverbium *vtom* zajišťuje náhlý, nečekaný zásah děje hlavní věty do děje věty vedlejší. Ze sémantiky níže uvedených excerpt je však zřejmé, že děje vedlejších vět nebyly nástupem dějů hlavních vět přerušeny ani ukončeny, oba děje trvaly následně určitou dobu společně: ***když pak Alexius v jmenované siňci sedmnácte***

---

¹⁰¹ Mnozí lingvisté, např. M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 408–409), označují užití výrazu *když vtom* (nikoli tedy korelativního spojení) za projev inverze, při níž dochází k nesouladu mezi obsahem a gramatickou formou, věta s *když* nevyjadřuje svým obsahem časový úsek, který se stává východiskem časové platnosti věty hlavní. V těchto souvětích je podle autorů vyjadřován rychlý sled dějů, druhý děj následuje bezprostředně a většinou i nečekaně, překvapivě po prvním, někdy jej přerušuje, jindy nedovolí, aby se rozvinul. Důležitým znakem je důsledná postpozice věty se spojkou *když*. J. Bauer a M. Grepl (1965, s. 207–208) řadí k větám časovým vedle vět s funkcí příslovečného určení času i věty, které vyjadřují nečekané přerušování jiného děje a nemají platnost příslovečného určení. L. I. Rojzenzon (1959a, s. 10–14) označuje spojení *když vtom* za svébytný typ časového souvětí, v němž je ztvárněn děj, který nastal nečekaně. K. Svoboda (1988, s. 78) uvádí, že vztažná věta časová na rozdíl od příslovečných vět časových může obsahovat příslovečný výraz *vtom*, protože inverzní *když vtom* zapojuje obsah své věty do obsahu věty předchozí. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 479) řadí výraz *když vtom* pouze mezi vyjádření časového vztahu následnosti (nečekané přerušování jednoho děje jiným), o inverzním charakteru spojení se však nezmiňuje. V námi uvedených dokladech vyjadřují vedlejší věty časovou okolnost děje hlavní věty, souvětí s nimi proto není inverzní.

let pořád trval a věrně Pánu Bohu sloužil, **vtom** obraz Panny Marie... zvolal na kapelníka aneb správce kostela LomŘáp 341; **když** s ní slovo Boží mluvě seděl, **vtom** nenadále¹⁰² z téhož dvoru... nějaký sedlák s darem před ni předstoupil a se postavil LomŘáp 346; a **vtom**, **když** se s ním tak dobří duchové zhůru a zlí dolů táhali, ten voják... k životu se navrátil ManniŽal 196.

Obdobné doklady jsou podle L. I. Rojzenzona (1959a, s. 15) čistě hypotaktické, neboť věta uvozená spojkou *když* představuje časovou okolnost věty hlavní. Uvádí dvě konstrukce vyjadřující nečekaný děj: 1) časová spojka se nachází ve větě první, ve druhé větě je přítomno adverbium vyjadřující náhlost, nečekanost; 2) příslovce vyjadřující nečekanost je na úplném začátku souvětí a teprve za ním je vedlejší věta začínající časovou spojkou (příslovce je důsledně odtrženo od věty hlavní větou vedlejší). Z uvedených excerpt je patrné, že se oba dva typy v barokních textech objevují.

vždy – jak

Korelativní spojení *vždy – jak* značí pravidelné opakování současně probíhajících dějů v barokních textech ojediněle: *jehožto Theobald vždy, jak mohl, pěkně, a přátelsky napomínal* HamHist 97.

vždy – když

Tentýž časový vztah zprostředkovává souvztažný výraz *vždy – když*: *když s bližními jednal, o sv. Trojici vždy nějakou zmínku činil* BridTrýl 39.

vždyckny – když

Modifikaci předchozího spojení představuje korelativní formace *vždyckny – když*: *když mi co nejtíž, vždyckny Tebou hrozím* ČerKoresp 174.

vždycky – kdykoli/kdykoliv

Pravidelné opakování současných dějů značí časová spojka *kdykoli/kdykoliv*, tento významový podtyp je taktéž zdůrazněn přítomností korelativa *vždycky*: *i také vždycky v té své nouzi, kdy se koliv k tomu obrazu modlil, obzvláštní potěšení, a pomoc dostával* HamHist 229, 230; *u které mimo jdoucí, kdykoli nad dveřmi vepsané jméno to*

---

¹⁰² *Nenadále* můžeme považovat za součást korelativního výrazu (*vtom nenadále – když*).

čtouce Caelia vyslovovali, **vždycky** kunstovný hláhol odpovídal desetkráté BorŽena 77; **kdykoliv** se nám odpouští hřích, odpouští se nám **vždycky** vinna KlugKat 28.

vždycky – když

Pravidelné opakování současně probíhajících dějů signalizuje rovněž spojení **vždycky – když**: **vždycky** oplývala novým potěšením, **když** prsův svých tomu přemilému děťátku podávala LeuchVita 9; nyní pak **vždycky** s předníma německejma pány s ním, **když** k audience k papeži jede, mu sloužíme ČerKoresp 95.

vždycky – kolikrát/kolikrátžkoli

Násobenost děje hlavní a vedlejší věty i opakování v rámci současnosti značí korelativní spojení **vždycky – kolikrát/kolikrátžkoli**: *i tedy matka **kolikrátžkoli** své děťátko přikájí, **kolikrát** s ním nespí, **kolikrát** je myje, **kolikrát** plénky pere, kolíbá, nosí, chová, krmí aneb čímkoli a jak jináč mu slouží, **vždycky** zasluhuje odplaty a milosti Boží* LomŘáp 309, 310.

zase – když

Adverbium **zase** zajišťuje v rámci současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty návrat již uskutečněného děje: *a **když** se toho s nevypravitedlnou práci vyhledávalo, rozstoupili se **zase**, aby každý o tom přemýšloval, sobě poručíc* KomLab 67; *abych, **když** do srdce Krista Pána v velebné svátosti přijímám, to **zase** Bohu Otci obětoval* BridTrýl 59, 60; *a **když** i oni se kořili, a odprošovali, dobrotivě všech **zase** k společné lásce, a svornosti napomínal, a přikazoval* HamHist 55; *a **když** čas byl dobytek domu hnáti, **zase** se k stádu navracela [jedna svině]* JestřSedl 152.

zatím – kdy

Souběžnost děje hlavní a vedlejší věty značí korelativní spojení **zatím – kdy**: ***kdy** jiné panny na procesi v kostele byly, ona **zatím** s jinými rozpustilejšími snídala* Dvanáct 252.

zatím – když

Tentýž časový vztah signalizuje formace **zatím – když**: ***když** na onen čas Římané mnohými a prodlouženými válkami proti svým nepřátelům vně v poli se zaneprázdňovali, **zatím** přední správcové a regentové v městě rozličné hry a kratochvíle*

provozovávali VodTheatr 15; jinému, **když** vně na poli pracuje, **zatím** vojáci doma všecko v drt obrátí, poberou, obloupí VodTheatr 99; tu tehdy práci, **když** já k větší slávě veleslavného divotvorce svatého Jána Nepomuckého mým tupým vtipem a nedostatečným jazykem představití se osměluji, vy **zatím** páni, páni svato-jánský ctitelové, sobě pomyslete HenHic 113.

3.1.2.1 Shrnutí

Temporální vztah současnosti je v analyzovaných textech vyjádřen 50 korelativními spojeními. Z hlediska frekvence jednoznačně převažuje souvztažná formace *tehďáž – když*. Ve srovnání s tímto spojením se ostatní výrazy objevují v barokních textech méně často.

V rámci současnosti lze vymezit několik sémantických podtypů, obdobně jako při vyjádření tohoto vztahu prostřednictvím jednoduchých a složených výrazů:

- 1) vedlejší věta příslovečná časová vymezuje trvání děje věty hlavní: *dotud – dokud, dýle ne – než dokud, tak dlouho – dokavád, tak dlouho – dokud, tak dlouho – dokudž, tak dlouho – jak dlouho, tak dlouho – jak dlouhý čas, tak dlouho – pokud*;
- 2) děj vedlejší věty časové je vzhledem k ději věty hlavní úplně nebo částečně současný: *aj – když, hle – když, i – když, teda – když, tehda – když, tehďáž – jak, tehďáž – jakž, tehďáž – když, tehďáž – kdyžto, tehdy – když, tenkrát – když, tenkráté – když, to' hle – když, tu – když, tu tehďáž – když*;
  - a) v rámci tohoto podtypu je vyjadřována přesná časová shoda děje hlavní a vedlejší věty: *tu' již právě – když*;
  - b) věty vyjadřují opakování dějů: *pokaždý – když, tedy – kdy koliv, tehdy – když kdy, vždy – jak, vždy – když, vždycky – když, vždycky – kdykoli/kdykoliv, vždycky – když*;
  - c) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje násobenost slovesného děje: *tehďáž – kolikrátekoli*;
    - cc) v tomto podtypu je vyjadřována násobenost slovesného děje společně s opakováním: *vždycky – kolikrát/kolikrátžkoli*;
  - d) vedlejší věta časová striktně vyjadřuje, že děj hlavní věty nemá platit před nástupem děje věty vedlejší: *tehďáž teprva – když*;

- e) děj hlavní věty nastal ve srovnání s očekáváním později: *teprv – když, tu teprv – když, tu teprva – když*;
- f) děj hlavní věty vyjadřuje náhlý nebo nečekaný zásah do děje věty vedlejší: *vtom – když*;
- g) v rámci současné platnosti děje hlavní a vedlejší věty je vyjadřován návrat již uskutečněného děje: *zase – když*;
- h) vedlejší věta je úplně souběžná s dějem věty hlavní: *zatím – kdy, zatím – když*;
- i) děj hlavní věty začal platit při nástupu děje věty vedlejší (děje obou vět probíhaly od téhož časového okamžiku současně) nebo se připojil bezprostředně po jeho nástupu: *hned – jak, hned – jak nejprve, hned – když, ihned – když, již – sotva, tu hned – když*;
- ii) v rámci tohoto podtypu zajišťuje vedlejší věta opakování slovesného děje: *hned – když koliv, ihned – kdyžkoli*.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že převážná většina souvztažných spojovacích výrazů je specializována na vyjadřování určitého podtypu časového vztahu současnosti, homonymní výrazy zde nenajdeme.

Výše představená korelativní spojení ztvárňující časový vztah současnosti klasifikujeme podle příslušnosti k základu:

- *dokud (dotud – dokud, dýle ne – než dokud, tak dlouho – dokavád, tak dlouho – dokud, tak dlouho – dokudž)*;
- *jak (hned – jak, hned – jak nejprve, tak dlouho – jak dlouho, tak dlouho – jak dlouhý čas, tehdáž – jak, tehdáž – jakž, vždy – jak)*;
- *kdy (aj – když, hle – když, hned – když, hned – když koliv, i – když, ihned – když, ihned – kdyžkoli, pokaždý – když, teda – když, tedy – kdy koliv, tehda – když, tehdáž – když, tehdáž – kdyžto, tehdáž teprva – když, tehdy – když, tehdy – když kdy, tenkrát – když, tenkrát – když, teprv – když, toť hle – když, tu – když, tu hned – když, tu tehdáž – když, tu teprv – když, tu teprva – když, tuť již právě – když, vtom – když, vždy – když, vždycky – když, vždycky – kdykoli/kdykoliv, vždycky – když, zase – když, zatím – kdy, zatím – když)*;
- *kolikrát (tehdáž – kolikrátekoli, vždycky – kolikrát/kolikrátžkoli)*;
- *pokud (tak dlouho – pokud)*;
- *sotva (již – sotva)*.

Temporální vztah současnosti je pomocí korelativních formací vyjadřován nejčastěji výrazy odvozenými od základu *kdy*.

3.1.3 Kvazikorelativní výrazy

Na rozvíjení substantivního výrazu časového charakteru vedlejší větou je nahlíženo v odborné literatuře různě. Přestože se v rámci hypotaktického ztvárnění časových relací zaměřujeme především na analýzu vedlejších vět příslovečných časových, zahrnujeme do analytické části také vyjádření temporálních vztahů zprostředkované vedlejšími větami přívlastkovými (v souladu s K. Svobodou, viz níže).

Podle J. Bauera (1960, s. 248) plní substantiva s obecně časovým významem funkci příslovečného určení času, takže nejde o vedlejší věty s funkcí skutečného přívlastku, nýbrž spíše o zpřesňující příslovečné určení. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 476, 523–530) hodnotí substantiva obecného časového významu (*doba, chvíle, okamžik, čas*) ve spojení s časovým příslovcem *kdy* jako prostředky kvazikorelativní a řadí je mezi větné propozice determinující v rámci vztažení propozice k obsahu nominálního výrazu. Tyto typy považují M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 456) za věty determinující výrazy s časovým významem. Naopak K. Svoboda (1972, s. 175; 1988, s. 176) považuje v tomto ohledu věty uvozené výrazem *když* za důsledně přívlastkové, tedy nepříslovečné, tentýž názor zastává např. P. Hauser (2003, s. 94). Podle F. Trávníčka (1962, s. 90) věty s *kdy* nevyjadřují časovou okolnost věty hlavní, nýbrž rozvíjí její příslovečný výraz, jde tedy o věty vztažné.

Z hlediska frekvence dominuje v hlavních větách jednoznačně substantivum *čas* užitě v různých předložkových i bezpředložkových formách. Nejčastěji je toto jméno rozvíjeno vedlejší větou uvozenou spojkou *když*: *ten času jednoho, když s vojskem svým cestou táhl, trefilo mu se* VodTheatr 76; *ano i času jednoho, když u Bouchvala Berky na dobré vůli byl, a mezi jinými s fraucimorem českých tancoval, velice sobě stěžoval* KapHist 85; *byla jsem s vámi v ten čas, když Království francké Bernardovi obětovalo lignonenské a katalounenské biskupství* VokŠat 268.

Zřídka je vedlejší věta uvozena výrazem *kdykoli*: *synové izraelští ještě za času Mojžíšova kdykoli se hejbatí měli s archou Páně, zpívati obyčej měli* BožSlav 118.

V jediném předbarokním pramenu jsme dohledali rozvíjení vedlejší větou uvozenou výrazy *pokavád, podavádž* a *pokud*: *mnohé [matky] zajisté v tom čase, pokavád jsou těhotné, přirozenou chut k jídlu a pití potracují* VodTheatr 82; *kolikerejm*

medle domníváš se nebezpečenstvím poddáno býti děťátko v tom čase, pokavád se kojí VodTheatr 87, 88; *v tom pak čase, pokavádž dotčená rána Boží trvala, byli lidé náramně zlobiví a bezbožní* VodTheatr 160; *kterouž trápení byli pod ten čas, pokud tato ukrutná zimnice a milost nezřízená v nich trvala* VodTheatr 187.

Dále nacházíme v analyzovaných textech substantivum *den*: *teda jednoho dne, když jel na lov, dopustil naňho Pán Bůh, že množství vlků vzteklych kdes se tu vzali... na drobné kusy ho roztrhali* LomStř 146; *toho také dne, když Aegistus k retování města pospíchal, s lidem svým upadl a přišel v ruce těm, kteří na něj očekávali* LomStř 150; *na den svatého Jakuba, když se křesťané k pobožnosti scházeli, také pohané... mezi křesťany se před kostelem míchali* HamHist 58.

V roli kvazikorelativa se objevuje ojediněle také substantivní spojení časového charakteru *v tu hodinu* doplněné adverbium *právě*, vedlejší věta příslovečná časová je uvozena relativem *kdy*, toto spojení signalizuje přesnou časovou shodu děje hlavní a vedlejší věty:¹⁰³ *právě v tu hodinu, kdy se před hrobem svatého modlil, syn ozdravil* Dvanáct 124. Jedná se o jediný doklad vztažného příslovce, které rozvíjí substantivum pojmenovávající čas ve větě řídící.

3.1.3.1 Shrnutí

Spojení obsahující kvazikorelativní výrazy časového charakteru představují nedílnou součást vyjadřování temporálních vztahů (převážně současnosti). Z hlediska frekvence dominují vedlejší věty uvozené spojkou *když*, méně často *kdy*, *kdykoli*, *pokavád*, *podavádž* a *pokud*. V hlavní větě se běžně vyskytuje substantivum *čas*, řídce nacházíme *den*, *hodina*. Kvazikorelát může být zpřesněn taktéž časovým adverbium (*právě*).

---

¹⁰³ Příruční mluvnice češtiny (1995, s. 446).

3.2 Parataktické vyjádření temporálního vztahu současnosti

V rámci souřadného souvětí se temporální relace mezi větami reflektují jako vztahy časové souběžnosti nebo posloupnosti, a to bez ohledu na druh parataktického vztahu mezi větami (H. Běličová-Křížková, 1979, s. 11). Na ztvárnění současných dějů se podílí značně omezené množství spojovacích prostředků, je to dáno tím, že vztah simultánnosti je explicitními výrazy signalizován z hlediska frekvence méně často. Níže představíme přehled typických spojovacích prostředků, které se podílejí na vyjadřování časového vztahu současnosti na úrovni souvětí, textové a členské.

Temporální vztahy současnosti se navrstvují nejčastěji na poměr slučovací, méně často na poměr odporovací, ostatní poměry se na vyjadřování simultánnosti nepodílejí. Obdobně jako při ztvárnění následnosti se užívají v barokních textech zejména lexikální prostředky, resp. adverbia, která jsou schopná tyto relace explicitně znázornit. Přítomnost souřadících spojek ve výrazech pouze zajišťuje zařazení syntaktických jednotek k jednotlivým významovým poměrům. Součástí spojovacích prostředků jsou v některých případech výrazy aditivní.

Představíme pouze jednoduché a složené spojovací prostředky, dvojité ani trojitě výrazy se na vyjadřování časového vztahu simultánnosti v barokních textech nepodílejí, samotný charakter tohoto vztahu nevyžaduje spojení skladebných jednotek pomocí dvojitých, či trojitých prostředků.

3.2.1 Souvětí spojení

Za souvětí spojení považujeme gramatický útvar, který se skládá ze dvou i více vět spojených v mluvnický a obsahový celek, v němž věty ztrácejí svou intonační samostatnost a vstupují do vzájemných sémantických a syntaktických vztahů, srov. např. *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 554–555), M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 345), J. Bauer (1960, s. 13).¹⁰⁴

V rámci souvětí spojení se objevuje časový vztah simultánnosti mezi hlavními větami, méně často i mezi souřadnými větami vedlejšími.

---

¹⁰⁴ Podle *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 443) je souvětí spojení gramatický útvar tvořený více než jednou větou a zpravidla tvoří jeden zvukový a grafický celek ohraničený konkluzivní kadencí. Věty v souvětí jsou vzájemně spojeny syntaktickými vztahy, jež jsou výrazem vztahů meziprozodických. F. Trávníček (1951, s. 665) považuje za souvětí spojení dvou nebo více vět ve vyšší jednotku obsahovou, myšlenkovou. K. Svoboda (1972, s. 10) definuje souvětí spojení jako slovní útvar skládající se ze dvou nebo více vět, které jsou v syntaktickém vztahu, souvětí je konstituováno více než jedním predikačním vztahem a více než jednou predikační formou.

3.2.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

V syntaktických studiích se setkáváme rovněž s označením jednoslovné a víceslovné či vícečlenné spojovací prostředky, např. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 454–455) užívá všechny uvedené názvy. Níže představíme parataktické spojky v kombinaci s adverbii a částicemi, výrazy adverbialní povahy a vztažné výrazy. Všechny tyto spojovací prostředky se podílejí na ztvárnění časového vztahu současnosti v parataktickém spojení syntaktických jednotek.

Asyndetické vyjádření současnosti nebo spojení se souřadící spojkou *a* velmi důkladně přibližuje J. Alexová (2009, s. 23–26, 28–34), těmto typům se tedy blíže nevěnujeme.

a hned

Kombinací základní spojky slučovacího vztahu a časového adverbia vzniká spojovací prostředek *a hned*, který v následujícím excerptu značí, že děje hlavních vět probíhaly po velmi krátkou dobu současně, resp. jiný děj zasáhl svým nástupem do děje předchozího, ale jeho průběh nikterak nepřerušil, ani neukončil: *vykonavše své modlitby, zase na koně vsedali: a hned v tu chvíli ukázal se jim svatý Václav JestřSedl 87*. Simultánnost celého vyjádření zesiluje lexikální spojení *v tu chvíli*.

a přitom

Prostou souběžnost dějů hlavních vět signalizuje spojení souřadící spojky a časové spřežky *a přitom*,¹⁰⁵ adverbium *přitom* zajišťuje, že oba děje po celou dobu svého trvání probíhají současně: *velikomocný král na vyvýšenost svou zapomněv, oděv majestátu složil, a k tomu lidu se přimísiv s nimi skákal, a přitom na harfu hrál RodrCvič 72; nezapřel Vitan, že křesťanem jest, a přitom všichni to slyšíce, netoliko žádnou nelibost na sobě znáti nedali, nýbrž ani se nemohli slýcháním takových velice moudrých Vitaně řečí nasytiti HamHist 42*. Pozice spojovacího výrazu může být ve větě rozdělena vložením jiného větného členu, v našem případě např. subjektu: *a tak přes celý púst na každý den chodil, a každý den jeho kaplan před nim Pánu Bohu svatou mši sloužil, a kníže přitom plačtivě se Pánu Bohu modlil Dvanáct 218*.

Užití spojovacího prostředku *a přitom* jsme našli rovněž mezi souřadně spojenými větami vedlejšími příslovečnými podmínkovými, v druhé vedlejší větě je

¹⁰⁵ Ve významu „a současně“, „a zároveň“.

elidována část přísudku: *nedověře a mdlobě tvé spomoženo bude, budeš-li té školy, o níž jsem pověděl, pilen a přitom nezapomínati ducha mého vzývati ku pomoci* KomTruchII 98; mezi souřadnými větami příslovečnými příčinnými: *jemuž on dí: proto, že se tak opatřuji a strojím proti lečkám a fortelům diabelských, a přitom těžší pokušení, jakož sou pejchy, smilstva, závisti a jiný podobná... předcházím* RodrCvič 75; a mezi souřadně spojenými větami vedlejšími přívlastkovými: *tak skrz roztrhané roucho Bernarda se třpýtí a proráží taková stkvostnost, která ho neobyčejně oslavuje a přitom církev nad míru ozdobuje* VokŠat 263.

Adverzativní charakteristiky vyjadřuje výraz *a přitom*¹⁰⁶ v těchto dokladech: *jako by skoro celé živobyťi nic jiného byl nedělal; a přitom z celého světa podivením za generalissima křížaté armády od sněmu karnoutenského ustanoven byl* VokŠat 259; *nemůžeš však být na nebesích a přitom nebýt politikem* Hora 141.

a spolu

Spojením dalšího časového adverbia se spojkou *a* vzniká prostředek *a spolu*,¹⁰⁷ který signalizuje, že děje syntaktických jednotek probíhají simultánně, příslovce *spolu* se v barokních textech objevuje sporadicky: *proto v čtvrtém traktátu píšeme o užitečích a zisku, kterýho z pokušení nabýváme, a spolu poskytujeme prostředky: jimiž bychom je přemáhali* RodrCvič předmluva.

a tu hned

Se spojkou *a* se mohou kombinovat dvě různá temporální příslovce *tu* a *hned*. Celé spojení vyjadřuje, že k předchozímu ději se po určité době přidal další děj, oba děje souvětného spojení tedy probíhaly určitou dobu současně. Obě adverbia značí náhlý nástup simultánního děje. Pozice spojovacího prostředku je v následujícím excerptu rozdělena: *učinil tak ten nový zákoník a kolikrát na něj těžká pokušení dolíhala. Pašiji Páně sobě k paměti přiváděl, a tu se mu hned všechno v samej med a cukr obracelo* RodrCvič 100.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ve významu „ale přitom“.

¹⁰⁷ Ve významu „a zároveň“.

¹⁰⁸ Výše jsme uvedli, že F. Trávníček (1962, s. 18, 22) dosvědčuje citovou platnost adverbia *tu* tím, že se někdy ve staré češtině paralelně za výraz *tu* kladlo *hle, aj, ajtoť*. Původní upozorňovací citoslovce *tu* může mít příslovečnou platnost časovou ve významu „tehdy“, pokud není časové určení *tu* důležité a lze ho vynechat. V tom případě je spíše hodnoceno jako citoslovce, avšak se značně oslabeným citovým odstínem vzniklým z platnosti upozorňovací. Pak se jedná o citovou, náladovou částici (označuje citové zaujetí mluvčího k obsahu následující věty). Míra náladové platnosti je různá, někdy proniká odstín překvapení, např. *chodili jsme po Moskvě a tu jsme potkali známé*.

a tu teprv

Prostředek vzniklý spojením souřadící spojky a dvou časových příslovčí *tu*, *teprv* naznačuje, že děje probíhají po určitou dobu simultánně, resp. druhý děj mohl nastat a dále společně s předchozím dějem trvat až po určité době platnosti prvního děje, tento význam zajišťuje především adverbium *teprv*: *hadi sou vášně tvé a nezřízené žádosti: zahlazuj a moř ty hady nepravosti, a tu teprv více dychtiti budeš, po vodách pravdy a pravosti* RodrCvič 24.

a tuť hle hned

Velmi řídké nacházíme ve spojení dvou adverbii a spojky také citoslovce, v našem případě *hle*, celý spojovací prostředek *a tuť hle hned* signalizuje, že do prvního děje zasáhl svým nástupem děj druhý. Oba děje však probíhaly po určitou dobu simultánně: *trešlo se mu jíti přes místo... kdež před obrazem Krista Pána na kříži... poklekna milosti jeho snázně se poroučel: a tuť hle hned v myslí vytržení trpě; viděl Pána Ježíše s veleslavnou mateří jeho před sebou stojící* RodrCvič 100.

a vtom hned

Spojovací prostředek složený ze souřadící spojky a dvou časových adverbii *a v tom hned* vyjadřuje po jistou dobu současnou platnost hlavních vět. Obdobně jako u výše uvedených výrazů nebyl vlivem pozdějšího nástupu druhého děje první děj ukončen ani přerušen: *však nicméně poslechl, a levou chromou rukou chléb bral, aby ji podal: a v tom hned¹⁰⁹ zdravou tu ruku se míti viděl* JestřSedl 153.

příčemž

Relativní adverbium *příčemž* značí prostou současnou platnost dějů syntaktických jednotek: *modlil jsem se před tím obrazem své modlitby, a jej sem sobě ku pomoci brával, a tak sem ho hojil: příčemž nabízel sem jeho také, aby se k Matičce Boží též modlil, a on to činíval* HamHist 233, 234.

přítom

Sprežka *přítom* ztvárňuje prostou simultánnost dějů souřadně spojených vět vedlejších: *a Pánu bohu děkuji, že jsi předně,¹¹⁰ chvála Pánu Bohu, zdráv a že se Ti tak*

¹⁰⁹ Ve významu „a v tu chvíli hned“, „a v tom okamžiku hned“.

¹¹⁰ Zde nevyjadřuje příslovce *předně* časové charakteristiky, je užito ve významu „především“.

všeckno šťastně a dobře vede, **při tom** že Tě Bůh ráčí tím dařiti ČerKoresp 107.¹¹¹

přítom i

K předchozí spřežce může být přidán aditivní výraz *i*, celý spojovací prostředek *přítom i* signalizuje současnou platnost dějů hlavních vět: *tento [oheň] z gruntu celé to předměstí vniveč obrátil, **přítom i** vodárna skažená, do města již více voda netekla HamHist 172; s svou manželkou pobožně živ jsa, kominickou práci lidem posluhoval, **přítom i** krámeček skrovný sobě objednaje, v něm handl poctivý k živnosti své jest provozoval HamHist 226.*

přítom taky

V kombinaci s touž spřežkou nacházíme další aditivní výraz, tentokrát *také*, následující excerptum dokládá simultánní platnost hypotetických dějů: *tak bych tebe... ráda při sobě měla a s Tebou se těšila, **při tom taky** abys mi se pomohl starati ČerKoresp 173.*

přítom však

Adverbia zajišťující současnou platnost syntaktických jednotek se pojí rovněž s adverbzativními souřadícími spojkami, ojedinele máme doložen spojovací prostředek *přítom však*: *žádný den v roce neprošel, by v něm mše svaté neslyšel, **přítom však** nezmeškal nic BožSlav 252.*

tu teprv

V následujícím dokladu kombinace časových adverbíí *tu teprv* vyjadřuje, že děje skladebných jednotek probíhaly blíže nespecifikovanou dobu současně. Časové příslovce *teprv* značí, že děj připojené věty nastal později, než by se všeobecně očekávalo: *jako P. Bůh mimo mou naději mně dal tebe muže nalézt, tak i syny jsem nalezla, u tebe jsou, s tebou jídají, na ně hledíš, všecko co od nich zaslechla, pořád oznámila, **tu teprv** nad míru vešel, milosrdenství Boží vychvaloval, a zavolavše mládenců, ptal se o jich rodu a vychování Dvanáct 27. Přestože je v předcházející větě*

---

¹¹¹ Z následujícího excerpta je zřejmé, že v reálném čase oba děje současně probíhat nemohly: *Klatovka přítom všechny napomínala, a žádala, aby všudy svornost zachovati hleděli, každému své právo připouštěli, krevní přátelství mezi sebou ve vši upřímnosti zachovávali... dobrý zastávali, a zlí příkladně trestali: **přítom** hroznými kladbami zavazovala syny, aby na svém dědičném podílu přestávali, a o Klatovy za podíl dcerám dané nijakž se nepokoušeli HamHist 31.*

užito dokonavé sloveso *oznámit*, adverbium *pořád*¹¹² značí, že děj celé věty nebyl zatím ukončen, pokračoval společně s následujícím dějem souběžně dále.

vtom

Časové adverbium *vtom* značí náhlý nástup dalšího děje, tímto nástupem však není předchozí děj ukončen ani přerušen. Oba děje probíhají jistou dobu zároveň: *kterak před třema asi dni, než hořelo, mnoho čápův točilo se nad městem, dlouhou dosti chvíli: v tom jeden z nich chtěje se postavit na nohy na té velké věži nad bání, a hle propíchl sobě na skrz nohu* HamHist 169.

3.2.1.1.1 Shrnutí

Časový vztah současnosti je na souvětňné úrovni ztvárněn 14 různými parataktickými spojovacími prostředky. Z hlediska frekvence jednoznačně dominuje spojení *a přitom*, jež může být součástí slučovacího i odporovacího souvětí. Samotná adverbia vyjadřují simultánnost méně často (*přitom*, *tu teprv*, *vtom*), doplnění aditivními prostředky je ojedinělé (*přitom i*, *přitom taky*). Taktéž relativní výrazy nacházíme sporadicky (*příčemž*).

Ve většině výše uvedených výrazů je přítomná souřadící slučovací spojka, nejčastěji *a* (*a hned*, *a přitom*, *a spolu*, *a tu hned*, *a tu teprv*, *a tu' hle hned*, *a vtom hned*), ve dvou dokladech odporovací *a* (*a přitom*), v jediném dokladu adverzativní *však* (*přitom však*). Kromě kopulativního a adverzativního vztahu se ostatní významové poměry vyjádření simultánnosti neúčastní. Dva spojovací prostředky nacházíme v rozdělené pozici (*a přitom*, *a tu hned*), inverzní postavení prostředků se v rámci souvětňného spojení skladebných jednotek neobjevuje.

U temporálního vztahu současnosti představíme podíl jednotlivých časových adverbií na složení spojovacích prostředků:

- *hned* (*a hned*, *a tu hned*, *a tu' hle hned*, *a vtom hned*);
- *příčemž*;
- *přitom* (*a přitom*, *přitom i*, *přitom taky*, *přitom však*);

---

¹¹² Adverbium *pořád* ve významu „postupně“, „po řadě“, „jedno po druhém“ apod. Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.7.9. [citováno ze dne 30. 11. 2012]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na www: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

- *spolu (a spolu)*;
- *teprv (a tu teprv, tu teprv)*;
- *tu s variantou tu' (a tu hned, a tu teprv, a tu' hle hned, tu teprv)*;
- *vtom (a vtom hned)*.

V rámci souvětňého spojení syntaktických celků můžeme rozlišit dva typy časového vztahu simultánnosti:

- 1) oba děje probíhají po celou dobu svého trvání současně: *a přitom, a spolu, přičemž, přitom, přitom i, přitom taky, přitom však*;
- 2) k prvnímu ději se po určité době přidá další děj (nástup dalšího děje nepřerušit ani neukončí průběh předcházejícího děje): *a hned, a tu hned, a tu teprv, a tu' hle hned, a vtom hned, tu teprv, vtom*.

3.2.2 Textové spojení

Za textové spojení je tradičně považováno spojení vět spjatých obsahovou souvislostí, ale intonačně samostatných, nebo sled samostatných vět v textu, srov. *Průruční mluvnice češtiny* (1995, s. 556), *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 444), M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 345). Spojovací prostředky, které se objevují na hranici samostatných vět, jsou tradičně hodnoceny jako textové konektory, jejichž funkcí je spojovat nadvětňé jednotky, vyjadřovat určitý sémantický vztah a zajišťovat návaznost textu (A. Jaklová, 1999, s. 47; *Mluvnice češtiny 3*, 1987, s. 686). Časový vztah simultánnosti je v barokních textech ztvárněn také v rámci textového spojení syntaktických celků. Užívají se obdobné spojovací prostředky, resp. konektory jako na úrovni souvětňé.

3.2.2.1 Jednoduché a složené konektory

Jak již bylo výše řečeno, vyjadřování časového vztahu současnosti se účastní pouze jednoduché či složené spojovací prostředky (konektory), dvojité a trojitě výrazy se v barokních textech neobjevují.

a tu

Kombinace základní spojky kopulativního poměru a temporálního adverbia *tu* ve významu „a v tuto chvíli“, „a teď“ značí postupný zásah jednoho děje do druhého, oba děje se časově překrývají a probíhají do jisté míry nezávisle na sobě: *a tak jsou tyto*

částky dotčenou vlhkostí a subtilností zemní promíchané, pojednou hustý dejm ohněm naplněný z sebe vydávají, takže jedna vlastnost živelní odporujíc druhé proměňují se v velikou větrnost, pročez za příčinou horkosti a vlhkosti... násilnou mocí ven se tisknou a pronikají. **A tu** vítr přistupuje k větru, oheň pak dle přirození svého vzhůru se vznáší VodTheatr 115; jakož zajisté železní v kompasích jazýčkové magnesem¹¹³ potřeni jsouce, všickní se k jedné a též straně světa obracejí: tak těchto srdce duchem lásky potřené jsouce, všecka se v jednu a tuž stranu... obracejí. **A tu** sem poznal, že to falešní jsou křesťané, kteří své jen věci pilně vedou, bližních nedbají KomLab 175; křičte:... Pane! zachovej nás, hyneme. **A tu** on ve jménu Nejvyššího přikáže větrům, a stane se utišení veliké HlouLuc 132.

a tu již

Přidáním dalšího časového adverbia k předchozímu výrazu vzniká konektor *a tu již*, který v textu plní obdobné funkce, pozice konektoru je rozdělena: *i hledím znovu a vidím, jak někteří uměle s těmi larvami zacházeli, hbitě je zsmykajíce i vstavujíce, takže v okamžení sobě... jinou tvárnost dáti uměli. A tu sem již* začínal běhu světa toho vyrozumívati KomLab 27.

a tu teprv

Konektor *a tu teprv* signalizuje, že děj druhého souvětí probíhal po určitou dobu souběžně s dějem prvního souvětí, příslovce *teprv* značí důraz na nástup dalšího děje až po jisté době trvání prvního děje: *někteří zajisté z oněch po provazích lezoucích prudkostí větru jako housenky zházíni a do moře vmetáni; těmto týmž násilím kotvy se zutrhovaly a v hlubinách ztonuly. A tu teprv* lodí naše s námi již beze vší obrany, jako na proudě řeky tříšťka, zmitati se počala KomLab 49.

a tuť

Nástup dalšího děje a blíže neurčený současný průběh obou dějů zajišťuje adverbium *tuť* ve spojení s touž slučovací spojkou: *protož nesmyslně činí, kteří na děti své žádnému ani pohleděti škaredě nedají, a řekne-li kdo co neb napomene, o to se třeba dětem v oči ujímají. A tuť* mladá krev, jako by ji na kůň vsadil, popne hned a na kel vezme KomInf 104.

---

¹¹³ magnetem

a tuť již

K předchozímu konektoru může být přidáno časové adverbium *již*, celý výraz značí, že děje textového spojení probíhaly po jistou dobu současně: *takoví pak zármutkové jeho na tomto theatrum se ukazují a začátky bídného života vůbec pronášejí, hned tehdáž, když... v životě matky své počat bývá [člověk]. A tuť se již člověku opravdová tragaedia k budoucímu rytěrování zde na tomto světě začíná* VodTheatr 22; *nýbrž... po houfu plesajících mladíc oči pouštěje... jímán jsa krásou a spanilostí jedné za druhou, co se jen výtečného namanulo, žádné již ani sobě odvážiti nedav,¹¹⁴ k sobě povolával: takže jich v krátké chvíli sedm set s sebou spatřil a mimo to tři sta svobodných okolo sebe měl; za slávu sobě, aby i v té věci všechny, kteříž před nim byli i po něm budou, převýšil, pokládaje. A tuť již nic viděti nebylo než laškování rozličná* KomLab 149.

mezi tím

Konektor *mezi tím* signalizuje paralelnost dějů: *keréžto obrazy havíři brali, a s velikou počestností do kostelův zase nosili. Mezi tím se Žižka zase do hory obrátil* KapHist 36.

přítom

Príslovečná spřežka *přítom* zajišťuje v textovém spojení současnou platnost dějů syntaktických celků: *před mší svatou dej sobě hlavu zmejtí, totižto Ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého. Amen. Přítom vloživše¹¹⁵ Matka Boží... ruku na hlavu jeho: Od této, řka, hodiny až do smrti hlava tvá tě boleti nebude* BridTrýl 46; *pročež rodičové počínali pomalu sobě také víru křesťanskou libovati, poznávajice dosti světle faleš, blud, a bázně, i temnosti pohanstva, a modloslužebnosti. Přítom se doptali, a dověděli, i o druhém synu Bohzděkovi, že se z pohanstva na víru křesťanskou obrátil* HamHist 42.

Spřežku *přítom* nacházíme taktéž v inverzním postavení: *protož v brzkém čase dva přední klatovští obyvatelé sobě ty dvě dcery za manželky pojali. Klatovka přítom všechny napomínala, a žádala, aby všudy svornost zachovati hleděli* HamHist 31.¹¹⁶

---

¹¹⁴ bez oddavek

¹¹⁵ Všimněme si neúplnosti přechodníkové konstrukce.

¹¹⁶ Konektor *přítom* může být formálně užit rovněž mezi skladebnými celky, které simultánně v reálném čase probíhat nemohou: *druhou pak polovici, že dceři své Klavtoce a Čimislavovi manželku odkazuje, a odevzdati poroučí. Přítom mateřsky všech napomínala a prosila, aby spolu všichni v lásce, a svornosti vždycky zůstávali* HamHist 17.

přítom i

K předchozí spřežce může být přidán aditivní prostředek *i*: *Vitan rozličná rozmlouvání s nimi míval o křesťanech... ó množství křesťanův pražských, jak jednomyslně se v náboženství srovnávají, a že vždy více, a více k svaté víře z pohanstva přistupují, a modloslužebnost potupíce, ji jakožto blud, a faleš zavrhují. Přítom i o jiných mnohých vzáctných křesťanech zejména zmínky činil, a je v té svaté víře vychvaloval* HamHist 40, 41.

přítom také

Kombinací dalšího aditivního prostředku vzniká konektor *přítom také* značící současnou platnost dějů textového spojení: *poněvadž pak ne sama Burka, ale všickni vůbec toho znamení z té studánky Klatovky užívali, zápalné oběti ode všech při té studánce k uctění vodních bohův se vykonávali. Přítom také věřili, když celá studánka sama od sebe se zkazila, že bohové se hněvali* HamHist 9.¹¹⁷

přítom též

Mírnou modifikaci předchozího konektoru představuje spojení *přítom též* vyjadřující současnou platnost dějů textového spojení: *následujícího léta po tom ohnivém neštěstí... nový krov na velkou věž dali postaviti... hodiny na něj bijící dosti daleko za městem v vesnicích okolních bylo jest slyšeti. Přítom též druhou věž totižto zvonici při kostele velkým spravíce, na ní zvon dali velký* HamHist 174.

přítom však

Přísluvečná spřežka *přítom* se výjimečně objevuje v doplnění adverzativní spojky, konektor *přítom však* ztvárňuje v textovém spojení současnou platnost syntaktických celků v konfrontaci: *a tak po souženích těchto, vymstě se já nad protivníky svými, obnovím církev svou jako za starodávna, soudce její jako zpočátku a rádce jeho jako zprvu, a slouti bude městem mým věrným. Přítom však nejedni falešní proroci povstávají budou, nepravosti se rozmohou, láska ustydne a poslední světa ubezpečení jako za dnů Noé povstane* KomTruchI 58; *protož otázky často býti mají: Co*

---

¹¹⁷ V následujícím dokladu je ztvárněna výzva, aby děje stejné důležitosti probíhaly simultánně: *pros jenom, krásná nevěsto, aby... Duch svatý tak srovnal a sjednotil srdce mocnářů a mocných potentátů tohoto světa, aby železná léta brzo se obrátily v zlatá léta, v zlatý věk. Přítom také pros a žádej od věčného krále* RebSára 94.

to jest? Co to máš? Co děláš? Jak tomu říkají? etc. etc. Přitom však vždy šetřiti, aby k jadrnému a ostrému vypovídání přídrženi byli: více tu není co přikazovati KomInf 94.

tu

Časové adverbium *tu* v následujících dokladech signalizuje, že se k prvnímu ději po jisté době přidal děj další, oba děje textového spojení probíhaly po určitou dobu simultánně: *v druhém a třetím roce mechanica platněji se jich chytati bude. Tu zajisté porozumívají, co jest běhati, skákati, vrtěti se, hráti s něčím* KomInf 88; *ale žádnýho nevidí: přece tedy cestu svou koná a o své budoucí chaloupce myslí; ale zase hlas slyší: jeden, dva tři. Tu on podruhé se pilněji ohlídáje, ani tehdaž toho viděti mohl* RodrCvič 96, 97.¹¹⁸

tu hned

Předchozí adverbium může být doplněno dalšími časovými příslovci, které časový vztah současnosti specifikují. Kombinace časových adverbií *tu hned* vyjadřuje, že dva děje textového spojení probíhaly po určitou dobu souběžně, resp. k prvnímu ději se po určité době náhle přidal děj další: *ta pak nerozumná hovádka dýchala na to přemilé dítě, aby mu teplo bylo. Tu hned vznešená panna, spolu s Jozefem poklekla, a poklonou ctili to milé robátko* LeuchVita 6.

tu již

Konektor *tu již*¹¹⁹ vyjadřuje v textovém spojení, že se k prvnímu ději přidal děj další a oba probíhaly po jistou dobu simultánně: *může se pak jim dovoliti po zřikání klečíc Modlitby vstáti a stoje Víru říkati: proto, aby se rozdilu mezi modlitbou a nemodlitbou znamenati učili. Item, tu již čas bude při všelijaké příčině o Pánu Bohu jim mluvíti* KomInf 115.

---

¹¹⁸ Následující doklady stojí na pomezí časového vztahu současnosti a následnosti, z širšího kontextu není jisté, zda předchozí děj byl, či nebyl při nástupu dalšího děje ukončen: *dosvědčuje svatý Jan Evanjelista: Budou mučení dnem i noci, na věky věků. Tu se ptá Izaiáš Prorok: Kdož bude moci přebývati s horkostmi věčnými BožSlav 302; při těch tedy sluší se zastaviti a povážiti, zdaliž zdejší svatohájecká zahrada také v přirovnání těch stromův jest zahrada rozkoše nad ráj prvních rodičův zvelebenější? Tu si někdo pomyslí: to jest tvrdý ořech, ten bude těžko kousat* ProchZah 41.

¹¹⁹ Ve významu „právě v tuto chvíli“.

tu teprva

Konektor *tu teprva* v rámci textového spojení signalizuje, že děj probíhající v druhém souvětí mohl být realizován až po určité době trvání děje v prvním souvětí, temporální adverbium *teprv* navíc značí, že následný děj nastal později, než se očekávalo: *ale lev jakožto heroitský životčich vida člověka, že se před ním třese a děsí, velmi přívětivě k němu se lísal, dávaje mu návštějí nohou, kterak by strom podtínati měl. Tu teprva nebohý člověk porozuměv, čeho lev při něm vyhledává, dal se do podtínání stromu, v čemž mu oba velmi statečně nápomocni byli, a když jej podřal, strom se vyvrátil a nedvěd dolů z něho sletěl* VodTheatr 114.

Kritériem pro posouzení současné, či nesoučasné platnosti obou souvětí je do jisté míry ohraničenost, resp. neohraničenost děje, tzn., průběh děje uvedeného v prvním souvětí vyvolává nástup děje v druhém souvětí, oba děje tedy platí po určitou dobu současně. Tento fakt potvrzuje nedokonavé sloveso obsažené v prvním souvětí.

zatím

Paralelnost dějů zajišťuje konektor *zatím*: [*opat*] *do Měst Pražských se vypravil. Lid zatím krajský z Kolína mladého muže vypadši, na klášter Sedlecký outok učinil* KapHist 79; *chudý voráč... dotčená hovádka na pastvě zanechal a do kaple sv. mučedlníka pospíchal, aby službám božím přítomen býti mohl. Zatím zloděj oba bejky ukradl* KonVejštaž 80. Na další funkce výrazu *zatím* v barokních textech upozorňuje P. Kosek (2005, s. 174–175).

3.2.2.1.1 Shrnutí

Na textové úrovni jsou temporální vztahy současnosti vyjadřovány 16 různými konektory, nutno podotknout, že jsou ztvárněny poměrně omezeným repertoárem adverbii, z nichž jednoznačně dominuje příslovce *tu* s variantou *tuť*.

Slučovací spojka *a* se objevuje pouze v kombinaci s adverbium *tu*, *tuť* (*a tu*, *a tu již*, *a tu teprv*, *a tuť*, *a tuť již*), odporovací spojku *však* nacházíme v jediném konektoru (*přítom však*). Součástí časových konektorů jsou taktéž aditivní prostředky (*přítom i*, *přítom také*, *přítom též*). Temporální vztah simultánnosti se navrhuje na slučovací a odporovací poměr. Rozdělení pozice konektoru se objevuje ojediněle (*a tu již*, *a tuť již*), stejně jako inverzní postavení (*přítom*, *zatím*).

Dále představíme podíl jednotlivých adverbíí (adverbiálních výrazů) na složení výše uvedených konektorů:

- *hned (tu hned)*;
- *přítom (přítom i, přítom také, přítom též, přítom však)*;
- *mezi tím*;
- *teprv (a tu teprv, tu teprva)*;
- *tu s variantou tu' (a tu, a tu již, a tu teprv, a tu', a tu' již, tu hned, tu již, tu teprva)*;
- *zatím*.

V textovém spojení rozlišujeme tyto podtypy temporálního vztahu současnosti:

- 1) oba děje probíhají po celou dobu svého trvání současně: *přítom, přítom i, přítom také, přítom též, přítom však*;
  - a) zdůraznění paralelnosti dějů: *mezi tím, zatím*;
- 2) k prvnímu ději se po určité době přidá další děj (nástup dalšího děje nepřerušuje ani neukončí průběh prvního děje): *a tu, a tu již, a tu', a tu' již, tu, tu hned, tu již*;
  - a) důraz na nástup dalšího děje až po jisté době trvání prvního děje: *a tu teprv*;
  - b) další děj nastoupil ve srovnání s očekáváním později: *tu teprva*.

3.2.3 Větněčlenské spojení

Časové hledisko bývá uplatněno rovněž na úrovni větněčlenské, v tomto případě hovoříme o temporálním vztahu mezi větními členy v rámci koordinační skupiny. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 393) uvádí, že jednotlivé složky koordinační skupiny označují skutečnosti různé, významově nezávislé, ale přesto vyznačující se jistými společnými rysy, které v dané souvislosti zdůvodňují jejich spojení. Tento syntaktický typ se vyznačuje pouze omezeným repertoárem spojovacích prostředků.

3.2.3.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

Obdobně jako ve spojení souvětí a textovém se na vyjádření časového vztahu současnosti podílejí pouze jednoduché a složené spojovací prostředky, dvojité ani trojitě výrazy se neobjevují.

a hned přitom

Spojovací prostředek *a hned přitom* vyjadřuje, že členy koordinační skupiny probíhají současně: *někdy, že jest pan strýc, ujec, kmotr, soused; veřejně pak vychvalováním umění a moudrosti a hned přitom také dobroty a přívětivosti jeho: že je znamenitý člověk, že mnoho umí, a že však jest na děti tak dobrý a laskavý* KomInf 125. Adverbium *hned* se jeví v tomto případě jako nadbytečné.

a přitom

Tentýž časový vztah značí kombinace souřadící spojky a příslovečné spřežky *a přitom*. Z následujícího dokladu je patrné, že oba děje v rámci několikanásobného složeného přísudku probíhaly simultánně: *poněvadž tehdy z tohoto čtvrtého actu porozumíváme, jakým způsobem všickni stadiodromi... za příčinou svých velikých nedostatkův cíle, ne bez znamenitých zármutkův a protivenství pracně dobíhati a přitom i jiných pokut... jako moru, hladu, války, meče, ohně, povodně, hromobití... pocítovati musejí* VodTheatr 35.

Pozice spojovacího prostředku může být rozdělena: *nemohl ten český tehdejší Néro (pokud chtěl na Janu hněv a ukrutnost svou vylít a ji přitom tajit a ukrýt) jinou smrtí Jana zhladit* SvobNepom 5.

Prostředek *a přitom* je užíván také v korespondenci Zuzany Černínové se synem, zde je součástí ustálené zdvořilostní formule v začátcích dopisů: *od všemohoucího Pána Boha Vašnosti předně¹²⁰ zdraví a při tom všechno líbezný nejlepší dobrý spolu s J. Milost panem otcem vinšuji z gruntu srdce mého ČerKoresp 43; od Pána Boha předně zdraví a při tom jiné, sumou všechno nejlepší dobrý, duši i tělu užitečný, upřímným srdcem mateřským ti vinšuji ČerKoresp 91; na Pánu Bohu předně zdraví a při tom jiné všechno nejlepší dobré a duši i tělu užitečné srdcem upřímným Ti vinšuji a přeji ČerKoresp 177. Dále v obměnách např. na stranách 69, 74, 84.*

a přitom také

Předchozí prostředek může být doplněn aditivním výrazem, spojení *a přitom také* ztvárňuje současnou platnost koordinačních přechodníků: *i modlíce se, a přitom také dívající se s pobožností, viděl jsem, že jest Panna Maria na tom obraze kejvala levým okem dvakráte, nebo třikráte* HamHist 257.

¹²⁰ V těchto spojeních nezajišťuje adverbium *předně* časové charakteristiky jako u dvojitých spojovacích výrazů vyjadřujících následnost, ale nese význam „především“, „hlavně“.

a spolu

Kombinací slučovací spojky a časového adverbia vzniká prostředek *a spolu*¹²¹ vyjadřující simultánní platnost členů koordinační skupiny: *byl... v školách pražských obojích práv doktorem, v slavném Tejnském kostele kazatelem, pak na Hradě pražským u sv. Víta kanovníkem a spolu v témž hlavním kostele královským kazatelem, nato královny Johany almužníkem a spolu zpovědlníkem SvobNepom 11*. V tomto dokladu se taktéž objevují prostředky vyjadřující na členské úrovni následnost (*pak, nato*).

přítom

Přísllovečná spřežka *přítom* značí současnost v rámci koordinačních přechodníků: *srozuměv o té urputilosti Čimislav, a znamená, že tu veliké nevole, i různice, ano i pranice vždy větší, a nebezpečnější již povstávají: přítom zvěda, že posavád tu studánku nikdy žádný do dna nevyprázdnil... napomínal snažně švagra Tuhoně, aby takové příkoří sousedům nečinil HamHist 20*. Dále také v rámci transgresivní konstrukce: *já poníženou poklonu činím, kázání odevzdávám a nic jiného neříkám... vyznáváje přítom, že jako mé kázání tak já nic jiného nejsem, nic nebudu VokŠat 257*.

Spojovací prostředek *přítom* se opět objevuje v korespondenci rodiny Černínových, kde plní touž funkci jako výše: *dejž Ti milej Pán Bůh předně,¹²² co by Tvý duši věčně spasitedlnýho bylo, při tom to nejstálejší, dobrý, dlouhotrvající zdraví a jinší všecko nejlepší dobrý, toho Ti, mý dítě, z celýho srdce mýho upřímnýho vinšuji a přeji ČerKoresp 64*.

přítom i

Spřežka *přítom* může být doplněna aditivním výrazem, vzniká spojení *přítom i*, které značí simultánnost členů koordinační skupiny: *šetř duše své v těle, jak ona všecky nescíslné jeho oudy řídí, jak mnohé a rozličné v jednu a touž chvíli práce koná, okem vidí, uchem slyší, jazykem mluví, rozumem přemýšluje, srdcem se raduje neb hněvá, nohama přítom i rukama, a kdo ví, kolika jinými oudy vnitř i zevnitř hýbá KomTruchII 72, 73*.

¹²¹ Ve významu „a současně“, „a souběžně“.

¹²² Adverbium *předně* opět ve významu „především“, „hlavně“.

3.2.3.1.1 Shrnutí

V rámci větněčlenského spojení je časový vztah současnosti vyjádřen prostřednictvím šesti spojovacích prostředků, z nichž jednoznačně dominují výrazy obsahující příslovečnou spřežku *přitom*. Ve čtyřech případech je přítomna slučovací spojka *a* (*a hned přitom*, *a přitom*, *a přitom také*, *a spolu*), jiné souřadící spojky ztvárňující temporální vztah simultánnosti se na členské úrovni nevyskytují. Ve dvou užitích nacházíme aditivní výrazy (*a přitom také*, *přitom i*). Rozdělení pozice spojovacího prostředku vložением větného členu reprezentuje jediný doklad (*a přitom*).

Dále představíme podíl jednotlivých časových adverbíí na složení spojovacích prostředků:

- *hned* (*a hned přitom*);
- *přitom* (*a hned přitom*, *a přitom*, *a přitom také*, *přitom i*);
- *spolu* (*a spolu*).

Na členské úrovni je vyjádřen pouze prostý časový vztah simultánnosti bez jakýchkoli sémantických podtypů (*a hned přitom*, *a přitom*, *a přitom také*, *a spolu*, *přitom*, *přitom i*).

4 Temporální vztah předčasnosti v barokních textech

4.1 Hypotaktické vyjádření temporálního vztahu předčasnosti

Za temporální vztah předčasnosti je tradičně považováno takové spojení, v němž děj vedlejší věty předchází ději věty hlavní, srov. např. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 477), *Průruční mluvnice češtiny* (1995, s. 447), K. Svoboda (1972, s. 167).

4.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

an již

V roli časové spojky se ve staročeských textech objevuje partikule citoslovečného původu *an*,¹²³ její užití však zůstává omezeno na věty uvádějící průvodní děj.¹²⁴ V čistě temporální funkci se v barokních textech tato spojka nevyskytuje příliš často, nacházíme ji ve spojení s příslovcem *již*, které vyjádření předčasnosti zdůrazňuje:¹²⁵ *a velmi ráno první den po sobotě přišly k hrobu, an již slunce vzešlo* KonVejtaž 41.

až

Vedlejší věta uvozená spojkou *až* vyjadřuje v budoucnosti předčasnost očekávaného děje vedlejší věty ve vztahu k ději věty hlavní: *připověděl na přimluvu pana purgmistra až jej [spis] vyhledá, že mně jej ku přečtení zapůjčí* HamHist 71; *a až se má hříšná duše ocitne tváří v tvář hrozivému tribunálu posledního soudu, Tebe ustanovuji za jejího obhájce* Hora 156. V tomto případě se jedná o prosté časové zařazení děje hlavní věty, podmínkou tohoto vyjádření je přítomnost dokonavého slovesa ve vedlejší větě.

Podle J. Bauera (1960, s. 236) může být ve staré češtině prostřednictvím spojky *až* ojediněle ztvárňována i předčasnost v minulosti, tento typ jsme však shodně s P. Koskem (2005a, s. 172) v analyzovaných barokních textech nedohledali. J. Bauer dále uvádí (1960, s. 236), že ve staré češtině měla spojka *když* převahu při vyjadřování předčasnosti v budoucnosti, časem se do této role rozšířila spojka *až*. Časový vztah minulých dějů tato spojka přestala vyjadřovat.

¹²³ F. Trávníček (1951, s. 699) upozorňuje, že zastaralé knižní výrazy *an*, *ana* se objevují rovněž ve významu „když“, „zatímco“.

¹²⁴ J. Bauer (1960, s. 225).

¹²⁵ Užití spojky *an* v podmínkové platnosti: *což mám nebohá počíti, an mi se nechce dále živu býti* LomStř 44.

co

Vedlejší věta uvozená spojkou *co*¹²⁶ vymezuje trvání děje věty hlavní udáním počátku (vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje hranici, od které začal platit děj věty hlavní): *nikam nemohu jeti, co jsi Ty ujel, pro nemoc těch bídných neštovic* ČerKores 49.

hned jak

Okamžitý nástup děje hlavní věty po ukončení děje vedlejší věty značí složený spojovací prostředek *hned jak*, vznik složených prostředků se tradičně vysvětluje jako posun souvztažného výrazu těsně před spojkou, v takových případech časem docházelo k zániku nebo přesunu pauzy a příslovce se sloučilo se spojkou ve složený prostředek.¹²⁷

Uvádíme tyto doklady: *hned jak Kristus Pán od Jana pokřtěn byl, šel na poušť na hůru vysokou* LeuchVita 18; *hned jak umřel, přehrozné krupobití v Konstantinopoli byli* Dvanáct 45; *pan Filip hned jak na zem dopadl, schopiv se, pryč běžel* KapHist 79; *hned jak tento kůň zařehce, rychle vyskoč ven, vsedni na koně a jed' po svejch* ManniŽal 71; *nejstaršímu však synu Klatovčanovi docela dvorec blíž studynky Klatovky postoupila, hned jak sobě pannu Miloslavku zasnoubil, a za manželku pojal* HamHist 24; *kterážto dítě... hned jak se mu nějaká protimyslnost stala, z obyčeje proti Boží velebnosti rouhavě lálo* JestřSedl 29.

hned jakž

K druhé části složeného prostředku může být připojeno zesilující -ž: *hned jakž jsem z toho vězení vyšel, půst slíbený jsem začal* LomStř 194; *kterážto hned jakž ho k sobě přicházejícího uzřela, proti němu povstala* LomStř 195; *a hle, bídný a nešťastný ten syn, hned jakž byl z řebříku strčen a oběšen, prsty rozdíral, fík okazoval* LomŘáp 369; *a hned jakž uslyšela, žeby v domě Šimona farizea stolil, velikým želením a bolestí pohnulo se srdce její* LeuchVita 34; *mají tedy rodičové, hned jakž ucítí, že je Bůh plodem života obdařiti míni, Bohu se za požehnání a posvěcení vroucně modliti* KomInf 111, 112; *ale hned jakž od kostelních dveří odstoupil, vskočili naň dva černí psi* ManniŽal 125.

---

¹²⁶ J. Bauer uvádí (1960, s. 255), že zájmeno *co* nemělo ve staročeských textech funkci časové spojky, dostává se do ní až v 16. století a časem nahrazuje spojkou *jak/jakž* vymezující trvání hlavního děje.

¹²⁷ J. Bauer (1960, s. 254).

hned když

Tentýž časový vztah náhlého nástupu děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší značí složený výraz *hned když*: ***hned když*** nám hodinka vyjde, ze světa jít musíme BožSlav 160.

ihned jak

Předčasnost děje vedlejší věty zajišťuje rovněž složený spojovací prostředek *ihned jak*: nebo ***i hned jak*** o nákém sektáři, žeby se v zemi jeho zdržovati měl, uslyšel, z země vypuditi, a vypovídati nařídil KapHist 43.

jak

Předčasná platnost děje vedlejší věty je velmi hojně vyjadřována spojkou *jak*:¹²⁸ ***jak*** se toliko rukou člověka dotkne, jedem nakažen bývá VodTheatr 169; ***jak*** se ji [stolice] kde dobře dotekl, vrtla sebou a sedící se octl na zemi KomLab 123; *ta odpověď, suplikantům těm daná, jak* se rozhlásila, přistoupili po malé chvíli jiní KomLab 140; ***jak*** dům otcovský spatřil, na kolena padše, prosí Boha Dvanáct 173; *ale jak* ho někteří poznali, k vrchnosti donesli, a jakožto škodlivého kacíře, ohněm spáliti poručili KapHist 55; *okazal mu dřevo, kteréž jak* uvrhl do vod, učiněny sou sladké vody RodrCvič 99; ***jak*** slib k Rodičce Boží Klatovské učinil, zdráv byl učiněn HamHist 333; *to jak* učitel jeho, stavec onen nevhodný, uslyšel, velice se ulekl JestřSedl 38; *tím vínem jak* se opil Bůh, na hříchy naše zapomenul KhellPont 50; *chceš, abych jak* procítnu, na tebe vzpomenul KonVejtaž 69; ***jak*** svatý Jan... *to uslyšel, nejen jemu všechno odpustil, ale taký laskavě obejmul* KlugKat 423.

Názory na užití spojky *jak* se různí, např. podle M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 404) zůstává bezprostřední nástup děje hlavní věty v mnohých dokladech v pozadí, pokud je třeba tento rys zdůraznit, v hlavní větě se užije příslušné korelativum. J. Bauer (1958a, s. 237) zmiňuje spjatost spojky *jak* s vyjadřováním rychlého sledu děje věty hlavní za dějem věty vedlejší (obdobně jako výrazy *jakmile, jen co, sotva, sotvaže, ledva, ledvaže*). K. Svoboda (1988, s. 82) uvádí, že význam bezprostředního sledu je dán i dokonavostí slovesa závislé věty, je-li však v této větě užito sloveso nedokonavé, rovná se *jak* svým významem časové spojce *když*.

---

¹²⁸ J. Bauer (1960, s. 255) chápe výraz *jak/jakž* z etymologického hlediska jako odkazovací částici zájmeného původu. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 475–476) upozorňuje při užití spojky *jak* na speciální významové odstíny vyplývající z obsahu spojených vět, např. odstín příčinné souvislosti, odstín úměrného vývoje dvou dějů, odstín vývoje děje s postupujícím časem, odstín významu způsobového.

Blíže se ke spojce *jak* v časové platnosti vyjadřuje P. Kosek (1996, s. 115–121; 2003, s. 127–142), zmiňuje, že význam bezprostřední předčasnosti spojka *jak* postupně ztratila a stala se obecnou spojkou vyjadřující předčasnost nebo současnost věty vedlejší. Aby však zůstala její tradiční funkce bezprostřednosti v časových větách zachována, začala být spojka *jak* doplňována o další zpřesňující komponenty, např. *hned*, *brzo*, *rychle* (viz níže). Podle téhož autora (2003, s. 130) se užití samostané spojky *jak*, *jakž* blíží ekvivalentnímu *když*.

jakmile

Okamžitý nástup děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší signalizuje původně složený časový výraz *jakmile*:¹²⁹ *jak ale mile slyší jméno Maria, k zemi padá* ProchZah 44; *jakmile se vody... stáhly a ohraničily podle Božího záměru a rozkazu poslušně a co možná rychle, vytvořil se díl suché země* SchusVod 104; *jakmile se tímto dnem stanou věčnými služebníky svatého Jana Nepomuckého, zavazují se k tomu* Hora 142; *jakmile se druzí dozvědí o smrti kteréhokoliv z členů, požádají přátele zemřelého druha* Hora 143.

P. Kosek (2003, s. 134–137) nachází časovou spojkou *jakmile* pouze v jediném z analyzovaných pramenů, a to v Markově homiletické sbírce *Trojí chléb nebeský, pro lačný lid český* z roku 1728. Naše analýza však ukazuje, že se tento spojovací výraz samostatně objevil již v roce 1724 (ProchZah 44), dále v letech 1730 (SchusVod 104) a 1747 (Hora 142). Ve spojení s korelativem (*ihned*, *tu teprve*) jej však nacházíme mnohem dříve, a to v roce 1699 (HamHist 204) a 1709 (KolHud 201).¹³⁰ Koskův předpoklad (2003, s. 136) o relativní samostatnosti komponentů *jak* a *mile* se však v námi analyzovaných textech nepotvrdil.¹³¹ Lze soudit, že spojka *jakmile* byla již v těchto letech poměrně rozšířena. Zkoumání dalších textů by možná tuto časovou hranici výskytu spojky *jakmile* ještě více posunulo.

---

¹²⁹ *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 448) považuje užívání spojky *jakmile* za knižní, v hovorovém jazyce bývá nahrazována spojkou *jak*.

¹³⁰ Ke korelativním spojení viz níže.

¹³¹ P. Kosek (2003, s. 137) zdůrazňuje, že předpokladem vzniku spojky *jakmile* byl ústup složených spojek *jak brzo*, *jak rychle* apod. Svou roli také sehrála funkční rozrůzněnost spojky *jak*, tzn., kromě předčasnosti značila také současnost. Vznik nového spojovacího výrazu je proto podle autora nutné chápat jako projev tendence zjednotřit formu spojky *jak* v jedné z jejích četných funkcí. Rychlému rozšíření spojky *jakmile* však bránilo povědomí o původním určení zpřesňujícího komponentu *mile*, které trvalo ještě na počátku 19. století, kdy bylo *mile* střídáno podobnými výrazy, např. *libě* (*jak libě*), *věrně* (*jak věrně*). Konečnému ustálení spojky *jakmile* bránila také konkurence jiných prostředků vyjadřujících podobný časový význam, např. *hned jak*, *hned když*, *hned – když*, *hned – jak*, *sotva*, *jen co*.

Podle K. Svobody (1988, s. 173–174) vznikla spojka *jakmile* v 18. století¹³² a vyjadřovala bezprostředně předcházející časovou okolnost. Vznik této spojky byl podnícen mnohoznačností výrazu *jak*, který uvozoval kromě časových vět také věty přirovnávací, přípustkové, vztažné, podmínkové aj. Diferencující spojovací příslovce *mile* s výrazem *jak* v časových, popř. podmínkových větách mělo podklad v poměrně časté frekvenci příslovce *mile*¹³³ v 16. století. Základní lexikální význam slova *mile* byl v kombinaci se spojkou *jak* v době obrozenské značně oslaben, ne však zcela zrušen. Na to ukazuje jeho oddělené psaní. Spojka *jakmile* však do jazyka nepronikla rychle, neboť měla konkurenci ve starých spojkách *jak brzo*, *jak brzy*, *jak náhle*, *jak rychle*, *jak věrně*. K. Svoboda také (1988, s. 84) uvádí, že o neustálenosti spojky *jakmile* v prvních desetiletích 19. století svědčí nahrazování příslovce *mile* podobnými příslovci, avšak afektivní povahy, např. *libě*, *miltně*, *věrně*.

V dnešní češtině bývá užití spojky *jakmile* vázáno na sloveso vidu dokonavého, nedokonavé sloveso se objevuje ojediněle. Tato spojka může nabývat podmínkového nebo příčinného významu, srov. K. Svoboda (1972, s. 187).¹³⁴

jak jen

Bezprostřední nástup děje hlavní věty po ukončení děje vedlejší věty značí složený spojovací výraz *jak jen*,¹³⁵ výskyt tohoto prostředku je výjimečný: ***jak jen do kotla vstoupila, všech těch muk zproštěná byla*** BožSlav 238.

jak nejdřív

Předčasnost děje vedlejší věty může být zdůrazněna přidáním adverbia *nejdřív*: ***neb jak nejdřív tohoto Izáka porodila Sára, řekla jest*** RebSára 83; ***studnice zapečetěná, jak nejdřív hnutá byla, celý svět uzdravila*** RebSára 87; ***Tobiáš, ženich krásné Sary, jak jenom nejdřív nevěstu svou Sáru uzřel, řekl Raguelovi*** RebSára 95. Užití tohoto složeného spojovacího výrazu je omezeno na jediný pozdněbarokní pramen.

¹³² Nejstarší doklad uvádí z Krameriových vlasteneckých novin z r. 1789.

¹³³ Podle autora (1988, s. 173) výraz *mile* zpočátku vyjadřoval patrně vztah mluvčího k adresátovi. P. Kosek (1996, s. 116) hodnotí komponent *mile* jako evaluativní částici.

¹³⁴ Podle téhož autora (1972, s. 187) výraz *jakmile* na rozdíl od spojky *sotva(že)* explicitně nesignalizuje, že děj věty řídicí nastal neočekávaně.

¹³⁵ J. Hoffmannová a I. Kolářová (2011, s. 1091) upozorňují v současném jazyce na obdobný význam, jaký nesou spojky *jakmile*, *jen co*.

jak nejprv

Předčasnost vedlejší věty časové značí také spojovací výraz *jak nejprv*: *a jak nejprv, o předivném krve vylití z svatého obrazu... nětco naslechl, slibil že chce ten svatý obraz navštívit* HamHist 207.

jakž

Běžně se pro vyjádření předčasnosti objevuje varianta časové spojky *jak* se zesilujícím -ž: *červíček, jakž z země vynikne, roucho své s sebou na svět přináší* VodTheatr 24; *jakž to učinil, padv před ním na svá kolena, tak mu se vroucně a horlivě modlil* VodTheatr 192; *kteréhož jakž on uzřel, kázal chutně s tou husí i s rožnem pryč jíti* LomŘáp 363; *ale jakž mne tam uvedl a já množství starců a divné jejich trety spatřil, strnul sem* KomLab 61; *jakž pak do lodi vstoupil, veliká bouře se strhla* LeuchAlex 148; *jakž jest Panna Maria ty noviny od Josefa uslyšela, zradovala se* LeuchVita 5; *jakž to domluvil, zabit jest* Dvanáct 12; *o čemž horníci jakž zvěděli, biskupa honiti poručili* KapHist 50; *jakž to pohané uzřeli, v Krista Pána uvěřili* BožSlav 238; *jakž zvěděla, že by seděl za stolem v domě farizea, přinesla nádobu alabastrovou mastí* KonVejštaž 118. Náhlý nástup děje hlavní věty stojí opět spíše v pozadí.

jakž brzo

Zcela ojedinělým prostředkem ztvárnění bezprostřednosti nástupu děje hlavní věty je složená spojka *jakž brzo*: *jakž brzo ti dnové pomínou, budou se za to spolu míle těšiti a objímati* LomStř 195. Regresivní charakter užívání složených výrazů *jak brzo*, *jak nejdřív*, *jak rychle* aj. potvrzuje P. Kosek (2003, s. 133–134).

kdy

Stejnou funkci, jakou plní spojka *když* při vyjadřování předčasnosti, zastává ojediněle i výraz *kdy*: *kdy domu přišla, znamenala, že noha její se zhojila* Dvanáct 262.

kdykoliv

Opakování dějů hlavní a vedlejší věty se může odehrávat v rámci předčasnosti, tento významový podtyp značí spojka *kdykoliv*: *kdykoliv tento bratr k tobě přijde, dej mu jísti* RodrCvič 55; *kdykoliv do nějakého domu přišel, velmi milostivým a štědrým jest se ukazoval* KlugKat 366; *však nicméně kdykoliv podobnou nepravost spácháme, v nepravosti zůstáváme* KlugKat 592; *kdykoliv se člen bratrstva dozví o smrti druhého*

člena, oznámí neprodleně tuto skutečnost ve žďárském klášteře Hora 142.

když

Jednoznačně nejčastěji je předčasnost vyjadřována základní časovou spojkou *když*.¹³⁶ Nejprve představíme doklady, v nichž se nachází vedlejší věta příslovečná časová v antepozici: *když na onen čas město Florencia v Itálii od sceptrum Svaté říše odstoupilo a spoléhající na svou slávu a bohatství císaři Jindřichovi se zprotivilo, císař sebrav veliká vojska táhl s nimi do Vlach a město Florencí silně oblehl* VodTheatr 122; *když pak on z velikého paláce s mnohými služebníky vyšel, svatý Alexius k němu těmito slovy promluvil* LeuchAlex 148; *když ten list přečetl, hořce zaplakal* Dvanáct 209; *když koho zamordoval, krev na meči zůstalou jazykem chutně oblizoval* KomInf 73; *když synové izraelští... po poušti bloudíce přišli do Mara, k vodám tak hořkým, že jim je pít lze nebylo; Mojžíš se na modlitbu utekl* RodrCvič 99; *když pak opatu svůj oumysl přednesl, a on pilně rozjímav, bylo-li by to jeho povolání od Boha, čili ne, počal mu raditi* ManniŽal 13; *když umřela, dcera pak starající se o duši její, modlívala se Pánu Bohu za ni* JestřSedl 62.

Předčasnost v minulosti může být ztvárněna rovněž užitím antepreterita:¹³⁷ *když Alexander římský císař se byl dověděl, že jeho vojáci... škody činili..., rozkázal je kýjmi bití* JestřSedl 84. K. Svoboda (1972, s. 168) v těchto případech hovoří o dvojitým vyjádření předčasnosti (je užito jak antepreteritum, tak dokonavý vid).

Dále uvádíme doklady na interpozice vedlejší věty uvozené spojkou *když*: *had když se zahřil, uštknul císaře* LomStř 29; *Lucillus, když se mu v též Hišpanii Koucenští poddali, proti akordu 20 000 jich pomordoval* KomTruchII 85; *ty když časný život stále u víře skonaly, rozkázal vladař svatou Dorotu podruhý na škrípec roztáhnouti* SurDor 150; *Římanové, když jistého času do Uher s vojskem přitáhli a na měsíc zatmění uhlídali, mysli, hloupí pohané, že měsíc smutek nosí* BilNed 221.

Postpozice vedlejší věty je v barokních textech nejméně častá: *rozprchli jste se, když na Pána a jeho evanjelium přišla vichřice* KomKšaft 596; *volali a křičeli na toho milého, na lodičce spícího uředlníci Páně, když bouře veliká se stala na moři* KrumPast 20.

---

¹³⁶ *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 477) uvádí, že sloveso vedlejší věty bývá zpravidla dokonavé, sloveso hlavní věty dokonavé, nebo nedokonavé.

¹³⁷ Podle J. Gebauera (2007, s. 551) se jedná o předminulý děj, tj. o děj minulý, který se udál dříve než spolu uvedený jiný děj minulý. Můžeme rovněž hovořit o předčasnosti v minulosti.

V následujících dokladech je předčasnost vyjádřena několika souřadně spojenými větami vedlejšími: *kdo dostatečně pochopí, jak hojný potok kajících slzí z očí Magdalény se vyvalil, **když** ona noh Spasitele svého se chopila: **když** je rameny svými objala: **když** je k ústům i k srdci svému přivinula* KonVejtaž 131; *Maria Panna byla radosti naplněná, **když** jest z Ducha svatého počala, **když** Alžbětu navštívila v životě nesouce, **když** porodila, **když** v chrámě téhož jednorozeneho syna obětovala, potom zase **když** jeho v chrámě našla* KlugKat 473. Ve všech výše uvedených excerptech se jedná o vyjadřování předčasnosti v minulosti.

Z hlediska frekvence nacházíme méně často vyjádření předčasnosti v budoucnosti: *blahoslavený ten muž, kterýž snáší pokušení, neb **když** bude zkušěn, vezme korunu života* LomStř 65; *a **když** dospějí, a let svých dojdou, bezděčně na dědictví se nutkají* LomŘáp 277; ***když** čas mnou uložený přijde, bude jinak* KomTruchI 47; *Pane pomni na mne, **když** přijdeš do království tvého* LeuchVita 11; *ale mám naději, že jí bohdá lípe, **když** 18. a 21. den mine, bude* ČerKoresp 70; ***když** oblaky zvučnými, spěvy naplníme, až nebe skroušenými, hlasy prolomíme, dejž by srdce v tichosti, v tobě se kochalo*¹³⁸ BožSlav 72; *k přítomným se obrátil, řka „Co počnu bratří, co učiním, **když** budu k soudu přiveden... “* KonVejtaž 18; *o čemž **když** knihy Mojžíšovy přečteš, dokonalejší správy nabudeš* KlugKat 247; *co budeš dělati, **když** se upracuješ, a starý budeš* KlugKat 506. V těchto dokladech je spojka *když* užitá ve významu *až*. Pokud se spojka *když* používá pro vyjádření časového vztahu v budoucnosti, do celého vyjádření proniká v některých případech podmínkový odstín.

kdyžkoli

Pravidelné opakování dějů v rámci předčasné platnosti děje věty vedlejší ve vztahu k ději věty hlavní značí spojka *kdyžkoli*: ***když koli** se mezi nimi člověk narodil, žalostivě nad ním plakali [národ thrácký]* VodTheatr 26; ***když** pak **koli** od něho odcházel a z očí jej spustil, tak se srdnatě rozplakal* VodTheatr 192.

když již

Díky složenému spojovacímu výrazu *když již* je zdůrazněna předčasná platnost děje věty vedlejší, resp. teprve až po ukončení děje vedlejší věty může nastat děj věty hlavní: ***když již** bylo po hodování, mladice ho zvala, aby spolu šli do komory k tajnému*

---

¹³⁸ V tomto dokladu je patrné, že se spojky *když* a *až* užívají při vyjadřování předčasnosti v budoucnosti synonymně.

milování LomStř 48; **když již** poněkud vyrostl Pán Ježíš, někteří z sousedův, a to často tázali se Jozefa a Marie Panny, proč by ho do školy neposílali LeuchVita 17; a **když již** nemocí složen byl, ... biskup třikrát hlasem božím napomenut, k němu přišel Dvanáct 34; **když se již** byla před ním postavila, takto promluvil SurDor 149; **když pak již** byla posazena na svícen svítilna a svatý Jan ozářil paprsky svých ctností celé české království, přijal při svém slavném umučení za svědky své svatosti znovu nebeské plameny a hvězdy Hora 139.

když nejprv

Vyjádření předčasnosti děje vedlejší věty ve vztahu k ději věty hlavní může být zesíleno přidáním časového příslovce *nejprv* ke spojce *když*: **když sobě nejprv** zafrkal jako kuň, počal k svým tovaryšům zuřivou řečí takto rozkazovati ManniŽal 117.

když zas/zase

Složený spojovací výraz *když zas/zase* signalizuje návrat již uskutečněného děje vedlejší věty, který opět nastal před uvedením děje věty hlavní: a **když k sobě zas** přišel, roucho své na sobě roztrhl LomŘáp 343; **když se zase** navrátil Josef domů, a přinesl vedle své chudoby Matce Boží pokrm, uzřev dary svatých králův, divil se velice LeuchVita 8.

kolikrátkoli

Časový výraz *kolikrátkoli* značí v následujícím excerptu libovolnost v opakování děje vedlejší věty. Tento děj předchází ději věty hlavní: **kolikrátkoli** [kuřátko] od matky své zavaláno bývá, následuje, zrnýčka po zemi sbírá a samo se krmí VodTheatr 24, 25.

ledva

Ojedinele se užívá pro rychlý nebo nečekaný nástup děje hlavní věty časového výrazu *ledva*.¹³⁹ Jeho užití je omezeno na jediný pramen: **ledva to řekne**, uslyší zvon VierKrist 141; **ale ledva do něho vejde**, počne blouditi VierKrist 141; **ledva lehne a znova usne**, najde se na jedné hoře VierKrist 143.

K. Svoboda (1988, s. 87) uvádí, že užívání spojky *ledva* je v obrozenských textech řídké, užívání spojky *jedva* ojedinělé. Toto tvrzení autor (1988, s. 171) dále

---

¹³⁹ J. Bauer (1960, s. 225) uvádí, že příslovce *ledva* ve svých analyzovaných pramenech nezachytil. Z dnešního hlediska považujeme tuto spojku za archaickou, srov. M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 404).

vysvětluje tak, že spojovací prostředky izolované svou sémantickou strukturou v systému gramatických slovních druhů (*ledva, jedva*) byly vytlačovány spojovacími prostředky víceméně popisnými (*jakmile*), nebo prostředky, jejichž souvětná sémantika souvisela s jejich živou sémantikou ve větě jednoduché (*sotva, sotvaže*).

sotva

Tentýž časový podtyp předčasnosti, tj. bezprostřední, neočekávaný nebo překvapivě rychlý nástup děje hlavní věty, vyjadřuje původní omezovací příslovce *sotva*,¹⁴⁰ které přešlo v časovou spojku: *nebo sotvá kdo co promluvil, aby mu hned jiný někdo podpor nevstoupil, i o sníh, bílý-li jest či černý; i o oheň, horký-li jest či studený, hadruňky*¹⁴¹ *byly* KomLab 59; *sotva to promluvil, hrůza taková naň přišla, že ani státi ani seděti nemohl* Dvanáct 60; *sotva ten slib učinil, zdraví svého nabyt* HamHist 205; *ale sotva jsem to dořekl, vidím a slyším, že se Sára nevěsta ze srdce směje* RebSára 92; *sotva Pán Ježíš apoštolům se zjevil, nevyhnutelnou potřebu svého slavného vzkříšení jim předstíral, řka* KonVejtaž 43; *byl muž zavolaný, sotva do domu vkročil, had na něj skočil* KlugKat 109; *záhy, sotva jsi mohl domluvit, naučil ses znát Ježíše od bratrů Bernardových* Hora 149. K. Svoboda (1988, s. 85, 174) připomíná, že se užívání časové spojky *sotva* začalo šířit již v 16. století, za dob národního obrození jsou výrazy *sotva, sotvaže* pevnou součástí češtiny.

Mnozí lingvisté hodnotí časový výraz *sotva* různě. F. Trávníček (1951, s. 698) považuje věty se *sotva, jedva a ledva* striktně za hlavní, nikoli za vedlejší, jak se prý někdy chybně uvádí (dokládá tímto příkladem: *Sotva jsem přišel domů, začalo pršet.*), věty s výrazem *sotvaže* hodnotí jako vedlejší. F. Kopečný (1962b, s. 253, 305) konstatuje, že věta hlavní s výrazem *sotva* tvoří přechod k pojetí hypotaktickému. B. Havránek a A. Jedlička (1986, s. 397) považují věty se *sotva, sotvaže* za vedlejší příslovečné časové.

Ve shodě s V. Šmilauerem (1947, s. 276–278) hodnotíme věty se spojkou *sotva* v některých případech jako hlavní, v jiných jako vedlejší.

---

¹⁴⁰ *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 478) konstatuje, že je spojka *sotva* významově blízká spojce *jakmile*, oba výrazy však nejsou vzájemně zaměnitelné. Spojka *sotva* důrazněji vyjadřuje bezprostřední následování dějů. Podle K. Svobody (1988, s. 174) je užití spojky *sotva* vázáno na antepozici, u výrazu *jakmile* toto omezení neplatí.

¹⁴¹ spory

sotvaže

Formální modifikaci předchozího výrazu představuje spojka *sotvaže*,¹⁴² která plní v souvětí tytéž funkce, její užití je však omezeno na jediný pramen: *sotva pak že nětco málo podotknul o svých knihách, které vydal, o bojích, které bojoval, přestal, dal se do smíchu* VokŠat 259; *neb sotvaže to vyblekl, zkríknul kdosi* VokŠat 267.

teprva když

Složený spojovací výraz *teprva když* explicitně signalizuje omezení platnosti děje hlavní věty na dobu po uskutečnění děje věty vedlejší (srov. M. Grepl a P. Karlík, 1986, s. 403): *teprva když se vyspal, toho želel a litoval, a ono již bylo pozdě* LomStř 179; *teprva když jsem od Tebe psaní dostala, jsem se potěšila* ČerKoresp 74. Ve shodě s J. Hoffmannovou a I. Kolářovou (2011, s. 1085) můžeme konstatovat, že užití tohoto výrazu má ve vztahu k budoucím dějům časově podmínkovou platnost.

vždycky když

Složený spojovací výraz *vždycky když* značí v rámci předčasnosti pravidelné opakování dějů: *a vždycky když na to vzpomenu, plakati musím* HamHist 261.

4.1.1.1 Shrnutí

Temporální vztah předčasnosti je v analyzovaných barokních textech vyjádřen 27 jednoduchými a složenými spojovacími výrazy. V souvětí spojování jednoznačně převažuje základní časová spojka *když*, méně často *jak* s variantou *jakž*. Ostatní výrazy nejsou příliš hojně užívané.

V časovém vztahu předčasnosti lze vyčlenit několik významových podtypů:

- 1) vedlejší věta časová vyjadřuje prostou předčasnost ve vztahu k ději věty hlavní: *jak, jak nejdřív, jak nejprv, jakž, kdy, když, když nejprv*;
  - a) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje předčasnost v budoucnosti: *až*;
  - b) děj hlavní věty nastane až po explicitně vyjádřeném ukončení děje vedlejší věty: *an již, když již*;
  - c) vedlejší věta vyjadřuje opakování dějů: *kdykoliv, kdyžkoli, vždycky když*;

---

¹⁴² Podle F. Trávníčka (1951, s. 698) vyjadřují časové výrazy *sotvaže, jedvaže, ledvaže* stejně jako spojky *jakmile, jen co, jak, hned jak* děj, za kterým ihned následuje děj hlavní věty, ale navíc zdůrazňují jeho okamžitou následnost.

- d) vedlejší věta vyjadřuje libovolnost v opakování děje: *kolikrátkoli*;
  - e) vedlejší věta vyjadřuje návrat již uskutečněného děje, který opět nastal před uvedením děje věty hlavní: *když zas/zase*;
  - f) vedlejší věta vyjadřuje omezení platnosti děje hlavní věty na dobu po uskutečnění děje věty vedlejší: *teprva když*;
- 2) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje hranici, od které platí děj věty hlavní: *co*;
- 3) okamžitý nástup děje hlavní věty po ukončení děje vedlejší věty: *hned jak, hned jakž, hned když, ihned jak, jakmile, jak, jak jen, jakž, jakž brzo*;
- a) okamžitý nástup děje hlavní věty po ukončení děje vedlejší věty s prvky nečekanosti: *ledva, sotva, sotvaže*.¹⁴³

Z přehledu je zřejmé, že většina jednoduchých i složených spojovacích výrazů je specializována na vyjádření určitého sémantického podtypu časového vztahu předčasnosti. Pouze spojka *jak* s variantou *jakž* může v některých případech ztvárňovat jak pouhou předčasnost, tak bezprostřední nástup děje hlavní věty (tento význam je zřetelný, pokud se přidá časové adverbium *hned, ihned*).

Dále představíme příslušnost jednotlivých jednoduchých a složených spojovacích prostředků k základu:

- *an (an již)*;
- *až*;
- *co*;
- *jak (hned jak, hned jakž, ihned jak, jakmile, jak jen, jak nejdřív, jak nejprv, jakž, jakž brzo)*;
- *kdy (hned když, kdykoliv, když, když již, když nejprv, když zas/zase, kdyžkoli,olikrátkoli, teprva když, vždycky když)*;
- *ledva*;
- *sotva (sotvaže)*.

Nejčastěji jsou jednoduché a složené spojovací prostředky ztvárňující v analyzovaných textech předčasnost odvozeny od základu *kdy*.

¹⁴³ K. Svoboda (1988, s. 81–87) zdůrazňuje, že za dob národního obrození existovalo vedle sebe poměrně mnoho spojek vyjadřujících vystřídání jednoho děje druhým v bezprostředním sledu [v největší frekvenci *jak*, dále *jak brzy, sotva(že), ledva(že), jedva(že)* aj.].

4.1.2 Korelativní výrazy

aj – když

Prostou předčasnost děje vedlejší věty ztvárňuje v následujícím dokladu základní časová spojka *když*, v hlavní větě je přítomno upozorňovací citoslovce *aj*:¹⁴⁴ ***když se tedy narodil Ježíš v Betlémě Jůdově za dnů Heródesa krále, aj, mudrci od východu přijeli do Jeruzaléma, řkouce Bible 8.***

brzy – jak

Předčasnost explicitně znázorňuje přítomnost korelátu *brzy* v hlavní větě, vedlejší věta příslovečná časová je uvozena spojkou *jak*: ***jak od Tebe psaní dostanu, brzy Ti peníze na vexl dám ČerKoresp 229.***

hle – když

Obdobnou funkci jako výraz *aj* plní citoslovce *hle*: ***k němuž [klášteru] když přišel, hle, kostel mimo naději otevřený a v něm věci velikého podivení hodné nalezl ManniŽal 125.***

hned – jak

Běžně v barokních textech nacházíme k vyjádření předčasnosti souvztažnou formaci *hned – jak*, okamžitý nástup děje hlavní věty zajišťuje korelát *hned*: ***hle tento král, jak mu se syn narodil, hned na to myslil LomŘáp 306; což jak uslyšela dobrá a věrná matka, hned ruce sepnuvši, řekla LeuchVita 15; jak královský ouřad na se vzal, hned všechny nepokoje a různice... přestávali Dvanáct 83, 84; a jak se vylíhlo [kohoutě], hned hlasem kokrhati počalo KapHist 88; bohdá, jak ten vexl dostanu, hned do Kalábrie do Napolí a v tej zemi jinších měst pojedu ČerKoresp 89; to jak dopovědělo, hned od očí zmízelo ušlechtilé to pacholátko BridTrýl 44; ježž jak spatřili a uslyšeli domácí, všickni se hned spíše nežli kuřata... velikým strachem rozprchli ManniŽal 37; a jak jsem slib učinil, že k zázračnému obrazu jejímu do Klatov chci putovati, hned začalo dítě se hejbatí, a obživnouti HamHist 353; a jak jsou ji na ně [kolo]dali, hned se v ní kosti zlámali BožSlav 238; jak sedláček tuto řeč dokonat, hned anjel Páně mluvil k němu takto JestřSedl 30; jak se dotklo to mrtvé tělo kostí prorockých, hned ten mrtvý obžívl KlugKat 122.***

---

¹⁴⁴ Srov. F. Trávníček (1962, s. 17).

hned – jakž

Běžným prostředkem vyjádření časového vztahu předčasnosti a zároveň okamžitého nástupu děje hlavní věty je korelativní formace *hned – jakž*: *nýbrž **jakž** na nejvyšší stupeň slávy světské vylezou, **hned** se jim jiný červ v svědomí jejich... zarodivá VodTheatr 138; **jakž** Eufemianus zmínku o příchozích a poutnících uslyšel, **hned** na svého jediného syna vzpomenuť LeuchAlex 148; takový se **hned, jakž** se tělo a duše jeho v něm začne, formovati musí KomInf 59; kterouž [Pannu Marii] **jakž** jsem uzřel, **hned** jsem nabyt tak veliké nádeje a potěšení ManniŽal 22.*

hned – jak brzy

Druhá část předchozího spojovacího výrazu může být specifikována přítomností časového adverbia, vzniká tak výraz *jak brzy*¹⁴⁵ – *hned*, který opět signalizuje bezprostřední nástup děje hlavní věty: *čehož bojice se někteří, **jak brzy** dryák svůj dostrojili (ba někteří dřív, než strojiti dobře začali), **hned** po sousedech praefací,¹⁴⁶ veršů... prosíce běhali; **hned** patrony, kteříž by novým strojům jména a měšce půjčili, shledávali; **hned** titule a nápisy jak nejzodbněji líčili; **hned** rozličných figur... květováním jak nejkadeřavěji premovali¹⁴⁷ KomLab 57.*

hned – jak nejdřív

V rámci časového vztahu předčasnosti zdůrazňuje okamžitý nástup děje hlavní věty také superlativ *nejdřív*, který může být součástí korelativního výrazu *hned – jak nejdřív*: ***jak nejdřív** Matyáš uslyšel naši nevěstu ke cti a chvále tomuto panenskému biskupu splozenou, **hned** dnešního sv. Augustina nasledoval KhellPont 54.*

hned – jak rychle

Spojka *jak* může být kombinována rovněž s příslovcem *rychle*, které značí krátký průběh děje hlavní věty, resp. jeho rychlé skončení,¹⁴⁸ celé souvztažné spojení zajišťuje bezprostřední nástup děje věty hlavní: ***jak rychle** ten žebráček tu ustrojenou rybu přijal, **hned** v přítomnosti všech... s tou rybou žebráček do nebe vstupoval KlugKat 404.*

¹⁴⁵ F. Trávníček (1962, s. 90) zmiňuje, že adverbium *brzy* znamenalo původně „rychle“.

¹⁴⁶ pochvalných předmluv

¹⁴⁷ okrášlovali

¹⁴⁸ J. Bauer (1960, s. 254).

hned – jakž brzy

Předchozí výraz může být doplněn časovým adverbium *brzy*, bezprostřední nástup děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší zůstává důsledně zachován: *kteřížto dnové, jakž brzy pominou, hned má nejmilejší Marina, budu se milovati a po tvé vůli objímati s tebou* LomStř 194, 195.

hned – jen

Korelativní spojení *hned – jen* taktéž signalizuje bezprostřední nástup děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší: *jen škyt, hned skonat* ČerKoresp 233. Užití výrazu *jen* v roli časové spojky však není v barokních textech příliš časté.

hned – když

Běžným prostředkem k vyjádření předčasnosti je souvztažná formace *hned – když*, díky korelativu *hned* se na tento základní časový vztah navrstvuje význam rychlého sledu dějů: *a když on vsedl s radostí, domnívaje se, že bude u své milenky v rychlosti, d'ábel ho hned do té vody shodil* LomStř 35; *když pak tyto všechny bídy jako říká pohltit [člověk] a sedmého roku věku svého došel, hned potřebuje pěstounův a učitelův* VodTheatr 95; *a když k obědu šel a kapoun před něj přinesen byl, hned se v hroznou zemskou jedovatou žábu obrátil* LomŘáp 361; *když byl vidin Pán Ježíš v Bethanie, hned bylo oznámeno Martě, že by Pán Ježíš šel* LeuchVita 43; *každý pastýř, když v té vsi zatroubí, hned ohluchne* Dvanáct 107, 108; *když se dítě na svět narodí, vedlé náležitého ošetření outlého tělíčka teplem a měkkým ležením mají hned rodičové příhodnou potravou dítě své opatřiti* KomInf 70; *ale když se [dřevo] již tak, dle slušnosti, dostatečně k hoření zhotoví, hned do něho, jako do vlastního obydlí oheň vejde*¹⁴⁹ RodrCvič 6; *a když řekl, že chce, hned uslyšel tak hrozné chrochcení svinské z pekla* ManniŽal 27, 28; *na němž když klášter se vystavěl, hned do něho... bratří řádu svatého Benedikta uvedení byli* HamHist 49; *z něhož když se někteří napili, hned se tváře jejich velice proměnily* JestřSedl 50; *když kněží za něj se modlili a hlavu sv. Václava na jeho hlavu vstavili, on hned promluvil* KonVejštaž 138; *vzali nemocnou osobu ženskou kladli ji z kříže na kříž, a když přišla a položená byla na kříž Krista Pána, hned skrze to dotknutí byla uzdravená* KlugKat 122.

---

¹⁴⁹ V tomto dokladu je patrný doprovodný podmínkový odstín.

hned – když již

Rychlý nástup děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší značí souvztažná formace *hned – když již*: *a protož když již přijel do toho města, jel hned upřímo do té hospody LomStř 46*. Díky adverbium *již* se na tento vztah navrstvuje význam nástupu hlavního děje až po důsledném ukončení děje věty vedlejší.

hned – sotva

Předčasnost děje vedlejší věty vyjadřuje také spojení *hned – sotva*, avšak se zdůrazněním, že děj hlavní věty nastoupil bezprostředně a nečekaně po ději věty vedlejší: *sotvas jej očím představil, hned nás toho daru zbavil ProchZah 40; sotva řeč domluvil, hrom jeho tu hned zabil KlugKat 142*.

hned – sotvaže

Formální modifikaci předchozí korelativní formace představuje souvztažné spojení *hned – sotvaže*: *z pole musela domu jíti, a sotva že jest došla, hned se položila HamHist 356*.

hnedky – když

Roli souvztažného výrazu plní také časové adverbium *hnedky*, vedlejší věta je uvozená spojkou *když*: *což když uslyšel biskup, hnedky padše k zemi, na modlitbu se oddal JestřSedl 45*. Celé vyjádření opět značí rychlý sled dějů.

i – když

Kladení spojek a partikulí v apodozi po větě časové uvozené např. spojkou *když* je pozůstatkem volnějšího sepětí vět, resp. jejich samostatnosti. Obdobná spojení se během 15. a 16. století přestávají užívat (J. Bauer, 1960, s. 240–241, viz výše). Náš doklad je z konce 16. století: *a když přistoupila, i stiskl ruku její, jako by ji chtěl podelovati LomStř 49*.

ihned – jak

Předčasnost je poměrně často ztvárněna korelativním spojením *ihned – jak*, přítomnost časového adverbia *ihned* vyjadřuje okamžitý nástup děje hlavní věty: *kterýž i hned, jak jí spatřil, vstal, a na kolena svá poklekl KapHist 26; jak dostanu psaní, ihned tu sobotu nejprvnější po dostání psaní Bůh mi ráčí ten prostředek dáti, že ty peníze*

opatřiti a poslati mohu ČerKoresp 146; **jak** to milé pacholátko svatý učitel spatří, **ihned** se pozastaví BridTrýl 44; nebo **ihned**, **jak** to řekl, zmizelo ono d'ábelství se vši svou pompou a komonstvem VierKrist 143; **jak** se jí napila, **i hned** pocítila, že na zdraví lépeji se má HamHist 357; **i hned** Juliana milá, **jak** to slovo uslyšela, málo očí svých pozdvíhla BožSlav 239; **jak** jest seznala, **jak** se dověděla, že by v domě farizea stoliti ráčil Pán Ježíš, **ihned** k němu pospíšila KonVejtaž 123; ale **jak** ohavnost hříchů svých poznají, **jak** hlas vnuknutí božského uslyší, **ihned** k nohám Ježíše chvátají KonVejtaž 126; **jak** pacholik dvěře otevřel, **i hned** jeho [d'ábel]¹⁵⁰ vzal, oběsil na trámě KlugKat 201.

ihned – jakmile

Řídce se pro vyjádření okamžitého nástupu děje hlavní věty užívá korelativní spojení *ihned – jakmile*:¹⁵¹ kamž **jak milé** dovedená byla, **i hned** svobodnou od toho zlého ducha ji býti poznali HamHist 204; **jakmile** na povědomou sobě v Čechách svatolesní loretu zpomněl a tam některé důvěrné vzdechnutí odeslal, **ihned** znamenal, že naprázdno nešlo ProchZah 45. Časová spojka *jakmile* může být psána dohromady i v oddělené podobě.

ihned – jak rychle

Pokud je ke spojce *jak* přidáno adverbium *rychle*, signalizuje se rychlé skončení děje vedlejší věty, adverbium *ihned* zajišťuje bezprostřední nástup děje věty hlavní: které [zrcadlo] **jak rychle** přiblížilo a dotklo se vody té, **i hned** v zrcadle viděti bylo obličej předjmenované bohyni BorŽena 67.

ihned – kdykoli

Opakování děje věty vedlejší probíhajícího před náhlým nástupem děje věty hlavní signalizuje korelativní formace *ihned – kdykoli*: **kdykoli** matróna pobožná křesťanská porozumí, že Pán Bůh... v životě jejim plod formovati počíná, má **ihned** nad jiné časy pobožněji sobě počínati KomInf 66.

---

¹⁵⁰ šátek na krk

¹⁵¹ Blíže k časové spojce *jakmile* viz výše.

ihned – kdykolivěč

Tentýž časový podtyp je v rámci předčasnosti vyjádřen souvztažným výrazem *ihned – kdykolivěč*: ***kdykolivěč*** psaní pošleš a při tom paní Rašínový a paní Kryzlový je, ***ihned*** je, ztěží čtvrt hodiny nemeškajíc, posílám ČerKoresp 66.

ihned – když

Náhlý nástup děje hlavní věty značí souvztažný výraz *ihned – když*: kteréž oba ***když*** na to svaté místo přinesl, ***i hned*** jim bylo spomoženo Dvanáct 126; čehož ***když*** užila, ***i hned*** od nedostatku svého vysvobozená byla KapHist 26; což ***když*** se skrze tu děvečku proneslo a zpovědník o tom se dověděl, přišel ***ihned*** k umírající Kateřině ManniŽal 111; ***když*** jsem domu z kostela se navrátil, ***i hned*** rychlou pomoc blahoslavené matky seznal HamHist 355; to ***když*** dopověděl ***i hned*** skonál KlugKat 241.

jednou – když

Prostou předčasnost děje věty vedlejší signalizuje souvztažná formace *jednou – když*:¹⁵² neboť ***jednou, když*** mnoho lidí sešlo se do kostela a mnozí z nich k svaté zpovědi přistupovali, ukázal se také mezi nimi čert ManniŽal 147.

již – sotva

V roli korelátu se objevuje adverbium *již*, vedlejší věta příslovečná časová je uvozena spojkou *sotva*:¹⁵³ ***sotva*** jeden neb dva kroky učinil, ***již*** potřetí o nějaké jiné dřevo zavadil ManniŽal 36; nebo ***sotva*** se narodí, ***již*** dle svědectví trpělivého Joba... naplněn bývá mnohýma bídami HamHist 273; ***sotva*** vražednictví se dopustil, ***již*** se ten lev přesilný probudil KrumPast 27; ***sotva*** jsi povstala, ***již*** tě vidím být nevěstou BorŽena 72. Tento typ chápe J. Bauer (1960, s. 222) jako spojení vyjadřující rychlý sled dějů, v němž jedna věta nemá funkci příslovečného určení věty druhé, obě totiž ztvárňují děje poměrně samostatné.¹⁵⁴ My však považujeme větu se spojkou *sotva* za předčasnou, větu uvozenou adverbiem *již* za bezprostředně následující (s prvky nečekanosti).

---

¹⁵² K. Svoboda (1972, s. 170) považuje vedlejší větu časovou uvozenou spojkou *když* za přístavkovou, objevuje-li se v hlavní větě korelativum *tenkrát, tehdy, teprv tehdy, teď, nyní, jednou, včera*.

¹⁵³ K. Svoboda (1972, s. 188) je přesvědčen, že se dynamičnost spojky *sotva* zvyšuje užitím důrazového příslovce *již, už* v hlavní větě. Podle téhož autora (1988, s. 86) je užití časové spojky *sotva* se souvztažným výrazem *již* v obrozených textech časté.

¹⁵⁴ Jeden děj se nestačil rozvinout nebo se začal pouze uskutečňovat, a už nastal děj druhý, který jej přerušil (J. Bauer, 1960, s. 222).

pojedinou – jak

Příslovce *pojedinou* ve významu „najednou“ signalizuje bezprostřední nástup děje hlavní věty po ukončení děje vedlejší věty uvozené spojkou *jak* (srov. K. Svoboda, 1988, s. 78): *ale pojedinou, jak k tomu Panna vůli svou přiložila, byl pravý Bůh a pravý člověk, plný moudrosti a moci, tak jak nyní jest*¹⁵⁵ LeuchVita 3.

pojedinou – jakž jednou

Modifikaci předchozího korelativního spojení představuje výraz *pojedinou – jakž jednou*: *nebo jakž k němu [ke kvítí] jednou povoněl, pojedinou padl na zem a umřel* VodTheatr 169; *jakž se jednou do srdce člověka vloudí, pojedinou všechny čitedlné oudy a klouby celého života tak tuze proniká, že mu žádným způsobem do smrti spomoženo býti nemůže* VodTheatr 193. Užití tohoto souvztažného výrazu je omezeno na jediný předbarokní pramen.

pojedinou – když

Tentýž korelát se objevuje ve spojení s vedlejší větou časovou uvozenou spojkou *když*, rychlý sled dějů je stále důsledně vyjádřen: *když člověk na člověka dechl, pojedinou se na něm v tom místě, kdež jej duch zašáhl, jakési neštovičky a pucejříky vyvrhly* VodTheatr 152.

pojedinou – kolikrátekoli

Náhlý nástup děje hlavní věty s významem násobenosti slovesného děje zajišťuje souvztažná formace *pojedinou – kolikrátekoli*: *kolikrátekoli spatří buďto člověka, aneb jakýkoli jiný životčich, který by mu škoditi chtěl, pojedinou jej pohltí* VodTheatr 73.

poté – co

Prostou předčasnost ojedinele značí relativum *co*, v hlavní větě je obsažena spřežka *poté*: *poté, říká, co prý byli králem Václavem svrženi z pražského mostu dva Janové..., řeka Vltava se vzedmula do výše* SchusVod 105; *poté, co se skončila tato řeč a konvent uprostřed chrámu zazpíval žalm 113., začalo být předváděno převedení otců z Nepomuku do Žďáru* Žďár 17; *poté, co klérus i lid vstoupili do chrámu a u většího*

---

¹⁵⁵ Z kontextu je patrný tento význam: *Syn Boží vzal na sebe člověčenství a stal se dokonalým člověkem.*

oltáře se shromáždili kněží a zazpívali *Veni Creator Spiritus*, padl žďárský konvent na kolena Žďár 18. Veškeré doklady jsou omezeny pouze na texty pozdněbarokního období.¹⁵⁶

potom – jak

Tentýž korelát se ojediněle objevuje ve spojení s časovým výrazem *jak*: ***a jak se zaslíbila potíci Rodičce Boží Klatovské, krev potom técti přestala*** HamHist 348.

potom – když

Explicitní vyjádření následnosti hlavní věty (tzn. logické předčasnosti věty vedlejší) ztvárňuje korelativní spojení *potom – když*: ***a potom, když by svůj čas uzřel, aby s ní svůj vůli činil a žádost smilnou vyplnil*** LomStř 175, 176; ***tak hle někteří synové dělají, když na rodičích svých statek vyklamají aneb po nich jej zdědí, potom na ně málo dbají*** LomŘáp 299; ***že jsi Ty ho tak nerad pustil a sobě ho potom, když bohdá přijedeš, zamluvil*** ČerKoresp 134; ***abyste potom toho, když byste se do nich [do bolestí] dostali, nelitovali věčně*** ManniŽal 42; ***potom, když přišel čas smilování božího, ráčil se nad ním smilovati dobrotivý a milosrdný Bůh*** VierKrist 145; ***ale taky očitě se spatřilo potom, když Longin visícímu na kříži kopím bok otevřel*** SvobNepom 14, 15.

potom teprva – když

Explicitně vyjádřený nástup děje hlavní věty až po důsledném ukončení děje věty vedlejší značí souvztažná formace *potom teprva – když*: ***když v ráji Adama, a Evu v stavu manželským potvrdil, potom teprva Adamovi moc dal vládnouti nad světem*** KlugKat 103.

tak – hned jak

Do předchozího výrazu může být přidáno adverbium *hned*, bezprostřední následnost děje hlavní věty je tak více zdůrazněna: ***kterouž [rukou] hned jak se jeho dotekl, tak ho velice posilnil*** ManniŽal 14.

---

¹⁵⁶ F. Štícha (1997, s. 73) soudí, že složená časová spojka *poté – co* je v češtině jevem poměrně novým. Dle autora nelze vyloučit, že se tato spojka začala objevovat nejdříve v překladech z němčiny, v níž má paralelu ve spojení *nachdem*. A dokonce nelze vyloučit, že celý proces může v budoucnu vyústit až v jednoslovnou a běžně užívanou spojku *potéco* (po vzoru *zatímco*).

tak – hned jakž

Předchozí výraz se objevuje v mírně modifikované podobě *tak – hned jakž*: ***hned jakž*** Panna přivolila, ***tak*** Syn Boží do panenského života jejího vstoupil LeuchVita 3.

tak – jak

Korelativní spojení *tak – jak* značí předčasnou platnost děje vedlejší věty a poměrně náhlý nástup děje hlavní věty: *což jak uslyšela přesvatá Matka Boží, tak se velice ulekla* LeuchVita 11.

tak hned – jak

Časové adverbium *hned* se nachází také v hlavní větě (jako součást korelativa): ***jak*** přišli do Nazaretu, ***tak hned*** přišli k nim sestry Marie Panny LeuchVita 13.

tak hned – jak brzy

K druhé části předchozího spojovacího výrazu může být přidáno adverbium *brzy*, bezprostřední nástup děje hlavní věty zůstává důsledně zachován: *a jak brzy přikázání Boží přestoupila a z ovotce zapověděného jedla, tak hned porušení při sobě znamenala* LomStř 158.

tak hned – jakž brzy

U téhož autora nacházíme formální variantu předchozího výrazu *tak hned – jakž brzy*: *a jakž brzy dítěk dostal, tak hned milosrdenství přestal a na lakomství se oddal* LomŘáp 284.

tak i hned – jak

Náhlý nástup děje hlavní věty značí korelativum *tak i hned*, vedlejší věta časová je uvozena spojkou *jak*: ***jak*** jí se to stalo, ***tak i hned*** Duch svatý v způsobu holubice naň stoupil LeuchVita 2; ***jak*** se ze sna probudil, ***tak ihned*** o svaté Trojici řeč vedl BridTrýl 57; ***jak*** ale na předvykonanou pobožnost vzpomenula, a té nejsvětější Panně se poroučela: ***tak i hned*** z té řeky zdravá jest vyšla HamHist 205.

tak i hned – jakž

Tentýž časový podtyp v rámci předčasnosti vyjadřuje spojení *tak i hned – jakž*: ***jakž*** to Josef od anjela uslyšel, ***tak i hned*** radostí naplněn jest LeuchVita 4.

tak i hned – jak nejprv

Okamžitý nástup děje hlavní věty zajišťuje taktéž souvztažná formace *tak i hned – jak nejprv*: ***jak nejprv před tím svatým obrazem se postavila, tak i hned od té nemoci sproštěná, hlas tolikéž jest dostala*** HamHist 204.

teda – když

Prostou předčasnost signalizuje spojka *když*, korelativum *teda* ve významu „tehdy“ je přítomno v hlavní větě: ***když pak byl pohřben a pochován, teda z hrobu jeho veliký oheň a plamen vyšel*** LomStř 180.

tehdáž – když

Formální modifikaci předchozího korelátu představuje souvztažné spojení *tehdáž – když*: ***nebo když se člověk štěstím světa tohoto nejvíceji vypase a na nejvyšší šprysel štěstí světa vyleze, tehdáž bývá nejbližejí pádu poddán*** VodTheatr 90, 91; ***poznal sem pak tehdáž, kdyžs mi se zasvítla, ó jasnosti nebeská*** KomLab 197, 198.

tehdy – jak

Náhlý nástup děje věty hlavní značí korelativní výraz *tehdy – jak*: ***to jak dopověděl, tehdy jako by ohně snésti nemohl, ďábel zmízel*** BridTrýl 41.

tehdy – když

Prostou předčasnost děje vedlejší věty vyjadřuje spojení *tehdy – když*: ***to když se stalo, tehdy řekl hadu filozof*** LomStř 30; ***když veliké radosti ti svatí králové okusili, hledíce na to ušlechtilé děřátko... tehdy otevřeli poklady své*** LeuchVita 8; ***a když vzrostla bylina a užitek učinila, tehdy ukázal se i koukol*** Bible 20. *Tehdy* se vyskytuje důsledně v apodozi. V některých případech zmiňuje J. Bauer (1960, s. 242) citoslovečnou platnost tohoto výrazu.

tehdy – když koliv

Opakování v rámci předčasnosti zajišťuje souvztažná formace *tehdy – když koliv*: ***a když koliv zase přiletěl [čáp], aneb odletěti měl, tehdy nosem svým zaklepal*** JestřSedl 147.

tehdyt' – když

Předčasnost v budoucnosti značí korelativní formace *tehdyt' – když*: ***když bude od nich odjat ženich: tehdyt' se budou postiti Bible 15.***

tehdy hned – když

Náhlý nástup děje hlavní věty signalizuje spojení *tehdy hned – když*: ***to když jiným d'áblům oznámili, tehdy hned všecken ten zlých duchův zástup zmízel JestřSedl 45.***

tenkráté – až

Tentýž časový vztah zajišťuje spojení *tenkráté – až*: ***až někdy na onen hrozný den soudný procítne, tenkráté pozná, jaké škody... na sebe uvalil KonVejštaž 14.***

teprva – když

Důslednou předčasnost děje hlavní věty vyjadřuje formace *teprva – když*: ***když se pak dobře vysytí [vepři], teprva je zabiti... dáváme VodTheatr 118.*** Tentýž spojovací výraz může vyjadřovat, že děj vedlejší věty začal platit později, než se očekávalo: ***a teprva se toho leknou, když soudce spravedlivý zůřivě ptáti se bude jich LomStř 202.***

teprva– když již

Důraz na nástup děje věty hlavní až po řádném ukončení děje věty vedlejší značí spojení *teprva – když již*: ***když již pro tu příčinu vesnice prodané byli, teprva vlastní jednoho každého obyvatele tobolka musela trpěti HamHist 155.***

teprve poté – co

Explicitně vyjádřenou následnou platnost děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší zajišťuje korelativní spojení *teprve poté – co*: ***nastupují noví členové teprve poté, co se uvolní místa smrti původních členů Hora 143.***

tot' hle – když

Souvztažná formace *tot' hle – když* signalizuje v následujícím dokladu prostou předčasnost děje vedlejší věty: ***ale když hrob a truhlu otevřel, tot' hle viděl v ní dvě převeliké žáby ManniŽal 158; a když oni vyšli, tot' hle podali mu člověka němého, majícího d'ábelství Bible 15.***

tot' hle – sotva

Tentýž korelát se může objevit v kombinaci s časovou spojkou *sotva*, do celého spojení proniká vyjádření rychlého sledu dějů s prvky nečekanosti: *sotva domluvil, tot' hle lotříkové ejipští... Sáru uchopili* BorŽena 73.

tot' hle hned – když

Souvztažné spojení *tot' hle hned – když* zajišťuje v rámci předčasnosti vyjádření okamžitého nástupu děje hlavní věty: *což když se stalo, tot' hle hned první noci slyšán byl z hrobu pláč a hrozná kvílení* ManniŽal 160.

tu – až

Předčasnost v budoucnosti značí souvztažné spojení *tu*¹⁵⁷ – *až*: *počkej v tomto domě až do večera, a až se setmí, tu nětco jiného uhlídáš* JestřSedl 44.

tu – když

Tentýž korelát se může vztahovat k vedlejší časové větě uvozené spojkou *když*: *a když zatočivši se kolo, velmi hluboce do pekla toho ukovaného člověka s sebou vtočilo, tu všickni zatracenci... spolu se všemi čerty hrozně se naparovali* ManniŽal 17.

tu hned – jak

Korelativum *tu hned* se vyskytuje rovněž v kombinaci s časovou spojkou *jak*, celé vyjádření značí po ukončení děje vedlejší věty náhlý nástup děje hlavní věty: *vzkázala, abychme jí kozí mlíko vlažný dávali pít, jak jí ho dali a perlový vody, tu hned, jako by se ze sna probudila, byla čerstvější* ČerKoresp 65.

tu hned – když

Korelativum *tu* bývá doplněno dalším časovým adverbium, vzniká souvztažné spojení *tu hned – když*, které explicitně vyjadřuje bezprostřední nástup děje hlavní věty: *když pak se k tomu všickni zasmáli, dal se tu hned k jejich hádkám a pohádkám najíti rarášek v způsobu vysokého a silného chlapa* ManniŽal 101; *když Alexander veliký... Persepolim dobyl, tu hned z tak velikého štěstí vydal se na kvasy* JestřSedl 48.

---

¹⁵⁷ Podle K. Svobody (1988, s. 150, viz výše) se užívá příslovce *tu*, *tehdy*, pokud není třeba zdůraznit náhlý nástup děje věty řídící.

tu ihned – když

Mírnou modifikaci předchozího výrazu představuje formace *tu ihned – když*: *a když řekli všickni společně, že může a že o tom žádné pochybnosti není, tu ihned ten kupec, totiž pekelný ďábel, toho, jehož duši byl nedávno koupil, s tělem i duší před očima všech do povětrí vynesl* ManniŽal 102.

tu teprv – když

Souvztažné spojení *tu teprv – když* signalizuje, že děj hlavní věty nastane až po důsledném provedení/ukončení děje věty vedlejší: *ale když ty vášně a náruživosti zmořené a v službě podrobené bývají, tu teprv rozum náš a vtip jasným a k vyrozumění toho, jako i k pochopení dobrého schopným bývá* RodrCvič 3.

tu teprva – až

Tentýž časový podtyp vyjadřuje v rámci předčasnosti korelativní formace *tu teprva – až*: *ještě on neví dokonale, co jest ztratil, až jinší ženu dostane, tu on teprva zví* ČerKoresp 138.

tu teprva – když

Variantu předchozího výrazu s obměnou časové spojky značí souvztažné spojení *tu teprva – když*: *takové svědky, když jeho osvěcené knížetci milosti... poslané byli, tu teprva, jsouce moc Boží poznaná* HamHist 263, 264.

tu teprve – jakmile

Korelativní formace *tu teprve – jakmile* ztvárňuje v rámci předčasnosti též časový podtyp, tj. děj věty hlavní nastane až po důsledném ukončení děje věty vedlejší: *ale, jakmile se jí nasytil a k jiným uměním obrátil ducha, tu teprve začínal zuřiti a měniti se v hrozného dravce* KolHud 201.

vtom – když

Bezprostřední nástup děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší signalizuje korelativní formace *vtom – když*: *vtom, když se mi trošku zrak probere, vidím plno ze všelijakých stavů lidí, ani tu chodí, stojí, sedí, leží* KomLab 115.

vtom hned – jak

Náhlý nástup děje hlavní věty značí souvztažné spojení *vtom hned – jak*: *a vtom jak se jeho těla dopatřila, hned na něho padla, naříkala, lamentovala* LomŘáp 344.

vždy – kdykoliv

Pravidelné opakování dějů v souvětí v rámci časového vztahu předčasnosti explicitně zajišťuje korelativní výraz *vždy – kdykoliv*: *kdykoli pak k lidu se obrátil milý Spasitel, vždy kalich z oltáře vzatý ukazoval* KonVejštaž 46; *konáním těchto skutků si zbožní členové bratrstva mohou vždy zasloužit šedesátidenní odpustky, kdykoliv uskuteční alespoň některé z nich* Hora 142.

zase – hned jak

Adverbium *zase* signalizuje v souvztažné formaci *zase – hned jak* návrat již uskutečněného děje vedlejší věty, díky adverbium *hned* je explicitně zdůrazněn bezprostřední nástup děje hlavní věty po ukončení děje věty vedlejší: *nicméně však tentýž jazyk, hned jak byl všecek rozkousán a vychrkán, zase mu celý narostl* ManniŽal 129.

zase – jak

Tentýž časový vztah návratu děje vedlejší věty, avšak bez rysu okamžitosti, nebo bezprostřednosti, značí korelativní formace *zase – jak*: *a jak útočiště své vzal k Rodičce Boží Klatovské, zase předešlého svého zdraví dobrého dosáhl* HamHist 332.

zase – jakž

Formální variantu předchozího spojení představuje souvztažný výraz *zase – jakž*: *jakž nebezpečství pomine, beze všeho uškození jej zase do vody vyvrhuje* VodTheatr 73.

zas/zase – když

V obdobném spojení se může vyskytnout vedlejší věta uvozená spojkou *když*: *a když on odešel, syn otevřel zas truhlici* LomŘáp 364; *když Pán Ježíš půst svůj dokonal, a ďábla přemohl, navrátil se zase do Galilee* LeuchVita 20; *had když uškne, zase se [rána] s pomocí boží zhojí* ČerKoresp 150; *když to minulo, zase jezdil [Heřman]* ČerKoresp 227; *z ohně skákali do toho sněhu, a když v něm hrubě skřehli a studenosti*

takové trpěti nemohli, do ohně zase přeskakovali ManniŽal 53; po vítězství, když 70.000 pohanův porazili, všechny zase k živobytí přivedla KhellPont 49.

4.1.2.1 Shrnutí

Temporální vztah předčasnosti je v analyzovaných textech ztvárněn 71 různými korelativními formacemi, z nichž dominuje spojení *hned – když, hned – jak, ihned – jak*. Ostatní souvztažné výrazy se objevují z hlediska frekvence v daleko menší míře.

Při vyjadřování časového vztahu předčasnosti je možné vymezit několik sémantických podtypů:

- 1) děj vedlejší věty vyjadřuje prostou předčasnost ve vztahu k ději věty hlavní: *aj – když, brzy – jak, hle – když, i – když, jednou – když, poté – co, potom – jak, potom – když, teda – když, tehdáž – když, tehdy – když, to’ hle – když, tu – když;*
  - a) v budoucnosti: *tehdy’ – když, tenkráté – až, tu – až;*
  - b) s důrazem na nástup děje hlavní věty po důsledném ukončení děje věty vedlejší: *potom teprva – když, teprva – když, teprva – když již, teprve poté – co, tu teprv – když, tu teprva – až, tu teprva – když, tu teprve – jakmile;*
  - c) s významem opakování: *tehdy – když koliv, vždy – kdykoliv;*
  - d) s významem návratu již uskutečněného děje vedlejší věty: *zase – jak, zase – jakž, zas/zase – když;*
  - e) děj vedlejší věty začal platit později, než se očekávalo: *teprva – když;*
- 2) děj hlavní věty nastoupí bezprostředně po ukončení děje vedlejší věty: *hned – jak, hned – jakž, hned – jak brzy, hned – jak nejdřív, hned – jak rychle, hned – jakž brzy, hned – jen, hned – když, hned – když již, hnedky – když, ihned – jak, ihned – jakmile, ihned – jak rychle, ihned – když, pojednou – jak, pojednou – jakž jednou, pojednou – když, tak – hned jak, tak – hned jakž, tak – jak, tak hned – jak, tak hned – jak brzy, tak hned – jakž brzy, tak i hned – jak, tak i hned – jakž, tak i hned – jak nejprv, tehdy – jak, tehdy hned – když, to’ hle hned – když, tu hned – jak, tu hned – když, tu ihned – když, vtom – když, vtom hned – jak;*
  - a) s prvky nečekanosti: *hned – sotva, hned – sotvaže, již – sotva, to’ hle – sotva;*
  - b) s významem opakování: *ihned – kdykoli, ihned – kdykolivěč;*
  - c) s významem násobenosti slovesného děje: *pojednou – kolikrátékoli;*
  - d) s významem návratu již uskutečněného děje vedlejší věty: *zase – hned jak.*

Obdobně jako u ostatních temporálních relací můžeme i při ztvárnění předčasnosti pomocí korelativních formací konstatovat specializaci jednotlivých výrazů na vyjadřování sémantických podtypů tohoto vztahu. Pouze souvztažné spojení *teprva – když* může zdůrazňovat nástup děje hlavní věty po důsledném ukončení děje věty vedlejší, nebo zdůrazňuje, že děj vedlejší věty začal platit později, než se očekávalo.

Dále představíme příslušnost jednotlivých korelativních výrazů ztvárnujících předčasnost k základu:

- *až* (*tenkráté – až, tu – až, tu teprva – až*);
- *co* (*poté – co, teprve poté – co*);
- *jak* (*brzy – jak, hned – jak, hned – jakž, hned – jak brzy, hned – jak nejdřív, hned – jak rychle, hned – jakž brzy, ihned – jak, ihned – jakmile, ihned – jak rychle, pojednou – jak, pojednou – jakž jednou, potom – jak, tak – hned jak, tak – hned jakž, tak – jak, tak hned – jak, tak hned – jak brzy, tak hned – jakž brzy, tak i hned – jak, tak i hned – jakž, tak i hned – jak nejprv, tehdy – jak, tu hned – jak, tu teprve – jakmile, vtom hned – jak, zase – hned jak, zase – jak, zase – jakž*);
- *jen* (*hned – jen*);
- *kdy* (*aj – když, hle – když, hned – když, hned – když již, hnedky – když, i – když, ihned – kdykoli, ihned – kdykolivěč, ihned – když, jednou – když, pojednou – když, potom – když, potom teprva – když, teda – když, tehdáž – když, tehdy – když, tehdy – když koliv, tehdyť – když, tehdy hned – když, teprva – když, teprva – když již, toť hle – když, toť hle hned – když, tu – když, tu hned – když, tu ihned – když, tu teprv – když, tu teprva – když, vtom – když, vždy – kdykoliv, zas/zase – když*);
- *kolikrát* (*pojednou – kolikrátekoli*);
- *sotva* (*hle – sotva, hned – sotva, hned – sotvaže, již – sotva, toť hle – sotva*).

4.1.3 Kvazikorelativní výrazy

Problematika pojetí kvazikorelativních výrazů byla představena výše. Podle J. Bauera (1960, s. 252) vedlejší věta uvozená spojkou *jak* vymezuje trvání děje hlavní věty udáním jeho počátku, pokud je v hlavní větě přítomno substantivum s obecným časovým významem, které podle autora plní funkci příslovečného určení. Počáteční časová mez děje hlavní věty může být podle *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 478) vyjádřena výraznějším způsobem prostřednictvím kvazikorelativních výrazů, tato

spojení lze interpretovat v rámci vztažení propozice k obsahu nominálního výrazu, tedy mimo meziprozodickou sémantickou závislost: *od té doby, jak to hrozné vidění měla, do své smrti vždycky byla truchlá* ManniŽal 118.

V roli kvazikorelátu se objevuje také spojení *od toho času*, vedlejší věta může být uvozena spojkou *jak*: *od toho času, jak sem mnichem zůstal, nikdá sem toho strachu nesložil* Dvanáct 189; nebo *když*: *kterýžto když tu historii o Alexandrovi byl četl, od toho času mezi své víno vodu líl* KlugKat 586.

Ze všech výše uvedených dokladů je patrné, že teprve po uskutečnění děje vedlejší věty může nastat děj věty hlavní.

4.1.3.1 Shrnutí

Na vyjádření časového vztahu předčasnosti se podílejí kvazikorelativní výrazy, jejichž součástí je předložka *od* v kombinaci se substantivem *doba* a *čas*. Převažují vedlejší věty uvozené spojkami *jak*, méně často *když*, které vymezují děj věty hlavní udáním jeho počátku.

5 Temporální vztah následnosti v barokních textech

Za temporální vztah následnosti tradičně považujeme takové spojení skladebných jednotek, v němž nejčastěji po ukončení (nebo ojedinele po přerušení) určité události začíná platit další (následující) děj nebo jev; tzn., oba děje, jevy neprobíhají v žádném okamžiku své platnosti souběžně, srov. např. *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 558).

5.1 Hypotaktické vyjádření temporálního vztahu následnosti

V rámci hypotaktického ztvárnění této časové relace následuje děj vedlejší věty příslovečné časové po ději uvedeném v hlavní větě, srov. *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 477), M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 405), K. Svoboda (1972, s. 167).

5.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

až

Vedlejší příslovečné časové věty uvozené spojkou *až* ukončují platnost děje obsaženého ve větě hlavní, tzn., vyjadřují konečnou mez trvání děje hlavní věty. Spojka *až* se objevuje vždy s kladným slovesem.¹⁵⁸ Tento souvětýný typ vyžaduje nutně postpozici vedlejší věty.

Ve vedlejší větě s časovou spojkou *až* se nejčastěji objevuje indikativ: *spat jsem nešel, až jsem tu nevoli přetrhl* LomStř 214, 215; *a nikdež neodpočinu, až zvím skrze svaté zkroušené pokání, zdali mi Pán Bůh odpustiti ráčí tento spáchaný hřích a mou těžkou vinu* LomŘáp 355; *on prosil ho, aby toho žádnému nepravil, až sám také dítky míti bude* KomInf 87; *ale nepoznal jí, až porodila syna svého prvorozeného* Bible 8; *však nechtěla jsem o tom pověděti, až ona paní hraběnka to také sama uhlídala* HamHist 258; *byť by hořelo, nic neví, až procítne* KonVejštaž 14; *z místa neodešly [myši], až lakomce sežraly* KonVejštaž 93.

Ve výše uvedených excerptech si všimněme záporných sloves v hlavních větách. J. Bauer (1960, s. 233–234) uvádí, že věta uvozená spojkou *až* s dokonavým slovesem stávala ve staré češtině nejčastěji po větě kladné s nedokonavým slovesem, hojně se však vyskytovaly věty s *až* (ve významu *dokud ne*) také po větě záporné, v níž bývá dokonavé sloveso. Smyslem těchto vět je, že neuskutečnění hlavního děje potvrzuje až do

¹⁵⁸ Významovým ekvivalentem tohoto typu vyjádření je spojka *dokud* ve spojení se záporným slovesem, rozdíl mezi užitím obou spojek viz níže.

nástupu děje vedlejšího. Podle téhož autora (1960, s. 234) došlo ve vývoji češtiny v tomto časovém podtypu k omezení vět s *až*, tzn., užívá se jich většinou po slovesech kladných s ději budoucími, při ději minulém nastoupila na místo časového výrazu *až* většinou spojka *než*.

Vedlejší větu časovou připojenou za hlavní větou s kladným slovesem nacházíme méně často: *a tu pobývati chtěl, až by sobě časem prostrannější, a snad pohodlnější místo jinde vyhledali* HamHist 13; *Bohděk... pokojně všechno spravoval, až se Vítan z Říma k matce, a k bratru svému navrátil* HamHist 65.

Podle J. Bauera (1960, s. 233) bývá kondicionál užit jen v těch případech, v nichž silně proniká odstín žádoucího účinku, resp. účelu hlavního děje: *nechtěl z kostela vyjít, až by mu... hříchův odpuštění vyprosil* Dvanáct 91; *capital pak pro lepší bezpečnost zatím za milostivou vrchnost se zadržel, až by v čas pořádného k stavu svatého manželstva neb duchovnímu přikročení i s přirostlými ouroky byl odevzdaný* ProchZah 44, 45.

K. Svoboda (1972, s. 182) vymezuje vedle vedlejších vět příslovečných časových se spojkou *až* také vedlejší věty nepříslovečné, v tomto případě spojka *až* signalizuje styk děje své věty s dějem věty řídící, přičemž děj slovesa věty řídící se týká děje věty s *až* jako gramatického předmětu, věta s *až* má tedy platnost věty předmětové (tento význam je patrný u sloves znamenajících rozumové nebo smyslové činnosti, např. čekat, dívat se, dávat pozor, představit si, divit se aj): *[nedvěd] cíhal pilně, až lvice na pastvu odejde* VodTheatr 114; „*A proč nečekají,“ dím já, „až by zvoleni byli?“* KomLab 97; *kdo zajisté posečkati nechce, až by zlé přešlo a dobré přišlo, jak mu pomoci* KomTruchI 25; *čekati-li chcete, až se svědomí jako na Jidáše oboří* KomKšaft 597; *an mu velela aby na starce, až by procítil, nečekal* RodrCvič 98; *Máří Magdaléna nečekala, až by ještě jednou kázání Kristové slyšela, až by on sám k ní promluvil* KonVejštaž 123. Autor (1972, s. 182) dále podotýká, že se věta s *až* může chápat jako příslovečná časová, jestliže je potřeba předmětové determinace slabá.

Z hlediska frekvence je spojka *až* velmi dobře doložena po celé barokní období. Účinkovým vztahem¹⁵⁹ a spojeními, v nichž druhá věta uvozená spojkou *až* značí dovršení děje prvního, se vzhledem k zaměření práce nezabýváme.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Srov. K. Svoboda (1972, s. 181–182).

¹⁶⁰ Tyto struktury se podle M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 407) blíží parataktickým souvětým útvarům s obsahy vět v poměru slučovacím.

až dokud ne

Spojovací výrazy časového původu, které vznikly jako spřežky z předložky *do* a tázacího základu *ko-*,¹⁶¹ se objevují v barokních textech v několika formálních modifikacích (*dokad*, *dokavad*, *dokavád*, *dokavádž*, *dokávadž*, *dokud*, *dokudž* aj.).

V následujícím excerptu se přítomnost časové spojky *až* jeví jako redundantní, to potvrzuje užití záporného slovesa ve vedlejší větě, které je striktně vázáno na spojku *dokud*, nikoliv na *až*. Vedlejší věta časová opět vyjadřuje konečnou mez trvání děje věty hlavní: *my však u oltáře tvého ležice, voláme hlasem velikým: až dokud, pane svatý a pravý, nesoudíš a nemstíš krve naší nad těmi, kteříž přebývají na zemi* KomTruchIII 108.

dokad ne

Spojka *dokad* v kombinaci se záporným slovesem vymežující konečnou hranici trvání děje věty hlavní je v barokních textech ojedinělá, našli jsme ji pouze ve dvou různých literárních pramenech: *ani jsem taky cortezyrovat¹⁶² císařskému ambassatoru nemoh, dokad jsem jich [černých šatů] neměl* ČerKoresp 95; *v svatém Hájku, dokad ještě svatým nesloul a nebyl, nacházelo se hadův a jiných žízal bez nedostatku* ProchZah 49.

dokavad ne/dokavád ne

Variantu k předchozí spojce představuje výraz *dokavad/dokavád*, který v souvětí plní obdobnou funkci, výskyt této časové spojky v kombinaci se záporným slovesem je opět omezen na dva prameny: *tím je [čápata rodiče své] s velikým strachem a bázní, aby hladem nezahynuli, dokavád jim čerstvých pokrmů neopatří, krmívají* VodTheatr 73; *budeš jísti byliny země, v potu tváři tvé krmít se budeš chlebem tvým, dokavád se nenavrátiš do země, z kteréž jsi vzat* VodTheatr 98; *ale jeden z svatých zastavil ho, řka, aby trochu poshověl, dokavad by velebná svátost od něho vzatá nebyla* ManniŽal 151. Kondicionál se užívá v těch případech, jde-li o žádoucí a dosud nereálnou časovou okolnost.¹⁶³

---

¹⁶¹ J. Bauer (1960, s. 247, 250).

¹⁶² účastnit se bohatých kavalkád, jež provázely císařské vyslance k papežskému dvoru

¹⁶³ J. Bauer (1960, s. 248).

dokavadž ne/dokavadž ne/dokavadž ne

Pokud je spojka *dokavad/dokavad* zesílena příklonným -ž, vyskytuje se ve srovnání s variantními výrazy bez příklonky mnohem častěji: *k okovům blázen tážen bývá, dokavadž nepronikne střela jater jeho* LomStř 74; *skryl se tam někde v komoře sestry své, dokavadž by neusnula* LomStř 175; *v nejbližším prachu se kutí a hrabí [laštovičky], dokavadž z prachu vodou pokropeného bláta nenadělají* VodTheatr 67; *po lesích do sedmi let pořád mezi hovady přebejvati musel, dokavadž roku sedmého ku poznání Pána Boha přiveden nebyl* VodTheatr 166; *ale čekala, dokavadž by nebyl konec* LeuchVita 16; *neodvrátit' se prchlivost hněvu Hospodinova, dokavadž nevykoná umyslu srdce svého* KomTruchIV 121; *vstaň a vezmi dítě i matku jeho a utec do Egypta a buď tam, dokavadž nepovím tobě* Bible 8; *za dlouhý čas, přes celou zimu, dokavadž morové nakažení v městech Pražských nepřestalo, tu v dobrém zdraví se všemi svými přebývati, a odpočívati ráčil* HamHist 119; *od cesty života věčného jste zbloudili, aniž jste sobě jináče zpomoci nemohli, dokavadž by vám světlo bylo nevzešlo* MezOupl 226; *aby nezbuzovaly ani procítnouti daly milému, dokavadž by sám nechtěl* KrumPast 13; *a oddechnutí sobě nedám, dokavadž tebe nenaleznu* KonVejš 37.

dokud ne

J. Bauer a M. Grepl (1986, s. 206) uvádějí, že vedlejší věta uvozená časovou spojkou *dokud*¹⁶⁴ se záporným slovesem vyjadřuje konečnou mez trvání děje hlavní věty (konečná mez se vyjadřuje uvedením děje, který jej přeruší nebo ukončí, trvání hlavního děje je tedy vázáno na dobu, dokud se neuskuteční děj věty vedlejší).

Tato spojka se objevuje po celé barokní období velmi často: *[ryby] pryč do velikého moře Oceanu odešly, dokud jsou lidé Boha všemohoucího posty a modlitbami svatými neukrotili* LomStř 125; *tuto vždycky v zármutku chci zůstávati, dokud se svého nejmilejšího syna nebudu moci doptati* LomŘáp 341; *dokud toho neučiníš, k žádnému myslí upokojení nepřijdeš* KomLab 158; *protož rodičové, máte-li rozum, léků dítkám svým, dokud jich třeba není, jako jedu braňte* KomInf 75; *zde mimo mou naději prvnější musím ostati nanejvýš 4 neděle, dokud tý zlý krve nepozbudu skrz tranky a skrz pouštění* ČerKoresp 61; *zůstal tedy mníchem Engličan a za některý čas dobrý začátek pilným zachováním klášterního zákona dobře ozdoboval, dokud totižto nepřítel lidského*

---

¹⁶⁴ J. Bauer (1960, s. 223) považuje výraz *dokud* a jeho varianty geneticky za relativna, ovšem za ta, která přešla v plnohodnotné spojky, protože již funkci větného členu neplní, ale pouze vyjadřují vztah mezi větami.

*pokolení ho s pokojem nechal ManniŽal 13; a do kteréhožkoli města neb městečka vejdete, zeptejte se, kdo by v něm hodný byl: a tu pobud'te, **dokud** nevyjdete Bible 16; totižto neposílá Bůh veřejného trestání, **dokud** znamení nepředešlo BilNed 221; nemeškej, brzo běž, **dokud** nezastará v tobě ten němý d'ábel HenHic 118; biskupa toho prosí, aby... pánu našemu smrti připustiti nedal, **dokud** pravda nebude KhellPont 56; **dokud** na nebi vysokém záře hvězd stříbřitých nepomine, tebe my ctít budeme, náš dobrý patrone SlavSvat 37; srdce řeholníků... prostřednictvím svatého rozjímání proniknou bezmála do éteru, **dokud** by v jeho středu navěky neutichly Bohu milé oběti Žďár 19. V barokních textech převažují souvětí s dokonavým slovesem ve vedlejší větě, následnost je ztvárněna především mezi ději budoucími.*

dokudž ne

Tentýž časový vztah následnosti značí varianta s příklonným -ž:¹⁶⁵ *a **dokudž** z prvního nářku se neočistí, vejše jich naříkati neminím LomStř 160, 161; nebo některý člověk, **dokudž** mu Pán Bůh dítek nedal, byl velmi dobrý, štědrý, milosrdný LomŘáp 284; já modliti se a nezbedně volati budu, **dokudž** nevyslyší mne KomTruchII 86; vidění toho žádnému nepravte, **dokudž** Syn člověka z mrtvých nevstane LeuchVita 41; pokaždé ten vnově přivzatý článek i kromě modlení tytýž opětován býti má, **dokudž** by slova jeho jakž takž neuvázla KomInf 115; zápasiti budem s tebou jako Jákob, **dokudž** nám nepožehnáš KomTruchIII 107; **dokudž** nepomine nebe i země, jediná literka aneb jediný puňktík nepomine z Zákona Bible 10; aby se modlil za sebe a dům svůj, a za všecko množství izraelské, **dokudž** nevyjde [kněz] BožSlav 125. Opět převažuje následnost budoucích dějů. Vedlejší věty časové obsahují dokonavá slovesa.*

dokudž koli ne

Přidáním partikule *-koli* k předešlému spojovacímu prostředku vzniká výraz *dokudž koli*, který se opět pojí se záporným slovesem: *srdce naše neupokojené jest, **dokudž** se **koli** neustanoví v tobě KomLab 197*. Spojovací výraz je rozdělen vložением zvrátneho *se*. Podle J. Bauera (1960, s. 249) vyjadřují obdobná spojení nikoli libovolnost časové okolnosti, ale libovolnost jejího trvání.

---

¹⁶⁵ Podle J. Bauera (1960, s. 248) nahradila v 15. století časová spojka tázacího původu *dokudž* a její varianty starší spojku *donidž*.

dřív než

Kombinací spojky *než* s komparativem příslovce *brzy* vzniká složený spojovací prostředek *dřív než*, přítomnost adverbia více zdůrazňuje následnost vedlejší věty. Podle J. Bauera (1960, s. 230) nebyl výraz *než* od původu časový, ale stal se jím zejména díky spojení s komparativy *dříve*, *prvé*, tedy s výrazy, které vyjadřují časový vztah svým lexikálním významem. Samotná spojka *než* totiž plnila zejména funkci srovnávací.

Dokládáme tato excerpta: *dřív než rozumu nabejvá [děťátko], všech bolestí mu přibejvá* VodTheatr 88; *každý se k té pořádce,*¹⁶⁶ *dřív než by místo vychládlo, tlačil* KomLab 92; *dřív než k manželstvu přistoupil, dlouho tu věc na modlitbách Pánu Bohu poroučel* Dvanáct 87; *a tu každý z konšelův, dřív než do rady přišel, mši svatou slyšeti, Pánu Bohu se pomodliti... povinen byl* KapHist 47; *mám naději, že mý psaní, co Ti dnes dvě neděle po Verdemonovi a dnes tejden po panu Jezberovským jsem poslala, dřív než to přijde, dostaneš* ČerKoresp 99; *pamatujž hříšný člověče, buď ti o spasení péče, dřív než čas uteče* BožSlav 294; *mních... sám o sobě vypravoval, že dřív než se na poušť odevzdal, byl umřel*¹⁶⁷ JestřSedl 171; *svatý Ondřej k tyranovi... tyto slova mluvil, dřív než křižován byl* KlugKat 57.

dřív nežli

Formální variantu předchozího výrazu doplněnou o částici *-li* reprezentuje spojení *dřív nežli*, které opět explicitně signalizuje následnost vedlejší věty: *neb proto za času Noe tak velikého umývání potřeboval, takže skrze 40 dní a 40 nocí... oblohy přšeti musely, dřív nežli tu jeho špínu opláchly* HlouLuc 123; *pročež ten synáček při obdržení chléba, dřív nežli z něho jedl, na kolena padal* KlugKat 416. Časový vztah následnosti se týká pouze dějů minulých. Z hlediska frekvence je tento spojovací výraz užívaný oproti prostředku *dříve než* v barokních textech ojediněle. Oba doklady pocházejí z pozdněbarokních děl.

dříve než

Další variantu představuje sémanticky identický spojovací výraz *dříve než*: *dříve než do jakého pohodlného kvartyru přišel, začal mu křečící oči zašívát* ProchZah 47; *kterak vy dříve než do řehole vstoupíte neb stav petrýnské duchovní přimete, se připraviti máte* HenHic 115; *dříve ale než poklad ten bez nedostatku budeme spytovati,*

¹⁶⁶ k úřadu

¹⁶⁷ V tomto dokladu si všimněme poměrně vzácného užití antepreterita v hlavní větě.

na kolena před vámi, svatí patronové český a všechny svatí a vyvolení Boží, v té nejhlubší poníženosti padám HenHic 117; [Jan] prolil krev, **dříve než** násilnou smrt snesl SvobNepom 16; dva mládenci plavili se na lovení ryb po moři, a to **dříve než** byli mši svatou slyšeli¹⁶⁸ KlugKat 360. Děje minulé a budoucí se v následné platnosti objevují poměrně vyrovnaně. Tento složený výraz se opět vyskytuje zejména v pozdněbarokních textech.

K. Svoboda (1988, s. 94) zdůrazňuje, že v některých případech nelze nahradit spojku *než* výrazem *dříve než*, tj. pokud vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje, dokdy trvá děj věty řídící. Výraz *než* je v tomto typu vyjádření podle autora ekvivalentní se spojkou *až*, nikoli s *dříve než*. Avšak v jednom barokním pramenu jsme tento sémantický podtyp se spojkou *dříve než* dohledali: *dlouho musí pod nim jiný oheň hořeti a s nim práci míti, **dříve než** tu syrovinu a vlhkost z něho vypudí* RodrCvič 6.

dříve nežli

Složený spojovací výraz *dříve nežli* taktéž značí prostou následnou platnost děje vedlejší věty ve vztahu k ději věty hlavní: *byl-li by který mezi vámi, že by se na něm [stromě] dobrovolně oběsiti chtěl, **dříve nežli** by se týž strom vyřal, nechť pospíší* VodTheatr 55; *nesčíslný počet lidu pomřelo, **dříve nežli** se proti té nemoci lékařství... vymysleti mohlo* VodTheatr 150; *lid můj odpočinutí míti bude, kteříž zanecháni budou, **dříve nežli** přijde den soudný* KomTruchI 58; *Kunrád císař volený, **dříve nežli** koruny dosáhl, umřel* KapHist 13; ***dříve nežli** to ohnivě neštěstí přišlo, znamení jako předchůdce... se ukázali* HamHist 182; *u tvých očí smrt se točí, **dříve nežli** ty skonáš* BožSlav 70; ***dříve nežli** vyskoumáme maličko, navratme se k šťastné první planetě její* BorŽena 74. Tento spojovací výraz značí následnost dějů minulých i budoucích z hlediska frekvence vyrovnaně. Ve všech vedlejších větách je přítomno pouze dokonavé sloveso.

když

Následnost je v barokních textech ojediněle ztvárněna prostřednictvím základní časové spojky *když*: *a **když** od země měla vstáti, třikrát zem políbila* HamHist 5. V tomto dokladu je však patrný podmínkový odstín.

---

¹⁶⁸ Opět si všimněme antepreterita, tentokrát ve vedlejší větě příslovečné časové.

než

Dalším prostředkem k vyjádření prostého časového vztahu následnosti je temporální spojka *než*.¹⁶⁹ J. Bauer (1960, s. 229–230; 1969, s. 46–47) soudí, že v časových větách se nejprve objevilo spojení *dříve než, první než*, teprve později se komparativ nutně klást nemusel a v časových větách se objevilo samotné *než*. Časový význam spojky *než(li)* je sekundární, primární je význam srovnávací.¹⁷⁰ K. Svoboda (1988, s. 94) se domnívá, že „časové věty s *než* vznikaly tak, že se děj věty závislé, tj. děj, který neprobíhal ještě v době, kdy se konal děj věty řídicí, podal zápornkou *než* jako neexistující: věta se zápornkou *než* determinovala časově děj věty druhé a stala se tak vzhledem k ní větou vedlejší, zápornka *než* podřadicí spojkou.“ V souladu s tímto uvádí J. Bauer (1960, s. 229; 1958a, s. 239), že spojka *než* vznikla původně z negace *ne*.

V barokních textech se běžně objevuje antepozice, postpozice i interpozice vedlejší věty. Z dokladů je patrné, že se spojka *než* objevuje nejčastěji v souvětích s oběma ději minulými, méně často také s budoucími: *jeden rok pominul, než toho dovedl a při ní obdržel* LomStř 43; *než se nadáli, ztratil se a odběhl odtud pryč* LomŘáp 341; *než se kdo do obchodu vpravil, dobrý díl života mu minul* KomLab 42; *jak se každému teměř takovému stolice jaksi zviklala a s nim, než se nadál, se zvrátila* KomLab 103; *než se naději, zmotáni bývají krokové jejich a nohy jejich podraženy* KomTruchI 41; *tak aby hned [dítky] z maličkosti, než se vášně vkoření, vládnouti sebou zvykali* KomInf 61; *a jinší některá psaní, která jsi s radostí, než jsi z Čech odejel, očekával* ČerKoresp 46; *než upustím nětco a řeknu: Jakou mzdu za to žádáš, abys ne již celý den, ale toliko půl dne na tom ohnivém loži nahý přeležel? Nepochybně odpovíš mi* ManniŽal 82; *kerak před třema asi dni, než hořelo, mnoho čápův točilo se nad městem* HamHist 169; *a na smrt pamatuj, kteráž než se naděješ, odejme život tvůj* BožSlav 134; *sice než se nadáme, ošizeni budeme, jako ten, kdo hledaje sladké jádro, červivý ořech rozkousne* KonVejtaž 31. Děj vedlejší věty je ztvárněn převážně dokonavým kladným slovesem, pouze v HamHist jsme dohledali imperfektivní verbum *hořet*.

Všimněme si, že v značném množství různých dokladů se objevuje perfektivní sloveso *nadát se*. Slovesa hlavních i vedlejších vět jsou důsledně kladná.¹⁷¹

¹⁶⁹ K. Svoboda (1988, s. 93–95) řadí tyto věty do předčasnosti, tj. předčasnosti děje věty řídicí. Autor (1972, s. 186) taktéž upozorňuje na nepříslovečné věty časové se spojkou *než*, a to ve vztahu podmětovém (se slovesy *trvat, stát*) a přívlastkovém (věta s *než* určuje substantivum časového významu).

¹⁷⁰ J. Bauer (1969, s. 45–50) ve svém článku představuje i další funkce spojky *než, nežli* ve staročeském období, a to srovnávací, omezovací a odporovací.

¹⁷¹ F. Trávníček (1951, s. 699) uvádí, že vedlejší věta časová vyjadřuje děj předčasný, je-li děj hlavní věty záporný, např. *neš kub ptáka, dřív než ho lapíš*, tj. *napřed ptáka lap a pak jej š kub*.

než až

Ojediněle nacházíme kombinaci dvou časových spojek *než až*. Ze sémantiky vyjádření je patrné, že neuskutečnění určitého děje potrvá až do nástupu děje věty vedlejší: *Azaf štěstí, pýchu a vzteklost nepřátel vida, k upokojení v srdci svém přijíti nemohl, než až všel do svatyně* KomTruchI 61.

nežli

Přidáním částice *-li* vzniká varianta *nežli*,¹⁷² která se ve srovnání se spojkou *než* objevuje v barokních pramenech z hlediska frekvence podstatně méně často: *také bývali lidé, kteříž nežli proměny dočekali, přišlé na ně neštěstí jako vír je sehltilo* KomTruchI 26; *který mu radu dal, aby ji nežli se ta věc pronese, zabil* Dvanáct 212; *co pak by let prošlo, nežli by jedna řeka neb moře vyschlo* ManniŽal 90, 91; *a to bylo okolo toho času, nežli Turek oblehl Vídeň z jara po první oprávně chmele* HamHist 233. Následnost minulých dějů dominuje obdobně jako u spojky *než*. Dokonavá verba jednoznačně převažují.

Ojediněle můžeme konstatovat u spojky *než* kromě prostého vyjádření následnosti další doprovodný časový odstín. Vedlejší věta s touto spojkou vyměřuje svým průběhem délku trvání děje hlavní věty, sloveso hlavní věty je tudíž nedokonavé: *prosil jsem dlouho, nežlis mne vyslyšel* VierKrist 144. V tomto případě se blíží výraz *než* spojce *dokud ne* a limitativnímu *až* (*Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 478–479).

pokavádž ne

Ve stejné platnosti jako spojky odvozené od *dokud* se objevují spojky odvozené od výrazu *pokud*.¹⁷³ Jejich vznik je obdobný, avšak s tím rozdílem, že se k tázacímu základu *ko-* přidala předložka *po* (srov. J. Bauer, 1960, s. 249–250). Vedlejší věty obsahující tyto spojky v kombinaci se slovesy záporného charakteru vymezují dobu nejzazší hranice trvání děje hlavní věty, po které začne platit děj věty vedlejší. Všechny níže uvedené varianty se objevují v čistě časové platnosti sporadicky, do celého vyjádření obvykle proniká podmínkový odstín: *a radou jim až do své smrti nápomocná byla, pokavádž Tuhoně synové, neboližto po něm dědičové, v létech ještě dospělé nebyli* HamHist 33.

¹⁷² Podle M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 405) je spojka *nežli* považována v dnešní češtině za archaickou.

¹⁷³ *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 450) hodnotí spojky *pokud* a *pokavad* v časové platnosti jako knižní. K. Svoboda dokládá (1988, s. 141–142), že se spojka *pokud* objevuje v časové i jiné platnosti rovněž za dob národního obrození.

pokud ne

Týž vztah vyjadřuje spojka *pokud* v časové platnosti ve spojení se záporným slovesem: *od lože manžela se zdržovala, **pokud** z šesti neděl nevyšla* Dvanáct 238.

pokudž ne

V barokních textech se ojediněle objevuje rovněž varianta předchozí spojky s příklonným -ž: *a přes celý rok do chrámu Božího k obcování křesťanskému jeho nepřipustil, **pokudž** na zem nepadl, a přede vším lidem za odpuštění neprosil* KlugKat 592; *ale svědomí hryzlo, pokoje nedalo, hlas dítěte všudy zněl, **pokud** nedal, **pokudž** právu sám se neodevzdal* KlugKat 743.

pokud' ne

Konečnou mez trvání děje hlavní věty představuje mírně modifikovaná podoba předchozího výrazu *pokud'* ve spojení se záporným slovesem: *neudělám já odtud' jednoho kroku, **pokud'** něco neulovím* KlugKat 360.

prv než

Spojka *než* může být doplněna kromě komparativu *dřív/dříve* dalším časovým adverbium ve tvaru 2. stupně, složený spojovací výraz *prv než* značí prostou následnost děje vedlejší věty vzhledem k ději hlavní věty: *svatý biskup **prv než** pokrmu užívati počal, vším obličejem i očima mysl svou k nebi zdviženou býti ukazoval* Dvanáct 201.

prvé než

Formální variantu předchozího výrazu představuje spojení *prvé než*,¹⁷⁴ tento složený spojovací prostředek se vyskytuje mnohem častěji. Následnost minulých dějů v tomto typu vyjádření převažuje stejně jako přítomnost dokonavých sloves ve vedlejších větách: *ó můj milý Bože, kterýž všechny věci víš a znáš, **prvé než** se stanou* LomStř 45; *kteříž všeckno osení, **prvé než** dobře z země vylezlo, pohubili a požrali* VodTheatr 159, 160; *na to druhý ptal se ho, co by byl v světě, **prvé než** do kláštera přišel* Dvanáct 188; *ale **prvé než** se vydal na cestu, chtěl se o to poraditi s učenými a moudrymi mníchy cistercienského zákona* ManniŽal 13; ***prvé než** tě pohříží pekelná propast, čiň pokání, **prvé než** se do pekla dostaneš, oplač své hříchy: lituj jich, **prvé než***

¹⁷⁴ Z dnešního hlediska považujeme časové výrazy odvozené od spojky *prve než* za knižní až archaické, srov. *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 449).

se octneš v hlubokosti pekelné ManniŽal 92; **prvé než** se sešli, nalezena jest [Maria] v životě mající z Ducha svatého Bible 8; **prvé než** by vpád do země nepřátelské učinil [císař], umínil poobědvati¹⁷⁵ JestřSedl 77.

prvé nežli

K předchozímu složenému spojovacímu výrazu může být přidána částice *-li*, vyjádření téhož časového vztahu následnosti zůstává zachováno: *člověk má hříchu poddán býti a k tomu i služebníkem jeho slouti, **prvé nežli** jej spáchá* VodTheatr 84; *nebo **prvé nežli** se synové počali, rodičové z výš nadepsaných příčin sobě je vinšovali a míti žádali* LomŘáp 265; *synu nejmilejší, **prvé nežli** mne obejměš, prosím pověz mi toto* LomŘáp 272; *Pán Ježíš **prvé nežli** počal kázati, řemeslo s Jozefem dělal* LeuchVita 17; *jak mnoho množství milionů let projíti by musilo, **prvé nežli** by se jeden nejmenší rybníček vysušil* ManniŽal 90; *Pán Bůh vládl mnou při počátku cest svých, **prvé nežli** byl co učinil od počátku. Od věčnosti zřízená jsem a od starodávna, **prvé nežli** země byla* ProchZah 41; ***prvé nežli** k živějším barvám, k patrnějším svědkům a svědectví... přistoupím, potřebné jest, abych... jednu těžkost rozvázal* SvobNepom 7; *a nyní pověděl jsem vám, **prvé nežli** by se stalo* KonVejštaž 62. V barokních textech dominují v souvětích s výrazem *prvé nežli* děje minulé v následné platnosti a dokonavá slovesa ve vedlejších větách příslovečných časových.

předtím než

Spojka *než* může být doplněna příslovečnou spřežkou *předtím*, složený spojovací výraz vyjadřuje následnost vedlejší věty časové explicitněji: *medle jakým byl mužem onen Saul, **předtím než** byl za krále zvolen* VodTheatr 126; *ačkoli **předtím než** ho do vody hodili, tak zatvrzelým byl, že se nijakž s Pánem Bohem a s nepřátely svými smířiti nechtěl* ManniŽal 69. Slovesa vedlejších vět jsou dokonavá.

spíše než

Prostou následnost děje vedlejší věty ztvárňuje ojediněle složený spojovací výraz *spíše*¹⁷⁶ *než* ve významu „dříve než“: *Prokop zase: Rychle jinam se obrať, **spíše než** by hanby nějaké došel* Dvanáct 118.

¹⁷⁵ Užití kondicionálu v příslovečné větě naznačuje pouze hypotetický děj.

¹⁷⁶ Adverbium *spíše*, *spíše* je užíváno ve významu „spěšně“, „dříve“ aj. Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.7.6. [citováno ze dne 27. 6. 2012]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na [www: http://vokabular.ujc.cas.cz](http://vokabular.ujc.cas.cz).

zatím než

Konečnou mez trvání děje hlavní věty značí vedlejší věta časová uvozená složeným spojovacím výrazem *zatím než* ve významu „po dobu, než“: *kdybych ho přece někomu nechala [Jirku], zatím než bys Ty přijel* ČerKoresp 217.

5.1.1.1 Shrnutí

Temporální vztah následnosti je ztvárněn celkem 26 jednoduchými a složenými spojovacími prostředky, z nichž mnohé představují pouze formální, nikoli sémantické varianty spojek základních (viz níže). Z hlediska frekvence dominují v barokních textech spojky *až*, *dokud ne*, *dřív než*, ostatní výrazy se objevují v podstatně menší míře.

V rámci časového vztahu následnosti jsme vymezili dva základní sémantické podtypy:

- 1) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje konečnou mez trvání děje hlavní věty (limitují platnost děje věty hlavní): *až*, *až dokud ne*, *dokad ne*, *dokavad ne/dokavad ne*, *dokavadž ne/dokavadž ne/dokavadž ne*, *dokud ne*, *dokudž ne*, *dokudž koli ne*, *dříve než*, *než až*, *nežli*, *pokavadž ne*, *pokud ne*, *pokudž ne*, *pokud' ne*, *zatím než*;
- 2) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje prostou následnost vzhledem k ději věty hlavní: *dřív než*, *dřív nežli*, *dříve než*, *dříve nežli*, *když*,¹⁷⁷ *než*, *nežli*, *prv než*, *prvé než*, *prvé nežli*, *předtím než*, *spíše než*.

Je patrné, že převážná většina výrazů je důsledně specializována na vyjadřování prvního, nebo druhého sémantického podtypu, naopak výjimečně mohou některé spojky ztvárňovat oba subvýznamy časového vztahu následnosti (*dříve než*, *nežli*), přestože je jejich primární funkce nezvratitelná. Ojedinelé případy tvoří kombinace dvou časových spojek (*až dokud ne*, *než až*), jejichž užití může být do jisté míry protichůdné.

Výše představené spojovací výrazy můžeme rozdělit na spojky odvozené od základu:

- *až* (*až dokud ne*, *než až*);
- *dokud ne* (*až dokud ne*, *dokad ne*, *dokavad ne/dokavad ne*, *dokavadž ne/dokavadž ne/dokavadž ne*, *dokudž ne*, *dokudž koli ne*);

---

¹⁷⁷ na pomezí podmínkové a časové platnosti

- *kdy (když);*
- *než (dřív než, dřív nežli, dříve než, dříve nežli, než až, nežli, prv než, prvé než, prvé nežli, předtím než, spíše než, zatím než);*
- *pokud ne*¹⁷⁸ (*pokavádž ne, pokudž ne, pokud' ne*).

Nejčastěji jsou jednoduché a složené spojovací prostředky vyjadřující následnost děje vedlejší věty časové ve vztahu k ději věty hlavní odvozeny od základu *než*. Užití jednotlivých spojek je vázáno na kladná, nebo záporná slovesa, výrazy odvozené od základu *dokud* a *pokud* se pojí důsledně se zápornými verby, naopak všechny ostatní spojky jsou vázány na kladná slovesa.

Věty se spojkami *dokud ne, až, než* můžeme považovat do jisté míry za ekvivalentní,¹⁷⁹ je však nutné přihlídnout k tomu, že každý z výrazů vyjadřuje jemnější odstíny, které znemožňují jejich volnou substituci, spojka *dokud ne* se užívá tehdy, vyjadřuje-li věta řídicí záměrný děj, nebo v případě pronikání podmínkového a omezovacího odstínu, spojka *až* se uplatňuje zejména při důsledkovém nebo účinkovém zabarvení souvětí, spojka *než* znázorňuje prostou následnost dějů (J. Bauer a M. Grepl, 1965, s. 207; M. Grepl a P. Karlík, 1986, s. 408).

5.1.2 Korelativní výrazy

dotud – až

Časová spojka *až* může být doplněna v hlavní větě korelativním výrazem *dotud*, v následujících excerptech vymezuje vedlejší věta časová konečnou mez trvání děje věty hlavní: *jaký svod nepřítele d'ábla jest, kterýž se i v anjela světlosti proměnití umí, dotud pokouší, dotud hledá, dotud obchází, jako lev řeva, až sežere, pohltí, oklamá, svede a k věčnému pádu přivede* LomStř 62; *strom... nepadne zůstane v celosti, neb dotud klátí, dotud házejí, srážejí, až na něm žádného ovotce nenechají* LomStř 107;¹⁸⁰ *a dotud zlý duch nim lomcoval a trápití ho nepřestal, až tu nešťastnou duši jeho přede vším lidem tu přítomným z něho vypudil* LomStř 105; *i ulekv se ho, zpátkem upadl a tak na suku za jednu nohu uvízl a dotud hlavou dolů tu visel, až se zahradník vrátil* LomŘáp

¹⁷⁸ Tyto výrazy zařazujeme s vědomím možné příslušnosti k podmínkovému vztahu.

¹⁷⁹ J. Panevová (1971, s. 80) uvádí, že spojka *než* je univerzálnější než spojka *dokud ne*, naopak spojka *až* je ve svém užití nejomezenější.

¹⁸⁰ V těchto dvou souvětích jsou několikanásobné přísudky spojeny příslovcem *dotud*, přestože by na druhé a třetí pozici mohla alternovat běžná spojka slučovacího vztahu *a* nebo asyndeton.

305; *radoval se, že živ byl **dotud**, až by uzřel spasitele světa* LeuchVita 10. Ve všech excerptech je důsledně zachována postpozice vedlejší věty, korelát *dotud* se vyskytuje nejčastěji na začátku, nebo na konci hlavní věty, ve vedlejších větách převažují kladná dokonavá slovesa.

dotud – dokud ne

Konečná mez trvání děje věty hlavní může být ztvárněna také souvztažnou formací *dotud – dokud*: *dobrý tedy mládenec **dotud** před nim již spícím seděti sobě uložil, **dokud**by se starec neprobudil* RodrCvič 97.

dotud – dokudž ne

Formální variantu předchozího výrazu představuje korelativní spojení se zesilujícím -ž, tentýž časový vztah následnosti zůstává zachován: *znameníť se strhl přival a dešť a trval za mnoho dní **dotud**, **dokudž** takového zpotvořilého porodu nepohřbili* LomStř 138.

dřív – než

Prostá následnost děje vedlejší věty je ojediněle vyjádřena souvztažným spojením *dřív – než*: *kdyby nějak líp nebylo, musel bys **dřív**, **než** jsem Ti uložila, domů přijeti* ČerKoresp 63.

dřív – nežli

Druhá část předchozího spojovacího výrazu může být rozšířena o částici -li, sukcesivní platnost děje vedlejší věty je zachována: *[Narcissus] to pověděv do potoka sebou vrhl, **nežli** svou podobu uchytil, **dřív** se utopil* BorŽena 75; *prolil krev **dřív**, **nežli** násilnou smrt snesl* SvobNepom 7.

dříve – než

Spojení *dříve – než* vyjadřuje prostou následnou platnost děje vedlejší věty ve vztahu k ději věty hlavní: *prorocství pak každého víme, že ta jest vlastnost, že se **dříve** vyplní, **než** vyrozumí* KomTruchII 90; ***dříve** však, **než** se mu trvale oddáš, budiž mi dovoleno zatím aspoň v rámci dopisu pověděti něco k jeho chvále* KolHud 201; ***dříve** nebeské výsosti hvězd pozbudou světlosti, **než** že by svatý řád ve světě musel nuzovat* SlavSvat 29. Typická je postpozice, méně častá interpozice vedlejší věty.

dříve – nežli

Druhá část výrazu může být rozšířena o partikuli *-li*: ***dříve, nežli*** *k stolu svaté Trojice připuštění budem, při tomto stole... máme se posilniti* BridTrýl 58; *[Jan] byl křížovník dříve, nežli kříž a protivensství trpěl* SvobNepom 4; *[Jan] musel býti křížován dříve, nežli kříž, muka a trápení podnikl, musel dříve prolíti krev, nežli násilně byl usmrčen, musel býti dříve usmrčen, nežli v Moldavě utopen* SvobNepom 5.

dříve ne – až

Zcela ojedinělá je v analyzovaných barokních textech kombinace komparativu *dříve* s jinou spojkou, korelativní formace *dříve ne – až* vyjadřuje prostou časovou následnost děje věty vedlejší: *a od šklebení dříve nepřestal, až nějaký pekař k němu přistoupiv, koláčem usta zacpal, a tak jej upokojil* KapHist 32.

K. Svoboda (1988, s. 94–95) zmiňuje, že se na rozdíl od dnešního jazyka v dobách národního obrození užívá spojení *dříve ne – až* poměrně často. Podle P. Koska (2005a, s. 176) by mohlo být toto užití spojky *až* považováno za projev funkční kontaminace *až* spojkou *než*,¹⁸¹ neboť obě spojky se uplatňují jako synonymní prostředky ve větách časově limitujících. Autor (2005a, s. 176) však nabízí jiné řešení, spojka *až* signalizuje postupný přechod děje jedné věty do děje věty druhé, naopak výraz *než* signalizuje jejich rozdílnou časovou realizaci. Při užití spojky *až* se zvýrazní to, že realizace děje řídicí věty nastala teprve po úplném dokončení děje věty vedlejší.

dříve ne – než až

Kombinací dvou časových spojek a komparativu *dříve* v hlavní větě se záporným slovesem vzniká souvztažné spojení *dříve ne – než až*: *ale toho sem neobdržel dříve, než až sem také ponoukáním Všezevěda několikery ty brylle sobě zjednal a spřipínal* KomLab 64. V tomto typu vyjádření je naznačeno, že neuskutečnění děje hlavní věty potrvá až do nástupu děje věty vedlejší. Výraz *než až* se objevil taktéž pouze v Komenského díle.

dříve nežli – již

Ojediněle může být v hlavní větě přítomno časové adverbium *již*, v počátku vedlejší věty nacházíme spojkou *dříve nežli*: *a dříve nežli sme Otčenáš vyřikali, již dítě*

---

¹⁸¹ Tato domněnka je však v rozporu s výskytem spojovacího výrazu *dříve ne – než až*, zde zřejmě o kontaminaci jde, viz níže.

bylo zdrávo HamHist 233. Tento typ řadíme do vyjadřování prosté časové následnosti děje vedlejší věty ve vztahu k ději věty hlavní.¹⁸²

dříve nežli – vždycky

Díky spojení *dříve nežli – vždycky* se na vyjádření prosté následné platnosti děje vedlejší věty navrhuje význam cykličnosti: *a vždycky dříve nežli jsem k němu přistoupil, modlil jsem se před tím obrazem své modlitby* HamHist 233.

dřívej – nežli

Prostá následnost je ojediněle signalizována korelativní formací *dřívej – nežli*: *do něho [zrcadla] na slunci nežli bys náležitě nahlídla, odrážejících se paprškův průdkostí dřívej bys zchradla* BorŽena 66.

dřívej/dřívěji – než

V barokních textech nacházíme k ztvárnění prosté následnosti kromě výrazu *dřív/dříve/dřívej* další komparativní podobu příslovce *brzy*, a to *dřívej/dřívěji* v kombinaci se spojkou *než*: *cibuli, česnek i jiná zahradní vaření dřívějí, než k vyznání přišla, tak hltavě pojídali, že při nich pro veliký smrad člověk zůstat nemohl* VodTheatr 160; *nepochybně že jsi je dřívějí [psaní], než toto můj psaní přijde, dostal* ČerKoresp 47.

dříveji/dřívějí – nežli

Druhá část předchozího korelativního spojení může být doplněna částicí *-li*, časový vztah prosté následnosti se nikterak nemění. Užití tohoto typu je omezeno na jediný pramen předbarokního období: *k tomu dřívěji by hladem umřel, nežli by prsy mateřské nalezl* VodTheatr 85; *je také dřívějí, nežli ven vyniká, v sebe proměňuje* VodTheatr 115.

napřed – než

Kromě adverbia *dříve* a jeho variant se užívá v roli korelátu ojediněle také časové příslovce *napřed*, které nese tentýž význam: *jak mnoho nečistého dejmu musí z*

---

¹⁸² J. Bauer (1960, s. 228–229) uvádí pouze spojení *dříve než – až*, pomocí něhož se nevyjadřuje následnost prvního děje a předčasnost děje druhého, ale přerušení již trvajících prvního děje druhým (druhý děj nenastupuje před dějem prvním, nýbrž před jeho dovršením). Tato souvětí si zachovávají rysy spojení parataktického, tzn., děje obou vět jsou samostatné a v tomto případě nejde podle J. Bauera o časové určení jednoho děje druhým.

*něho [ze dřeva] **napřed** vyvanouti, **než** se k tomu náležitě připraví, aby jasně hořelo*
RodrCvič 6.

než – hned

Poměrně vzácně se objevuje spojka *než* v kombinaci s dalšími časovými adverbii, nacházíme korelativní spojení *než – hned*, díky němuž je následnost vedlejší věty stále zřetelně vyjádřena: *neb **než** se člověk naděje, **hned** ho chytře smrt skrade*
BožSlav 160.

než – již

Místo adverbia *hned* se může v roli korelátu uplatnit časové příslovce *již* ztvárňující touž časovou relaci: ***než** Ti tato má cedulka dojde, **již** Ty je [peníze] bohdá dostaneš* ČerKoresp 94; *neb **než** 17. a 18. hodin odbilo, **již** žádný nemohl do města, kromě při klášterské bráně, běžeti* HamHist 171.

potud – dokud ne

Konečnou mez trvání děje hlavní věty vyjadřuje rovněž korelativní formace *potud – dokud ne*: *a **potud** [panství] při něm [králi Ferdinandovi] zůstávalo, **dokud**by se neobrátily, a víry katolické zase na se nepřijaly* KapHist 59.

potud – pokavád ne

Konečnou hranici trvání děje hlavní věty značí souvztažné spojení *potud – pokavád ne*: *[kámen] od téhož stavení dolů odpadnouti nemá **potud**, **pokavád** pod něj nejkrásnější ze všeho světa člověk nepodejde* VodTheatr 16.

prv – než

Prostou následnost děje vedlejší věty ve vztahu k větě hlavní explicitně vyjadřuje souvztažný výraz *prv – než*: *anobř i skrz nebeského svého ženicha, od něhož víc než tisíc let **prv**, **než** se z požehnaného svaté Anny života narodila, nazvaná byla fons hortorum* ProchZah 47.

prvé – než

Mírnou formální modifikaci předchozího výrazu představuje souvztažná formace *prvé – než*: *také ho **prvé** lvíce roztrhla, **než** k nim přišel* Dvanáct 194.

prvé – nežli

K druhé části výše uvedeného korelativního spojení může být přidána partikule *-li*, tato varianta je z hlediska frekvence častější: *jako některý pán světský vidí chudého však mu nic **prvé** nedává **nežli** prosí* LeuchVita 31; ***nežli** se toho ujali, všickni **prvé** se spovídali a přijímali* Dvanáct 159; ***prvé, nežli** vstal, řekl* VierKrist 141; *[Jan] byl mučedlník **prvé, nežli** muka a trápení podnikl* SvobNepom 4.

prvé nežli – ještě

Sukcesivnost děje vedlejší věty časové může být ojediněle vyjádřena také formací *prvé nežli – ještě*: *poněvadž **prvé nežli** sme se na cestu vydali, **ještě** byl živ* ManniŽal 179. Sémantickou a syntaktickou charakteristiku výrazu *ještě* podává M. Komárek (1958, s. 147–152).

prvé nežli – již

Prostřednictvím souvztažného spojení *prvé nežli – již* je ztvárněna prostá následnost děje věty vedlejší: *lidé, **prvé nežli** na smrt pomysliti uměli, **již** mrtví byli* VodTheatr 151.

předtím – než

Hlavní věta může zahrnovat kromě adverbia *dříve* i jiný výraz, v našem případě příslovečnou spřežku časového charakteru *předtím*, prostá následnost vedlejší věty je stále explicitně vyjádřena: *jedna matka **před tím, než** Marcellus od Hannibala, knížete kartaginenského, byl zahrán, porodila dvě pacholat s slonovou hlavou* VodTheatr 83; *hrob do kterého své tělo složit chtěl, šest dní **před tím, než** do něho vnešen byl, odevřít poručil* Dvanáct 135.

předtím – nežli

Druhou část předchozího souvztažného výrazu nacházíme taktéž rozšířenou o částici *-li*: *jaký jest byl způsob obce římské **předtím, nežli** ji Sylla a Marcus svou bouřkou rozdvojili* VodTheatr 127; *a klášter již šest let **před tím, nežli** se Danielovi fundací jeho připisuje, za biskupa Ottu od Miroslava založen byl* KapHist 7.

spíše – nežli

Zcela ojediněle nacházíme k vyjádření následnosti děje vedlejší věty korelativní spojení *spíše – nežli*: [novorozeně] ***spíše*** v své vlastní nečistotě shnije a dokonce zahyne, ***nežli*** sobě spomůže VodTheatr 85.

tak dlouho – až

Konečnou hranici trvání děje uvedeného v hlavní větě vymezuje vedlejší věta uvozená spojkou *až*, v hlavní větě je přítomen korelát *tak dlouho*: *a vešedv tam nočně, tak dlouho pod ložem sestry své se kryl, až se již toho, že usnula a spí, nadál* LomStř 176; *a v nich se tak dlouho koupají a šplichají, až na sobě všeckno peří zmákají* VodTheatr 67; *tak dlouho se v trní válel, až na zdrápaném těle, rozkoš bolesti udušená zmizela* Dvanáct 134; *ale rarášek nedal mu pokoje, nýbrž ho tak dlouho a tak těžce pokoušel, až on dal se mu přemoci a minil z toho řádu vyjítí* ManniŽal 27; *chodil tehdy Voldřich kníže po... příkopech tak dlouho, až všechny tři městské brány obešel* HamHist 85, 86; *čáp... tak dlouho se pachtoval, až tu od toho, visící zahynul* HamHist 169; *neb tak dlouho v České zemi s velkou škodou a záhubou obyvatelů nepršelo, až se zase na žádost Čechů sv. Vojtěch do své vlasti na Zelenou horu navrátil* KonVejtaž 96; [d'ábel Jidáše] *tak dlouho pokoušel, až sám nad sebou učiněn jsa katem... se oběsil* KlugKat 88. V časové větě se spojkou *až* je důsledně obsaženo kladné perfektivní sloveso. V některých výše uvedených dokladech můžeme hovořit o účinkovém charakteru vedlejších vět.

tak dlouho – až vtom

Korelativní výraz *tak dlouho – až vtom*¹⁸³ se v barokních textech objevuje ojediněle, druhá věta uvozená kombinací časové spojky *až* a adverbia *vtom* vyjadřuje náhlé, neočekávané přerušení či ukončení děje první věty: *a on nechtěje se dáti jíti, bránil se statečně tak dlouho, až vtom jeden z těch... uťal mu i s mečem ruku* LomŘáp 366. Z excerpta je patrné, že druhá věta nepředstavuje časovou okolnost věty první, nelze proto v tomto případě mluvit o hypotaktickém vyjádření časového vztahu následnosti.

---

¹⁸³ Spojovací výraz *až vtom* hodnotí L. I. Rojzenzon (1959a, s. 10–12) jako prostředek ztvárnující inverzní vyjádření časového vztahu. Spojení obou vět se blíží souvětí souřadnému, avšak ani toto zařazení není podle autora správné, neboť mezi oběma větami není přítomen žádný ze vztahů charakteristických pro souřadné souvětí. Tento typ stojí na přechodu mezi parataxí a hypotaxí.

tak dlouho – dokavád ne

Vedlejší věta uvozená spojkou *dokavád* v kombinaci se záporným slovesem vymezuje konečnou časovou hranici trvání děje věty hlavní, v níž je přítomen korelativní výraz *tak dlouho*: a ***tak se s nimi dlouho šlechtí, dokavád jich v dokonalý způsob nezformují*** VodTheatr 86; *kteréž [vepře] tak dlouho na krmníce chováme a krmíváme, dokavád nevytlustnou* VodTheatr 118.

tak dlouho – dokavádž ne

Formální variantu předchozího souvztažného výrazu představuje spojení s příklonným -ž: a ***tak dlouho na zemi leží [vlci a lví], dokavádž zbytečných pokrmů nezaživou*** VodTheatr 67.

tak dlouho – dokud ne

Konečnou mez trvání děje hlavní věty vyjadřuje taktéž vedlejší věta příslovečná časová uvozená spojkou *dokud* se záporným slovesem, v hlavní větě je přítomen korelát *tak dlouho*: a *postavíce se proti hodinám, co nejvíc vyl, tak dlouho, dokud hodiny neodbili* HamHist 183; *k jejímu důstojnému panu opatu smrti tak dlouho připustiti nedal, dokud on za 5 let své profesi a za 10 svého kněžství, za 20 svého opatství svadbu druhou radostně neodpraví* KhellPont 57; *s horoucím citem ho ctily Nepomuk i Žďár tak dlouho, dokud obě místa nebyla zničena při husitském běsnění z nenávisti ke katolické víře* Hora 139.

tak dlouho – dokudž ne

Přidáním zesilujícího -ž vzniká souvztažná formace *tak dlouho – dokudž ne*, tentýž podtyp časového vztahu následnosti je zachován: *protož tak dlouho tam nepohřbená zůstala, dokudž psi a ptáci všeho těla jejího neroznesli a nesnědli* LomStř 150; *a to vydání má tak dlouho trvati, dokudžby klášterům v království českém náprava se nestala* KapHist 49; *slíbila, že chce klečící před tím svatým obrazem tak dlouho zůstat, dokudžby jisté svičky... neshořeli* HamHist 206.

tak dlouho – pokud ne

Jestliže je spojka *pokud* součástí korelativního výrazu časového charakteru, její temporální platnost je nezpochybnitelná. Souvztažné spojení *tak dlouho – pokud ne* vyjadřuje konečnou mez platnosti věty hlavní: *ale on mnohém více volal: synu Davidu,*

smilůj se nade mnou, a to tak dlouho, pokud Ježíš jeho neuzdravil KlugKat 397; sám sebe vyhlašuje za lháře, a to tak dlouho pokud neodpustí KlugKat 552.

vtom – než

Korelativním spojením *vtom – než* se značí velmi těsná následnost děje vedlejší věty příslovečné časové ve vztahu k ději hlavní věty, prostřednictvím adverbia *vtom* je zajištěno náhlé ukončení děje věty hlavní: *než je zase protřel [oči], azoth mu vtom uletěl KomLab 73.*

zatím – až

Souvztažná formace *zatím – až* vymezuje konečnou hranici trvání děje hlavní věty: *svatého pak Ondřeje zatím rozkázal do žaláře vsaditi, až by sobě naň nějakou smrt mohl vymysleti LomStř 131; poníženež ho za to, aby za tím až by i zimnice ulevila, na boku leže odpočinul, prosili Dvanáct 54.*

zatím – dříve než

Důraz na průběh děje hlavní věty, který se odehrává před dějem věty vedlejší, signalizuje spojení *zatím – dříve než*: *viděli za rádním stolem seděti několik mužův, kteříž dříve než se jiní z obce sousedí sešli, oni zatím začali píti od kořalky JestřSedl 70.*

5.1.2.1 Shrnutí

Temporální vztah následnosti je v analyzovaných barokních textech ztvárněn 37 korelativními formacemi, z nichž většina představuje pouze formální varianty výrazů odvozených od základní podoby. Frekvenčně dominují souvztažná spojení *dotud – až* a *tak dlouho – až*. Ostatní výše uvedené korelativní výrazy se překvapivě příliš často neobjevují, řada z nich je omezena pouze na jediný pramen.

Prostřednictvím korelativních výrazů jsou vyjadřovány obdobné sémantické podtypy časového vztahu následnosti jako u prostředků jednoduchých a složených, v obou podtypech však nacházíme několik jemnějších odstínů:

- 1) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje konečnou mez trvání děje hlavní věty: *dotud – až, dotud – dokud ne, dotud – dokudž ne, potud – dokud ne, potud – pokavád ne, tak dlouho – až, tak dlouho – dokavád ne, tak dlouho – dokavádž ne, tak dlouho – dokud ne, tak dlouho – dokudž ne, tak dlouho –*

pokud ne, zatím – až;

- a) v podtypu inverzního charakteru může být konečná mez trvání děje první věty ztvárněna náhlým nástupem děje druhé věty, děj věty první je tedy přerušen, nebo ukončen: *tak dlouho – až vtom;*
- 2) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje prostou následnost vzhledem k ději věty hlavní: *dřív – než, dřív – nežli, dříve – než, dříve – nežli, dříve ne – až, dříve ne – než až, dříve nežli – již, dřívej – nežli, dříveji/dřívěji – než, dříveji/dřívěji – nežli, napřed – než, než – hned, než – již, prv – než, prvé – než, prvé – nežli, prvé nežli – ještě, prvé nežli – již, předtím – než, předtím – nežli, spíše – nežli, zatím – dříve než;*
  - a) v rámci tohoto podtypu můžeme vymezit význam opakování: *dříve nežli – vždycky;*
  - b) bezprostřední následnost děje vedlejší věty příslovečné časové je dána náhlým ukončením děje hlavní věty: *vtom – než.*

Souvztažné výrazy jsou důsledně specializovány na vyjadřování jednotlivých podtypů časového vztahu následnosti. Můžeme je rozčlenit na prostředky odvozené od základu:

- *až (dotud – až, dříve ne – až, dříve ne – než až, tak dlouho – až, tak dlouho – až vtom, zatím – až);*
- *dokud (dotud – dokud ne, dotud – dokudž ne, potud – dokud ne, tak dlouho – dokavád ne, tak dlouho – dokavádž ne, tak dlouho – dokud ne, tak dlouho – dokudž ne);*
- *než (dřív – než, dřív – nežli, dříve – než, dříve – nežli, dříve ne – než až, dříve nežli – již, dříve nežli – vždycky, dřívej – nežli, dříveji/dřívěji – než, dříveji/dřívěji – nežli, napřed – než, než – hned, než – již, prv – než, prvé – než, prvé – nežli, prvé nežli – ještě, prvé nežli – již, předtím – než, předtím – nežli, spíše – nežli, vtom – než, zatím – dříve než);*
- *pokud (potud – pokavád ne, tak dlouho – pokud ne).*

Nejčastěji jsou korelativní formace ztvárňující následnost děje vedlejší věty odvozeny obdobně jako prostředky jednoduché a složené od základu *než*. Závěry týkající se vázanosti jednotlivých spojek na kladná, nebo záporná slovesa jsou tytéž jako u vyjádření následnosti jednoduchými a složenými spojovacími výrazy s výjimkou korelativních spojení *dříve ne – až, dříve ne – než až*.

5.1.3 Kvazikorelativní výrazy

Kvazikorelativní výrazy se rovněž podílejí na vyjadřování časového vztahu následnosti. Vedlejší věta uvozená spojkou *až* (ve spojení s kladným slovesem) nebo *dokud* (ve spojení se záporným slovesem) signalizuje konečnou mez trvání děje hlavní věty, v níž je přítomen substantivní výraz *do času: nebo tak prubování, čistění a bílení býti musejí až do času, až by se to, což vykonáno býti má, vykonalo* KomTruchI 49; *předně, aby pod obojí přijímati, a maso z přinucené potřeby v časích zapověděných jisti mohli, a to ještě do jistého času, dokudby jináče v té věci nařízeno nebylo* KapHist 65. Tentýž časový podtyp ztvárňuje kvazikorelát *na chvílku* ve spojení s vedlejší větou uvozenou spojkou *dokudž*: *schovejte se na maličkou chvílku, dokudž nepřejde hněv* KomTruchIV 122.

Naopak prostou následnost děje vedlejší věty ve vztahu k ději věty hlavní značí formace *v tom čase – než*: *nepochybně že jsi taky s pomocí boží i v tom čase (než toto psaní dostaneš) peníze dostal* ČerKoresp 124.

5.1.3.1 Shrnutí

Na vyjádření časového vztahu následnosti se podílejí formace, jejichž součástí jsou kvazikorelativní výrazy *čas* a *chvilka* v kombinaci se spojkami *až*, *dokud*, *dokudž* a *než*. Ztvárněny jsou oba podtypy této temporální relace, tj. vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje konečnou mez trvání děje hlavní věty a vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje prostou následnost vzhledem k ději věty hlavní.

5.2 Parataktické vyjádření temporálního vztahu následnosti

Při souřadném vyjádření časových relací je pojem předčasnosti a následnosti relativní.¹⁸⁴ Temporální vztah sukcesivnosti explicitně ztvárňují zejména parataktické spojovací prostředky lexikální povahy, tj. adverbia, která do jisté míry plní funkci pravých spojek. Na vyjádření časového vztahu následnosti se podílejí příslovečné výrazy jednoduché, složené, dvojité i trojité, tyto prostředky mohou být doplněny souřadící spojkou, méně často aditivním výrazem.

Temporální relace prostupují zejména do poměrů kopulativních, adverzativních, gradačních, důvodových a důsledkových, resp. se na tyto vztahy dodatečně navrstvují. Pouze vylučovací vztah svým charakterem časové vztahy neztvárnjuje.

Níže klasifikujeme spojovací prostředky v souvětí, textu a jednoduché větě do tří samostatných skupin: a) jednoduché a složené spojovací prostředky, popř. konektory, b) dvojité spojovací prostředky, popř. konektory, c) trojité spojovací prostředky.

5.2.1 Souvětčné spojení

Oproti užití dvojitých spojovacích prostředků v syntaktických jednotkách se jeví přítomnost jednoduchého či složeného výrazu jako méně sevřenější, srov. K. Svoboda (1972, s. 11). Do souvětčného spojení syntaktických jednotek zahrnujeme především vztahy mezi větami hlavními, následnost souřadných vět vedlejších je méně častá.

5.2.1.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

Níže představíme jednoduché a složené spojovací prostředky (vlastní parataktické spojky, parataktické spojky v kombinaci s adverbii a částicemi, spojky nevlastní, vztažné výrazy), jež se v barokních textech podílejí na vyjadřování časového vztahu následnosti v rámci parataktického spojení syntaktických jednotek.

asyndeton

V barokních textech nacházíme implicitní, či explicitní ztvárnění temporálního vztahu sukcesivnosti. Do prvního typu řadíme asyndeta, v nichž je časový vztah zřejmý pouze z věcných obsahů spojených vět (spojovací prostředek absentuje), srov. např. J. Bauer (1960, s. 14). Stejnopodmětá a různopodmětá souvětí asyndetická i souvětí dvouvětá, třívětá, čtyřvětá, pětívětá a vícevětá se spojkou *a* dokládá velmi podrobně J.

---

¹⁸⁴ *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 477).

Alexová (2009, s. 42–51), z tohoto důvodu excerpta uvádíme pouze výběrově s přihlédnutím k typům, které v analyzovaných pramenech dominují. Dvouvěté stejnopodměté asyndeton vyjadřující následnost dokládáme zde: *z hvězdy vyšlo slunéčko, překrásné jasnosti, osvítilo lid jatý, sedících v temnosti* BožSlav 54.

a

Základní spojka slučovacího vztahu vyjadřuje díky své polyfunkčnosti několik sémantických vztahů. Zabýváme se však výhradně užitím spojky *a* v časově následných hlavních větách, nejprve v dvouvětém spojení: *i vejdu do chrámu, kterýž Křesťanství sloul, a uhlédaje v nejnitrajnější jeho straně, jenž jest kůr, oponu aneb zastření, jdu tam přímo, nic na ty hádajících se po stranách sekty nehledě* KomLab 164, 165; *Filip biskup sidonský na Horách Kutných umřel, a v kostele svatého Jakuba, jinák u Vysokého, pochován byl* KapHist 50; *ty největší strasti a miserie bohda pryč budou brzo a svatej pokoj nastane* ČerKoresp 72; *vstav, opět na kolena padne a modlí se před svým krucifixem* VierKrist 140; *slyšíce to bratři bez meškání čeládku svolali, a spolu s Klavtokou sestrou k dotčenému místu pospíchali* HamHist 7; *zatmělo se slunce při umučení Krista Ježíše a země se zatřásla* BilNed 221; *rač nám dáti svou milost, a po smrti naší věčnou radost* BožSlav 52; *on pak sám práce zanechal, a šel do příbytku svého* JestřSedl 117.

Dohledali jsme třívětá polysyndetická spojení syntaktických jednotek časově za sebou následujících: *nebo jal Heródes Jana a svázal jej, a dal do žaláře pro Herodiadu, manželku bratra svého* Bible 21; *před odpočínutím, vzav do rukou krucifix, který vždy na sobě, však pod oděvem, nosil, padne na kolena a, pomodliv se před ním, skloní hlavu na sedlo a usne na trávničku* VierKrist 140; *kočí, který ji vezl, vida krále zabitého ležeti, ulekl se, a zastavil koně, a paní své jejího otce zamordovaného ji ukázal* JestřSedl 144.

Čtyřčlenné polysyndetické spojení se rovněž objevilo: *stáhla jsem provazy a ustlala ložce mé a vostřela koberci malovanými z Egypta a pokropila jsem komory mé myrrou i aloe i skořicí* LomStř 74; *zavolal mně můj muž, a ukázal mně ten svatý obraz, a já vstoupivše na horu, podívala sem se na něj, a viděla jsem, že v ráně na hlavě Panny Marie stála krůpěj červená* HamHist 235.

Ojedinele nacházíme pětičlenná polysyndetická spojení: *potom ho utvrdí a cestu přivede přímou k němu a obveselí ho; a zjeví mu skryté věci své a složí na něm jako poklad umění a rozum spravedlnosti* VierKrist 144.

Kombinací asyndetického a spojkového vyjádření časového vztahu následnosti vznikají souvětí, v nichž je několik stejnopodmětých vět spojeno asyndeticky, poslední dvě věty souvětí jsou připojeny spojkou *a*: *a jakž tu řeč k děťátku svému domluvila, uchopivše do rukou, zabila je, na rožeň nastrčila, upekla, polovici ho snédla a druhou polovici schovala* VodTheatr 158; *to promluvě, a na cestu se stroje, kompakтата od nich požádal, kteréž když mu ukázali, je vzal, do vozu vundal, a pryč z Prahy se ubíral* KapHist 40; *Pikhart nějaký v Frankrejchu v městě Paříži, a u kaple, kteráž se Svatá jmenuje, když kněz při oltáři mši svatou sloužíc, velebnou oltářní svátost v rukou držel, k němu přiskočil, z rukou vydřel, na zem povrhl, a nohami po ní šlapal* KapHist 49; *šafář pak z domu chudé ženy vyšel, vypuštěnou střelou udeřen jsa, krávu pustil, a domu přijda, bez prodlení hříšnou duši vypustil* KonVejtaž 148.

a hned

Bezprostřední časovou následnost dějů představuje kombinace spojky *a* s časovým adverbium *hned*: *a sám rychle k královskému někdy otce svého milého palácu pospíšil a tu tehdaž Clytemnestru, matku svou nešťastnou, kterouž v veliké nenávisti měl, našel a hned ji jíti a do bezpečného vězení vsaditi rozkázal* LomStř 150; *v hněvu svém vytrhl meč a hned spolu pojednou oba dva zabil* LomŘáp 354; *slyšíc to Jozef, rozveselil se velice a hned ráno oznámil to důstojné matce boží, kteráž se také zradovala* LeuchVita 12; *ale v krátkém čase Oldřich... na stolicí českého knížectví mocně dosedl, a hned od vladyk, panošův, a starších země za kníže uznán, a uctěn byl* HamHist 68; *což vidouce opat ulekl se, a hned do kláštera utekl* JestřSedl 107.

Spojovací prostředek *a hned* interpretuje J. Alexová (2009, s. 97) taktéž v rámci adverzativního vztahu ve významu protikladnosti.

a i hned

Okamžitý nástup dalšího děje signalizuje výraz *a i hned*: *utekl se otec k milosrdné Matce Boží, a že na oltář její k svatému obrazu plátěnné prostěradlo obětovati chce slíbil; a i hned dceři své zdraví jest vyprosil* HamHist 206. Pozice spojovacího prostředku může být v připojené větě rozdělena: *spolu s druhým hlasitě zvolal, a poručil i hned zvonma zvoniti* HamHist 198.

a naposledy

Kombinací základní spojky slučovacího vztahu a adverbia *naposledy* vzniká výraz připojující děj, který se odehrál z hlediska časové posloupnosti jako poslední, resp. závěrečný. V barokních textech nacházíme převážně souvětí s asyndetickým spojením několika hlavních vět, poslední větná dvojice je připojena spojovacím prostředkem *a naposledy*: *koni a slonové nemohouce kousání a štípání jejich snéstí, uzdy a řemení na sobě trhali, jezdce z sebe smítali, a naposledy rozrazivše houfy a šiky vojenské, na rychlé utíkání se vydali Dvanáct 73; Žižka s Pražany jej následoval, u Německého Brodu porazil, města se zmocnil, je vyplundroval, obyvatelův mnoho zmrdoval, a naposledy město ohněm spálil KapHist 37.*

a naposledy pak

Výše uvedený spojovací prostředek může být doplněn časovým adverbium *pak*, jež nástup závěrečného děje ještě více zdůrazňuje: *Pán Bůh ho hned opustil a na něj to dopustil, že ho ta nevěstka oklamala, v ruce nepřátelům vydala, takže o dary Boží přišel, sílu potratil, zraku pozbyl a naposledy pak zahynul LomStř 144.*

a napotom

Spojovací prostředek *a napotom* značí v souvětí spojení prostou následnou platnost dějů hlavních vět: *ó ulekniž se toho a napotom prozřetedlněji o boží moci mluv a smýšlej KomTruchII 89; vyjdiž odtud a napotom velmi pilně toho hled', jak dobře máš na světě živ býti ManniŽal 170; obživla tehdy, a napotom těla trýznění, též ustavičnému umučení Páně rozjímání odevzdaná jsouc, s větší snázností a vroucností spasení věčné dobejvala KonVejtaž 114. Tento spojovací prostředek může být ve větě rozdělen na více pozic: *to napomenutí jak ten mladý kníže uslyšel, hned se polepšil, a takových hanebných řečí napotom zanechal JestřSedl 42.**

Odporovací charakter uvedeného spojovacího prostředku ve významu *ale napotom* jsme zjistili v tomto excerptu: *přicházejž tedy, pravím, ke mně, a ber sobě co se ti libiti bude, a napotom více nepodsmejkej RodrCvič 55.*

a nato

Temporální adverbium *nato* vzniklo spřažením předložky *na* a demonstrativa *to* v příslušném pádě. Funkcí spojovacího prostředku *a nato* je vyjadřování prosté časové následnosti syntaktických jednotek ve významu „a potom“, „a poté“: *často růženec*

Panny Marie říká, několikrát mimo Velikounoc z hříchův svých se zpovídá, a na to velebnou svátost přijímá RodrCvič 61; *ráčil odvrátiti trestání od jejího těla, a nato dal zavřítí hrob* ManniŽal 160. Tento výraz může být tištěn ve spřažené podobě, či odděleně.

a nato hned

Pokud je výše uvedený výraz doplněn temporálním adverbium *hned*, vzniká spojovací prostředek signalizující bezprostřední sukcesivnost dějů: *kterýmžto rozsudkem se tak zmužil a očerstvěl, že na potom žádných bolestí více necítil; a na to hned všech svých téhož kláštera spolubratří k sobě povolav, s velikou radostí jim to své z nebes dané potěšení pořádně vypravoval* RodrCvič 98.

a pak

Posloupnost syntaktických jednotek představuje spojení základní spojky slučovacího vztahu a časového adverbia *pak*: *tři hrozná mordy v jednom domě spáchal, kuchařku, dceru i matku zabil a pak za to roku minulého 1606. ohavnou smrt trpěl a hroznou pokutu vzal* LomŘáp 243. Poměrně překvapivým zjištěním je ojedinělé užití spojovacího prostředku *a pak* s významem následnosti. Tento fakt zřejmě pramení z toho, že spojka *pak* zprostředkovává v barokních textech rovněž odporovací vztah ve významu omezení důsledku, ve významu přípustkovém a opakovém (J. Alexová 2009, s. 92–93).

a potom

Spojka *a* může být doprovázena dalším časovým příslovcem, vzniká tak spojovací prostředek *a potom*, jenž značí prostou následnost dějů hlavních vět: *císař to uslyšav, filozofu poděkoval z spravedlivého nálezu a naučení a potom odešel s potěšením* LomStř 30; *vida to Bonifacius domu se vrátil, a potom do Říma na pouť se dal* Dvanáct 17, 18; *téhož léta ve čtvrtek den S. Bartoloměje, syn nějaký matku svou 80. let stáří z Prahy vyloudil, a potom rejčem zabiv, do země zakopal* KapHist 72; *a tak bohda při tomto soudu nejprv příštím postním zemským J. M. pánům stavu panského se to přednese a potom se to [rodokmen] do desk vloží* ČerKoresp 224; *tomu dle obyčeje před večerem pobožně k ctnostem napomínání činíval, a potom pomodle se s ním noční odpočívání jej propouštíval* RodrCvič 97; *smiř se s bratrem svým, a potom přijda obětovati budeš dar svůj* Bible 11; *začastě slyšavše pobožné písně v kostele zpívati,*

naučili se jim zpaměti, **a potom** je netoliko s lidmi v kostele, ale také sami doma, aneb na poli, neb při svých pracech, jdouce neb sedíce, zpívali BožSlav 116; a řekl: „Tys člověk sprostný, snadno bys tam uhlídal, **a potom** lidem povídal, cožs viděl... .“ JestřSedl 32.

Dohledali jsme užití tohoto spojovacího prostředku v sukcesivní platnosti mezi souřadně spojenými vedlejšími větami přivlastkovými: *a baba nazejtří přišla k té manželce, dávajíc jí radu takovou, aby vezma velkou přínouzu¹⁸⁵ aneb nůž muže svého, šla s nim do kostela a v svěcené vodě jej omočila **a potom** pod polštář a pod hlavu muži svému jej položila* LomStř 160; *vedlé učení apoštola Páně nebezpečno jest stoliti s králem, který může zatratiti tělo **a potom** nemá, co by přidal* ŠlechKáz 215, 216; *ti, kteří spí **a potom** Krista zapíraji, světla nenávidí* KhellPont 53. Dále rovněž mezi souřadně spojenými vedlejšími větami příslovečnými podmínkovými: *ješto což by nevděčnému boháci ubylo, kdyby k službě tvé jda, pár nebo dva haléřků s sebou vzal **a potom** pro jméno tvé prosícímu poskytl* KomList 11; a vedlejšími větami předmětnými: *mnohoť zajisté na tom záleží, aby se kdo hned zprvopočátku zlému opřel, aby jinak čině zlému neuvyk, **a potom** sotva odpirati stačil* RodrCvič 53; *prosíme... že je od nás vděčně přijmeš, **a potom** k sobě přivedeš* BožSlav 84.

Do spojovacího prostředku může být vložen další větný člen, pozice výrazu je pak rozdělena: *ale jste povinni z vejtupků jejich náležitě je trestati a neodpouštěti jim svévolně hřešiti a Pána Boha hněvati, abyste odpouštějíc jim... vy sami nimi vinni nebyli **a toho potom** nepykali* LomŘáp 315; *a uvěřil se vším domem svým **a dal se potom** pokřtíti* LeuchVita 26; *aniž však možné jest, aby to i bez opravdového užitku bylo: poněvadž tím jistotně sobě ruku k trhům jakž takž oblomí **a k liter potom** snadnějšímu psaní a znání očí ponabrousí* KomInf 125; *nějaká žena, která pacholátko od matky nepoctivé zavržené a opuštěné našla... když se vínem opila, smilnit ho s sebou učila, **a to potom** častěji činíc, otěhotněla na svou velikou hanbu a trestání* JestřSedl 50.

Posloupnost tří hlavních vět je ztvárněna mezi první dvojicí asyndeticky, mezi druhou dvojicí pomocí výrazu *a potom*: *ale Tarquinius popadl starce, svrhl ho po hlavě ze schodů, **a potom** drabanty své za nim poslal* JestřSedl 144.

V následujícím dokladu jsme spojovací prostředek *a potom* zachytili ve vyjádření následnosti v rámci adverzativním vztahu: *najde se dosti těch, kteří pomohou*

---

¹⁸⁵ Přínouza je větší nůž, zvl. kuchyňský. Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.7.8. [citováno ze dne 9. 10. 2012]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na [www: http://vokabular.ujc.cas.cz](http://vokabular.ujc.cas.cz).

utrátiti **a potom** se nezeptají, máš-li kus chleba ČerKoresp 203.

a potomně

Kombinací časového příslovce *potomně* a spojky *a* vzniká výraz, jenž značí posloupanost dějů: *proti kterémuž Vladislav král až na Bílou Horu vyjel: a potomně v outerý leno od krále přijímal* KapHist 51; *pročež jeho synové v ochraně pani Klatovky zůstávali, až do její smrti, a potomně když vyrostli, s Studeneckým dvorem, a s Bahňovem jakožto dědičové vládli, a hospodářství spravovali* HamHist 32. Spojovací prostředek *a potomně* může být rozdělen na několik pozic věty: *ale když potom uslyšel, že... také o děťátku prorokoval, velice se na ty tři krále rozhněval, a vyptával se potomně s bedlivostí, kde se to děťátko podělo* LeuchVita 12.

a potom pak

V rámci souvětného spojení adverbativního charakteru nacházíme ojediněle odporovací spojovací prostředek *a potom pak* vyjadřující sukcesivnost: *smilstva a skutkův tělesných se vystříhal, od mladosti své se vždycky pěkně choval a pro samu toliko milost plodu s manželkou svou se scházal, a potom pak třidceti let pořád od manželského spojení z jednomyslného svolení se zdržel* LomStř 216.

a potom teprva

Výraz *a potom teprva* zdůrazňuje, že pořadí dějů je z hlediska časového průběhu nezaměnitelné, resp. děj druhé věty nastane až po skončení děje věty první: *druhý nařízení o mordech, a stracení statků, sepsaná, třidceti celých dní zůstávali, a potom teprva zdaliž mají vydána býti rozsoudil, což císař... i skutkem vyplnil* Dvanáct 75; *tu dostává od cisterciensťva, nebo pravené srdýčka všechny skrz ruce cistercienských se dělají a potom teprva k nejsvětějším otcům, aby je požehnali, se posilají* VokŠat 274.

a potom zase

Pokud je ke spojovacímu prostředku *a potom* přidán výraz *zase*, na vyjádření prosté následnosti hlavních vět se navrhuje další význam, tj. návrat již uskutečněného děje: *když se v kostele nad jeho tělem spívalo, posadiv se na marách, řekl: před soudem božím spravedlivým sem obžalován, a potom zase se položil* Dvanáct 141.

a potý

Zájmenné časové adverbium *potý* vzniklo spřažením předložky *po* a demonstrativa *ta*. V kombinaci se spojkou *a* vyjadřuje sukcesivnost nepravých vedlejších vět vztažných, věty v první dvojici jsou přiřazeny spojkou *a*, věty v druhé dvojici spojovacím výrazem *a potý*: *[dvořané] hned poznávají, že ryba na udici uvázla, kterouž vytáhnouce ven z udice snímají a do vaničky uvrhují a potý, nasytíce se do vůle, ode dvora vandrují* VodTheatr 117.

a též potom

Posloupnost syntaktických jednotek ojedinele zajišťuje kombinace spojky *a*, aditivního výrazu *též* a časového adverbia *potom*: *což pak historii v sobě obsahuje, to jsem tuto poznamenal, a též potom ty věci, které se při umučení Páně zběhly, oznámím* LeuchVita 42.

a tu

Kombinací základní spojky slučovacího vztahu a zájmenného časového adverbia vzniká spojovací prostředek *a tu* ve významu „a v tu chvíli“, „a v tom okamžiku“ signalizující náhlý bezprostřední nástup další syntaktické jednotky: *ulekl se, jak pravím, Jan a zhrozil náramně k té takové bezbožné krále žádosti a zbledl, krev se z leknutí srazila k srdci a tu se srdce Janové sevřelo, obtížilo, stisklo a vzalo do presu* SvobNepom 16.

a tu již

Pokud je předchozí spojovací prostředek doplněn adverbiem *již*, časový charakter následujícího děje se zesílí, neboť děj druhé syntaktické jednotky může začít platit až po uskutečnění prvního děje: *tím způsobem nabudou snadně i k škole, i k učení, i k učiteli srdce ochotného, a kde zdárné bude přirození, i vroucího: a tu již odpolu vyhraná bude* KomInf 126.

a tu teprv

Výraz *a tu teprv* vyjadřuje, že děj následující věty mohl začít platit až po proběhnutí děje prvního, časové adverbium *teprv* do jisté míry naznačuje, že děj připojené věty nastává ve srovnání s očekáváním později: *pekelná obluda naň vyskočivši, na zem jej porazila a jej tak hrubě na tváři zbila, že mu z ust i z nosu mnoho*

krve vyteklo, a tu teprv nechavši ho tu napoly mrtvého, ztratila se a zmizela ManniŽal 14; velikým strachem ani se z místa hnouti, ani cknouti nesměli, až přišel bílý den, a tu teprv trochu okřáli ManniŽal 123.

a vtom

Bezprostřední nástup další syntaktické jednotky bez jakékoliv časové prodlevy představuje spojovací prostředek *a vtom* ve významu „a v tu chvíli“, „a najednou“: *i jsouc v velikém soužení mysli své, jako někdy ona svatá a poctivá Zuzana, srdcem svým Pána Boha za vysvobození poprosila a vtom sobě jednu chytrost vymyslila LomStř 163, 164.* Pokud se v první větě objeví nedokonavé sloveso, temporální vztah následnosti se do jisté míry modifikuje, tj. neukončený děj předchozí věty je přerušen nástupem děje následující skladebné jednotky a již simultánně s dalším dějem neprobíhá: *paní mladá hned častěji spectatum chodila, z domu svého vyhlídala, kde se kdo obrátí, oči své pásala, a vtom uhlídala nějakého muže, velmi spanilého, ušlechtilého dosti, aby byl stavu panského LomStř 193; dne včerejšího ráno šla sem do města, a navrátice se chtěla sem přistaviti oběd, mezi tím můj manžel se modlil, a v tom přišel Václava Rábského syn HamHist 235.*

a vtom hned

Výše uvedenou funkci předchozího spojovacího prostředku (okamžitý a bezprostřední nástup dalšího děje) zesiluje přítomnost časového adverbia *hned*: *otec můj neničky velikým kamenem mne udeřil a čelo mi rozrazil; a vtom hned pojednou umřel LomŘáp 350.* Pozice výrazu může být ve větě rozdělena: *císař s jedním arcibiskupem tělo svaté na máry vložíc, na kolena pokleknouc, Pána Boha žádali, aby cedulku z rukou muže božího... dostali: a v tom to tělo mrtvé hned ji z ruky vypustilo Dvanáct 222.*

a vtom potom

Ojedinělý doklad představuje souvětí se spojovacím prostředkem *a vtom potom*, v němž časová příslovce naznačují odlišný temporální vztah. Funkcí lexikálního výrazu *vtom* je vyjadřovat náhlý, resp. bezprostřední začátek sukcesivního děje, naopak adverbium *potom* signalizuje, že děje syntaktických jednotek následovaly spíše v určitém časovém odstupu po sobě: *byl jeden rytíř, kterýž nějakú pannu poškvřnil a o poctivost připravil a s ní dále skutkem tělesným hanebně hřešil a vtom potom brzy umřel LomStř 100.* Příslovce *brzy* naznačuje, že děj následující věty proběhl s jistým

časovým odstupem, výraz *vtom* je tedy v excerptu nevhodně užit.

a zase

Spojovací prostředek *a zase*¹⁸⁶ signalizuje opakování děje, nebo jeho pokračování po určitém přerušení, tzn., po vykonání druhého děje nastane opět děj první, který může, či nemusí být explicitně vyjádřen: *některý padl, až nevstal, jiný vstana šel zase, a zase kotrmelce metal, třebaš jedno za druhým* KomLab 29; *mezi jídlem od stolu vstana, pravil, že mu nětco od otce poručeno jest, a služebníka jednoho ze zrady viniti počav, hlavu od krku jeho uťal, a zase se k stolu navrátil* KapHist 56; *a tážící se ho, pročby nedávno oblíbený rád opustil a zase světským býti chtěl* RodrCvič 100; *Panenka Maria tim okem k velkému oltáři hejbala. Podruhé zase na okamžení bylo otevřené, a zase se zavřelo* HamHist 263. Výraz *a zase* může být rozdělen na dvě pozice věty: *a tehdáž on od ní odešel a po třech dnech k ní zase přišel, chtěje zvědět, co činí* LomStř 195; *mezi jídlem, rozprávkou a muzikou připila sestře a sestra zase jí za zdraví jeho jakožto krále a ženicha jejího* VierKrist 142. V druhém excerptu je elidován přísudek připojené věty.

a zase hned

V následujícím dokladu vyjadřuje spojovací prostředek *a zase hned* pokračování předchozího děje po jeho přerušení: *v tom vycházela z lesa nová procesi na to svaté místo putující s zpěvem, jejížto hlas zpěvu jak posluchači uslyšeli, všickni se hned od kazatele odvrátili, a na ty poutníky hleděli, krom jednoho muže, a zase hned jiní dva k poslouchání se navrátili* JestřSedl 95.

ale hned

Spojovací prostředek *ale hned* zajišťuje v adverzativním souvětí sukcesivní platnost hlavních vět: *pročež neučinili mnoho křiku v městě, aby nebylo zjeveno že jsou to v nově narozené děťátko našli a uctili, ale hned na úsvitě jinou cestou domů se navracovali* LeuchVita 8.

---

¹⁸⁶ J. Alexová (2009, s. 98) řadí spojovací výraz *a zase* pouze do odporovacího vztahu. Dokládá excerpta vyjadřující odstín protikladnosti a odstín přípustkový. V našem případě však odporovací vztah syntaktických jednotek zásadně přítomen není, jedná se především o vyjádření časové následnosti dějů.

ale potom

V rámci odporovacího poměru hlavních vět může být prostá následnost ztvárněna kombinací souřadící adverzativní spojky *ale* a časového adverbia *potom*: *v nouzi naši sami se ohlašují, a přivětiví a lítostiví vidíni býti chtějíce, zakládati hotovi jsou; **ale potom** vrchovatě toho od nás i s lichvou vyhledávají* KomList 11; *když slyšel, že... syn prvorozený Roberta krále, spolu sobě s rovnými mladými jonáky oplzlé a nestydaté rozprávky měl, nic mu tenkrát v přítomnosti jích neřekl: **ale potom** ujav ho uctivě za ruku, na stranu ho odvedl* JestřSedl 41, 42.

ano i potom

Temporální vztah sukcesivnosti se může navrstvovat také na gradační poměr. Kombinací stupňovací spojky *ano*, aditivní částice *i* a časového adverbia *potom* vzniká výraz zajišťující posloupnost dějů hlavních vět: *divil se, že ho vlastním jménem jmenovala, **ano i potom** o jeho kněžství zmínku učinila* Dvanáct 204.

ano i potomně

Sukcesivnost dějů syntaktických jednotek v rámci stupňovacího vztahu představuje mírná modifikace výše uvedeného spojovacího prostředku *ano i potomně*: *město zbourili, ouřadní vosoby ouřadův zbavili, a kteří s nimi držeti, a bludův jejich následovati nechtěli, z města vypouštěli, a vyháněli, **ano i potomně** ty, kteří se bludů jejich na odpor stavěli, všech věcí zbavený, z města vypovídali* KapHist 56.

ano potom

Výraz *ano potom* signalizuje v gradačním spojení skladebných jednotek prostou následnost: *kterážto že se za ten Davidův skutek styděla, a proto nim v srdci pohrdla, **ano mu jej potom** v oči a zřejmě vytejkala* RodrCvič 73.

brzo potom

Parataktické vyjádření temporálního vztahu následnosti hlavních vět reprezentuje kombinace dvou časových adverbii *brzo* a *potom*: *tů naň padli a kvíleli od prvního až do i poslední hodiny, nad ním plačíce: **brzo potom** v pánu usnul* Dvanáct 175.

hned nato

Spojením dvou lexikálních výrazů vzniká spojovací prostředek vyjadřující bezprostřední následnou platnost hlavních vět: *matka zapomenouc na to co slíbila již byla roztrhla na něm odrané šaty, a do nákladných oblekla, **hned na to** šlakem jest poražená* Dvanáct 175.

i potom

Kombinací adverbia *potom* a spojky *i* vzniká spojovací prostředek, jenž značí sukcesivnost dějů hlavních vět. V následujícím dokladu je jeho pozice rozdělena: *všakt' jsem to i na křtu slíbil, **i** několikrát **potom** slib obnovil, že tebe následovati, a co poručíš, činiti i trpěti chci* KomTruchII 95.

jako i potomně

Souřadící spojka *jako* může být v barokních textech doplněna aditivním *i* a časovým příslovcem *potomně*, vzniká tak spojovací prostředek, který explicitně signalizuje posloupnost dějů hlavních vět: *sladovny, na nichž mnoho kop korců obilí bylo, pobral, kostela u špitála svaté Máří Magdalény, jako i dvora kus vzal, na zahrádkách a lukách, mnoho škody nadělal, **jako i potomně** podměstský rybník roztrhal, kterýmž se též mnohé škody stali* KapHist 73.

jakož pak

Kromě základní spojky slučovacího vztahu *a* se vyskytuje v kombinaci s časovým příslovcem *pak* také kopulativní spojka *jakož*, jež zajišťuje sukcesivní platnost syntaktických jednotek: *od Alexandra biskupa alexandrinského, jáhnem učiněn, jeho potomně místo zastoupil: **jakož pak** ještě s živým, na sněm nycenský šel* Dvanáct 42.

jakož pak i

Výše uvedený spojovací prostředek může být doplněn vytýkacím *i*: *s zděšením se hned Maximus před něho postavil; **jakož pak i** čeládka k němu se s p ě ěm a naříkáním sešla* JestřSedl 160.

málo potom

Ze subjektivního hlediska představuje výraz *málo potom* brzkou následnost dějů syntaktických jednotek: *dotknutím jeho těla, tak jeho srdce změněno, že odpočinouti nemohl, ani jísti, až se z hříchův svých vyznal: málo potom s svou manželkou slib zjevně čistoty učinil* Dvanáct 226, 227.

načež

Vztažné příslovce *načež* reprezentuje prostou sukcesivnost, považujeme jej za ekvivalentní ke spřežce *nato*: *kteří mezi nimi nejučenější byli, sstupovali se doprostřed a pokoušeli se očsi velmi usilovně, načež viděl sem, že jiní všickni s otevřenými usty očekávají* KomLab 67; *k přítomným se obrátil, řka: „Co počnu... nic mně nepozůstává, než abych se k nohám ukřižovaného Pána Ježíše vrhl a plakal,“ načež dal se do hlasitého pláče a v pobožném objímání kříže Kristového hořce slzel* KonVejtaž 18.

načež ihned

Spojovací prostředek *načež ihned* značí bezprostřední následnost dějů: *sotva Pán Ježíš apoštolům se zjevil, nevyhnutelnou potřebu svého slavného vzkříšení jim předstíral, řka: „Musil Kristus trpěti a třetího dne z mrtvých vstáti,“ načež ihned doložil: „A mělo býti kázáno ve jménu jeho pokání a odpuštění hříchů mezi všemi národy.“* KonVejtaž 43.

napotom

Časové adverbium *napotom* synonymní k lexikálnímu výrazu *potom* ojediněle vyjadřuje následnou platnost souřadně spojených vedlejších vět předmětných. Nacházíme jej v inverzním postavení, resp. na druhé pozici věty: *chceš, abych s pokáním neodkládal, abych napotom vroucnější a stálejší v tvé svaté službě byl* KonVejtaž 70.

nato

Príslovečná spřežka *nato* ztvárňuje prostou následnost: *d'ábel počal křičeti: co já tobě činím Prokope: proč mně odtud vyhániš: na to člověkem hrozně lomcoval* Dvanáct 116.

nato pak teprv

Spojovací prostředek *nato pak teprv* zajišťuje sukcesivní platnost syntaktických jednotek s důrazem na ukončení předchozího děje. Časové adverbium *teprv* signalizuje, že nastávající děj proběhl později, než by se očekávalo: *vyšel ten překrásný hrozen svatý a svatě mlčenlivý jazyk, nato pak teprv vypřejštilo se zevnitř víno svaté trpělivosti SvobNepom 16.*

nebo hned

Kombinací souřadící spojky důvodového vztahu *nebo* a časového adverbia *hned* vzniká spojovací prostředek, který ztvárňuje v rámci důvodového souvětí okamžitou následnost dějů: *k jehožto hlasu hned pokuta Boží přišla; nebo hned ti čtyři mniší, kteří toho nedvěda zabili, malomocenstvím poraženi jsouce, a oudy prohnivajíce, pomřeli JestřSedl 54.*

nebo napotom

Následnost hlavních vět může být v důvodovém souvětí zajištěna touž spojkou, v tomto případě v kombinaci s časovým adverbium *napotom* vyjadřujícím sukcesivní platnost připojené věty: *z té příčiny jest mi žel, že jsem tě zarmoutil, odpusť mi, nebo napotom tvým věrným služebníkem budu LeuchVita 4.*

nicméně potom

Kombinací adverzativní spojky *nicméně*¹⁸⁷ a časového adverbia ztvárňujícího následnost vzniká spojovací prostředek *nicméně potom*: *a stavěla se, jako by tomu velmi neráda byla, nicméně potom všem třem po vůli byla ManniŽal 124.*

nicméně však potom

Výraz *nicméně* se v barokních textech objevuje v kombinaci s dalšími spojkami adverzativního charakteru, v našem případě s *však*, příslovce *potom* zajišťuje vyjádření následnosti: *svým protivníkům nijakž odpustiti nechce: nicméně však potom v posledním okamžení svého života, když již vodou zalit býti měl, usmysliv sobě, k Pánu Bohu se skrže pokání obrátil ManniŽal 69.*

---

¹⁸⁷ Podle J. Alexové (2009, s. 116–117) se spojka *nicméně* objevuje v odporovacím souvětí především v omezovacím odstínu ve významu „jenomže“.

pak

Temporální adverbium *pak*¹⁸⁸ stojí mezi hlavními větami, jejichž děje po sobě časově následují, tento spojovací prostředek se často nachází v inverzním postavení, nejčastěji na druhé pozici připojení věty: *ty zajisté metlou mrskati budeš je, duši **pak** jeho z pekla vysvobodíš* LomŘáp 318; *a požehnali ti vznešení králové s ponížeností důstojnou matku, a ona přeušlechtilá panna za čest a dary jejich jim poděkovala: oni **pak** vyšli z chaloupky do hospody s velikým plesáním srdcí svých, že jsou v nově narozeného krále i uzřeli i uctili* LeuchVita 8; *biskup očekával až do poledne: rozváživ **pak** že duchovní práva po polední svatou mši prodlíti zbraňují, k oltáři přistoupiv, až k pozdvihování těla božího byl již přišel* Dvanáct 95, 96; *v té chvíli bohaprázdný a nevážný člověk z nader jí vyňal, a židu za skrovnou summu prodal, sám **pak** strachem a bázní naplněný, utekl* KapHist 50; *dal z rádního domu spolu s lidmi svými, na jejich pokorné připovídání svornosti, a odprošování propustiti: Klatovským **pak** na věčnou památku takového příměří přijal do městského klatovského erbu mezi své litery... dva meče* HamHist 86; *v den devátý všechno všudy kamení z hor a ze stavení v rúm se obrátí, všechny **pak** skály do hromady sražené rozdrobí se a rozpukají* BilNed 223.

První pozice věty může být taktéž obsazena: *k tomu přistupovali lidé přední, každý v ruce něco nesa, ku příkladu kus zlata, stříbra, železa, olova, písku, plev etc., **pak** otíral každý o ten kámen to, co přinesl, a chválil, že průbu drží*¹⁸⁹ KomLab 93; *povolala před sebe Tuhoně syna, a Čimislava zetě s Klavtokou dcerou, **pak** jim oumysl svého podělení vyjevila* HamHist 13; *uhlídal cizí manželku, zamiloval ji, srdcem požádal, **pak** k sobě povolal, a zcizoložil s ní*¹⁹⁰ JestřSedl 81.

M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 346) hodnotí výrazy *hned, pak, napřed – potom, jen – už* jako prostředky lexikální, které nemají povahu spojovacích výrazů, tj. jsou větnými členy. Oba autoři považují obdobná spojení za důsledně asyndetická (naše pojetí viz výše v kapitole 1.2).

K funkcím a významům výrazů *pak* a *potom* v dnešní mluvené češtině se vyjadřuje např. I. Kolářová (1997, s. 129–134).

---

¹⁸⁸ Výraz *pak* plní funkci odporovací spojky v tomto dokladu: *oniť se zajisté bud'to oděvem od jiných světských lidí dělí, bud'to příkrosti života z strany jídla a pití, šactva a líhání v veliké vážnosti při jiných bývají: my **pak** toho nemajíce... musíme to co zevnitřního jest podstatou vnitřních ctností doplniti* RodrCvič 33, 34.

¹⁸⁹ obstál při zkoušce

¹⁹⁰ Všechny hlavní věty následují v tomto dokladu po sobě, posloupnost je ztvárněna také asyndetem a spojkou *a*.

pak hned

Náhly nástup dalšího děje signalizuje kombinace dvou časových adverbii *pak* *hned*: *potom viděl sedláček, že přišel hrozný d'ábel, a vrazil hák železný rozpálený tomu boháčovi do krku, a nim duši z něho vytáhl, a těm šeredným kočkám ji vhodil: ony **pak** ji **hned** ujaly a trhaly* JestřSedl 161. Následnost je v prvním souvětí ztvárněna mezi souřadně spojenými vedlejšími větami předmětnými spojkou *a*.

pak teprv

Spojovací prostředek *pak teprv* značí, že následující děj musí proběhnout až po řádném ukončení předchozího děje: *když by sobě tak na první prosbě jazýček i paměť ve dvou asi nedělích oblomilo, připojiti druhou prosbu, a všechno to opět s ním říkati asi dvě neděle: **pak** přidati **teprv** prosbu třetí* KomInf 114.

poté

Přísllovečná spřežka *poté* reprezentuje následnou platnost dějů hlavních vět: *vody vyvěrající z pramene v obdivuhodné rozmanitosti... tryskaly do vzduchu, **poté** dopadaly zpět* Žďár 19.

potom

Prostou sukcesivnost jedné syntaktické jednotky vzhledem k druhé bez jakéhokoliv dalšího sémantického odstínu značí lexikální spojovací prostředek *potom*: *i učinila tak, majíc nějakou tistku¹⁹¹ malou, nedala jí do třetího dne nic jísti, **potom** natřevší horčice, dala jí to v chlebě snísti* LomStř 161; *protož uvařila sem syna mého a snědly sme, **potom** řekla sem jí druhý den, dej také syna svého, abychom jej snědly* VodTheatr 157; *po smrti svého pána, vdovou 11. let zůstala: **potom**... do kláštera S. Kláry vešla na den početí Panny Maria* Dvanáct 264; *král sám okruhly koláč na kusy lámal, jiný ty kusy na mísu neb šál kladl, **potom** sobě každý sám z mísy vzal* KapHist 84; *chce-li co psáti, vždyckny nákou vejmluvu má, **potom** na mne žaluje* ČerKoresp 139; *co vína, piva ve sklepích bylo... všechno to pobral; **potom** u městečka Jankova... svedl bitvu, i také tam zvítězil* HamHist 156; *udělala ona tak, a hanbu sice zakryla, ale želejíc těch hříchův vždycky smutná byla: **potom** z povolení krále otce svého dala se do kláštera panenského mezi jeptišky* JestřSedl 108.

---

¹⁹¹ *Tistka* je fena. Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.7.6. [citováno ze dne 13. 3. 2012]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na [www: http://vokabular.ujc.cas.cz](http://vokabular.ujc.cas.cz).

Časové adverbium *potom* slouží také např. k vyjádření následnosti mezi souřadně spojenými vedlejšími větami příslovečnými účelovými: *rač v nás roznítiti, oheň té lásky stkvoucí, a nás rozpáliti, bychom ním plápolali, v tomto putování, **potom** se radovali, u věčném Nebi králování BožSlav 73.*

Lexikální prostředek *potom* může být méně často užit inverzně: *druhý pak dvě stolice zlaté svrchu na těch čalouních postavil, po nich **potom** jeden šel jako nějaký vítěz aneb bitec silný, maje nahý meč LomStř 122; kvetly kdys východní strany, Asyria, Ejipt, Židovstvo, v umění válečném i literním předčily: přestěhovalo se **potom** do Evropy oboje to, tam pak barbarie všecko přikryla KomTruchII 74; a hned se odtud vystěhoval na Moravu do Znojma, a tam bytem byl, a sloul knížetem znojenským: z něho **potom** znamenitý rod pošel HamHist 114; byli dva muži upřímně spolu stovaryšeni, kteří také mnoho let spolu Pánu Bohu sloužili v pustých místech: umřel **potom** z nich jeden JestřSedl 164.*

potomně

Prostou následnost hlavních vět signalizuje časové adverbium *potomně*, synonymní varianta k *potom*, rozdíl mezi oběma lexikálními výrazy je patrný pouze ve frekvenčním užití: *po její smrti dlouhý čas, jak Klatovští, tak Studynečtí, s černýma župany, a dlouhýma polo na zad visutými čepicemi smutek vesměs nosili, **potomně** za ní časté oběti v zbožnici vykonávali HamHist 32.*

potomť

Identickou funkci jako adverbium *potom* plní časový výraz s příklonným *-ť*, jeho výskyt je však v barokních textech značně omezen: *to pak věz, že d'ábel z toho jejich opilství a bičování měl smích a radost, **potomť** on je bičoval v očištění za to pokrytství JestřSedl 125.*

potom hned

Bezprostřední posloupnost dějů hlavních vět značí kombinace dvou temporálních adverbií *potom hned*: *o smrti své vědouc, a neležíce ještě na loži, žádala poslední pomazání, **potom hned** těžce se roznemohla Dvanáct 240.*

potom i

Na pomezí kopulativního a gradačního vztahu stojí časové příslovce *potom* vyjadřující následnou platnost syntaktických jednotek ve spojení s aditivním výrazem *i*: *byla jednoho krále dcera velmi pobožná... která někdy všetečně pohlédnouc na krásného mládence, jednoho z služebníkův svých, srdcem ho zamilovala, **potom i** řečí oulisnou k skutku tělesnému smílnému namluvila* JestřSedl 108.

potom pak

Kombinací dvou časových adverbii vzniká spojovací prostředek *potom pak* reprezentující prostou následnou platnost skladebných jednotek souvětného spojení: *rozum náš a vtip jasný a k vyrozumění toho, jako i k pochopení dobrého schopným bývá; **potom pak** dále i vůle svobody své, k oblíbení sobě poznaného dobrého, nabývá* RodrCvič 3; *polský král Boleslav svatého biskupa krakovského Stanislava u oltáře, když mši svatou sloužil, zamordoval, **potom pak** na lově, když z koně spadl, od psů sežrán byl* KonVejtaž 97.

J. Alexová (2009, s. 45) k podobným spojení časových adverbii uvádí, že se příslovce *pak* uplatňuje v některých případech pouze jako doprovodná částice u příslovce lexikálně výraznějšího či jednoznačnějšího. S tímto tvrzením lze u spojovacího prostředku *potom pak* souhlasit.

potomně také

Časové adverbium *potomně* může být doplněno vytýkacím prostředkem *také*, celý výraz značí prostou následnou platnost dějů hlavních vět: *Světislav za tím s Vitaněm to spasitedlné štěstí milosrdnému Bohu do cela přičítajíce, o den, a slavnost svatého křtu se smluvili, **potomně také** spolu s Rohmílem brzo smlouvu jsou zavřeli* HamHist 47.

tu

Zájmenné ukazovací příslovce *tu* ve významu „v tu chvíli“, „v tom okamžiku“ vyjadřuje náhlý a bezprostřední zásah jednoho děje do druhého, resp. ukončení předchozího děje nástupem dalšího děje: *pilně se ho doptává... co se mu tehďáž přihodilo: **tu** mladej povídá jaká naň netrpělívá myšlení, a obzvláštně sedmkrát ztuha nastoupala* RodrCvič 98; *neb jest ho žádala, až na zem padala, byji ráčil přiodit, **tu** milost dostala* BožSlav 226.

tu potom

V následujícím dokladu se objevují v kombinaci dvě temporální adverbia, jež mají rozdílný časový význam, příslovce *tu* značí náhlý nástup jiného děje, naopak *potom* prostou následnou platnost syntaktických jednotek, do spojovacího prostředku je vložen předmět: *poradila mi paní Brochyňová... abych se napila z kokoříku pálený vody, tu mi potom, chvála Pánu Bohu, asi v hodině lípeji bylo* ČerKoresp 199. Přítomnost lexikálního spojení *asi v hodině* podporuje spíše adekvátnost užití příslovce *potom*, nikoli *tu*.

vtom

Adverbium *vtom* signalizuje z časového hlediska náhlý a neočekávaný zásah jednoho děje do druhého (předchozí děj byl nástupem dalšího děje přerušen, či předčasně ukončen). V barokních textech nacházíme tento výraz tištěný dohromady, nebo odděleně: *sedlák nevěda, co se s ním dálejí dítí bude, lvíce následoval až k tomu stromu, na kterémž lev nedvěda vartoval, vtom spatřiv ukrutného lva, větším strachem nežli kdy prvé před tím byl naplněn* VodTheatr 114; *zadlužil se biskup na tisíc liber zlata, ty utrativše, myslil kdeby jiné dostal; v tom z Sicilie s velikým zbožím vrátili se dvě lodi kostelní. Biskup klekna na kolena, velice P. Bohu poděkoval* Dvanáct 68; *již jsme ji všickni odtušili, že živa nebude, ani již od chůvy nemohla píti, v tom milostrdnej Pán Bůh paní Homutové ráčil to vnuknutí dáti* ČerKoresp 65; *svou pobožnost... dle obyčeje vykonával; v tom uzří, že chrám Páně jest otevřený* BridTrýl 45; *ten jednous po jitřní sám jediný v kostele zůstana chtěl se deleji modliti; v tom se mu zjeví Kristus Pán na kříži zavěšený s třinácti jinými řeholníky* RodrCvič 106.

5.2.1.1.1 Shrnutí

Temporální vztah následnosti je v analyzovaných barokních textech ztvárněn 59 jednoduchými a složenými spojovacími prostředky. Na souvětné úrovni jednoznačně dominuje připojení hlavních vět v následné platnosti spojkou *a*, dále bezespoječně, frekventovaná jsou taktéž temporální adverbia *pak*, *potom* a slučovací spojka *a* v kombinaci s časovými příslovci *hned*, *potom*, *vtom*, *zase*. Četnost užití ostatních výše představených spojovacích prostředků značně klesá.

Pokud bychom se měli vyjádřit ke složení výrazů, převažují takové kombinace, v nichž se temporální vztah následnosti vyjadřuje souřadícími spojkami ve spojení s lexikálními výrazy (převážně s příslovci, méně často s částicemi, případně v kombinaci příslovcí a částic). S nižší frekvencí se objevují spojovací prostředky lexikální povahy¹⁹² užitě samostatně nebo v kombinaci. Zřídka se na vyjádření časových vztahů podílejí relativní příslovce.

Vztah následnosti signalizuje nejčastěji základní spojka slučovacího vztahu *a* ve spojení s časovými adverbii (*a hned, a i hned, a naposledy, a naposledy pak, a napotom, a nato, a nato hned, a pak, a potom, a potomně, a potom teprva, a potom zase, a poté, a též potom, a tu, a tu již, a tu teprv, a vtom, a vtom hned, a vtom potom, a zase, a zase hned*), kopulativní spojku *i* (*i potom*), *jako* (*jako i potomně*) a *jakož* (*jakož pak, jakož pak i*) naopak nacházíme velmi ojediněle. Z adverbzativních prostředků se uplatňuje souřadící spojka *a* (*a napotom, a potom, a potom pak*), *ale* (*ale hned, ale potom*), *nicméně* (*nicméně potom*), *pak* (*a potom pak*), *nicméně* a *však* v kombinaci (*nicméně však potom*). Stupňovací vztah představuje spojka *ano* (*ano i potom, ano i potomně, ano potom*), gradační charakter celého vyjádření naznačuje také aditivní výraz *i* (*ano i potom, ano i potomně, potom i*). Navrstvení časového vztahu na důvodový poměr zajišťuje souřadící spojka *nebo* (*nebo hned, nebo napotom*).

Dále značí časový vztah následnosti lexikální prostředky, a to nejčastěji temporální příslovce vyjádřené jedním výrazem (*napotom, nato, pak, poté, potom, potomně, potomť, tu, vtom*), či v kombinaci (*brzo potom, hned nato, málo potom, nato pak teprv, pak hned, pak teprv, potom hned, potom pak, tu potom*).

Doplnění aditivními prostředky jak výrazů se spojkou, tak bez spojky je sporadické (*a též potom, ano i potom, ano i potomně, jako i potomně, jakož pak i, potom i, potomně také*). Jak bylo výše uvedeno, vztažné výrazy ztvárňují časový vztah následnosti ojediněle (*načež, načež ihned*).

Dále posoudíme přítomnost jednotlivých relevantních temporálních adverbii a příslovečných spřežek v představených spojovacích prostředcích.¹⁹³

- *hned* (*a hned, a i hned, a nato hned, a vtom hned, a zase hned, ale hned, hned nato, načež ihned, nebo hned, pak hned, potom hned*);
- *načež* (*načež ihned*);
- *nato* (*a nato, a nato hned, hned nato, nato pak teprv*);

¹⁹² Tyto výrazy hodnotí *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 454) jako nevlastní spojky.

¹⁹³ Zvlášť nehodnotíme např. časová příslovce *brzo, již*.

- *pak* (a *naposledy pak*, a *pak*, *jakož pak*, *jakož pak i*, *nato pak teprv*, *pak hned*, *pak teprv*, *potom pak*);
- *potý* s variantou *poté* (a *potý*);
- *potom* s formálními modifikacemi (a *napotom*, a *potom*, a *potomně*, a *potom pak*, a *potom teprva*, a *potom zase*, a *těž potom*, a *vtom potom*, *ale potom*, *ano i potom*, *ano i potomně*, *ano potom*, *brzo potom*, *i potom*, *jako i potomně*, *málo potom*, *napotom*, *nebo napotom*, *nicméně potom*, *nicméně však potom*, *potomně*, *potomť*, *potom hned*, *potom i*, *potom pak*, *potomně také*, *tu potom*);
- *naposledy* (a *naposledy*, a *naposledy pak*);
- *teprv* a jeho varianty (a *potom teprva*, a *tu teprv*, *nato pak teprv*, *pak teprv*);
- *tu* (a *tu*, a *tu již*, a *tu teprv*, *tu potom*);
- *vtom* (a *vtom*, a *vtom hned*, a *vtom potom*);
- *zase* (a *potom zase*, a *zase*, a *zase hned*).

Většina spojovacích prostředků se v souvětěném spojení syntaktických jednotek vyskytuje na první pozici věty, inverzní postavení zaujímají pouze adverbia *pak* a *potom*. Do složených spojovacích prostředků může být vložen větný člen (a *i hned*, a *napotom*, a *potom*, a *potomně*, a *vtom hned*, a *zase*, *ano potom*, *i potom*, *pak hned*, *pak teprv*, *tu potom*).

Temporální vztah sukcesivnosti zahrnuje dva základní sémantické podtypy:

- 1) prostá následnost dějů: *a*, *a napotom*, *a nato*, *a pak*, *a potom*, *a potomně*, *a potom pak*, *a potý*, *a těž potom*, *a v tom potom*, *ale hned*, *ale potom*, *ano i potom*, *ano i potomně*, *ano potom*, *brzo potom*, *i potom*, *jako i potomně*, *jakož pak*, *jakož pak i*, *málo potom*, *načež*, *napotom*, *nato*, *nebo napotom*, *nicméně potom*, *nicméně však potom*, *pak*, *poté*, *potom*, *potomně*, *potomť*, *potom i*, *potom pak*, *potomně také*, *tu potom*;
  - a) připojení děje, který se odehrál v řadě následných dějů jako poslední: *a naposledy*, *a naposledy pak*;
  - b) následující děj nastává ve srovnání s očekáváním později: *a tu teprv*, *nato pak teprv*;
  - c) důraz na ukončení předchozího děje a nástup nového děje: *a potom teprva*, *a tu teprv*, *nato pak teprv*, *pak teprv*;

- d) následné opakování děje, který již v minulosti proběhl, či nástup děje, který byl přerušen: *a potom zase, a zase, a zase hned*;
- 2) bezprostřední následnost dějů: *a hned, a i hned, a nato hned, a tu, a tu již, a vtom, a vtom hned, hned nato, načez ihned, nebo hned, pak hned, potom hned*;
- a) ukončení děje okamžitým zásahem jednoho děje do druhého: *tu, vtom*.

5.2.1.2 Dvojité spojovací prostředky

Dvojité spojovací prostředky jsou rozděleny na část obsaženou v první větě a na část ve větě připojené, díky tomu hodnotíme časový vztah následnosti jako více sevřenější a v mnohých případech také zřetelnější než při užití jednoduchých a složených spojovacích prostředků. K. Svoboda (1972, s. 11) v souladu s tímto uvádí, že v rámci spojení hlavních vět je třeba rozlišovat různé stupně těsnosti, nejtěsněji jsou spojeny hlavní věty tehdy, je-li v první větě přítomen výraz signalizující vztah této věty k větě druhé.

a nejprv – a potom

Dvojitý spojovací prostředek *a nejprv – a potom* explicitně signalizuje, který děj proběhl dříve a který následně, toto spojení se vyskytuje v barokních textech zcela ojediněle: *a nejprv ji napomenul, aby přikryla hanbu těla svého, a potom s mnohou zůřivostí hleděl ji odvésti a mysl její odvrátiti od takového skutku nešlechtného* LomSť 71.

avšak pozprvu předce – ale potom

V rámci adverzativního spojení syntaktických celků s přípustkovým odstínem se sporadicky objevuje dvojitý prostředek *avšak pozprvu předce – ale potom*, jenž značí následnou platnost dějů spojených vět: *avšak pozprvu předce za některý čas otce svého sobě šanoval, opatroval a v poctivosti jej měl, ale potom brzo na to zapomněl* LomŘáp 240. Vlastní sukcesivnost zajišťuje dvojice temporálních adverbii *pozprvu – potom*. Příslovce *pozprvu* interpretujeme ve významu „nejprve“.

napřed – potom pak

Následnost syntaktických jednotek vyjadřuje dvojitý spojovací prostředek *napřed – potom pak*,¹⁹⁴ užití dvou adverbii téže sémantické platnosti v připojené hlavní větě se jeví jako redundantní: *ostrovtipně pak... Bazilius znamená, že Kristus napřed řekl: Zapři sebe: potom pak doložil: A následuj mne* RodrCvič 14. Časové příslovce *napřed* je zde užito ve významu „nejdříve“, „nejprve“.

nejdříve – a potom

Sukcesivní platnost souřadně spojených vedlejších vět příslovečných časových značí dvojitý spojovací prostředek *nejdříve – a potom*: *když on nejdříve třikrát spal a potom třikrát mistra svého zapřel, vytáhl meč na Malchusa* KhellPont 53.

nejprv – a potom teprva

Spojení *nejprv – a potom teprva* zdůrazňuje nástup druhého děje až po proběhnutí, resp. ukončení děje prvního: *teda kníže Karel Burgundský usoudil to, že ji nejprv za manželku musil vzít a z kurevství ji vyvésti a očistit, a potom mu teprva rozkázal mečem hlavu stít* LomStř 147. Jediný doklad na souvětňé úrovni jsme dohledali v rámci souřadně spojených vedlejších vět předmětných.

nejprv – potom

Posloupnou platnost syntaktických jednotek v slučovacím poměru vyjadřuje dvojitý lexikální prostředek *nejprv – potom*:¹⁹⁵ *on zase: „Dojděme nejprv na plac, kdež se všickni scházejí, aby se na ně zespolka podíval; potom auditoria porůznu procházeti budeme.“* KomLab 53; *když tehdy služebníci z těch štoudví nalévali, uzřeli že pěkné červené víno bylo... i nesli je k vrchnímu správci svatby, které on nejprv pil, potom jiným dal* LeuchVita 23; *byla vdána 23 neděle, nejprv o děťátko přišla, potom umřela* ČerKoresp 136.

---

¹⁹⁴ Spojení typu *napřed – potom* považuje J. Bauer (1960, s. 14) za lexikální prostředek, který na rozdíl od spojek plní funkci větného členu. Jestliže tuto funkci ztrácí, mění se ve spojku. Úplnému přehodnocení však brání podle autora (1960, s. 14) to, že si výraz v jistých případech svůj příslovečný význam zachovává. Výše jsme se k problematice pojetí spojovacích prostředků vyjádřili. J. Gebauer (2007, s. 674) uvádí, že slova *napřed* a *potom* jsou v souvětí příslovce, ale protože mají úkol spojovat věty v souvětí, jsou zároveň spojkami. Naopak F. Trávníček (1951, s. 668–669, 1470) považuje tyto výrazy důsledně za příslovce (spojení asyndetické) s vysvětlením, že adverbia také spojují věty mezi sebou, avšak svým věcným významem. Jejich spojovací úkon je tedy podružný, a proto plní ve větě pouze funkci příslovečného určení.

¹⁹⁵ J. Bauer (1962, s. 30) hodnotí obdobná spojení jako důsledně asyndetická.

nejprv – potom pak

Prostou následnost vět v slučovacím souvětí zajišťuje dvojitý spojovací prostředek *nejprv – potom pak*:¹⁹⁶ *na ty ženy zvolala, tožť ony hned se sběhnou, babu nejprv z rubáše do naha svlekou, potom jí pak dobrýho na kůži dávají, smejkají, perou, mrskají a nepřestávají*¹⁹⁷ LomStř 164.

nejprv – však potom

Posloupnou platnost dějů v adverbzativním spojení syntaktických jednotek značí dvojitý prostředek *nejprv – však potom*: *ta vojna ačkoli nejprv dobře se dařila, však potom Ludvík jat byl* Dvanáct 86.

nejprvé – a potom

Následnou platnost dějů hlavních vět signalizuje také dvojitý spojovací prostředek *nejprvé – a potom*: *nicméně lid... poslechl, a s ním volajíce jméno Ježíš, na Turky udeřil: nejprvé střelbu jim odňali, a potom s nimi se potkali* Dvanáct 170; *velicí neřádové se dáli mezi konšely staroměstskými, a novoměstskými, kterýchž obec více snášeti nemoha, se zbouřila, a takových neřádův původy, na rathauz přijdouc, a je zjímajíc, nejprvé na penězích pokutovala, a potom z města vypovídala*¹⁹⁸ KapHist 44.

nejprvé – potom

Identickou funkci jako předchozí spojení plní dvojitý lexikální prostředek *nejprvé – potom*, v prvním excerptu je do hlavní věty vložena vedlejší věta podmíněná. Obdobný jev není v syntaktických celcích s dvojitými spojovacími prostředky obvyklý: *nejprvé kdož otce svého neb matku zabil, u pranýře ho zmrskali, potom ho do pytle koženého zašili* LomŘáp 352; *matka Ježíšova vzala to své přemilé dítě, podala mu nejprvé prsů, potom obalila je v chatrné pleny* LeuchVita 7; *nejprvé učení mládeže od modlitby počínal: potom je učil článkům víry křesťanské katolické, a přikázání Božímu* JestřSedl 35.

---

¹⁹⁶ Užití dvou sémanticky identických časových adverbii *potom* a *pak* opět hodnotíme jako nadbytečné.

¹⁹⁷ Upozorňujeme na inverzní postavení první části spojovacího prostředku a vložení objektu mezi jeho druhou část.

¹⁹⁸ Všimněme si užití tohoto prostředku v rámci přechodníkové konstrukce.

nejprvníčky – ale potom

V odporovacím souvětí zajišťuje následnou platnost syntaktických jednotek dvojitý spojovací prostředek *nejprvníčky*¹⁹⁹ – *ale potom*: *sladký, líbezný jejich [lehkomyšlných osob] osidla nejprvníčky jsou, ale potom holej jed, pelyněk a žluč a k tomu věčný zatracení* ČerKoresp 150.

někdy – nýničko pak

Spojení *někdy – nýničko pak* konfrontuje události, které se staly v blíže neurčené minulosti a v době psaní textu, resp. popisuje děj minulý a přítomný: *druhý byl někdy v Poděbradech: nýničko pak jsou, u Jitčína nad Cidlinou, kde jim osvěcené kníže z Frydládu nákladně klášter vystavěti dal* Dvanáct 142. Adverbium *pak* zajišťuje odporovací charakter celého vyjádření.

nyní – a potom

Dvojitý spojovací prostředek *nyní – a potom* představuje děj přítomný a budoucí: *nyní chci bojovati, statečnost svou prokazovati, kopím honiti a v těch věcech se činiti, které rytířské aneb světa jsou, a potom dosti času, když síly zbudu, pokání činiti budu* LomŘáp 242.

nyní – ale potom

Spojení *nyní – ale potom* konfrontuje v rámci odporovacího vztahu taktéž děj v čase přítomném a budoucím: *všecko se nyní odpouští, ale potom těm věcem naprosto času nebude* KomList 24.

nyní – potom

Adverzativní poměr nemusí být charakteristickým spojovacím prostředkem naznačen, v následujícím excerptu je vyjádřen implicitně, sukcesivnost signalizují temporální adverbia *nyní* a *potom*: *věz bratře, že čehož nyní dobře a pořádně učiniti nechceš, potom s velikou svou škodou učiníš* Dvanáct 109.

---

¹⁹⁹ S ohledem na intimní korespondenci matky a syna hodnotíme časové adverbium *nejprvníčky* jako značně familiérní.

ponejprvé – potom

Posloupnost syntaktických jednotek zajišťuje dvojitý spojovací prostředek tvořený časovými příslovci *ponejprvé* a *potom*: *biskup ponejprvé k meči sáhl, potom se rozmysliv meč zahodil křížem na zem padše, modlil se* Dvanáct 21.

potom – naposledy

V souvětí spojení značí následnou platnost syntaktických celků dvojitý výraz *potom – naposledy*: *zase kterak v prvních šesti dnech semeno není než jako nějaké mlíčné syření, potom po devíti dnech krev a po dvanácti opět bývá maso, naposledy po osmnácti dnech jiní oudové těla se formují* VodTheatr 81. Adverbium *naposledy* zdůrazňuje připojení konečného děje.

prve – nyní

Spojovací prostředek *prve – nyní* konfrontuje v následujícím excerptu stavy minulé a současné, spona je v obou větách elidována: *[Sára] prve zahrada zavřená, nyní studnice zapečetěná* RebSára 87.

předkem – potom pak i

Dvojitý výraz *předkem – potom pak i* vyjadřuje prostou sukcesivnost skladebných jednotek: *ale Pán Bůh náš... takové nepořádné držitele a mrhače darův svých božských předkem při hodině smrti zpokutuje, potom pak i v den soudný od nich hrozného počtu skutečně požádá* VodTheatr 132. Toto excerptum stojí na pomezí slučovacího a stupňovacího vztahu.

předně – potom

Následnou platnost hlavních vět značí dvojitý spojovací prostředek *předně – potom*:²⁰⁰ *předně pan kardinál na zemi klečel od 8. až do 9. hodiny, potom J. M. C. ráčil sám pořádk před velkým oltářem od 9. až do 10. hodiny na zemi klečeti, pobožně se modliti* ČerKoresp 232.

---

²⁰⁰ Obdobný dvojitý spojovací prostředek *pak předně – potom pak* může v souvětí plnit funkci výčtu důvodů řazených podle důležitosti: *tak on soudil příležitěji našemu řádu býti, než kdyby to byl nějakým jmenovitým pravidlem uložil; to pak předně proto, že se regule psaná nemohla na všechny jedinstevně trefiti, nejsouc všichni proto jedinstevně moci a síly: potom pak proto, že kdyby jistá těla trýznění všem jednozpůsobně byla předepsaná, jistě kdoby tak velikých podniknouti nemohl, na mysl by se kormoutil* RodrCvič 31.

sice – ale brzo potom

Dvojitý spojovací prostředek *sice – ale brzo potom* značí v adverbzivním souvětí následnost hlavních vět: *počal sice trochu se báti Božího trestání a vzdychati, ale brzo potom na to zapomněl a života svého nepolepšil* ManniŽal 149. Sukcesivnost zajišťují temporální adverbia *brzo* a *potom*.

sotva – a hle

Rychlý sled nezávislých dějů zajišťuje dvojitý spojovací prostředek *sotva – a hle*:²⁰¹ *biskup sotva přes práh překročil a hle, nemocný volal ho zas* LomŘáp 314; *sotva minuly tři hodiny, a hle horká zimnice s hroznou bolestí hlavy ho napadla* Dvanáct 236; *sotva to domluvila, a hle, drak, kterýž ji na sobě nesl... do horoucího pekla ji zanesl* ManniŽal 114; *sotva se položili, a hle, otevře cos s velikým hřmotem nenadále dvěře do pokoje* ManniŽal 122. Druhý děj se udál, nebo začal platit těsně před započatím děje druhého (J. Bauer a M. Grepl, 1965, s. 204).

sotva – a tu hned

Okamžitý nástup děje připojené věty signalizuje dvojitý spojovací prostředek *sotva – a tu hned*:²⁰² *sotva to dopověděl, a tu hned ti dva domnělí služebníci, změnivše se v přešeredné čerty, jeden pána, druhý zpovědníka vzali* ManniŽal 162.

sotva – až hned

Rychlý sled dějů je vyjádřen rovněž dvojitým prostředkem *až hned – sotva*, v tomto spojení není výraz *až* užitý v časové platnosti: *sotva ta slova dokonali, až se hned všickni uprkem na tu nebožičkou duši Udonovu obořili* LomStř 124.

---

²⁰¹ Podle *Mluvnice češtiny 3* (1987, s. 478) umožňuje příslovečný původ spojky *sotva* souřadné vyjádření rychlého sledu dějů. Obdobně u M. Grepla a P. Karlíka (1986, s. 404). J. Bauer a M. Grepl (1965, s. 143) upozorňují na různé hodnocení spojky *sotva*.

²⁰² Podle K. Svobody (1972, s. 33) obdobné věty s výrazem *sotva sice* vyjadřují časové určení, ale jedná se o druh souřadného souvětí slučovacího (konstrukce je zřetelně parataktická). Výraz *sotva* není v tomto případě spojkou, ale příslovcem s významem „stěží“. Příslovečnou platnost výrazu *sotva* zdůrazňuje v tomto typu spojení rovněž J. Bauer (1962, s. 32), avšak později jej hodnotí jako částici (1964, s. 135).

5.2.1.2.1 Shrnutí

Užitím dvojitého spojovacího prostředku se vyjadřuje těsnější spojení mezi syntaktickými jednotkami, přítomnost části spojovacího prostředku v první větě jednoznačně signalizuje pokračování druhé věty. Časový vztah následnosti ztvárněný dvojitými výrazy proto hodnotíme jako jasnější a zřetelnější. Dohledali jsme 24 dvojitých spojovacích prostředků, které lze označit za významově velmi podobné. V naprosté většině je ve spojených větách představena dvojice dějů, z nichž jeden ukončil svůj průběh před nástupem děje druhého.

Převážnou část všech vyjádření představují dvojitě spojovací prostředky, jejichž první část je tvořena adverbiem *nejprv* s variantou *nejprvé* a jejichž druhou část tvoří příslovce *potom*. Dvojitě výrazy časového charakteru se objevují pouze v souvětích slučovacích a odporovacích, součástí jediného výrazu je aditivní *i* (*předkem – potom pak i*), které dodává celému spojení gradační odstín, resp. doklad s tímto prostředkem stojí na pomezí slučovacího a stupňovacího vztahu. Ostatní významové poměry se těchto vyjádření neúčastní.

Na utváření časového vztahu následnosti se podílejí souřadící spojky *a* (*a nejprv – a potom, nejdříve – a potom, nejprv – a potom teprva, nejprvé – a potom, nyní – a potom, sotva – a hle, sotva – a tu hned*), *ale* (*avšak pozprvu předce – ale potom, nejprvničky – ale potom, nyní – ale potom*), *avšak* (*avšak pozprvu předce – ale potom*), *pak* (*někdy – nyníčko pak*), *sotva* (*sotva – a hle, sotva – a tu hned, sotva – až hned*) a *však* (*nejprv – však potom*). Téměř všechny představené souřadící spojky stojí u druhého dílu dvojitého spojovacího prostředku (výjimkou je *a*, *avšak*). V jediném případě se objevuje v doplnění temporálního adverbia původní dvojitý odporovací prostředek *sice – ale* (*sice – ale brzo potom*).

Dále se na ztvárnění časových vztahů podílejí adverbia s lexikálním významem času: *napřed – potom pak, nejprv – potom, nejprv – potom pak, nejprvé – potom, nyní – potom*,²⁰³ *ponejprvé – potom, potom – naposledy, prve – nyní*,²⁰⁴ *předně – potom, sotva – až hned*.

Co se týče pozice obou částí dvojitých spojovacích prostředků, nacházíme poměrně často inverzní postavení prvního dílu výrazu, rozdělení pozice druhé části je méně běžné.

²⁰³ Prostřednictvím tohoto adverbialního výrazu je v rámci adverzativního poměru ztvárněna následnost.

²⁰⁴ Rovněž tímto příslovecným výrazem je v adverzativním vztahu ztvárněna následnost.

Představíme přítomnost jednotlivých relevantních²⁰⁵ časových adverbii ve dvojitých spojovacích prostředcích:

- *hned* (*sotva – a tu hned, sotva – až hned*);
- *napřed* (*napřed – potom pak*);
- *nejdříve* (*nejdříve – a potom*);
- *někdy* (*někdy – nyníčko pak*);
- *nejprv* se svými variantami (*a nejprv – a potom, nejprv – a potom teprva, nejprv – potom, nejprv – potom pak, nejprv – však potom, nejprvé – a potom, nejprvé – potom, nejprvníčky – ale potom, ponejprvé – potom*);
- *nyní* se svými variantami (*někdy – nyníčko pak, nyní – a potom, nyní – ale potom, nyní – potom, prve – nyní*);
- *naposledy* (*potom – naposledy*);
- *pak* (*napřed – potom pak, nejprv – potom pak, předkem – potom pak i*);
- *potom* (*a nejprv – a potom, avšak pozprvu předce – ale potom, napřed – potom pak, nejdříve – a potom, nejprv – a potom teprva, nejprv – potom, nejprv – potom pak, nejprv – však potom, nejprvé – a potom, nejprvé – potom, nejprvníčky – ale potom, nyní – a potom, nyní – ale potom, nyní – potom, ponejprvé – potom, potom – naposledy, předkem – potom pak i, předně – potom, sice – ale brzo potom*);
- *pozprvu* (*avšak pozprvu předce – ale potom*);
- *prve* (*prve – nyní*);
- *předně* s variantou *předkem* (*předkem – potom pak i, předně – potom*);
- *teprva* (*nejprv – a potom teprva*).

Dvojitými spojovacími prostředky jsou v souvětěném spojení vyjadřovány tyto podtypy časového vztahu následnosti:

- 1) první díl spojovacího prostředku uvádí děj, který byl před nástupem dalšího děje ukončen, druhý díl připojuje větu s dějem následujícím: *a nejprv – a potom, avšak pozprvu předce – ale potom, napřed – potom pak, nejdříve – a potom, nejprv – potom, nejprv – potom pak, nejprv – však potom, nejprvé – a potom, nejprvé – potom, nejprvníčky – ale potom, ponejprvé – potom, předkem – potom pak i, předně – potom, sice – ale brzo potom*;

---

²⁰⁵ Nezabýváme se např. časovými adverbii *brzo* a *ještě*, která časový vztah následnosti nikterak významně nemodifikují.

- a) zdůraznění nástupu následujícího děje až po důsledném ukončení předchozího děje: *nejprv – a potom teprva*;
- b) následnost se zdůrazněním posledního děje: *potom – naposledy*;
- 2) porovnání děje proběhnuvšího v blíže neurčené minulosti a děje přítomného:²⁰⁶ *někdy – nyníčko pak, prve – nyní*;
- 3) porovnání děje přítomného (současného) a budoucího:²⁰⁷ *nyní – a potom, nyní – ale potom, nyní – potom*;
- 4) rychlý sled dějů: *sotva – a hle, sotva – a tu hned, sotva – až hned*.

5.2.1.3 Trojité spojovací prostředky

V barokních textech se trojité spojovací prostředky vyjadřující časový vztah následnosti na souvětne úrovni téměř nevyskytují, charakteristické jsou v rámci větnečlenského spojení. Dohledali jsme pouze jediný doklad.

nejprvé – potom – naposledy

Následnost tří hlavních vět zajišťuje trojitý spojovací prostředek *nejprvé – potom – naposledy*: *Pán náš Ježíš Kristus, etc. po vykonání toho, nejprvé sám přijímal, potom kněží sami sobě brali: naposledy, bratřím a sestrám podávali* KapHist 36.

5.2.2 Textové spojení

K vymezení textového spojení a k pojetí konektorů jsme se vyjádřili výše v kapitole 3.2.2 a 3.2.2.1.

5.2.2.1 Jednoduché a složené konektory

a hned

Bezprostřední následnou platnost skladebných celků v rámci textového spojení značí kombinace základní slučovací spojky a časového adverbia *hned*: *a mnich sobě usmysliv řekl: Takýliž já blázen budu, že bych se takové zásluhy a odplaty svévolně zbavil? A hned oumysl svůj změniv, v čem pobloudil napravil* RodrCvič 97; *a Kunrád postoupil Theobaldovi knížetství moravského, a Theobald Kunrádovi panství*

²⁰⁶ Hodnoceno z hlediska doby vzniku daného textu.

²⁰⁷ Opět hodnoceno z hlediska doby vzniku textu.

klatovského. **A hned** se odtud vystěhoval na Moravu do Znojma HamHist 113, 114; kteréhožto uzřev mních, řekl: „O co jsi, proklatá šelmo, dobrou a pohodlnou hospodu měl!“ **A hned** obrátiv se k bratru, řekl: „Hle, bratře, tuto hanebnou šelmu tys svými forteli... tak tučně vychoval.“ JestřSedl 61; i řekl třetí: „Neznal jsem já toho troupa Václava, nevím, kdo jest byl, protož ho ctíti nebudu.“ **A hned** oněměl KonVejštaž 138.

Pozice složeného konektoru může být rozdělena vložением podmětu: *i navedla ho mnohými řečmi a lahodnými slovy oust svých namluvila ho. A on **hned** jde za ní, jako vul k zabítí veden jsa* LomStř 74; *ale já nechtěl jsem, než Pánu Bohu jsem se poroučel, a svatého Jarolíma za pomoc žádal. A on **hned** mně ku pomoci přišel* JestřSedl 159. Dále vložением predikátu: *kníže Voldřich když do domu Radoslava přišel, a do pokoje jeho uveden byl, spatřil jest stůl v světnici, na němž uprostřed škachnice čistě vymalovaná byla. A tázal se **hned** téhož Primasa klatovského, proč sobě na tom stole dal škachnici vymalovat* HamHist 84. Přestože jsou v některých výše uvedených excerptech užita v textovém spojení nedokonavá slovesa, nástupem nového děje dojde k přerušení předchozího děje, tzn., děje neprobíhají po určitou dobu simultánně.

V následujícím dokladu by bylo možné uvažovat o konektoru *a za tím*²⁰⁸ *hned* ve významu „a potom hned“: *v třetím roku může se přivzítí modlitbička tato: Milý Pane Bože, račiž mi to dáti, abych se tebe bál... . Dejž mi Ducha svého svatého, kterýž by mne učil a osvěcoval, pro Ježíše Krista, syna svého milého, amen. A za tím **hned** přistoupti k Víře obecné křesťanské, tak aby ji dříve roku toho dokonále naučení byli* KomInf 114, 115.

a hned potom

Okamžitý nástup dalšího děje vyjadřuje výše uvedený konektor v doplnění časového adverbia *potom*: *ale když Adam k hříchu svolil a téhož zapověděného ovotce okusil, teprva nám i sobě tím zle posloužil. A **hned potom** z té nevinnosti obloupen a jako z nějaké drahé sukne svlečen* LomStř 18; *a pojednou i podruhé v kostele nočního času... zůstal. A **hned se potom** k Marinovi tehdáž v pomezích benátských, pro svátost, a života ostrost, na slovo vzatému, odebral* Dvanáct 149. V druhém excerptu je do složeného konektoru vloženo reflexivní zájmeno.

---

²⁰⁸ J. Alexová (2009, s. 81–82) však hodnotí příslovce *zatím* pouze jako adverzativní prostředek s odstínem protikladnosti, s odstínem omezení, s odstínem opakovým a s významem „jenomže“. V našem dokladu je patrný časový vztah následnosti v rámci slučovacího vztahu.

a ihned

Bezprostřední sukcesivní platnost dějů textového spojení reprezentuje konektor *a ihned* tištěný dohromady i odděleně: *[sestra jeho] z prostředí lidu vystala a tolikéž za šraňky oltáře svatého Štěpána vešla. A ihned jako by teď usnula, pojednou zdravá povstala LomŘáp 367; a když domů přišla, našla dceru svou an na lůžku leží, a že ďábel z ní vyšel. A i hned obě spolu chválili Boha LeuchVita 40.*

a málo potom

Lexikálně vyjádřenou posloupnost syntaktických jednotek v textovém spojení ztvárňují adverbia *málo* a *potom* v kombinaci se spojkou *a*. Složený konektor *a málo potom* značí, že se následující událost stala ze subjektivního hlediska v poměrně krátké době: *Anyška sestra Václava krále, založila špitál na břehu řeky Vltavy v Praze, a rozkázala do něho uvést křížovníky, s červenou hvězdou. A málo potom král Václav umřel KapHist 17.*

a nato

Konektor *a nato* složený z příslovečné spřežky časového charakteru a spojky *a* signalizuje následnost dějů textového spojení: *a budiž požehnaná Matka Boží, kterouž sem vždycky miloval! A nato opět umkl ManniŽal 21.*

a potom

V textovém spojení je prostá následnost syntaktických celků vyjádřena kombinací základní spojky slučovacího vztahu a časového příslovce *potom*: *protož ten mládenec přiveden k jmenovanému blaženému Jacobo de Machia a s pláčem mu všechny věci vypravoval, jemužto on přepodivně takový prsten beze vší bolesti z jeho prstu sňal. A potom na kázání přede všemi lidmi jej okázal a vzhůru v povětří nim vrhl LomStř 137.*

a protož napotom

Příslovce *proto* v zesílené podobě s postfixem *-ž* ve spojení se základní slučovací spojkou *a* adverbium *napotom* ztvárňuje v rámci textového spojení skladebných jednotek důsledkového charakteru prostou následnost připojených vět: *spravedlivým soudem Božím do horoucího pekla sem odsouzena. A protož napotom nikdy se za mne Bohu nemodli ManniŽal 110.*

a tu

Temporální příslovce *tu* ve významu „v tu chvíli“, „v tom okamžiku“ značí v textovém spojení okamžitý nástup dalšího děje, uvádíme doklad se spojkou *a*: *sotva jeden neb dva kroky učinil, již potřetí o nějaké jiné dřevo zavadil. A tu právě jako ztřeštěný dal se do přehrozného lání a proklínání, řka ManniŽal 36.*

a vtom

Náhlý nástup dalšího děje signalizuje kombinace základní spojky slučovacího vztahu a příslovce *vtom*, časové adverbium je v barokních textech psáno dohromady, či zvlášť. Nástup děje může být spíše očekávaný: *a když přistoupila, i stiskl ruku její, jako by ji chtěl podelovati. A vtom svrhl klobouk z hlavy své, rozplakal se a v tato slova řeč k ní učinil LomStř 49; on pak k žákům, jenž kostel zavřítí usilovali přiskočiv, dvéře odevřel, řka: nemá se kostel boží, tak jako nějaké ležení ostríhati, a já pro církev boží rád smrt podstoupím. A v tom obrátiv se k vojákům řekl: vám na místě božím poroučím, abyste žádnému z mých nic neuškodili Dvanáct 31; řekl jemu anjel: Jistě si viděl a vidíš strašlivé věci, ale mnohem strašlivější jsou, které ještě spatříš. A vtom počalo se to kolo točiti s tak velikým vrzáním a hrochotem ManniŽal 17; divil se velice, a želel, že něčemu lepšímu, a Pánu Bohu milejšímu takových dítek neučinil. A v tom uhlídal pokoj jiný, a slyšel tam smích JestřSedl 32.*

Naopak následující děj textového spojení se může jevit z pohledu čtenáře spíše jako překvapivý, neočekávaný: *tedy hned veliká se bouřka strhla, hrozné hřímání se stalo a všechny napořád blejskání zděsilo, země se tak velice trásla, že lidé na nohách státí nemohli, ale všickni napořád na zem na tváři své padali. A vtom na tu smilnou ženu a nešťastnou matku hrom udeřil, tu ji zabil a spálil LomStř 132; po chvílce zase již sem do konce zvítězil a potom: poručím se soudu božimu. A v tom tvář k spůsobu předešlému přišla, že pěkně a vesele usnul Dvanáct 227; protože je těšila takto k nim mluvíc: Jděte napřed a já za vámi půjdu k milému choti našemu: Nic nepochybujte, vyjďte proti vám a obejmě vás jako otec ztraceného syna. A v tom ty dvě sestry, Krista a Kallista, skonaly SurDor 150.*

Předcházející děje v rámci textového spojení byly ve výše uvedených excerptech, bez ohledu na očekávaný, či překvapivý nástup děje, buď náhle přerušeny okamžitým nástupem dalšího děje, nebo již před začátkem následujícího děje ukončeny.

a vtom hned

Bezprostřední následnost jednoho děje vzhledem k druhému je zesílena přidáním časového adverbia *hned* k předchozímu konektoru: *odpověděl: Ve třidcítí dnech. I rozkázal ho zmrskati, rka: Malou jsi věc a ničemnou v tom čase učinil. A vtom hned jiný na plac přišel a též mu se klaněl* LomStř 63.

a vtom zase

Kombinace spojky *a* s časovým adverbiem *vtom* signalizuje náhlý nástup druhého děje, příslovce *zase* k tomuto navrstvuje význam opakování, resp. značí děj, který se již v minulosti odehrál: *manželka vidouc manžela opravdu umrlého, rukama lomila, plakala, a na Kalvína, žeby ji manžela umořil, naříkala. On zahanbení se obávajíc, aby mlčela, veliké dary ji dáti přislíbil. A v tom zase na kazatedlnici vstoupiv, malý víře posluchačův svých, ten skutek přičítal* KapHist 58.

ale hnedky

Kombinací adverzativní spojky *a* temporálního adverbia vzniká konektor *ale hnedky*, který značí v textovém spojení odporovacího charakteru bezprostřední následnost dějů: *a přistouřiv k němu s hněvem, poliček mu dal, aby jako pokrytec, samý způsob života pobožného na sobě nesa, s hanbou z kostela vyšel. Ale hnedky zlý duch do toho kostelníka vešel* JestřSedl 90.

ale potom

Syntaktické celky, jež jsou v rámci textového spojení v rozporu, mohou být připojeny konektorem *ale potom* vyjadřujícím prostou následnost: *a skoro obecně všickni synové, dokudž mladí jsou, rodičů poslouchají, jim se mnohou vděčností zaslibují, dokudž ještě žádné prokázati skutkem nemohou. Ale potom... v klamu postížení bývají, na to zapomínají a toho nevykonávají* LomŘáp 277; *Ignátius z prvopočátku svého k životu pobožnému obráčení přetěžké pokání činil, a to z považování svých hříchů; aby tak za ně dosti činil. Ale potom toužeji luk myslí své napínaje... tělo své trýzníval* RodrCvič 101. Pozice složeného konektoru může být rozdělena: *a nikdy více ho nenapomínala. Ale zkusil' potom, ubohý, jak hrubě od pravdy zbloudil, že věci... tisíckrát stvrzené měl za marný strach a kněžské smyšlínky* ManniŽal 146. Tento výraz nacházíme rovněž v inverzním postavení: *dal na předměstí u svatého Jakuba na krchově... kostelíček velmi krásný... a při němž ne velkou, ale*

pevnou věž vystavěti. Ten **ale potom** kostelíček neb kaple jest proměněná HamHist 133.

ale potomně

Modifikací předchozího konektoru vzniká výraz *ale potomně*, který v textovém spojení odporovacího charakteru zajišťuje též časový vztah: *ale oni toho na sebe přijíti nechtějice a nemohouce, vespolek s křížem z kláštera do Prahy k legátu stolice apoštolské jdouce, na něj sobě stěžovali a žalovali, pročez i do kladby upadl. Ale potomně na mnohé přímluvy téhož legáta... v Praze té kladby zbaven byl* KapHist 74.

ale však potomně

K předchozímu konektoru může být přidána další typická spojka odporovacího poměru, prostá sukcesivnost syntaktických jednotek je v rámci adverbzativního vztahu zachována: *toho také roku, novokřtěnec nějaký jménem Tomáš, s'ál bratra svého Linharta před očima rodičův... pravíc, že z rozkazu Božího, následujíc v tom Abrahama, učinil. Ale však potomně sám tůž pokutu od vrchnosti nésti musil* KapHist 54.

ale vtom

Výraz *ale vtom* vyjadřuje v textovém spojení odporovacího charakteru náhlé přerušení děje nástupem jiného děje: *začali se diviti a vypravovati... že, hle, všecku bytnost přesáhnouti a všech tělesných věcí těsnost odlouštiti může a umí: až sem se i já v subtýlnostech těch kochati počal. Ale vtom jeden vystoupě, volal, že to jen jsou fantazie* KomLab 65.

brzo poté

Při ztvárnění poměrně náhlé posloupnosti dějů textového spojení nacházíme konektor *brzy poté*: *Jan... přijal kněžské svěcení. Brzo poté byl přivtělen pražskému dómu a dosazen do počtu jeho veledůstojných pánů kanovníků* SchusVod 103.

brzo potom

Variantu k předchozímu konektoru představuje kombinace časových adverbii *brzo* a *potom*, oba výrazy signalizují následnost skladebných jednotek, adverbzativní charakter textového spojení je vyjádřen implicitně: *což když doma ženě oznámil, společně Boha prosili, aby jim v službě boží až do konce statečně setrvati ráčil dopříti. Brzo potom na velikou mizinu přišli, dobytek, čeled', statek stratili, tak velice zchudli, že*

se poctivě... živiti nemohli Dvanáct 25. Tento konektor se vyskytuje rovněž na druhé pozici věty: *dům Jozafatův den ode dne zrůst měl, otců naproti čím dál tím více pústl a scházal, až naposledy otec křesťanem zůstal, a svatě z toho světa sešel. Jozafat **brzo potom** Barachyďšovi království postoupiv, na poušť odešel* Dvanáct 93.

hned

Rychlý nástup dalšího děje značí konektor *hned*: *nebo praviv on: pane, z poručení tvého zem a rodinu svou sem opustil, jakou mi pak za to odplatu dáš? **Hned** mu na to odpověděl Hospodin RodrCvič 93; po přijatém křtu ve všech k spasení duše přináležejících věcech Světislavem se potomně vždy řídili, a spravovali. **Hned** po vykonané té vždy vinšované slavnosti nemeškal svou nesmírnou radost... oznámiti HamHist 47. Toto adverbium nacházíme taktéž v inverzním postavení, resp. na druhé pozici připojené věty: *lekši se, řekl dej Bože aby vohluchl, i ty i jiný kterýžto činí. Pastýř **hned** hluchotou poražen, a každý pastýř, když v té vsi zatroubí, hned ohluchne* Dvanáct 107, 108; *po takovém zaklínání strhl se vítr, a v velikém větru modla Klivina s celým oltářem se obrátila. Světislav **hned**... od Hůrky odešel, domu se vrátil* HamHist 62.*

hned potom

Okamžitou posloupnost dějů v textovém spojení signalizuje kombinace časových příslovcí *hned* a *potom*: *druhého dne kníže povolav bratrův svých, Kunráda a Otty, rozkázal jim, aby... byli jeho [dědictví] mocní držitelé, bez jeho i každého člověka překážky, a oni to rádi učinili. **Hned potom** rozeslal posly své po zámcích, na kterýchž sou byli... **hned bez odtahů puštění*** Dvanáct 216.

i hnedky

Modifikace předchozího konektoru *i hnedky* vyjadřuje též časový vztah: *přikazujit' ve jméno Pána Ježíše, aby mi tuto spráhl a zlodějovi sem vjíti nedal. **I hnedky** se had přes stezku napříč roztáhl, tu ležel, hlídal a špehoval* LomŘáp 305.

i potom

Kombinací souřadící spojky *i* a časového adverbia *potom* vzniká konektor značící prostou následnou platnost jednoho děje vzhledem k druhému, do složeného výrazu je vložen predikát: *tedy on obaliv sobě pláštěm ruce své, aby se nikdež těla jejího nedotekl, přes tu vodu ji přenesl. **I dí potom** k němu matka jeho: Synu, pročes*

sobě tak ruce své, kdyžs mne přes tu vodu nesl, obvinul LomStř 177.

i potomně

Obdobnou variantu předchozího výrazu představuje konektor *i potomně* s touž temporální platností, jako ve výše uvedeném dokladu je jeho pozice rozdělena přísudkem: *kníže bavorské s velikou silou výborného lidu vojenského... k Světlí přitáhl, a tam koliksi dní ležel, s Bukvojem... jednání míval. I hnuli se **potomně** k Hornu, kdežto oblehnout město, a vidouce, žeby měšťané jim odpírali, z kusův vypalovati počali KapHist 87.*

ihned

Temporální adverbium *ihned* ve významu „v témže okamžiku“, „okamžitě“ značí v textovém spojení bezprostřední sukcesivnost dějů: *a slzavě se modlili, řkouce: „Pane Bože, smiluj se nad námi! A milý sv. Václave, jenž jsi trpěl pro Boha, přimluv se za nás, abychom uzdraveni byli!“ **Ihned** jsou všickni uzdraveni KonVejštaž 138.*

jako i potomně

Souřadící slučovací výraz *jako i* v doplnění časového příslovce *potomně* značí posloupnost dějů textového spojení: *Mariá Englická maje... syna Ducis Nothumbriæ i s Johannou manželkou jeho u vězení, stíti poručila. **Jako i potomně** 21. dne února Duceſ Suffolciæ k podobné smrti odsoudila KapHist 65.*

jakož pak i

Složený konektor *jakož pak i* signalizuje v textovém spojení následnou platnost připojené věty. Časové adverbium *pak* je vloženo mezi obě části slučovacího prostředku *jakož i*: *a vzáctní páni do Klatov pro čerstvé, a zdravé povětří, za častý se přichránili. **Jakož pak, i** za nynějších našich časův v morovém nakažení léta 1680. do toho města z měst Pražských... se uchejlili HamHist 118, 119.*

málo potom

Následnou platnost dějů v textovém spojení signalizuje kombinace lexikálních výrazů *málo* a *potom*, která značí, že děje spojených vět nastaly v relativně krátké době po sobě: *vzav tedy Concordancí v jedenáctý kapitole svatého Joba, s velikým podivením je našel, a tím divem pohnutý, vícejí plakati, a smrti jeho litovati přestal. **Málo potom***

stalo se, že loupežník někdy do kostela Zbraslavského přijde, a nenáležitě věci o mrtvém králi Václavovi mluvě, políček obrazu jeho z kamene na hrobě vytesaném dal KapHist 20.

načež

Vztažné zájmené příslovce *načež* ve významu „nato“ připojuje v textovém spojení větu časově následující: *odpověděl David: Zdali se vám... malá věc zdá, býti zetěm královým: Já pak sem člověk chudý a opovržený. Načež Saul: Takto, prej, rcete Davidovi: Není králi potřebí věna* RodrCvič 37; *to ale co on žádá, že ne na jeho, ale na božské moci záleží. Načež nemocný zvolal: „Marně jsem tehdy strávil veškeren čas v službě mé!“* KonVejtaž 56; *aby i on hodné pokání činiti mohl. Načež ona odpověděla: „Jdi v pokoji...“* KonVejtaž 131.

načež i také

Předchozí spřežka může být užita v kombinaci s aditivními prostředky *i* a *také*. Složený konektor *načež i také* zajišťuje v textovém spojení následnost syntaktických celků: *jistou instrukci od magistrátu dostal, vedle kteréžto povinen jest tak se zachovati. Načež i také přísahu vykonal* HamHist 269.

načež ihned

V jiném případě je relativní adverbium *načež* doplněno časovým příslovcem *ihned*, které zajišťuje v rámci sukcesivnosti bezprostřední nástup dalšího děje, pozice složeného konektoru je rozdělena subjektem: *a přísnými slovy k němu řekla: „Ten Bůh... budiž soudcem nad tebou, a pomsta jeho ať tě nenechá, bys bez trestání, pro tvou nešlechtnou radu, domu se navrátil.“ Načež Filostratus ihned mrtvý na zem padl* KonVejtaž 130.

nato

Následnou platnost skladebných jednotek vyjadřuje v textovém spojení příslovečná spřežka *nato*, jež se ve srovnání s ekvivalentním výrazem *načež* vyskytuje z hlediska frekvence častěji. Tento konektor se v barokních pramenech objevuje tištěný dohromady i odděleně: *směle se ohlásila, že svým sestřím v stálosti, s Boží pomocí napřed nic nedá, též pomoci od Pana Boha očekává, jakou sestry její měly. Na to ji soudce rozkázal tak tůze řemením roztáhnouti, že všechny oudy z svých článků a kloubů*

rozstoupili Dvanáct 249; *přikazují tobě... abys mi se v třidcítí dnech po své smrti ukázal a mně oznámil, jak se s tebou povede na onom světě. **Nato** ten jistý umřel ManniŽal 140; nemáš-li zde dosti důvodů říci, že ona jest ten měsíc, který se vyhlašuje za nevěstu slunce, když z toho kmene vedlé matky pochází, z kterého vyšlo jest slunce spravedlnosti, Kristus Ježíš? **Na to** zrozená jest v městě Nikomedii [sv. panna Barbora] MezOupl 227; sv. Michal doprovázejí Evdocii do pokoje jejího, řekl: „Pokoj s tebou, služebnice boží Evdokia, budiž posilněná v Pánu; milost boží tobě ustavičně nápomocná bude.“ **Na to** Evdokia kající roucho oblekla KonVejtaž 128, 129.*

nato hned

Pokud je spřežka *nato* doplněna časovým adverbium *hned*, na temporální vztah následnosti se v textovém spojení navrhuje význam bezprostřední posloupnosti dějů: *odkudž naň Manicheus dále nastoupal a pravil: Jestliž jich Bůh nestvořil, kdo jest je stvořil? A katolík: domnívám se, že zlý duch. **Na to hned** Manichej: Jestli jak pravíš zlý duch mouchy stvořil, kdo jest stvořil včely RodrCvič 76; potom vyvedl anjel novicia z pekla a řekl mu: Hledí, abys toho vidění žádnému nevyjevil krom samého opata, jemuž všecko... oznámiti můžeš. **Nato hned** anjel od něho odešel ManniŽal 17, 18.*

nato i hned

Mírnou obměnu předchozího konektoru představuje výraz *nato i hned*, který plní v textovém spojení syntaktických celků touž funkci: *outočiště mé jsem vzal, k veliké divotvorci klatovské, k nejmilosrdnější, a nejzkušenější lékařce... na jejím mateřském plášti, z počátečních zlatých... slov... jsem postihl, takový: Vniverfjs Veneranda... . **Nato i hned** jsem ten slib učinil, že stříbrné ramínko, k věčné památce obětovati chci HamHist 360, 361.*

nebo brzy potom

Souřadící spojka *nebo* v doplnění časových příslovcí *brzy* a *potom* vyjadřuje v důvodovém, resp. vysvětlovacím spojení textového charakteru sukcesivnost. Tento složený konektor je rozložen na více pozic věty: *a jak se vylíhlo [kohoutě], hned hlasem kokrhání počalo. Kterýmžto kokrháním, veliké neštěstí hospodáři svému předpovídalo. **Nebo sám brzy potom** zastřelen, manželka hořem umřela, dům shořel KapHist 88.*

nejposléze

Konektor *nejposléze* s variantou *nejposleze* ve významu „nakonec“ připojuje v řadě následných událostí poslední děj: *protož nemaje více, čím děr hraditi, jde do lesa; ale ledva do něho vejde, počne blouditi a tak se v něm zapletl, že neví, kde jest. Nejposléze přijde k jakés řece, z druhé strany uzří jakous královnu s velikým dvorem* VierKrist 141; *jakkoliv na ní [hoře] stojí, nicméně však ani hory ani ničehož jiného okolo ní krom světla nevidí. Nejposleze, obrátiv se na levou stranu, vidí, že se připozdívá a den se nachyluje* VierKrist 143.

pak

Konektor *pak* představuje v barokních textech nejen časový výraz vyjadřující následnost, ale také velmi často prostředek ztvárňující odporovací vztah.²⁰⁹ Zajímavým doprovodným jevem tohoto příslovce je jeho inverzní postavení: *měl zajisté v komůrce své nějaký obraz jeho, jemužto vedle navyklosti... uctivost činil a klekaje na kolena, milému svatému Jeronýmu se poroučel. Po jednom pak měsíci zjevil se svatý Jeroným nějakému pobožnému téhož kláštera bratru LomStř 176.*

Z děl autorů první barokní generace uvádíme tyto doklady s konektorem *pak*: *jeho manželka slula Aglais, byla bohabojná matrona, štedrá a milosrdná k chudým, každého dne Boha s nábožným srdce, aby ji ráčil synem obdařiti, prosila. Uslyšel pak Bůh její modlitbu a syna jí ráčil dáti* LeuchAlex 147; *tělo jeho na kusy rozsekané, a po polích rozmetané, orlice před litou zvěří divně hájily. Kanovníci pak krakovští, rozmetané oudy, po znamení nebeského blesku, an nočního času svítíl, sebrali* Dvanáct 11; *král každému skyvy chleba podal řvoucí: ... Vezměte, jeste, a zvěstujte smrt Páně. Královna pak vzavši kalich, a každému se napiti davši, pravila* KapHist 56.

Dále představujeme doklady z děl autorů následujících barokních generací: *Kristus Pán z kříže se ho tázal, také li by je znal, na což Rodulf odpoví, že výborně; ale co by sobě to vidění chtělo, že rozuměti nemůže. Kristus pak doložil: Ti, prej, sami z celého vašeho řádu se mnou ukřižováni jsou* RodrCvič 106; *protož o tom s Rohmílem, a Slavonkou často se radil. Rohmil pak žádal Světislava, aby jejich kazatelem býti neodporoval* HamHist 50; *ten v mladém věku dal se do kláštera za mnícha, aby Pánu*

---

²⁰⁹ V adverzativním vztahu nacházíme spojku *pak* užitou taktéž zejména inverzně, resp. za prvním členem připojené věty: *k tomu spatřeni jsou zárační na nebi najednou ukazové, až i tma aneb zatmění světél nebeských neobyčejná. Na zemi pak rány boží rozličné, krupobití po místech v Čechách neslychané* KomTruchII 91; *tři stoly vždycky každého dne doma v svém domě pro chudé, vdovy a sirotky, přichozí a nemocné dal strojiti. On pak sám okolo deváté hodiny chléb svůj s neznámými mnichy jídal* LeuchAlex 147.

*Bohu volněji sloužiti mohl. Opat **pak** toho kláštera dal a svěřil ho starci jednomu za učedníka JestřSedl 38.*

V *Bibli svatováclavské* nacházíme rozsáhlý doklad následné platnosti jednotek textového spojení: *Abraham zplodil Izáka. Izák **pak** zplodil Jákoba. Jákob **pak** zplodil Jůdu a bratří jeho. Jůdas **pak** zplodil Fáresa a Záru z Támar. Fáres **pak** zplodil Ezrona. Ezron **pak** zplodil Arama. Aram **pak** zplodil Aminadaba. Aminadab **pak** zplodil Názona. Názon **pak** zplodil Salmona. Salmon **pak** zplodil Booza z Rab. Booz **pak** zplodil Obéda z Rut... Bible 7.*

Sporadicky se objevuje konektor *pak* na první pozici připojené věty: *znamenavše pak nebezpečnost, a podobnost nějaké zrady, v tichosti se obeslaly, za heslo sobě vzali slova: Kristus jest síla naše. **Pak** se po domích do zbroje strojili HamHist 81, 82.*

pak hned

Kombinace časových adverbíí *pak* a *hned* signalizuje, že následující děj nastal v rámci textového spojení bezprostředně po ději předchozím: *jitřní tedy spolu vyřikavše a starej mladýho požehnav propustil. **Pak hned** se sám na modlení oddav, a vytržení myslí trpěv, anjelským zjevením v nebi přejasně a nevypravitelné slávy plné místo viděl RodrCvič 97, 98.* Pozice složeného konektoru může být rozdělena vložení vedlejší věty: *to když jiným d'áblům oznámili, tehdy hned všecken ten zlých duchův zástup zmízel. Žid **pak**, který to všecko viděl, **hned** vstal, a k biskupovi pospíšil JestřSedl 45.* Spojka *a* značí následnou platnost dějů posledních dvou hlavních vět.

pak i hned

Mírnou modifikací předchozího výrazu vzniká složený konektor *pak i hned*, který vyjadřuje též časový vztah následnosti: *té věci nové se ulekl, vysokým hlasem: Milosrdenství! Milosrdenství! jest vykřikl. **Pak i hned** s pospícháním běžel k velebnému Jakubovi HamHist 198.*

pak potom

Kombinací dvou časových adverbíí se profiluje složený konektor *pak potom*, jež vyjadřuje prostou sukcesivnost dějů textového spojení: *a v těch dobách kraj vltavský, a kraj podbrdský ještě kraje neslouli, nebo dlouho po králi Václavovi... mezi kraje se počítati, a český kraje slouti počali. Praha **pak potom** při sněmě léta 1579. od správy krajských hejtmanův oddělená byla HamHist 48.* Užití temporálních příslovcí

identického významu se jeví jako nadbytečné i nefunkční, přesto se s těmito jevy v barokních textech setkáváme (viz výše).

pak potomně

Modifikací jednoho z předchozích časových adverbii vzniká složený konektor *pak potomně* ztvárnující v rámci textového spojení následnost: *po smrti Jiřího Antonín na opatství sedlecké dosedl, a nemnoho, jako i předek jeho, klášteru co dobrého posloužil. Dostana se **pak potomně** za opata na Zbraslav, tam život svůj dokonal* KapHist 63.

pak teprv

Kombinace časových adverbii *pak teprv* vyjadřuje, že následující děj proběhl až po ukončení děje předchozího: *puchu od nich jdoucího čeníchali, v nečistotách vrchem i spodkem odcházejících se párali, až ošklivo; a tomu pravili průba. **Pak** vařili **teprv**, pařili, pražili, škvařili* KomLab 79, 80; *pohřbili pak ho otcové duchovní na krchově kostela svého. Starec **pak ten teprv** po jeho smrti želel toho, že mu tak mnohá příkoří činil bez příčiny* JestřSedl 38. Adverbium *teprv* v druhém excerptu naznačuje, že následný děj proběhl ve srovnání s očekáváním později.

poté

Prostou následnost syntaktických celků v textovém spojení zajišťuje příslovečná spřežka *poté*, jež plní identické funkce jako adverbium *potom*: *Jan procítiv, plakal, řka: Děkuji tobě pane, že mne k tobě přijíti ráčíš, spomeň též na mé rodiče, a odpusť jim hříchy jejich. **Poté** zavolav hofmistra, dí: Jakož si zpočátku ke mně laskavým se prokázal, tak ještě za jednu věc prosím* Dvanáct 174.

potom

Konektor *potom* značí v textovém spojení skladebných jednotek buď explicitně vyjádřenou časovou následnost dějů, nebo jen prostou posloupnost textu. První funkci plní adverbium *potom* v těchto dokladech, lomítko signalizuje hranici nového odstavce: *nebo jakž matka v životě počne... je [oboje semeno] přirozenou horkostí jako v nějaké horké peci zahřívá, tehdaž se na něm teňoučká kožka... po vrchu popne, ta pak materie zahuštěná není než jako nedošlé vejce, na kterémž ještě škořepiny nebývá. / **Potom** po několika dnech duch... spolu se krví smíšený pomalu zvirati začíná, takže semeno...*

*pomalou se nadejmá*²¹⁰ VodTheatr 80, 81; *v dospělém věku za muže vdaná, štedrá a milostivá k chudým byla, nohy jejich umývala, vředovité rány lízáním líčila, k jejich potřebě šila, a mnoho tomu podobného dělala.* / **Potom** s dovolením ukrutného manžela, do kláštera se dala pod zákon svatého Dominika Dvanáct 133; *majíc ho na druhé straně, řekne: „Patř na nohy své, jsou-li zmočené, čili ne? Předpověděla jsem a stalo se, žeš suchou nohou vodu jako zem prošel.“* / **Potom** mu ukáže stříbrnou a pozlacenou mísu, plnou drahých perel VierKrist 142; *po nich se daleko pustiti nesměl, nebo patrně uznal, že by nic nezvítězil.* / **Potom** seznaříce, že z toho nic dobrého nepojde... nemeškal, i hned k Čimislavovi do jeho dvora posla vyslati HamHist 19. Přestože se tato excerpta vyskytují na hranici dvou odstavců, obě syntaktické jednotky tvoří v textovém spojení sémantický celek, hranice odstavců zřejmě není jednoznačným kritériem pro obsahovou jednotu syntaktických celků.

Další doklady sukcesivní platnosti uvádíme v rámci jednoho odstavce: *odpověděl tlumočník: „I těchto usilování totěž jest, ale jinakší drobet cestou, skrze odklizení jmenovitě toho, což ku překážce jest. Potom tomu vyrozumíš.“* KomLab 105; *v židovstvu mnoho pracoval i evangelium psal. Potom odešel do Syrské země Dvanáct 5; desátého dne unora, bylo na usvitě veliké hřímání a blejskání, tak že se lidé domnívali, soudný den přicházeti. Potom z toho veliký, a neobyčejný mráz byl, tak že lidé i hovada, zimou mřeli KapHist 30; a nemyslili jsme žádný, aby rána dočkala, nebo již ani od chůvy nemohla píti. Potom jsem jí dávala perlovou vodu a kozí mlíko, bylo jí lípeji ČerKoresp 48; tehdy se srdce jejich jako vosk rozpustilo a, hojné slzy prolévajíce, opravdu hříchů svého litovati počaly. Potom Sapricius ty dvě sestry k sobě povolal SurDor 150; tomu jeho jmenec Boleslav kníže polské, Krakov město lstivě odjal léta tisícího, z čehož válka mezi nimi vznikla. Potom příměří učinivše na tom se snesli, aby oboje knížata spolu se v Krakově sjeli HamHist 67; nemocný zvolal: „Marně jsem tehdy strávil veškeren čas v službě mé!“ Potom s pláčem okolo stojícím řekl: „Mojí nejmilejší! Poznejte nyní, v jaké marnosti jsem vynaložil drahý čas...“ KonVejštaž 56, 57.*

V textovém spojení se může konektor *potom* vyskytnout taktéž na druhé pozici věty: *Panna Maria ten sobě zákon uložila, aby od rána do třetí hodiny dne na modlitbách trvala, od třetí pak až do deváté v pracech... zůstávala. Od deváté potom modlitbami se opět obírala LeuchVita 2; brány všechny uzavírali, a jistá místa stráží*

²¹⁰ Konektor *potom* se v tomto případě jeví jako nadbytečný, sukcesivnost explicitně značí lexikální spojení *po několika dnech*.

osadili, sami pak shromáždívše se na Uhelným trhu, pod širým nebem přísahami všichni spolu se sobě zavazovali. Vyslali **potom** k kardinálovi z Dytrychštejna KapHist 82; zdaleka vidíce oheň, pospíšili, a hle svou vlast nemohli poznati tu v mdlobě, v nařikání slyšíce dítky plakati, jako omámení na poli stáli. Přicházel **potom** čas večerní, vítr počal ulevovati HamHist 172; a to se sedláčkovi nelíbilo, že lidé pracovití hned z jíttra Pánu Bohu se neporoučeli, a ochrany jeho nežádali, bez kteréž nám lidem dobře se nedaří. Viděl **potom** sedláček, že ten lid svých dítek, již dosti poodrostlých, nechali po vesnici a po ulicích běhati, zaháleti, kamením házeti JestřSedl 27. Ojedinele jej nacházíme na třetí pozici věty: stáří jsouce 79. let, život svůj dokonal: i tu v témž klášteře pochován. Toho všeho **potom** statku Fontanovského, dvoru, dědin, a luk... v dědictví užíval HamHist 103.

potomně

Lexikální výraz *potomně* značí v textovém spojení prostou následnou platnost syntaktických celků, nejprve uvádíme doklady, v nichž tento konektor zaujímá první pozici v připojené větě: léta 1516. Lev papež desátý toho jména, v biskupství... dovolil její obraz míti, a jako svatou ctíti: syn téhož krále Jan, dopuštění dostal při svém dvoře jako svatou ctíti. **Potomně** Pavel 4. dopustil ve všech zemích krále portugalského, její památka se činila, což se za času Šebastiana krále stalo Dvanáct 263; a v něm [kostele] mše, vedlé způsobu svého... vykonávali, žádného obyčejného řádu při tom nezachovávali: ale jen toliko hlavu skloňovali, a zadek vyzdvihovali, coby mohl asi Otče náš odříkati. **Potomně** vstana, slova posvěcení vykřikovali KapHist 36; společně jistý den k svadbě ustanovili, a svadební slavnost v přátelském shledání hlučně a vesele vykonali. **Potomně** Čimislav s manželkou Klavtokou chvalitebně, a pokojně se srovnávajíce, dověděl se, že Tuhoň.... statek... rozšiřovati míní HamHist 12.

Konektor *potomně* obsazuje též druhou pozici připojené věty: a nenajdouc císaře v Praze, do Frankfurtu za ním pospíchal, a poselství své před císařem, a králem Maximiliánem, slovanským jazykem vypravoval. Daroval **potomně** císaři, jménem pána svého, dva koflíky křišťálový, nádherně perlami ozdobený KapHist 67; ten chrám boží posvětil, v přítomnosti velikého množství lidu, v kteréžto přítomnosti také některé pohany, již na před v artikulech křesťanské víry vyučené veřejně, a slavně pokřtil. Stalo se to léta Páně tisícího čtrnáctého. Jsa **potomně** on kněz Votik v Klatovech pobožně živ, slovem božím ustavičně lid vyučoval HamHist 79.

potom hned

Adverbium *potom* je kombinováno s dalšími příslovci, jež k temporálnímu vztahu sukcesivnosti přidávají další význam. Časové příslovce *hned* signalizuje okamžitou následnost dějů textového spojení: *a to přemilé děťátko z země zdvihla, k svému panenskému srdci přitlačila, a mateřské políbení mu dala. **Potom hned** na votýpčičku sena se posadila* LeuchVita 5; *Svatý Vojtěch byl ten muž pobožný, do Uher se přibrav, velmi vzácně od knížete Gejzy byl přijat. **Potom hned** dal Uhry na mnohé místa svolávati* Dvanáct 81. Složený konektor může být rozdělen: *chválili Stvořitele, Jezu Krista Pána Spasitele. **Potom** v tu chvíli, **hned** se shromáždili, Anjelové zpívajíc, pokoj na zemi lidem zvěstujíc* BožSlav 51. Okamžitý nástup dalšího děje zesiluje lexikální spojení *v tu chvíli*.

potom pak

Prostou sukcesivnost skladebných celků zajišťuje kombinace dvou časových adverbií *potom pak*: *i přikázal Pán jednomu silnějšimu, aby z něho hlavu sťal, a tak se hned stálo. **Potom pak** to všecko shromáždění zmizelo a to vidění pomínulo* LomStř 123; *protož z biskupství vypověděný, v Francké zemi... jako vyvrhlý cizozemec, bydleti musel. **Potom pak** za Konstancia císaře... těžkým příkořím a bezprávím, sem i tam přemítán... velkou částku světa prošel* Dvanáct 43; *v pokoji se s ním zase do kraje svého ubírali. **Potom pak** přivezouce ho tam do města svého, uctivě, a nábožně i s týmiž mnichy z kláštera toho mnozí... jej tam hned do téhož kláštera jeho dovésti, a položiti dali* HamHist 110. Zesílení následnosti prostřednictvím užití dvou téměř identických časových adverbií se opět jeví jako nadbytečné.

potom teprv

Složený konektor *potom teprv* značí, že následující děj mohl nastat výhradně až po ukončení děje předchozího (podmínkou nástupu dalšího děje je řádné ukončení děje předchozího): *neb kuň v nejlepší cestě nepohnutelný zůstal, dokavádž posel o smrti nemocného zprávu nepřinesl. **Potom teprv** dále pokračoval* KonVejštaž 146.

potom zase

Pokud je k adverbium *potom* vyjadřujícímu prostou následnost připojeno příslovce *zase*, dochází k navrstvení dalšího časového významu, tj. navracení děje, který se již v blíže neurčené minulosti odehrál. V obou dokladech je pozice složeného konektoru

rozdělena: *kterážto věc, když se radou jednala, Dominik z rady papežské k svým se vrátil, aby pravidla řádu svého sepsal. **Potom** do Říma zase přišed... stvrzení řádu kazatelského objednal Dvanáct 143; první znamení měli na nebi a hvězdách, když hvězdu na způsob meče na nebi celý rok a vedle ní jinou s dlouhým ocasem viděli. **Potom** měli zase znamení v svém slavném kostele, jenž velikým světlem v devět hodin před půlnocí osvícený spatřovali BilNed 222.*

potomně pak

K předchozímu konektoru může být přidáno adverbium *pak*, vzniká spojení *potomně pak*,²¹¹ které nikterak časovou funkci předchozího výrazu nemodifikuje: *kterýžto vojsko Soběslavovo na hlavu porazíce, a ostatní všechny oficíry jeho co jich na živě zůstalo zjímajíce, s sebou do města Klatov vedli, a... do trestu vsaditi dal. **Potomně pak** Soběslava samého s jistou konvojí na zámek Přimdu odeslal HamHist 98.*

pročež hned

Bezprostřední sukcesivní platnost syntaktických jednotek textového spojení důsledkového charakteru zajišťuje kombinace relativního výrazu *pročež* a časového adverbia *hned*. V následujícím dokladu si všimněme, že do textového spojení důsledkového rázu je vloženo samostatné souvětí zcela odlišného charakteru (autorská řeč). I přesto zůstává časový vztah mezi oběma celky zřetelný: *věrná matka, hned ruce sepnuvši, řekla: Auve, již znamenám, že jsem svého milého syna nedobře ostříhala a chránila. Člověče křesťanský uvaž, jak přetěžkou bolest v srdci svém důstojná Matka Boží měla. **Pročež hned** ten večer, ačkoliv dosti pozdě bylo, zarmoucená Panna šla do některých domův mezi pocestné LeuchVita 15; slíbil jim tu jistou noc, kterou pohané proti křesťanům sobě zvolili, na pomoc přijíti. **Pročež hned** svým věrným křesťanům, aby se všichni tejně k té noci s zbraněmi přihotovili rozkázal HamHist 53. Pozice tohoto složeného konektoru může být v připojené větě rozdělena přísudkem: *a hle uhlídal na tom stromě obraz blahoslavené Panny Marie. **Pročež** padl **hned** na kolena, a Pannu Marií pozdravil JestřSedl 154.**

---

²¹¹ Výraz *pak* opět považujeme ve shodě s J. Alexovou (2009, s. 45) za pouhou doprovodnou částici, jež stojí u příslovce lexikálně jednoznačnějšího.

taky potom

Kombinací aditivního výrazu a časového adverbia vzniká složený konektor *taky potom* vyjadřující v textovém spojení následnou platnost syntaktických jednotek: *a ten [vexl] mně račte sem poslati. Taky potom račte od něho quitanci vzíti ČerKoresp 89.*

tu

Zájmenné ukazovací příslovce *tu*²¹² ve významu „v tu chvíli“, „v tom okamžiku“ ztvárňuje v textovém spojení bezprostřední nástup dalšího děje: *zase nastupoval starec řka: Modli se. A ďábel zas nápodobně: Jakož bylo na počátku atd. Tu k němu starec: Řekni, řka: Sláva Otci i Synu i Duchu svatému BridTrýl 41; proč nejdeš k opatovi, a potřeby své mu nenavrhneš? Tu on, stydím se dí RodrCvič 55; zatím čeled' na další cestu se chystala, všecky věci skládala, a dobytek spořádala. Tu nenadále Burka všecku čeled' svolajíce, jí oznamovala HamHist 5; aby ji hrozně zmrskali, a v moc ouředníku dali. Tu ji ouředník mluvití, počal, pěkně lahoditi BožSlav 235; také sama královna se snažila na Janovu radu přivádět svého manžela na lepší myšlenky, ale vše marno. Tu dopustil Bůh zkoušku trpělivosti obou SchusVod 104.*

tut'

Touž funkci jako časové adverbium *tu* plní varianta s příklonným *-t'*: *neb tehďáž v životě jejím stalo se takové sjednocení přirození Božského a lidského, že nižádnou mocí ani jakým způsobem na věky věkův nemohou víceji se rozlučiti, nýbrž jedinkou hypostasi sobě za lůžko a odpočívání zvolily. Tut' ten nebeský ženich tajně k tomu panenskému srdci promluvil RebSára 87.*

tu hned

Předchozí konektor se objevuje v doplnění dalších časových příslovcí. Kombinace s adverbiem *hned* okamžitou následnost dějů textového spojení zesiluje či spíše utvrzuje: *a stalo se tak, neb v krátkých dnech císař Gracian Theodozia za císaře vyhlásil, a východní krajiny jemu poručiv, sám do Vlach se odebral. Tu hned*

---

²¹² Adverbium *tu* vyjadřuje místní i časové významy, v následujícím dokladu není ani z širšího kontextu jeho funkce zřejmá: *krváva byla bitva u Prahy, více nežli šest hodin trvající, takže Vladislav české kníže s Theobaldem... a s Jindřichem biskupem moravským bratřima svýma, jenž sotva s uherských klepet se vydobyli, z pole do Prahy utecti, a hned Prahu dobře osaditi, a zavřiti musel. Tu Vladislav obávaje se větších těžkostí, obrátil se sám životně k císaři Kunderátovi do Franckfurtu HamHist 91.* V barokních textech nacházíme také dvojitý či vícedílný spojovací prostředek *tu – tu*, který však časový vztah následnosti nevyjadřuje, značí pouze střídání dějů bez ohledu na jejich pořadí.

Theodozios nejprve o duchovní věci starost majíc, biskupy do Konstantinopole svolal Dvanáct 75. Pozice složeného konektoru tu hned může být rozdělena vložím dalšího větného členu: a dal mně to za odpověď, že on o městu Klatovech... jistý spis má. Tu jsem hned s velikou radostí žádal, aby mi ten spis byl propůjčený k přepsání HamHist 71; zasmál se král Astiages, a dovolil k tomu. Tu Cyrus hned vstal od stolu JestřSedl 49.²¹³

tu teprv

Složený konektor *tu teprv* značí, že následující děj textového spojení může nastat až po ukončení děje předchozího, pozice výrazu je rozdělena vložím zvrtného zájmena: *vtom se bouře ssílí a proti nám vichr strašlivý strhne. Tu se teprv moře vlnami až k nebi kouřiti začne KomLab 49.*

však brzo potom

Kombinací odporovací spojky a dvou temporálních adverbíí vzniká složený konektor *však brzo potom*, jenž zajišťuje v textovém spojení adverzativního charakteru následnou platnost syntaktických celků: *od toho času čeládka ustavičně sem pro vodu chodíce, a vždy vděčně na pannu Klavtoku, že jim ji našla, pomínajíce, dala té studánce jméno Klavtoka. Však brzo potom, aby rozdíl byl mezi jménem panny, a jménem studánky, proměnili to jméno Klavtoka, a říkali studánce Klatovka HamHist 7.*

však potomně

Odporovací spojka *však* může být doplněna časovým příslovcem *potomně*, složený konektor *však potomně* značí v textovém spojení adverzativního charakteru prostou následnou platnost syntaktických celků: *pozdvíhlo se sedlákův v Rakousích okolo 18000. proti vrchnosti své, a nemalé ukrutenství a mordy v též zemi působili. Však potomně od pána Kolniče, velmi vesele tříbení jsouce, do stodol, k pluhům, a práciím svým puzení byli KapHist 73.*

---

²¹³ V některých excerptech není jisté, zda složený konektor *tu hned* vyjadřuje místní, nebo časové charakteristiky, např. *a oba dva pokřik učiníce, lidi k tomu divadlu svolali. Tu hned množství lidu jest se zběhlo HamHist 198.*

vtom

Časové adverbium *vtom*²¹⁴ ztvárňuje dvě modifikace časového vztahu následnosti. Nejprve představíme doklady, v nichž tento konektor zajišťuje náhlé a nepředpokládané přerušení jednoho děje jiným dějem (událost v předchozí syntaktické jednotce nebyla zatím ukončena): *já slyše, že tajemství jsou, počnu o nich bedlivě přemýšlovati a tlumočnick počne mi je vykládati. Vtom, aj, přistoupí jakýsi také v filozofském habitu (jmenoval se Pavlem Tarsenským), pošeptal mi do ucha KomLab 61, 62; dlouho snažně žádal milosrdného Pána Boha, aby skrze přímhuvu S. Štěpána, krále uherského ráčil k prvnímu zdraví ho přivésti. Vtom ukázal se jemu S. Štěpán, poroučejíc a radíc, aby do Čech do kláštera Břevňovského dal se dopraviti Dvanáct 123; hněvem rozpálený velice, jak Pánu Bohu, tak i Svatému Vavřinci zlořečiti počal. Vtom nenadále hrom udeřil, a ubohého mincmejistra tak opálil, že šestý den pokání však činiv, hrdla zbavení pokutu nésti musil KapHist 42; on pak jenom volal: Ježíši, Synu boží, tebe vyznávám, přičti mne k služebníkům tvým! Tvář pak jeho veselá byla, tak jako by nic netrpěl. Vtom ho ukrutník stíti kázal SurDor 152; a žízni strápení, svlekše z sebe odění, a zavrhše zbraň k vodám běželi. Vtom Břetislav s svými Čechy z zálohy vyskočiv, a na ně sem, i tam rozprchlé, a neoděné udeřil HamHist 89; a tam postavíc na straně svou mošnu, v níž byly krajičky chleba vyžebraného, položil se na lavici a spal. Vtom také přišel tam starý člověk jeden, který ho znal JestřSedl 128.*

Dále tento konektor signalizuje bezprostřední nástup dalšího děje (předchozí děj byl již ukončen): *odpověděl tlumočnick: „Musít' o to péče býti, aby církev v tom, co ji Pán Bůh přeje a od pobožných předků nadáno, nehynula.“ Vtom vystoupě z nich jeden, na pasu dva visuté klíče mající... řekl KomLab 91; a kteřížkoli dotkli se, uzdraveni jsou. Vtom přistoupili k němu od Jeruzaléma zákoníci a farizeové Bible 21, 22; až na tom zůstala, aby tak jako matka rozkoší těla a lahůdek světa užívala, a v tom myšlení usnula. Vtom poslaný od Pána Boha přišel k ni anjel JestřSedl 169, 170.*

vtom hned

Předchozí konektor se objevuje v kombinaci s dalšími temporálními příslovci, jež signalizují obdobný časový vztah. Význam bezprostřední následnosti dalšího děje může být zesílen adverbium *hned*: *tak se zmužile proti králi postavil, že žádným ani slibováním, ani pohrůžkami, od svého upustiti nechtě, z biskupství vypovědín byl. Vtom*

---

²¹⁴ Tento konektor může být v barokních textech tištěný dohromady, či odděleně.

hned příbuzní jeho všickni, mladí i staří, vyhnáni byli Dvanáct 30.

vtom ihned

Přerušení jednoho děje náhlým nástupem dalšího děje ztvárňuje mírná formální modifikace výše uvedeného složeného konektoru *vtom ihned*: *i vyšel sem od sebe sám a ohlédati se počal, mysle, odkud a jak začítí. Vtom ihned nevím kde se tu vezme člověk jakýsi křepkého chodu, obratného vzhledu a řeči hbité* KomLab 16.

5.2.2.1.1 Shrnutí

Na vyjádření časového vztahu následnosti se na textové úrovni podílí 60 jednoduchých a složených konektorů. V barokních textech jednoznačně dominují výrazy *a hned, a vtom, pak, potom, vtom*. Mnohé ostatní jsme dohledali pouze v jediném užití.

Konektory můžeme rozdělit do dvou skupin, první z nich je výrazově početnější, tvoří ji prostředky lexikální povahy, a to buď jednoslovné (*hned, i hnedky, ihned, nato, nejposléze, pak, poté, potom, potomně, tu, tu', vtom*), nebo složené ze dvou adverbíí (*brzo poté, brzo potom, hned potom, málo potom, nato hned, nato i hned, pak hned, pak i hned, pak potom, pak potomně, pak teprv, potom hned, potom pak, potom teprv, potom zase, potomně pak, tu hned, tu teprv, vtom hned, vtom ihned*), či složené z adverbia a aditivního výrazu (*taky potom*).

Druhou skupinu představují konektory vzniklé kombinací souřadící spojky a lexikálního výrazu časového charakteru, nejčastěji se vyskytuje spojka *a* (*a hned, a hned potom, a i hned, a málo potom, a nato, a potom, a tu, a vtom, a vtom hned, a vtom zase*), dále adverzativní spojka *ale* (*ale hnedky, ale potom, ale potomně, ale vtom*), slučovací spojka *i* (*i potom, i potomně*), odporovací spojka *však* (*však brzo potom, však potomně*), slučovací výraz *jako* (*jako i potomně*) a *jakož* (*jakož pak i*), důvodové *nebo* (*nebo brzy potom*) a důsledkové relativum *pročež* (*pročež hned*). Nacházíme taktéž spojení důsledkového *protož* se spojkou *a* (*a protož napotom*) a kombinaci dvou odporovacích spojek *ale však* (*ale však potomně*). Spojení s aditivními výrazy je řídké (*jako i potomně, jakož pak i*). Časové konektory ztvárňující následnost nejsou součástí textového spojení stupňovacího a vylučovacího charakteru.

Obdobně jako u souvětného spojení představíme přítomnost jednotlivých časových výrazů v jednoduchých a složených konektorech:

- *hned* a jeho varianty (*a hned, a hned potom, a ihned, a vtom hned, ale hnedky, hned potom, i hnedky, ihned, načěž ihned, nato hned, nato i hned, pak hned, pak i hned, potom hned, pročěž hned, tu hned, vtom hned, vtom ihned*);
- *načěž* (*načěž i také, načěž ihned*);
- *nato* (*a nato, nato hned, nato i hned*);
- *nejposléze*;
- *poté* (*brzo poté*);
- *pak* (*jakož pak i, pak hned, pak i hned, pak potom, pak potomně, pak teprv, potom pak, potomně pak*);
- *potom* a jeho modifikace (*a hned potom, a málo potom, a potom, a protož napotom, ale potom, ale potomně, ale však potomně, brzo potom, hned potom, i potom, i potomně, jako i potomně, málo potom, nebo brzy potom, pak potom, pak potomně, potomně, potom hned, potom pak, potom teprv, potom zase, potomně pak, taky potom, však brzo potom, však potomně*);
- *teprv* (*pak teprv, potom teprv, tu teprv*);
- *tu* s variantou *tu'* (*a tu, tu hned, tu teprv*);
- *vtom* (*a vtom, a vtom hned, a vtom zase, ale vtom, vtom hned, vtom ihned*);
- *zase* (*a vtom zase, potom zase*).

Aditivní výrazy v kombinaci s temporálními příslovci se vyskytují ojediněle (*taky potom*), stejně tak užití vztažných prostředků s časovým významem je sporadické (*načěž, načěž ihned*), dohledali jsme jediné spojení relativu s aditivním výrazem (*načěž i také*). Poměrně značné množství složených konektorů je rozděleno vložением jiného větného členu: *a hned, a hned potom, ale potom, i potom, i potomně, načěž ihned, nebo brzy potom, potom hned, potom zase, pročěž hned, tu hned, tu teprv*. Méně konektorů nacházíme v inverzním postavení: *ale potom, brzo potom, hned, pak, pak potom, pak potomně, potom, potomně*. Složené konektory *pak hned* a *pak teprv* se vyskytují v inverzním postavení a jejich pozice je rozdělena vložением jiného větného členu.

Představíme sémantické podtypy časového vztahu následnosti:

- 1) prostá sukcesivnost dějů bez časového zpřesnění: *a málo potom, a nato, a potom, a protož napotom, ale potom, ale potomně, ale však potomně, brzo poté, brzo potom, i potom, i potomně, jako i potomně, jakož pak i,*

málo potom, načež, načež i také, nato, nebo brzy potom, pak, pak potom, pak potomně, poté, potom, potomně, potom pak, potomně pak, taky potom, však brzo potom, však potomně;

- a) připojení děje, který se odehrál v řadě následných dějů jako poslední: *nejposléze;*
  - b) důraz na ukončení předchozího děje a nástup nového děje: *pak teprv, potom teprv, tu teprv;*
  - c) následné opakování děje, který již v minulosti proběhl, či opětovný nástup děje, který byl přerušen: *potom zase;*
- 2) okamžitá následnost dějů: *a hned, a hned potom, a ihned, a tu, a vtom, a vtom hned, ale hnedky, hned, hned potom, i hnedky, ihned, načež ihned, nato hned, nato i hned, pak hned, pak i hned, potom hned, pročez hned, tu, tuť, tu hned, vtom, vtom hned;*
- a) přerušení děje náhlým nástupem dalšího děje: *a vtom, ale vtom, vtom, vtom ihned;*
  - b) okamžitá následnost děje, který již v minulosti proběhl: *a vtom zase.*

5.2.2.2 Dvojité konektory

Před excerpací barokních pramenů jsme předpokládali, že se dvojitě spojovací prostředky ztvárňující časové vztahy následnosti budou objevovat především na úrovni souvětne a větnečlenské. Ukázalo se však, že právě dvojitě konektory tvoří v textovém spojení skladebných celků nezanedbatelnou část vyjadřování těchto relací. Přestože jsou níže uvedené dvojitě konektory rozděleny do dvou intonačně oddělených celků, tvoří celé textové spojení sémantickou jednotu, tzn., jejich funkcí není pouhé připojování jednoho syntaktického celku k druhému.

a potom – naposledy pak

Dvojitý konektor *a potom – naposledy pak* značí v textovém spojení posloupnost dějů, příslovce *naposledy* navíc signalizuje, že řada následných dějů je již konečná: *až potomně léta 1536. k kolům přivázán, vohnivými kleštěmi ukrutně, však spravedlivě, trhán, a potom proboden byl. Naposledy pak železnými řetězy svázán, a na nejvyšší města věži, pověšen byl* KapHist 57.

i nejprvé – potom pak

Dvojitý konektor *i nejprvé – potom pak* vyjadřuje přesné pořadí dějů syntaktických celků: *i viděl nejprvé, ano vítr veliký se strhl a všechny lampy v kostele zahasil. Potom pak dva mládenci přišli, dvě voskové svíce nesouce... velikou světlost učinili* LomStř 122. Funkce prostředku *pak* není v tomto dokladu zcela zřejmá, nejsme schopni určit, zda autor textu považoval obě složky za významově rovnocenné, či protikladné.²¹⁵

nebo nejprvé – naposledy

Konektor *nebo nejprvé – naposledy* spojuje děj, který se odehrál jako první, a děj druhý, resp. poslední v pořadí. Neobvyklý doklad nabízí toto důvodové spojení syntaktických celků: *uchopila se ho i hned nevázná a bohaprázdná zběř, z šatův svlékla, tyransky a právě hovadsky s ním nakládala: nebo nejprvé přirození mu uřezala, břicho vykuchala, a střeva do ohně uvrhla. Což on však míle, trpělivě, a s velikým všech přistojících, podivením snášel. Naposledy, aby žádného tyranství spůsobu nepominuli, hlavu mu s'tali, a tělo na čtyry kusy rozsekali* KapHist 57. Do textového komplexu je vložena samostatná věta komentujícího charakteru, která svou povahou ztvárnění časového vztahu následnosti nikterak nenarušuje.

nejprv – potom

Kombinací časových adverbíí vzniká dvojitý konektor *nejprv – potom*, jenž signalizuje v textovém spojení následnost syntaktických celků, pořadí dějů je příslovci opět striktně stanovené: *nejprv se říká: Věřím v Boha, Otce atd. Potom: Otče s nebes Bože, smiluj se nad námi* BridTrýl 70.

potom zas – naposledy

Dvojitý konektor *potom zas – naposledy* vyjadřuje v textovém spojení posloupnou platnost dějů. Prostřednictvím adverbia *zas* je ztvárněn opětovný nástup děje, který již proběhl, pomocí adverbia *naposledy* se připojuje poslední děj v pořadí: *a viděl, jak anjel Páně z nebe sstoupil, a měl v ruce pěkný věnec z červených růží, a položil je na hlavu jedné z těch panen. Potom zas viděl, že ten anjel druhé panně postavil na hlavu věnec bílý a krásný, z bílých růží uvitý. Naposledy viděl, že přišel*

---

²¹⁵ tzn., zda výraz *pak* značí temporální vztah následnosti, nebo ztvárňuje odporovací poměr

d'ábel hrozný JestřSedl 123.

předkem – potom

Přesné pořadí dějů textového spojení zajišťuje dvojitý konektor *předkem – potom*: *medle jakej bývá jejich [laštoviček] forot, kolikráte se koliv hnízdití chtějí? Předkem požívají dřívicka hmotného k základu svému. Potom hnízdo své jiným subtilným proutičkem a větvičkami opletou VodTheatr 67.*

předně – a potom

Striktně dané pořadí dějů syntaktických celků značí dvojitý konektor *předně – a potom*: *keroužto, jestliby kdo... drbati, šklubati, špincovati, natahovati, a valchovati chtěl, nechť předně lepší udělá, neumíli, pomlčí. A potom do propovědění Plinia nahlídne, kterýž praví: že žádná není tak špatná kniha KapHist 4.*

předně – potom

Následnost signalizuje v textovém spojení kombinace časových adverbii *předně – potom*: *předně račiž nám dáti, hříchův svých vyznání, at' z nich můžem činiti, nejprv zde pokání. Potom račiž nám dáti, Chléba anjelského BožSlav 229.*

5.2.2.2.1 Shrnutí

V analyzovaných barokních pramenech se v rámci textového spojení objevují dvojitě konektory signalizující časový vztah následnosti pouze v osmi případech. V první části dvojitých konektorů nejčastěji nacházíme adverbium *nejprv* (s variantou *nejprvé*), dále časové výrazy *předkem* a *předně*, v druhé části dominují temporální příslovce *potom* a *naposledy*.

Všechna výše představená spojení řadíme do slučovacího poměru mezi samostatnými větami, pouze v jediném případě je dvojitý časový konektor součástí důvodového vztahu. V polovině všech dvojitých konektorů se vyskytují souřadící spojky *a* (*a potom – naposledy pak, předně – a potom*), *i* (*i nejprvé – potom pak, nebo* (*nebo nejprvé – naposledy*)). Druhou polovinu konektorů tvoří výhradně lexikální výrazy časového charakteru (*nejprv – potom, potom zas – naposledy, předkem – potom, předně – potom*). Z hlediska pozice dvojitých konektorů je první část výrazu rozdělena pouze u spojení *i nejprvé – potom pak*.

Uvádíme jednotlivá temporální adverbia, která jsou součástí dvojitých konektorů:

- *nejprve* s variantou *nejprv* (*i nejprvé – potom pak, nebo nejprvé – naposledy, nejprv – potom*);
- *naposledy* (*a potom – naposledy pak, nebo nejprvé – naposledy, potom zas – naposledy*);
- *potom* (*a potom – naposledy pak, i nejprvé – potom pak, nejprv – potom, potom zas – naposledy, předkem – potom, předně – a potom, předně – potom*);
- *pak* (*a potom – naposledy pak, i nejprvé – potom pak*);
- *předně* s variantou *předkem* (*předkem – potom, předně – a potom, předně – potom*);
- *zas* (*potom zas – naposledy*).

Představíme sémantické podtypy časového vztahu následnosti, které jsou vyjadřovány v rámci textového spojení dvojitými konektory:

- 1) prostá sukcesivnost dějů, tj. první část dvojitého konektoru uvádí děj, který byl před nástupem dalšího děje ukončen, druhá část připojuje větu s následujícím dějem: *i nejprvé – potom pak, nejprv – potom, předkem – potom, předně – a potom, předně – potom*;
  - a) následnost se zdůrazněním posledního děje: *a potom – naposledy pak, nebo nejprvé – naposledy*;
    - aa) v rámci tohoto podtypu je vymezen význam opětovného nástupu děje, který již proběhl: *potom zas – naposledy*.

5.2.3 Větněčlenské spojení

Temporální vztah následnosti se vyjadřuje rovněž na úrovni větněčlenské. V některých dokladech je hranice souvětného a členského spojení nevýrazná z důvodu nejasné stavby věty. Barokní texty se vyznačují poměrně častou eliptičností, není proto vždy zřejmé, zda v určitých spojeních přísudek absentuje, resp. je nevyjádřený, nebo zda se jedná o připojení větných členů.²¹⁶

---

²¹⁶ Elipse se v současné češtině věnuje např. M. Mikulová (2011).

5.2.3.1 Jednoduché a složené spojovací prostředky

asyndeton, a

Základní spojka slučovacího vztahu *a* se k vyjádření sukcesivnosti užívá na větňčlenské úrovni poměrně často, uvádíme doklad, v němž jsou první dva členy v následné platnosti spojeny asyndeticky, druhé dva spojkou *a*: *koně na trávě popase, napojí a osedlá* VierKrist 140, 141.

a brzo potom

Kombinace souřadící spojky a dvou časových adverbii *a brzo potom* značí, že členy koordinační skupiny proběhnou ze subjektivního hlediska v poměrně blízké době po sobě: *opět asi v měsíci muž přivzat býti pro ranním modlení: „Dejž to z milosti Otcovy etc.“ a brzo potom večerní veršík: „Myť se tobě poroučíme s tělem i také s duší etc.“* KomInf 91.

a napotom

Prostou následnou platnost členů koordinační skupiny, v našem případě několikanásobných přísudků, signalizuje spojovací prostředek *a napotom*: *neplatí-li to, druhý stupeň kázně jest přemrštiti metličkou neb rukou pleštiti; pro ten cíl, aby se dítě upamatovalo, zahanbilo a napotom pozornější bylo* KomInf 100.

a potom

V koordinační skupině objektů ztvárněných infinitivem je prostá následnost mezi prvním a druhým členem vyjádřena asyndeticky, druhý a třetí člen je spojen výrazem *a potom*: *a ta byla příčina, pro kterou král se všemi přistojícími dotčené lotry v domnění vzal, že tím mordem vinni býti musejí. A protož maje po nich tak patrný potah, vězením je opatřiti, právo outrpné na ně pustiti a potom takový nešlechtný skutek jiným ku příkladu ztrestati rozkázal* VodTheatr 76.

V rámci koordinační skupiny dokládáme dvoučlenné spojení nedějových substantivních objektů v následném vztahu: *a tak, když vy to, mý nejmilejší děti, učiníte, Bůh vám zdetky časně ve všem svou milost a potom věčně věčnou radost dáti ráčí* ČerKoresp 106; dále spojení objektů ztvárněných dějovým substantivem: *hle židé oni dávní, když na poušti byli, také se oddali tancování, a potom na hodování a smilnění* JestřSedl 43; spojení subjektů: *skrze zajatého Daniele a tovaryše jeho Nabuchodonozor a potom Darius a Cýrus ku poznání pravého Boha přivedení, takže pocta jeho*

veřejnými mandáty po národech rozhlašována byla KomTruchII 81; tříčlenné spojení predikátů: *neb po malých časích pro své nešlechtnosti dostal se do vězení a byl ortelován, koňmi smýkán a potom s'at* LomŘáp 362; a dvoučlenné spojení adverbialí: *okolo měsíce září, vytáhlo nětco lidu vojenského J. M. C. z Vidně, k Německému Brodu, obzvláště z regimentu Štoudarového, a potom k Čáslavi* KapHist 79; *Pán Bůh rač... všechno Ti dáti, což by zde časně a potom věčně Tebe těšiti mohlo* ČerKoresp 105.

a potom i

Spojovací prostředek *a potom i* stojí díky vytykácímu *i* na pomezí kopulativního a gradačního vztahu, následnost zůstává stále explicitně vyjádřena: *téhož léta: na týchž Horách Kutnách Annu Rybníkářku čarodějnici klišťemi trhali, dřeli, a potom i spálili* KapHist 68.

a potom teprv

Užitím složeného spojovacího prostředku *a potom teprv* může poslední člen koordinační skupiny přejít v platnost striktně až po realizaci dvou předchozích členů: *na místo hostie, má se bráti chléb aneb okrouhlých koláčův užívati: tak aby na dlouhé skývy krájení, a do mísy kladení, a potom teprv do rukou lidem dávání byli* KapHist 85.

a zase

Spojovací prostředek *a zase* signalizuje, že se děje v následné platnosti několikrát po sobě cyklicky opakovaly: *a zůstala tu v chudé chaloupce u děťátka, posluhujíc mu se vší pilností: onať jest ho položila, a zase zdvíhala* LeuchVita 6. Další doklad uvádíme mezi členy přísudku jmenného se sponou: *také jsem ji viděla třikrát se proměnit, že byla jako roucho bledá, a zase červená jako růže* HamHist 261.

a zase potom

K předchozímu spojení může být přidáno adverbium *potom*, které zdůrazňuje posloupnost uvedených dějů, příslovce *zase* opět značí opakování předchozího děje: *Panna Maria na tom obrazu... levý oko zavřela, a zase potom otevřela* HamHist 258.

i napotom

Spojovací prostředek *i napotom* zajišťuje posloupnou platnost koordinačních transgresivů: *přednášeli s divným kejklváním poniženou všech věrných poddaných*

*žádost: aby se Její Milost nejjasnější královna milostivě rozpomenouti ráčila, jak věrně a poslušně všickni... panování jejího až posavád se drželi, na jejich právích, výpovědech a celé správě dověrně přestávajíce, i **napotom** toho a ne jiného umyslu jsouce KomLab 138, 139.*

i potom

Variantu předchozího výrazu představuje spojovací prostředek *i potom*, jenž značí sukcesivní platnost členů koordinační skupiny: *na lidech to vidíme, že se hustěji rodí, než mrou, přirozeně, jakž to i na počátku, i po potopě, i **potom** několikrát stále rychlé rozplození ukazuje KomTruchII 80; když vy spolu v lásce bratrský zůstávati budete, Bůh zde časně i **potom** věčně Vám to velice bohatě odplatí ČerKoresp 116.*

i potomně

Další alternativu reprezentuje spojení *i potomně* signalizující tentýž časový vztah jako výše uvedený prostředek: *on, jak předně liternímu umění, tak i jinším dvorským mravum, a ctnostem dal vycvičiti, i **potomně** do cizích zemí k vycvičení se řečí jiných s jistým svým věrným služebníkem odeslati HamHist 95.*

jako i potomně

Souřadící spojovací prostředek *jako* v kombinaci s aditivním *i* a časovým adverbiem *potomně* značí následnou platnost subjektů: *téhož léta 16. srpna, strhli se mnozí rybníkové nad Kouřímem, **jako i potomně** Strašik, kterýž to mnoho škody nadělal KapHist 73; příslovečných určení: toho léta 29. junij bylo veliké zemětřesení v Kouřimi ve 22. hodinu, **jako i potomně** podruhé 15. septem: tak že kláštera svatého Martina dva kameny velicí vypadli KapHist 72; a přísudků: Čechové okolo toho času v Praze... konfederaci mezi sebou učiněnou, tvrdili, k ní přísaháli, a posledního dne července, vůbec publikovali, **jako i potomně** tlačiti dali KapHist 83. Doklady na užití tohoto spojovacího prostředku jsou omezeny na jediný barokní pramen.*

nato

Příslovečná spřežka *nato* ve významu „potom“, „poté“ ztvárňuje prostou posloupnost členů koordinační skupiny: *byl... v témž hlavním kostele královským kazatelem, **nato** královny Johany almužníkem SvobNepom 11.*

pak

Časové adverbium *pak* vyjadřuje sukcesivnost jmenných členů několikanásobného predikátu: *byl... v školách pražských obojích práv doktorem, v slavném Tejnském kostele kazatelem, pak na Hradě pražském u sv. Víta kanovníkem SvobNepom 11.*

potom

Prostou následnost signalizuje rovněž adverbium *potom*: *a chtěje příčině vyrozuměti, vejdu za jedním do pokoje jeho, potom za druhým, třetím, čtvrtým etc. a vidím je zaměstknané hrubě KomLab 91; a moudrý mládenec... pilně mu až do jeho smrti, i paní Burce manželce jeho, potom vdově, i dětem slouživ... hleděl panně Klatovce na službu HamHist 12; ale stojíce v pokoji, milujíc Zákon obojí, ať lid vedou k pobožnosti, potom k chvále Boží a cti BožSlav 85; je učil článkům víry křesťanské katolické, a přikázání Božímu: potom umění liternímu JestřSedl 35.*

potom pak

Sukcesivní platnost poslední dvojice členů několikanásobného předmětu zajišťuje kombinace dvou časových adverbií *potom pak*:²¹⁷ *dá vám Pán Bůh obojím prospěch, štěstí, zdraví... ano zde svou milost, potom pak v nebesích se všemi volenými věčnou neskonalou radost LomŘáp 387; protož ta znamená já dnes vám vyložím, dej Bůh, aby to bylo k života polepšení, potom pak k věčnému duše spasení BilNed 221.*

5.2.3.1.1 Shrnutí

Vyjádření časového vztahu následnosti se na větněčlenské úrovni účastní 16 jednoduchých a složených spojovacích prostředků. Frekvenčně dominuje výraz *a potom*. Nejčastěji nacházíme spojovací prostředky, v nichž se adverbia pojí v rámci slučovacího vztahu se spojkou *a* (*a brzo potom, a napotom, a potom, a potom i, a potom teprv, a zase, a zase potom*), méně se objevuje v kombinaci s temporálním příslovcem spojka *i* (*i napotom, i potom, i potomně*), spojka *jako* se vyskytla pouze v jednom spojení (*jako i potomně*).

---

²¹⁷ Jak již bylo výše uvedeno, výraz *pak* se dle J. Alexové (2009, s. 45) ve spojení typu *potom pak, nato pak posledně pak* uplatňuje pouze jako doprovodná částice u adverbia lexikálně výraznějšího.

Lexikální výrazy příslovečného charakteru se ve srovnání s ostatními úrovněmi objevují řídce (jednoduché: *nato, pak, potom*; složené: *potom pak*). Součástí spojovacích prostředků může být aditivní výraz *i* (*a potom i, jako i potomně*), který většině spojení dodává stupňovací odstín. Ostatní významové poměry se neuplatňují. Relativa se v rámci větněčlenského spojení neobjevují. Do žádného z výše představených výrazů není vložen jiný větný člen.

Představíme přítomnost jednotlivých časových výrazů v jednoduchých a složených konektorech:

- *nato*;
- *potom* společně se svými modifikacemi (*a brzo potom, a napotom, a potom, a potom i, a potom teprv, a zase potom, i napotom, i potom, i potomně, jako i potomně, potom pak*);
- *pak* (*potom pak*);
- *teprv* (*a potom teprv*);
- *zase* (*a zase, a zase potom*).

Na členské úrovni můžeme vymezit tyto subtypy časového vztahu následnosti:

- 1) prostá sukcesivnost členů koordinační skupiny: *a, a brzo potom, a napotom, a potom, a potom i, i napotom, i potom, i potomně, jako i potomně, nato, pak, potom, potom pak*;
  - a) důraz na ukončení předchozího děje a nástup nového děje: *a potom teprv*;
  - b) opětovný nástup jevu (děje), který již proběhl: *a zase, a zase potom*.

5.2.3.2 Dvojité spojovací prostředky

Přítomnost části dvojitého spojovacího prostředku před prvním členem koordinační skupiny vždy signalizuje očekávání další části, která se pojí s následujícím členem skupiny.

a nejprvé – potom pak

Přesné pořadí členů koordinační skupiny je reprezentováno dvojitým spojovacím prostředkem *a nejprvé – potom pak*: *dojdete i požehnání a od Boha smilování, a nejprvé zde milosti, **potom pak** věčné radosti* LomŘáp 247.

již – potom

Posloupnost členů skupiny zajišťuje dvojitý spojovací prostředek *již – potom*, časové adverbium *již* ztvárňuje děj ukončený, resp. předchozí, příslovce *potom* děj následný: *již jsem Ti hosty všechny vypsala, potom fraucimor* ČerKoresp 85, 86.

kdysi – nyní

Konfrontaci jevů blíže neurčené doby minulé a přítomné značí spojení *kdysi – nyní*: *kdysi služebníku, nyní otče a pane, zůstaň s námi, až se začne stmívat* Hora 141.

napřed – potom pak

Kombinací časových adverbii vzniká dvojitý spojovací prostředek *napřed – potom pak*²¹⁸ signalizující následnost členů koordinační skupiny: *Antonín Cirneus, muž nevinný, Bohu milý, od zraku hlasitý, napřed theatinského, potom pak řádu kapucinského, nic více za den než pět lotů lesních fíků a truňk vody užíval* BilNed 224.

nejdříve – a později

Spojení *nejdříve – a později* zajišťuje v následujícím excerptu přesné pořadí členů několikanásobného příslovečného určení prostředku: *tento biskup ozdobil... chrám svatého Václava nejdříve svatým tělem Kristova mučedníka Kristina, uloženým ve zlaté schráně obložené převzácnými drahokamy, a později zlatým křížem vážícím dvanáct liber* Hora 139.

nejprv – a potom

Prostou sukcesivnost členů koordinační skupiny vyjadřuje dvojitý spojovací prostředek *nejprv – a potom*: *kříž mu do rukou dal, nímž on všechny d'ábly z toho místa vypudiv, v skále bydlel, jehož srna mlékem svým mnoho let krmila: kdež také od Bořivoje knížete českého... nejprv nalezen, a potom na správu jeho od svaté Lidmily pobožně navštíven byl* Dvanáct 195.

nejprv – potom

Předchozí výraz může být užitý bez spojky *a*, časový význam celého spojení zůstává nezměněn: *a když se mu peněz nedostalo, počal krásti nejprv otci, potom jiným*

---

²¹⁸ V tomto dokladu není ani z širšího kontextu zřejmé, zda výraz *pak* zajišťuje, či nezajišťuje adverzativní vztah. Museli bychom být seznámeni s autorovým postojem k rovnocennosti obou řádů.

sousedům, **nejprv** málo, **potom** čistě vždy víc a víc LomŘáp 304; aritmetiky začátek sotvá v třetím létě býti muž, když začínají **nejprv** asi do pěti, **potom** asi do desíti počítati KomInf 89.

nejprv – potom i

Pokud je k druhému členu předchozího spojovacího prostředku přidán aditivní výraz *i*, vzniká spojení, které na větněčlenské úrovni signalizuje posloupnost objektů v gradačním vztahu: *koho zajisté satan nezaměstknaného najde, toho jistotně sám zaměstkná, nejprv myšlenými scestnými, potom i skutky zlými* KomInf 105.

nejprve sice – potom pak

Dvojitý prostředek *nejprve sice – potom pak* konfrontuje větné členy v následné platnosti. Poměrně neobvyklé spojení vzniklo kombinací časových výrazů *nejprve – potom* a odporovacích výrazů *sice – pak*:²¹⁹ *abychom tak vlastní vůli zapíratí zvykali, a tím se hotovili k činění toho v příhodách potřebných a těžkých: u sebe ustanovujice to tolikrát před polednem a tolikrát po poledni v skutek uváděti; nejprvé sice řídčeji, potom pak častěji, jak kdo veliký svůj prospěch v tom býti uhlídá* RodrCvič 65.

nejprvé – a potom

Následnou platnost členů koordinační skupiny značí dvojitý spojovací prostředek *nejprvé – a potom*: *nebo takoví ptáci mají obyčej viselcům nejprvé voči vyklivati a potom jejich maso žráti* LomŘáp 365; *toho též léta měsíce července, k dvanácté hodině na noc... uhodil dvakrát hrom, nejprvé do domu Václava Všetečky na Páchu při Hoře Kuttně, a potom na věž kláštera Sedleckého, již velice hrubě potřískal* KapHist 90.

nejprvé – a potomně

Mírnou modifikací druhého členu předchozího spojovacího prostředku vzniká výraz *nejprvé – a potomně* zajišťující prostou posloupnost: *opati o své vlastní ujmě, od klášterův ničehož odcizovati nemohli, ale nejprvé od krále českého, a potomně od jenerála svého dovolení žádati, a příčinu takového prodeje, sněmy, neb odcizení oznámiti musili* KapHist 28.

---

²¹⁹ J. Alexová (2009, s. 88) dokládá u spojení *sice – pak* přípustkový odstín odporovacího vztahu.

nejprvé – potom

Dvojitý spojovací prostředek *nejprvé – potom*²²⁰ vyjadřuje sukcesivnost např. mezi několikanásobnými předměty: *poddaní Pana z Vartembergu, shloučivše se vespolek zámek jeho oblehli, a na den SS. Šimona a Jůdy, vrata do zámku vyrazivše, nejprvé pána, potom paní dolu na plac svedli, a oba nemilosrdně kyjmi a sochory až do smrti utloukli* KapHist 90; a mezi shodnými atributy: *Řehoř někdy se domů navrátiv, nejprvé sazymským, potom nazyanským biskupem učiněn jsa, odtad do Konstantinopole... povolán byl* Dvanáct 46. Prostá následnost členů koordinační skupiny je ztvárněna také v tomto excerptu: *to já tu u dveří spatře, hlouběji sem za to zastření vešel, a na jejich věci (nejprvé veřejně všechněch, potom v některých povoláních) s nevypravitedlným potěšením se dívaje, všecko tu světu naodpor sem spatřil* KomLab 166.

nejprvé – potom i

Přidáním výtýkacího *i* k předchozímu výrazu vzniká spojení značící následnost členů koordinační skupiny: *v té chalupě on v nájmu bydlíce, v nadjmenovaný den... nejprvé on sám, potom i jiní lidé z pokřiku učiněného spatřili, kterak v tomto obraze malovaným blahoslavené Panny Marie z rány čela krev vystoupila* HamHist 230.

nejprvé – potom pak

Kombinaci tří temporálních adverbii představuje dvojitý spojovací prostředek *nejprvé – potom pak*, jenž signalizuje prostou sukcesivní platnost členů koordinační skupiny: *tělo jeho nejprvé v Betlémě pochováno, potom pak do Říma, do kostela Panny Marie v jeslech přenešeno bylo* Dvanáct 40;²²¹ *k libosti pobožného krále Jozafata u sebe ustanovil zjeviti jim dobrodiní, které jim Pán Bůh v tom vojenským tažení mínil prokázati, že totižto jim nejprvé hojnost vody, potom pak slavného vítězství nad jich nepřáteli propující* RodrCvič 8.

---

²²⁰ Dvojitý výraz *nejprvé – potom* bývá v barokních textech často užíván jako prvek strukturující text, v některých případech plní pouze funkci výčtu při zdůvodnění jistých skutečností, tzn., původní časový charakter výrazů se při tomto typu vyjádření neuplatňuje: *nebo, proč jest tak velký krchov při něm vystaven, jediné proto: Nejprvé, že země jeho zemi Svaté nápodobné oučinky z sebe vydávala, to jest... celé tělo pohřbené, zrušila, kosti pak nepoškrvněné, a jako křída zbělavé, zachovala: jak se každý... podívati může. Potom proto, tak veliký krchov při něm vystaven jest, že lidé od sta, dvou, i snad dáleji míl, do kláštera putující... nikdež jinde, než na tomto místě... pohřbení býti nechťeli* KapHist 8.

²²¹ v tomto případě je možné uvažovat o sukcesivnosti v rámci odporovacího vztahu

někdy – nyní

K vyjádření následnosti mezi několikanásobnými větnými členy slouží dvojitý spojovací prostředek *někdy – nyní*, který staví do kontrastu stavy, jež se odehrály v blíže neurčené minulosti a v době psaní textu: *anobřž u dveří právě takový [kvítek rozkošný] nacházím někdy boleslavských, nyní pražských* BarRůž 230.

někdy – nyní pak

Předchozí spojení může být doplněno odporovací spojkou *pak*, výraz *někdy – nyní pak* značí tentýž časový vztah s důrazem na adverbzivní charakter celého vyjádření: *a spatřiv klášter Sedlecký, někdy tak nákladně vystavený, nyní pak spuštěný, a v nic obrácený, oči k nebi pozdvihv, a zaplakav, řádu zase skaženéj, bezevšech statkův a důchodův, s povolením Jiřího z Kunštátu... postoupil* KapHist 38.

někdy – však tehďž

Dvojitý spojovací prostředek *někdy – však tehďž* signalizuje protiklad blíže časově neurčených minulých událostí, které po sobě následovaly: *byla nad míru štědrá ke všem potřebným, a jsouce někdy vzáctná a bohatá, však tehďž již chudá, a v žebrotě umříti sobě žádala* Dvanáct 245.

ponejprv – potom

Striktně dané pořadí členů několikanásobného přísudku značí kombinace temporálních adverbíí *ponejprv – potom*: *a proto ponejprv těmi neznámými hlasy Pánu Bohu děkovati, potom proti tobě, hříšniku, se hněvati a na tvou nevděčnost žalovati budou* BilNed 223.

ponejprv – potom i

K předchozímu spojovacímu prostředku může být přidán aditivní výraz *i*, posloupnost uvádíme v rámci několikanásobných shodných přívlastků: *uřali po nejprv pravé, potom i levé rameno* Dvanáct 210.

ponejprv sice – potom

Dvojitý spojovací prostředek *ponejprv sice – potom* vyjadřuje následnost členů koordinační skupiny shodných atributů, původní adverbium *sice* dodává celému vyjádření odporovací charakter: *Bogor jménem, bulharské země kníže pohanské, když*

od své sestry, od vojska císařského **ponejprv sice** zajaté, **potom** při témž dvoře u víře katolické vyučené a Bogorovi od císaře navracené, o katolickém náboženství a pobožnosti uslyšel, tak velikou náklonnost... v srdci svém vzbudil BilNed 222.

potom ... – ... naposledy

V následujícím excerptu vyjadřuje následnost členů první transgresivní dvojice časový výraz *potom*, připojení posledního transgresivu zajišťuje temporální adverbium *naposledy*, posloupnost vnitřních pozic je ztvárněna asyndeticky: *ku příkladu, první přikázání asi za týden pořád (ráno, po jídle, večer) s nimi říká: **potom** přivezma druhé přikázání (poněvadž jest delší) asi dvě neb tři neděle: třetí opět asi dvě neděle: čtvrté dvě neb tři: páté dvě: šesté, sedmé, osmé deváté spolu vzato býti muž, opět asi za dvě neděle: **naposledy** desáté přivezma, říkati již celé KomInf 116.*

prve – již

Dvojitý spojovací prostředek *prve – již* konfrontuje v rámci přechodníkové konstrukce děje (stavy) minulé a současné, časové adverbium *prve* nese význam „dříve“, „předtím“: *chceli kdo přijíti za mnou, zapři sám sebe, a beř svůj kříž každodenně a následuj mne, vykládaje praví, že ten opravdově kříž svůj bere, který nechovav se **prve** poctivě, a čistoty neostříhav, **již** to dělá RodrCvič 14.*

prve – nyní

Nahrazením druhé části předchozího výrazu jiným časovým adverbium vzniká dvojitý spojovací prostředek *prve – nyní*, který taktéž staví do protikladu v transgresivní konstrukci stav minulé a současné, adverbium *prve* zajišťuje výše uvedený význam: *chceli kdo přijíti za mnou, zapři sám sebe, a beř svůj kříž každodenně a následuj mne, vykládaje praví, že ten opravdově kříž svůj bere, který... byv **prve** obežralcem, **nyní** jest zdrženlivým RodrCvič 14.*

prvé – nyní pak

Přidáním odporovací spojky *pak* k druhé části předchozího výrazu a mírnou formální modifikací jeho prvního členu vzniká dvojitý spojovací prostředek *prvé – nyní pak*, který opět explicitně konfrontuje členy koordinační skupiny: *odkudž jméno... dostala, **prvé** modlám pohanským, **nyní pak** Matce Boží oddaná, pro starožitný obraz, v nejhlubší toho vrchu jeskyni nalezen Dvanáct 211.*

prvé – potom

Sukcesivní platnost shodných atributů signalizuje dvojitý spojovací prostředek *prvé – potom*, časové adverbium *prvé* však nese odlišný význam ve srovnání s výše uvedenými užitími, tj. vyjadřuje význam „nejprve“, „nejdříve“: *dali se do hnátův, **prvé** pravý, **potom** levý* Dvanáct 210.

prvy – a nyní

Spojení *prvy – a nyní* naznačuje následnost členů koordinační skupiny, adverbium *prvy* zajišťuje taktéž význam „nejprve“, „nejdříve“: *zde v Praze na neštovice mnoho stoní, **prvy** městskej lid **a nyní** do vyššího stavu se dávají* ČerKoresp 215.

předně – a posloupně

V následujícím excerptu ztvárňuje dvojitý spojovací prostředek *předně – a posloupně* prostou sukcesivnost, první část výrazu je rozvíta vedlejší větou předmětnou: *co povídá o Janovém srdci; co pak tedy povídá? To **předně** a obvzláštně, co chtěl míti a sobě dovecti Kristus na svých učednicích **a posloupně** na všech věřících skrze tak krásné podobenství SvobNepom 9*. Adverbium *posloupně* ve svém významu zahrnuje předem dané pořadí či sled prvků.

předně – a potom

Dvojitý spojovací prostředek *předně – a potom*²²² signalizuje posloupnost členů koordinační skupiny: *nýbrž s. J. M. panem hrabětem Černínem, kterejž tě ráčil sobě **předně** za syna **a potom** bratra Tvýho vzíti* ČerKoresp 173. Adverbium *předně* nese význam „nejprve“, „nejdříve“.

tehdy – nyní

Protiklad minulého a současného názvu dvora značí dvojitý spojovací prostředek *tehdy – nyní*: *pro [syna] Vostrodice **tehdy** dvůr Vostrodice, **nyní** Vostřetice jmenování založil* HamHist 22.

---

²²² Dvojitý výraz *předně – a potom* může plnit na členské úrovni rovněž funkci výčtu, jeho členy jsou řazeny podle důležitosti: *strp a zdrž se: že totižto všechna neszáz ctnosti v tom dvojím záležití, **předně** v ujímání se a v strpení práci, **a potom** v zdržování se libosti a rozkoší* RodrCvič 14; *jemužto primas odpověděv řekl: Milostivý kniže, **předně** pro památku Vaší knížetci milosti, že městu Klatovskému takový štít ráčili milostivě darovati: **a potom** pro mé známé mně navštěvující, kdyby se komu pro ukrácení chvíle pohráti líbilo* HamHist 84.

5.2.3.2.1 Shrnutí

V barokních textech jsme dohledali 29 dvojitych spojovacích prostředků vyjadřujících časový vztah následnosti na větňčlenské úrovni. Frekvenčně nejvíce se objevuje mezi členy koordinační skupiny prostředek *nejprvé – potom*, ostatní výrazy jsme excerpovali ve dvou dokladech, častěji však pouze v dokladu jediném. Nejhojněji se v prvním dílu dvojitého spojovacího prostředku objevuje časové adverbium *nejprv* s variantami *nejprve/nejprvé/ponejprv/prvé*, druhá část je tradičně vyhrazena příslovci *potom*.

Zhruba v polovině spojovacích prostředků jsou přítomny v první nebo druhé části tyto souřadící spojky: slučovací *a* (*a nejprvé – potom pak, nejdříve – a později, nejprv – a potom, nejprvé – a potom, nejprvé – a potomně, prvy – a nyní, předně – a posloupně, předně – a potom*), odporovací *pak* (*někdy – nyní pak, prve – nyní pak*), *však* (*někdy – však tehďáž*), *sice* (*ponejprv sice – potom*) a dvojitý adverzativní výraz *sice – pak* (*nejprve sice – potom pak*). Odporovací vztah může být vyjádřen také implicitně, tj. bez užití spojovacích výrazů adverzativního charakteru (*kdysi – nyní, někdy – nyní, prve – již, prve – nyní, tehdy – nyní*). Stupňovací odstín dodává v některých případech aditivní prostředek *i* (*nejprv – potom i*), jindy je součástí prostého slučovacího vztahu (*nejprvé – potom i, ponejprv – potom i*). Relativa se v dvojitych spojovacích prostředcích nevyskytují. Pozice výrazů není vložem jiného větňého členu rozdělena.

Představíme přehled jednotlivých adverbií temporálního charakteru, která jsou součástí dvojitych spojovacích prostředků:

- *již* (*již – potom, prve – již*);
- *kdysi* (*kdysi – nyní*);
- *naposledy* (*potom ... – ... naposledy*);
- *napřed* (*napřed – potom pak*);
- *nejdříve* (*nejdříve – a později*);
- *nejprv* s variantami *nejprve/nejprvé/ponejprv/prvé* (*a nejprvé – potom pak, nejprv – a potom, nejprv – potom, nejprv – potom i, nejprve sice – potom pak, nejprvé – a potom, nejprvé – a potomně, nejprvé – potom, nejprvé – potom i, nejprvé – potom pak, ponejprv – potom, ponejprv – potom i, ponejprv – sice potom, prvé²²³ – potom*);

---

²²³ ve významu „nejdříve“

- *někdy (někdy – nyní, někdy – nyní pak, někdy – však tehdy);*
- *nyní (kdysi – nyní, někdy – nyní, někdy – nyní pak, prve – nyní, prvé – nyní pak, prvy – a nyní, tehdy – nyní);*
- *pak (a nejprvé – potom pak, nejprvé – potom pak);*
- *posloupně (předně – a posloupně);*
- *potom (a nejprvé – potom pak, již – potom, napřed – potom pak, nejprv – a potom, nejprv – potom, nejprv – potom i, nejprv sice – potom pak, nejprvé – a potom, nejprvé – a potomně, nejprvé – potom, nejprvé – potom i, nejprvé – potom pak, ponejprv – potom, ponejprv – potom i, ponejprv sice – potom, potom ... – ... naposledy, prvé – potom, předně – a potom);*
- *později (nejdříve – a později);*
- *prve s variantou prvy (prve – již, prve – nyní, prvé – nyní pak, prvy – a nyní);*
- *předně (předně – a posloupně, předně – a potom);*
- *tehdy s variantou tehdy (někdy – však tehdy, tehdy – nyní).*

Prostřednictvím dvojitých spojovacích prostředků se na větněčlenském úrovní vyjadřují tyto podtypy časového vztahu sukcesivnosti:

- 1) první díl dvojitého spojovacího prostředku uvádí jev, který byl před nástupem dalšího jevu ukončen, druhý díl připojuje jev následující: *a nejprvé – potom pak, již – potom, napřed – potom pak, nejdříve – a později, nejprv – a potom, nejprv – potom, nejprv – potom i, nejprve sice – potom pak, nejprvé – a potom, nejprvé – a potomně, nejprvé – potom, nejprvé – potom i, nejprvé – potom pak, ponejprv – potom, ponejprv – potom i, ponejprv sice – potom, prvé – potom, předně – a posloupně, předně – a potom;*
  - a) následnost s důrazem na připojení posledního členu koordinační skupiny: *potom ... – ... naposledy;*
- 2) porovnání jevu, který proběhl v blíže neurčené minulosti, a jevu přítomného:²²⁴ *kdysi – nyní, někdy – nyní, někdy – nyní pak, prve – již, prve – nyní, prvé – nyní pak, prvy – a nyní, tehdy – nyní;*
- 3) porovnání minulých jevů blíže časově neurčených, avšak po sobě následujících: *někdy – však tehdy.*

²²⁴ hodnoceno z hlediska doby vzniku daného textu

5.2.3.3 Trojité spojovací prostředky

Trojité spojovací prostředky ztvárňující temporální vztah sukcesivnosti se vyskytují především na větněčlenské úrovni. Přestože se složení výrazů do jisté míry modifikuje, signalizují v podstatě touž časovou relaci. Téměř ve všech dokladech se jedná o explicitní vyjádření poslopné platnosti jednotlivých členů koordinační skupiny.

i prvé – i potom – i tuto

Trojité spojovací prostředek *i prvé – i potom – i tuto* značí, že členy koordinační skupiny jsou řazeny v časové poslopnosti: *nebo jakž by Bůh mohl to, což se jemu tak s pláčem a slzami, tak srdcem celým a vroucím odevzdává (i prvé v životě matky, i potom na křtu, i tuto²²⁵ opět), od sebe strkati* KomInf 127. Spojka *i* plní v tomto excerptu vytýkáci funkci.

napřed – potom – naposledy

Striktně danou poslopnost členů koordinační skupiny vyjadřuje trojitý výraz *napřed – potom – naposledy*: *suma tedy toho, k čemuž nevyhnutelně mládež vedena býti má, jest troje toto: víra a pobožnost; mravové a ctnost; jazyků a všelijakých lidských umění povědomost. A to pořádkem tím, jakž tu připomenuto, ne naopak: **napřed** jmenovitě pobožnost, **potom** mravy, **naposledy** umění literní* KomInf 54.

nejprv – pak – naposledy

Trojité spojovací prostředek složený z časových adverbii *nejprv – pak – naposledy* značí poslopnost substančních předmětů: *i svlékali z nich **nejprv** formu, **pak** materii, **naposledy** všecky případnosti, až holé Ens zustalo* KomLab 65.

nejprv – potom – naposled i

Trojité spojovací prostředek *nejprv – potom – naposled i* zajišťuje taktéž sukcesivní platnost všech členů koordinační skupiny: *a uzříš ho v krátkém čase, anť havránky krmí, pase, dává jim nejlepší stravu, **nejprv** oči, **potom** hlavu, **naposled i** všecko tělo, aby svou odplatu mělo* LomŘáp 247.

---

²²⁵ *tuto* ve významu „ted“, „nyní“

nejprvé – potom – a naposledy

Trojité spojovací prostředek *nejprvé – potom – a naposledy* nacházíme v koordinační skupině příslovečných určení: *kterýž [Jiřík Taxerus] nejprvé v Vyžším Brodě, potom v Zlaté Koruně, a naposledy v Sedlci opatem jsa, život svůj dokonal* KapHist 72.

nejprvé – potom – nato

Spojením temporálních příslovcí vzniká výraz *nejprvé – potom – nato* signalizující prostou posloupnost členů koordinační skupiny: *o půl noci na jitřní vstávala, nejprvé hodinky o S. Trojici, potom o S. Kříži, na to o Panně Marii říkávala, též za mrtvé, i žaltář se modlila* Dvanáct 260.

předkem – potom – naposledy i

Časový vztah následnosti mezi členy koordinační skupiny ztvárňuje trojitý spojovací prostředek *předkem – potom – naposledy i*: *naposledy našli v jednom skrytém sklepe velikou truhlu domnívajice se, že v ní velikých pokladův dostanou, otevřeli ji, z níž pojednou tak náramně jedovatý smrad a puch vybejkl, že předkem všecku krajinu babylonskou, potom království řecké, naposledy i město Řím pronikl a svým jedem nakazil* VodTheatr 150.

5.2.3.3.1 Shrnutí

Trojité spojovací prostředky ztvárňující na větněčlenské úrovni časový vztah následnosti jsme vyhledali v 7 případech. V první části trojitého prostředku dominuje adverbium *nejprv* s variantou *nejprvé*, střední část zastupuje nejčastěji příslovce *potom*, poslední část tvoří výraz *naposledy* s variantou *naposled*.

Všechna spojení se objevují v rámci kopulativního vztahu, v některých případech můžeme díky užití aditivního prostředku *i* konstatovat gradační odstín celého vyjádření (*nejprv – potom – naposled i*, *předkem – potom – naposledy i*). Zajímavé je, že se souřadící spojky u trojitých výrazů ztvárňujících časový vztah následnosti téměř neobjevují, pouze v jediném případě připojuje spojka *a* třetí člen koordinační skupiny (*nejprvé – potom – a naposledy*). Tento způsob vyjadřování je tedy výhradně záležitostí temporálních příslovcí.

Vytýkácí *i* je přítomno v trojitém spojovacím prostředku *i prvé – i potom – i tuto*. Pozice žádného z trojitých výrazů není rozdělena vložení jiného větného členu.

Představíme časová adverbia, která jsou na členské úrovni součástí výše uvedených trojitých spojovacích prostředků:

- *napřed* s variantou *předkem* (*napřed – potom – naposledy, předkem – potom – naposledy i*);
- *naposledy* s variantou *naposled* (*napřed – potom – naposledy, nejprv – pak – naposledy, nejprv – potom – naposled i, nejprvé – potom – a naposledy, předkem – potom – naposledy i*);
- *nato* (*nejprvé – potom – nato*);
- *nejprv* s variantami *nejprvé, prvé* (*i prvé – i potom – i tuto, nejprv – pak – naposledy, nejprv – potom – naposled i, nejprvé – potom – a naposledy, nejprvé – potom – nato*);
- *pak* (*nejprv – pak – naposledy*);
- *potom* (*i prvé – i potom – i tuto, napřed – potom – naposledy, nejprv – potom – naposled i, nejprvé – potom – a naposledy, nejprvé – potom – nato, předkem – potom – naposledy i*);
- *tuto* (*i prvé – i potom – i tuto*).

Představíme podtypy časového vztahu následnosti, jež na větněčlenské úrovni ztvárňují trojité spojovací prostředky:

- 1) prostá sukcesivní platnost členů koordinační skupiny: *i prvé – i potom – i, tuto nejprvé – potom – nato*;
  - a) důraz na připojení posledního členu koordinační skupiny: *napřed – potom – naposledy, nejprv – pak – naposledy, nejprv – potom – naposled i, nejprvé – potom – a naposledy, předkem – potom – naposledy i*.

6 Modifikace temporálního vztahu v barokních textech

J. Hoffmannová a I. Kolářová (2007, s. 83; 2008, s. 354) upozorňují na silnou vzájemnou prostupnost časových a kauzálních relací. V mnohých případech nelze podle autorek rozlišit, zda závislá věta vyjadřuje k ději věty řídicí vztah časový, podmínkový, příčinný, nebo přípustkový. V podstatě totéž uvádí i H. Běličová-Křížková (1979, s. 9), autorka zmiňuje, že časové vztahy tvoří sémantickou bázi i jiných vztahů, např. kauzálních. Své tvrzení dokádá tím, že existence kauzálních vztahů nutně předpokládá určité spojení se vztahem časové souběžnosti, nebo posloupnosti, neboť právě na tyto relace se kauzální vztahy navrstvují.

Modifikace temporálního vztahu jsou v barokních textech velmi časté, z tohoto důvodu je do analytické části samostatně nezahrnujeme. Tato problematika zaslouží bližší zkoumání.

Výběrově uvádíme:

1) výrazy modifikace podmínkové:

- *jak* (KomInf 73, HamHist 336, 357);
- *jestli – hned* (RodrCvič 7);
- *jestli – teda vždy* (LomStř 197);
- *jestli – tedy hned* (LomŘáp 382);
- *jestliže – hned* (KomLab 30);
- *kdyby – ihned* (VierKrist 144);
- *kdykoliv* (Hora 144);
- *když* (VodTheatr 94, LomStř 52, 59, 182, LomŘáp 287, 361, KomLab 160, KomTruchII 80, KomInf 113, ČerKoresp 50, RodrCvič 4, JestřSedl 68, HenHic 112);
- *kdyžkoliv* (KlugKat 84);
- *když – vždycky* (ČerKoresp 112);
- *-li – hned* (KomLab 117, 118, KomTruchI 41, 54, LeuchVita 45, KomInf 112);
- *-li – vždycky* (KomTruchII 88);
- *pakli – hned* (VodTheatr 143);

- *pakli – tu teprva* (VodTheatr 141);
- *pakli kdy – hned* (ManniŽal 143);
- *pakli kdy – zase* (VodTheatr 70);
- *pojednou – když* (VodTheatr 82);
- *pokud* (KlugKat 261);
- *pokudž* (VodTheatr 22, 111, KlugKat 414);

2) výrazy modifikace příčinné:

- *hned – když* (LomStř 45);
- *když* (VodTheatr 104, Dvanáct 135, KapHist 29, KlugKat 40);
- *onehda – když* (ČerKoresp 51);
- *tedy – když již* (LomŘáp 298);

3) výrazy modifikace přípustkové:

- *anť* (LomStř 107);
- *hle – když* (LomŘáp 328);
- *když* (VodTheatr 87, 96, 119, LomStř 83, LomŘáp 281, LeuchAlex 148, Dvanáct 249, KapHist 34, KomTruchIV 117, RodrCvič 44, Bible 10, JestřSedl 108, SvobNepom 13, KlugKat 11).

ZÁVĚR

Téma předkládané disertační práce je příspěvkem k syntaktické analýze barokních textů. Za hlavní cíl jsme si stanovili představit konkrétní způsoby vyjadřování časového vztahu současnosti a nesoučasnosti pomocí charakteristických spojovacích prostředků, popř. konektorů. Materiálovou bází tvořilo více než čtyřicet barokních literárních památek. Vzhledem ke značné rozsáhlosti této problematiky jsme byli nuceni přistoupit k určité restrikci. Soustředili jsme se na vymezení temporálních relací ze sémantického hlediska a na jejich formální ztvárnění prostřednictvím hypotaktického způsobu vyjádření (vztah hlavní věty a vedlejší věty příslovečné časové) a parataktického způsobu vyjádření (spojení souvětí – spojení vět hlavních a spojení souřadných vět vedlejších, spojení textové a spojení větněčlenské), tj. klasifikovali jsme časové vztahy z hlediska vyjadřovací formy. Temporální relace v obsahových větách, transgresivních konstrukcích, ve větě jednoduché a v rámci nominalizace vedlejších vět jsme ponechali stranou našeho zájmu, přestože by tyto lingvistické jevy zasluhovaly podrobnou analýzu.

Jako uzuální se při ztvárnění časových vztahů ukázala hypotaktická forma dvouvětého souvětí značící časovou závislost jednoho děje na druhém. Poměrně často jsme nacházeli doklady, v nichž se časový vztah poněkud modifikuje a blíží se ztvárnění jiné okolnosti, v námi analyzovaných textech nejčastěji podmínce. Naopak parataxe spojková a bezespoječná není ve srovnání s předchozím typem vyjádření temporálního vztahu tak častá.

I. Hypotaktické vyjádření temporálních vztahů

Stejně jako v současném jazyce je většina spojovacích prostředků v temporálních souvětích barokní češtiny specializována na vyjadřování jemnějších významových odstínů (viz níže).²²⁶ Naopak za sémanticky homonymní (univerzální) považujeme např. výrazy *kdy*, *když*, *kdykoliv*, *jak*, *jakž*, *teprva – když*.

Při současné platnosti děje věty hlavní a vedlejší jsme vyčlenili dva základní významové typy: 1) vedlejší věta příslovečná časová vymezuje trvání děje věty hlavní, např. *ten **dokud** v prácech a v vojnách býval, těžce nezhřešil* JestřSedl 81; 2) děj vedlejší

---

²²⁶ Děje se tak zejména přítomností adverbálních výrazů (korelativ) v hlavní větě nebo prostřednictvím složených spojovacích prostředků.

věty časové je vzhledem k ději věty hlavní plně nebo částečně současný, např. *a tenkrát když svatí ctíme Boha samého ctíme skrze ně* KlugKat 118.

Vnitřně bohatě diferencovaný je druhý významový subtyp: vyjádření současných dějů probíhajících v budoucnosti, např. *až budeš podruhé Heřmanovi psáti, přece mu napiš, aby pilně preceptora a magistra poslouchal* ČerKoresp 58; děj věty hlavní začal platit ve stejném okamžiku jako děj věty vedlejší, nebo se připojil bezprostředně po jeho nástupu, např. *nemůžeme na zahradě neužitečných bylin, hned jakž z země lezou, plíti* KomInf 107; vedlejší věta vyjadřuje z časového hlediska libovolnost v uskutečnění děje, např. *mohou také svobodně po domích choditi Mendicatum, kdy koliv jim toho potřeba ukazovati bude* KapHist 45; vedlejší věta vyjadřuje pravidelné opakování dějů, např. *paní Rašínová taky pokaždý svému panu synu, když já Ti píši, píše* ČerKoresp 65; vedlejší věta vyjadřuje násobenost slovesného děje, např. *kolikrátkoli hněv jeho spravedlivý proti hříchům a nepravostem našim se rozpaluje, metlami spravedlivosti své nás tak těžce pokutuje* VodTheatr 150; vedlejší věta vyjadřuje koincidence dějů, např. *a právě když leží na zemi, koule přes záda od nepřitele letěla* KlugKat 144; vedlejší věta striktně vyjadřuje, že děj věty hlavní neplatil před nástupem děje věty vedlejší, např. *totižto tehdáž teprva duchovní slavnost a veselí držeti máme, když někdo již v Duchu vyrostá, a dokonalým býti počíná* RodrCvič 9; vedlejší věta vyjadřuje úplnou souběžnost s dějem věty hlavní, např. *jinému, když vně na poli pracuje, zatím vojáci doma všecko v drt obrátí, poberou, obloupí* VodTheatr 99; děj věty hlavní nastal ve srovnání s očekáváním později, např. *když pak jí vyhrozovali žalobou a smrtí, teprv, jak dí Písmo Svaté... vzdechla a pravila: Ouzkosti mě obklíčily ze všech stran* SvobNepom 15; děj hlavní věty vyjadřuje nečekaný zásah do děje věty vedlejší, např. *když pak Alexius v jmenované siňci sedmnácte let pořád trval a věrně Pánu Bohu sloužil, vtom obraz Panny Marie... zvolal na kapelníka aneb správce kostela* LomŘáp 341; vyjádření návratu již uskutečněného děje, např. *a když se toho s nevypravitedlnou práci vyhledávalo, rozstoupili se zase, aby každý o tom přemýšloval, sobě poručíc* KomLab 67.

V rámci časového vztahu předčasnosti jsme vymezili tři významové typy: 1) vedlejší věta časová vyjadřuje prostou předčasnost ve vztahu k ději věty hlavní, např. *ale jakž mne tam uvedl a já množství starců a divné jejich treti spatřil, strnul sem* KomLab 61; 2) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje hranici, od které platí děj věty hlavní, např. *nikam nemohu jeti, co jsi Ty ujel, pro nemoc těch bídných neštovic* ČerKores 49; 3) po ukončení děje vedlejší věty následuje okamžitý nástup děje hlavní

věty, např. *nebo i hned jak o náském sektáři, žeby se v zemi jeho zdržovati měl, uslyšel, z země vypuditi, a vypovídati nařídil* KapHist 43.

Nejvíce vnitřně členitý je první typ. Všimněme si, že některé dílčí subtypy jsou identické jako u vztahu současnosti: vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje předčasnost v budoucnosti, např. *a až se má hříšná duše ocitne tváří v tvář hrozivému tribunálu posledního soudu, Tebe ustanovuji za jejího obhájce* Hora 156; děj hlavní věty nastane až po explicitně vyjádřeném ukončení děje vedlejší věty, např. *a když již nemocí složen byl, ... biskup třikrát hlasem božím napomenut, k němu přišel* Dvanáct 34; vedlejší věta vyjadřuje opakování dějů, např. *kdykoliv tento bratr k tobě přijde, dej mu jísti* RodrCvič 55; vedlejší věta vyjadřuje libovolnost v opakování děje, např. *kolikrátkoli [kuřátko] od matky své zavoláno bývá, následuje, zrnýčka po zemi sbírá a samo se krmí* VodTheatr 24, 25; vedlejší věta vyjadřuje návrat již uskutečněného děje, který opět nastal před uvedením děje věty hlavní, např. *když se zase navrátil Josef domů, a přinesl vedle své chudoby Matce Boží pokrm, uzřev dary svatých králův, divil se velice* LeuchVita 8; vedlejší věta vyjadřuje omezení platnosti děje hlavní věty na dobu po uskutečnění děje věty vedlejší, např. *teprva když jsem od Tebe psaní dostala, jsem se potěšila* ČerKoresp 74; děj věty vedlejší začal platit ve srovnání s očekáváním později, např. *a teprva se toho leknou, když soudce spravedlivý zůřivě ptáti se bude jich* LomStř 202.

Ve třetím typu jsme vymezili: okamžitý nástup děje hlavní věty po ukončení děje vedlejší věty s prvky nečekanosti, např. *z pole musela domu jíti, a sotva že jest došla, hned se položila* HamHist 356; s významem opakování, např. *kdykolivěč psaní pošleš a při tom paní Rašínový a paní Kryzlový je, ihned je, ztěží čtvrt hodiny nemeškajíc, posílám* ČerKoresp 66; s významem násobenosti slovesného děje, např. *kolikráttekoli spatří bud'to člověka, aneb jakýkoli jiný životčich, který by mu škoditi chtěl, pojednou jej pohltí* VodTheatr 73; a s významem návratu již uskutečněného děje věty vedlejší, např. *nicméně však tentýž jazyk, hned jak byl všecek rozkousán a vychrkán, zase mu celý narostl* ManniŽal 129.

Temporální vztah následnosti je nejméně vnitřně diferencovaný. V barokních textech se objevují dva sémantické typy: 1) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje konečnou mez trvání děje hlavní věty, např. *k okovům blázen tážen bývá, dokavadž nepronikne střela jater jeho* LomStř 74; s podtypem inverzního charakteru (konečná mez trvání děje první věty je ztvárněna náhlým nástupem děje druhé věty, děj věty první je tedy přerušen nebo ukončen), např. *a on nechtěje se dáti jíti, bránil se statečně tak*

dlouho, až vtom jeden z těch... uťal mu i s mečem ruku LomŘáp 366; 2) vedlejší věta příslovečná časová vyjadřuje prostou následnost vzhledem k ději věty hlavní, např. *pročež ten synáček při obdržení chléba, dřív nežli z něho jedl, na kolena padal* KlugKat 416; s podtypem opakování, např. *a vždycky dřív nežli jsem k němu přistoupil, modlil jsem se před tím obrazem své modlitby* HamHist 233; a s podtypem bezprostřední následnosti děje věty vedlejší, např. *než je zase protřel [oči], azoth mu vtom uletěl* KomLab 73.

Syntaktické prostředky vyjadřující temporální vztahy současnosti, předčasnosti a následnosti představují v barokních textech rozsáhlý, ale přesto poměrně ustálený repertoár výrazů. **Hypotaktické vyjádření** temporálních vztahů je ztvárněno téměř 250 jednoduchými a složenými spojovacími prostředky. Nutno podotknout, že některé z výrazů se objevují ve více typech časového vztahu (např. spojky *až, když* nacházíme v souvětích značících současnost, předčasnost i následnost; spojovací výrazy *co, hned jak, hned jakž, jakž, kdy, kdykoliv, kdyzkoli, sotva; aj – když, hle – když, hned – jak, i – když, ihned – když, již – sotva, teda – když, tehďáž – když, tehdy – když, toť hle – když, tu – když, tu hned – když, tu teprv – když, vtom – když, zase – když* nacházíme v časových vztazích současnosti i předčasnosti).

Poměrně zajímavým rysem je naprostá **převaha korelativních výrazů** nad výrazy nekorelativními. Souvztažné formace představují téměř dvě třetiny všech spojovacích prostředků. Tato disproporce se nejmarkantněji objevuje u časového vztahu předčasnosti, v němž z 98 spojovacích prostředků tvoří koreláty 71 výrazů.

Pokud bychom měli shrnout, které výrazy v hypotaktickém ztvárnění časových vztahů dominují, došli bychom až nečekaně k převaze výrazů pevně zakotvených i v dnešním jazyce (pro vyjádření současnosti spojky *dokud, když*, korelativní výrazy *tehďáž – když*; pro vyjádření předčasnosti spojka *když* a souvztažné prostředky *hned – jak, hned – když, ihned – jak*; pro vyjádření následnosti spojky *až, dokud ne, dřív než* s korelativními formacemi *dotud – až, tak dlouho – až*).

Podářilo se nám doložit výskyt spojky *jakmile*²²⁷ ve spojení s korelativem *ihned* (HamHist 204) a *tu teprve* (KolHud 201) v barokních dílech z roku 1699 a 1709, samostatně z roku 1724 (ProchZah 44), 1730 (SchusVod 104) a 1747 (Hora 142).

---

²²⁷ P. Kosek (2003, s. 134–137) nachází časovou spojku *jakmile* pouze v jediném z analyzovaných pramenů, a to v Markově homiletické sbírce *Trojí chléb nebeský, pro lačný lid český* z roku 1728.

Děje v podřadném souvětí mohou být zařazeny do času minulého, přítomného i budoucího, kombinace různých časů se objevuje méně často. Temporální věty jsou většinou indikativní, užití kondicionálu bývá vázáno na podmínkové vztahy. Postavení vedlejší věty je v naprosté většině volné, objevuje se antepozice, postpozice a interpozice.²²⁸

II. Parataktické vyjádření temporálních vztahů

Pro parataktické ztvárnění časových relací je ve srovnání s hypotaxí typická daleko **menší sémantická diference** jednotlivých podtypů. Parataktické spojovací prostředky se objevují v barokních pramenech poměrně často, svou frekvencí však hypotaktickému vyjádření těchto vztahů frekvenčně konkurovat nemohou. Z tohoto důvodu můžeme konstatovat, že parataxe nepředstavuje z hlediska frekvence rovnocenného konkurenta hypotaktickému ztvárnění temporálních relací.

V **časovém vztahu současnosti** jsme vyčlenili dva základní významové typy: 1) oba děje probíhají po celou dobu svého trvání současně, např. *tak bych tebe... ráda při sobě měla a s Tebou se těšila, při tom taky abys mi se pomohl starati* ČerKoresp 173; se subtypem paralelnosti, např. *[opat] do Měst Pražských se vypravil. Lid zatím krajský z Kolína mladého muže vypadši, na klášter Sedlecký outok učinil* KapHist 79; 2) k prvnímu ději se po určité době přidá další děj (nástup dalšího děje nepřerušuje ani neukončí průběh předcházejícího děje), např. *ta pak nerozumná hovádka dýchala na to přemilé dítě, aby mu teplo bylo. Tu hned vznešená panna, spolu s Jozefem poklekla, a poklonou ctíli to milé robátko* LeuchVita 6; s podtypem důrazu na nástup dalšího děje až po jisté době trvání předchozího děje, např. *někteří zajisté z oněch po provazích lezoucích prudkostí větru jako housenky zházíni a do moře vmetáni; těmto týmž násilím kotvy se zutrhovaly a v hlubinách ztonuly. A tu teprv lodí naše s námi již beze vší obrany, jako na proudě řeky tříšťka, zmítati se počala* KomLab 49; a s podtypem děje, který nastoupil ve srovnání s očekáváním později, např. *ale lev jakožto heroitský životčích vida člověka, že se před ním třese a děsí, velmi přívětivě k němu se lísal, dáváje mu návštějí nohou, kterak by strom podtínati měl. Tu teprva nebohý člověk porozuměv, čeho lev při něm vyhledává, dal se do podtínání stromu, v čemž mu oba velmi statečně nápomocni byli, a když jej podťal, strom se vyvrátil a nedvěd dolů z něho*

---

²²⁸ Funkčně sémantickou analýzu vedlejších vět příslovečných časových a kvantifikací významových rozdílů mezi jednotlivými druhy příslovečných vět časových v současné češtině podal J. Štěpán (2008, s. 235–254). Frekvenčně jsou hodnoceny převážně jednoduché spojovací prostředky (*když, než, až, jak, sotva, co aj.*).

sletěl VodTheatr 114.

Časový vztah následnosti nabízí ve srovnání se vztahem současnosti mnohem pestřejší repertoár spojovacích prostředků, to se týká rovněž množství sémantických podtypů: 1) prostá následnost dějů bez přesného časového údaje, např. *po její smrti dlouhý čas, jak Klatovští, tak Studynečtí, s černýma župany, a dlouhýma polo na zad visutými čepicemi smutek vesměs nosili, **potomně** za ní časté oběti v zbožnici vykonávali* HamHist 32; s podtypy připojení děje, který se odehrál v řadě následných dějů jako poslední, např. *jakkoliv na ní [hoře] stojí, nicméně však ani hory ani ničehož jiného okolo ní krom světla nevidí. **Nejposleze**, obrátiv se na levou stranu, vidí, že se připozdívá a den se nachyluje* VierKrist 143; následující děj nastává ve srovnání s očekáváním později, např. *velikým strachem ani se z místa hnouti, ani cknouti nesměli, až přišel bílý den, **a tu teprv** trochu okřáli* ManniŽal 123; důraz na ukončení předchozího děje a nástup nového děje, např. *vtom se bouře ssílí a proti nám vichr strašlivý strhne. **Tu se teprv** moře vlnami až k nebi kouřiti začne* KomLab 49; následné opakování děje, který již v minulosti proběhl, či nástup děje, který byl přerušen, např. *některý padl, až nevstal, jiný vstana šel zase, **a zase** kotrmelce metal, třebaš jedno za druhým* KomLab 29; 2) bezprostřední následnost dějů, např. *zasmál se král Astiages, a dovolil k tomu. **Tu** Cyrus **hned** vstal od stolu* JestřSedl 49; s podtypem ukončení děje okamžitým zásahem jednoho děje do druhého, např. *neb jest ho žádala, až na zem padala, byji ráčil přiodit, **tu** milost dostala* BožSlav 226; okamžitá následnost děje, který již v minulosti proběhl, např. *manželka vidouc manžela opravdu umrlého, rukama lomila, plakala, a na Kalvína, žeby ji manžela umořil, naříkala. On zahanbení se obávajíc, aby mlčela, veliké dary ji dáti přislíbil. **A v tom zase** na kazatedlnici vstoupiv, malý víře posluchačův svých, ten skutek přičítal* KapHist 58.

Prostřednictvím vícedílných spojovacích prostředků jsou sémantické podtypy mírně modifikovány: 1) první díl spojovacího prostředku uvádí děj, který byl před nástupem dalšího děje ukončen, druhý díl připojuje větu s dějem následujícím, např. ***a nejprv** ji napomenul, aby přikryla hanbu těla svého, **a potom** s mnohou zůřivostí hleděl ji odvésti a mysl její odvrátiti od takového skutku nešlechetného* LomStř 71; s podtypy zdůraznění nástupu následujícího děje až po důsledném ukončení děje předchozího, např. *teda kníže Karel Burgundský usoudil to, že ji **nejprv** za manželku musil vzíti a z kurevství ji vyvésti a očistit, **a potom** mu **teprva** rozkázal mečem hlavu stíti* LomStř 147; následnost se zdůrazněním posledního děje, např. *až potomně léta 1536. k kolům přivázán, vohnivými kleštěmi ukrutně, však spravedlivě, trhán, **a potom** proboden byl.*

Naposledy pak železnými řetězy svázán, a na nejvyšší města věži, pověšen byl KapHist 57; opakování, např. *a viděl, jak anjel Páně z nebe sstoupil, a měl v ruce pěkný věnec z červených růží, a položil je na hlavu jedné z těch panen. Potom zas viděl, že ten anjel druhé panně postavil na hlavu věnec bílý a krásný, z bílých růží uvitý. Naposledy viděl, že přišel ďábel hrozný JestřSedl 123; 2) porovnání jevu, který proběhl v blíže neurčené minulosti, a jevu přítomného, např. *a spatřiv klášter Sedlecký, někdy tak nákladně vystavený, nyní pak spuštěný, a v nic obrácený, oči k nebi pozdvihv, a zaplakav, řádu zase skaženej, bezevšech statkův a důchodův, s povolením Jiřího z Kunštátu... postoupil KapHist 38; 3) porovnání děje přítomného, resp. současného, a budoucího, např. *nyní chci bojovati, statečnost svou prokazovati, kopím honiti a v těch věcech se činiti, které rytířské aneb světa jsou, a potom dosti času, když síly zbudu, pokání činiti budu LomŘáp 242; 4) porovnání jevů minulých blíže časově neurčených, např. *byla nad míru štědrá ke všem potřebným, a jsouce někdy vzáctná a bohatá, však tehdáž již chudá, a v žebrotě umřítí sobě žádala Dvanáct 245; 5) rychlý sled dějů, např. *sotva se položili, a hle, otevře cos s velikým hřmotem nenadále dvěře do pokoje ManniŽal 122.*****

V jednotlivých výkladech vztahujících se k parataktickému ztvárnění časových vztahů jsme popsali téměř 250 spojovacích prostředků. Obdobně jako u ztvárnění hypotaktického i zde musíme konstatovat značné množství výrazů, které se na různých syntaktických úrovních vyskytují opakovaně (obdobné spojovací prostředky na souvětňné a větněčlenské úrovni, např. *a přitom, a spolu* aj.). Z hlediska frekvence jednoznačně dominují výrazy *a, a hned, a potom, a přitom, a vtom, pak, potom, vtom; nejprvé – a potom, nejprv(é) – potom.*

V rámci parataxe ztvárňují temporální vztahy především časová adverbia ve spojení se slučovací spojkou *a*, ostatní spojky se příliš často neobjevují (slučovací *i, jako, jakož*; odporovací *a, ale, avšak, nicméně, pak, sice, sotva, však*; stupňovací *ano, i*; důvodové *nebo*; důsledkové *pročež, protož*). Nezanedbatelný podíl tvoří rovněž příslovečné temporální výrazy užitě samostatně, nebo v kombinaci. Relativa se tohoto způsobu vyjádření účastní sporadicky.²²⁹

Pro **současnost** je typické navrstvování časového vztahu na kopulativní a adverzativní poměr. Naopak **následnost** může být přítomna ve slučovacích, odporovacích, stupňovacích, důvodových i důsledkových souvětích. Obdobná

²²⁹ Případná přítomnost aditivních výrazů ve spojovacích prostředcích časového charakteru nijak temporální vztah nemodifikuje.

disproporce je patrná rovněž u počtu spojovacích prostředků zprostředkovávajících časový vztah současnosti (36 spojovacích prostředků) a následnosti (204 spojovacích prostředků). Dvojité výrazy účastníci se ztvárnění časového vztahu následnosti tvoří poměrně značnou část výrazových prostředků, avšak dominují jen na větňčlenské úrovni. Trojité výrazy tvoří z celkového počtu spojovacích prostředků zanedbatelný podíl.

Poměrně zajímavé je, že řada spojovacích prostředků ztvárnějících temporální vztahy není striktně specializována na vyjádření současnosti nebo nesoučasnosti. Mezi **nespecializované** (univerzální, homonymní) **výrazy** řadíme v rámci hypotaxe např. *až, co, hned jak, hned jakž, jakž, kdy, kdykoliv, když, kdyžkoli, kolikrátkoli, sotva; hned – když, tehdáž – když, tu – když, vtom – když* aj., v rámci parataxe např. *a, a hned, a tu, a tu již, a vtom hned, a tu teprv, vtom* aj. Naopak **důsledně specializované** jsou v rámci **hypotaxe pro současnou platnost** např. výrazy *dokavadž, dokud, dokudž, mezitím když, právě když, zatímco; tak dlouho – dokud* aj.; **pro předčasnou platnost** např. *jakmile, jak jen, jak nejdřív, jak nejprv, jakž brzo, ledva, sotvaže; ihned – jakmile, poté – co, potom – když, tak hned – jakž brzy* aj.; **pro následnou platnost** *dokavadž ne, dokud ne, dřív než, dřívě nežli, dotud – až, tak dlouho – až, dotud – dokud ne, tak dlouho – dokud ne, dřív – než, prvé – nežli* aj. V rámci **parataxe** jsou pro vyjadřování **současnosti** specializovány např. výrazy *a hned přitom, a přitom, a spolu, přičemž, přitom i, mezitím*; pro vyjadřování **následnosti** např. *a nato, a pak, a potom, a potomně, ale potom, pak hned; a nejprv – a potom, předkem – potom, předně – potom* aj.

Obdobně jako ve všech stádiích vývoje naší mateřštiny se objevují i v jazykovém systému barokního jazyka **syntaktické výrazy centrální a periferní**. Můžeme konstatovat, že většina spojovacích prostředků barokní doby je běžně užívána i v současném jazyce, někdy však plní v syntaktickém systému odlišné funkce. Nejčastěji užití spojovací prostředky jsme představili výše, zde se zaměříme na prostředky vyskytující se v barokních textech ojediněle. V hypotakticky ztvárněném časovém vztahu současnosti se pouze v jediném excerptu objevily např. výrazy *až dokavad, dokudkoli, dokudž koliv, když kdy, když kolivěc*; ve vztahu předčasnosti *jak jen, tu – až*; ve vztahu následnosti *až dokud ne, dokudž koli ne, než až, zatím než, dřívě ne – až, dřívě ne – než až, napřed – než, vtom – než, zatím – dřívě než*. V paratakticky ztvárněném časovém vztahu současnosti a následnosti se ojediněle vyskytují např. výrazy *a protož napotom, a potý, ano i potomně, i hnedky, nicméně však potom, potomt'*; avšak *pozprvu*

předce – ale potom, nejprve sice – potom pak, někdy – nyníčko pak, sice – ale brzo potom.

Uvažovali jsme o přesném frekvenčním zhodnocení výskytu jednotlivých spojovacích prostředků v rámci vyjadřování současnosti, předčasnosti a následnosti. Během analýzy se však ukázalo, že do vyjadřování časových vztahů podstatně zasahují např. další jeho modifikace, které přesné frekvenční měření naprosto znemožňují (podmínkové, příčinné a přípustkové modifikace časového vztahu jsme okrajově představili v šesté kapitole).

Naše hypotéza o pestrosti vyjadřování temporálních relací se potvrdila, neboť syntaktické prostředky vyjadřující v barokních textech vztahy současnosti, předčasnosti a následnosti představují značně rozsáhlý, ale přesto poměrně ustálený repertoár výrazů. Neporušená kontinuita jazykového vývoje mezi obdobími humanistickým, barokním a obrozenským je touto prací zřetelně doložena.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

BarRůž: Bartys, Matěj. *Růže nad potoky vod vsazená* (1733). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 228–232. Č. knihopisu K00986.

Bible: *Bible svatováclavská – Evangelia* (1677). Kopecný, M. (ed.), Brno: Blok, 1991. Č. knihopisu K01111.

BilNed: Bilovský, Bohumír Hynek. *Neděle druhá adventní* (1718). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 220–224. Bez č. knihopisu.

BorŽena: Borromaeus od sv. Remigia, Karel. *Žena krásná náramně* (1735). In: Kopecný, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998, s. 59–78. Č. knihopisu K03777.

BožSlav: Božan, Jan Josef. *Slaviček rájský* (1719). Malura, J. – Kosek, P. (ed.), Brno – Ostrava: Host – Ostravská univerzita, 1999. Č. knihopisu K01247.

BridTrýl: Bridel, Bedřich. *Trýlistek jarní* (1662). Vašica, J. (ed.), Brno: Akord, 1943. Č. knihopisu K16301.

ČerKoresp: *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic* (1638–1648). Kalista, Z. (ed.), Praha: Melantrich 1941. Bez č. knihopisu.

Dvanáct: Budínský, Jeroným Zikmund Fiala (Jiří Plachý – Ferus). *Dvanáctero rádu rytířův božích*. V Praze u Pavla Sessia, 1630, s. 1–267. Č. knihopisu K02461.

HamHist: Hammerschmid, Jan Floryán. *Historie klatovská v sedm dílů rozdělená*. V Praze u Jiřího Samuela Beringera, 1699, s. 5–400. Č. knihopisu K02877.

HenHic: Hennet, Václav Josef. *Hic datus est vobis* (1734). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciana Sarensis, 1998, s. 107–119. Č. knihopisu K02937.

HlouLuc: Hloupá, Johann Joachim. *Lucerna mezi vodmi mořskými plující* (1737). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciana Sarensis, 1998, s. 121–132. Č. knihopisu K03059.

Hora: *Zelená hora* (1747). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciana Sarensis, 1998, s. 137–157. Bez č. knihopisu.

JestřSedl: Jestřábský, Valentin Bernard. *Vidění rozličné sedláčka sprostného* (1719). Kopecký, M. (ed.), Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1973. Č. knihopisu K03549.

KapHist: Kapihorský, Simeon Eustachius. *Historia kláštera sedleckého řádu svatého cistercienského* (1630). Bartoš, M. (ed.), Kutná Hora: Kuttna, 2006. Č. knihopisu K03768.

KhellMat: Khell, Jan Josef. *Nepomucena Mater* (1735). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciana Sarensis, 1998, s. 39–44. Č. knihopisu K03919.

KhellPont: Khell, Jan Josef. *Novus virgineus pontifex* (1735). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciana Sarensis, 1998, s. 45–57. Č. knihopisu K03920.

KlugKat: Klugar, Václav Vojtěch. *Catechismus... Katechyzmus neb Naučení římsko-katolické*. V Praze u Františka Karla Hladkého, 1746. Č. knihopisu K03986.

KolHud: Kolčava, Karel. *Dva listy o hudbě* (1709). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 201–202. Bez č. knihopisu.

KomInf: Komenský, Jan Amos. *Informatorium školy mateřské* (1630). Rejchrtová, N. (ed.), Praha: Kalich, 1992. Bez č. knihopisu.

KomLab: Komenský, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce* (1623). Škarka, A. (ed.), Praha: Odeon, 1970. Č. knihopisu K04233.

KomList: Komenský, Jan Amos. *Listové do nebe* (1619). Pleskot, J. (ed.), Ostrava: Profil, 1969. Č. knihopisu K04237.

KomKšaft: Komenský, Jan Amos. *Kšaft umírající matky, jednoty bratrské* (1650). In: *Dílo J. A. Komenského 3*. Praha: Academia, 1978, s. 595–604. Č. knihopisu K04231.

KomTruch: Komenský, Jan Amos. *Truchlivý I, II, III, IV* (1623, 1624, 1651, 1660). In: *Dílo J. A. Komenského 3*. Praha: Academia, 1978, s. 23–130. Č. knihopisu K04257.

KonVejtaž: Koniáš, Antonín. *Vejtažní naučení* (1740). Kopecký, M. (ed.), Brno: Blok, 1995. Č. knihopisu K04300.

KrumPast: Krum, František Matouš. *Pastorella Betlemská* (1722). Vašica, J. (ed.), Praha: Vyšehrad, 1937. Č. knihopisu K04554.

LeuchAlex: *Život svatého a slavného vyznavače Alexia, kterýžto okolo léta Páně 410 usnul v Kristu Pánu* (1625). In: Leuchtius, Valentin. *Vita sanctorum to jest Životové, skutkové a utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštnějších svatých*. In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 147–149. Č. knihopisu K04822.

LeuchVita: Leuchtius, Valentin. *Vita sanctorum to jest Životové, skutkové, utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštnějších svatých* (1625). Praha: Staré Město, 1625, s. 1–45. Č. knihopisu K04822.

LomŘáp: Lomnický z Budče, Šimon. *Děťinský řápek* (1609). Krč, J. – Hladký, V. (ed.), Brno: Atlantis, 2000. Č. knihopisu K04973.

LomStř: Lomnický z Budče, Šimon. *Kupidova střela* (1590). Krč, J. – Hladký, V. (ed.), Brno: Atlantis, 2000. Č. knihopisu K04974.

ManniŽal: Manni, Giovanni Battista. *Věčný pekelný žalář* (1676). Valášek, M. (ed.), Brno: Atlantis, 2002. Č. knihopisu K05175.

MezOupl: Mezlecký, Jan Václav. *Vinšovaný ouplněk měsíce v temnostech noci* (1710). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 224–228. Č. knihopisu K05544.

ProchZah: Procházka de Lauro, Jiří František. *Zahrada rozkoše*. (1724). In: Sládek, M. (ed.), *Františkánský klášter v Hájku v literatuře 17. a počátku 18. století*. Unhošť: Římskokatolická farnost u kostela sv. Petra a Pavla v Unhošti, 2000, s. 33–52. Č. knihopisu K14398.

RebSára: Rebmann, Alberik. *Sára pět set let stará* (1735). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998, s. 79–95. Č. knihopisu K14759.

RodrCvič: Rodríguez, Alfonso. *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských. Díl druhý*. V Staropražské koleji blíž mostu, 1664, s. 1–106. Č. knihopisu K14862.

SchusVod: Schuster, Albert. *Léčivá voda milosti* (1730). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998, s. 97–106. Bez č. knihopisu.

SlavSvat: Slavíček, Jiří František. *A stala se svatba* (1735). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998, s. 27–38. Bez č. knihopisu.

SteyDom: Steydl z Greifenwehru, Jan Nepomuk Václav. *Lauretánský domeček v svatém lese dvě míle od Prahy za Bílou horou ležící* (1723). In: Sládek, M. (ed.), *Františkánský klášter v Hájkách v literatuře 17. a počátku 18. století*. Unhošť: Římskokatolická farnost u kostela sv. Petra a Pavla v Unhošti, 2000, s. 21–32. Č. knihopisu K15702.

SurDor: Surius, Laurentius. *Život svaté Doroty, panny a mučedlnice*. In: *Vitae sanctorum* (1696). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 149–152. Č. knihopisu K15806.

SvobNepom: Svoboda, Jan Adam. *Nový křížovník s červeným srdcem a nový mučedník od prolité v srdci krve Svatý Jan Nepomucký. Barokní kázání zlonického děkana z roku 1736*. Sládek, M. (ed.), Kladno – Slaný: Okresní úřad Kladno – Nadace V. V. Štecha, 1995. Č. knihopisu K15835.

ŠlechKáz: Šlechta, Václav Jan. *Kázání v svátek svatého Bartoloměje* (1656). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 214–217. Bez č. knihopisu.

VierKrist: Vierius, Matěj. *Christoslaus aneb Život Kristoslava knížete* (1689). In: Kalista, Z. (ed.), *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 140–145. Č. knihopisu K16549.

VodTheatr: Vodňanský z Uračova, Nathanaél. *Boaistuu de Launai, Pierre. Theatrum mundi minoris* (1605). Bočková, H. – Matl, J. (ed.), Brno: Atlantis, 2001. Č. knihopisu K01187.

VokŠat: Vokoun, Antonín Jan. *Roztrhaný šat sv. Bernarda* (1731). *Listy filologické* 126, 2003, č. 3–4, s. 254–284. Č. knihopisu K16636.

Žďár: *Žďár pět set let starý* (1735). In: Kopecký, M. (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 1998, s. 15–26. Bez č. knihopisu.

VYBRANÉ DOBOVÉ GRAMATIKY

Benešovský, M. – Philonomus. *Grammatica Bohemica – Gramatika česká. Knížka slov českých vyložených* (1577). Koupil, O. (ed.), Praha: Koniasch Latin Press, 2003. Č. knihopisu K07165.

Doležal, P. *Grammatica Slavico-Bohemica*. Posonii: Typis Royerianis, 1746. Č. knihopisu K02058.

Konstanc, J. *Lima linguae Bohemicae. To jest Brus jazyka českého*. Praha: v Impresi akademické, 1667. Č. knihopisu K04307.

Rosa, V. J. *Czech grammar. Čechořečnost 1672*. Betts, G. – Marvan, J. (ed.), Praha: Porta Prague, 1991. Č. knihopisu K14884.

Štejer, M. V. *Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* (1668). Nečas, D. (ed.), Praha: Akropolis, 2001. Č. knihopisu K15948.

LITERATURA

- Abraham, W. – Janssen, T. (ed.). *Tempus – Aspekt – Modus*. Tübingen: Niemeyer, 1989.
- Albrecht, J. O povaze české literatury barokní. *Slovo a slovesnost* 1, 1935, s. 232–234.
- Alexová, J. Metody a prostředky přesvědčování v českém barokním kázání. In: Srpová, H. (ed.), *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2005, s. 9–14.
- Alexová, J. Větný řetězec jako stylistický a syntaktický prostředek barokní prózy. In: Jaklová, A. (ed.), *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 141–144.
- Alexová, J. K proměně příslovce *ovšem* v spojkou odporovací. In: Klímová, K. – Minářová, E. (ed.), *Čeština – bádání a učení*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007, s. 55–58.
- Alexová, J. Kolokační frazém v českém barokním textu, jeho vývoj a funkce. In: Fink Arsovski, Ž. – Hrnjak, A. (ed.), *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjigra, 2007, s. 39–44.
- Alexová, J. Koncová pozice slovesa v přísudku v barokní větě. In: Moldanová, D. – Balowski, M. (ed.), *Co všechno slovo znamená*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007, s. 31–35.
- Alexová, J. Relikty specifických funkcí souřadících spojek v českém barokním textu. In: Jaklová, A. (ed.), *Člověk – jazyk – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 89–93.
- Alexová, J. Uplatnění frazému v českém barokním kázání Ondřeje de Waldta. In: Holub, Z. (ed.), *Genius loci českého jihu*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 2008, s. 19–28.
- Alexová, J. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009.
- Ballweg, J. *Die Semantik der deutschen Tempusformen*. Düsseldorf: Schwann, 1988.
- Bauer, E. *Deutsche Entlehnungen im tschechischen Wortschatz des J. A. Comenius*. Münster Westfalen: Aschendorff, 1983.
- Bauer, J. Časové souvětí v ruštině a češtině. *Sovětská jazykověda* V, 1955, s. 321–339.
- Bauer, J. K vývoji českého souvětí. *Slovo a slovesnost* 18, 1957, s. 29–37.
- Bauer, J. Časové souvětí. In: Fukal, R. – Kopecký, M. (ed.), *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1958a, s. 236–239.

- Bauer, J. Spojky. *Český jazyk* 8, 1958b, s. 220–226.
- Bauer, J. Staročeská věta a staročeské souvětí na základě srovnávacím. In: Daňhelka, J. (ed.), *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: SPN, 1958c, s. 108–123.
- Bauer, J. Monografie o českém souvětí. *Slovo a slovesnost* 20, 1959, s. 71–74.
- Bauer, J. *Vývoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.
- Bauer, J. Spojky a příslovce. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 11, 1962, s. 29–37.
- Bauer, J. Podíl citoslovcí na vzniku českých spojek. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 11, 1963, s. 21–28.
- Bauer, J. Spojky a částice. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 12, 1964, s. 131–139.
- Bauer, J. – Grepl, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1965.
- Bauer, J. Staročeská spojka *než, nežli*. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 17, 1969, s. 45–50.
- Bauer, J. Úkoly a metody rekonstrukce praslovanské syntaxe. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 22–30.
- Bauer, J. Konfrontační a srovnávací studium české a polské syntaxe. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 31–34.
- Bauer, J. Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 47–67.
- Bauer, J. K povaze vlivu církevní slovanštiny na staroruskou syntax. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 91–95.
- Bauer, J. Otázka syntaktických jevů v slovanském jazykovém atlase. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 96–104.
- Bauer, J. Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 122–133.

- Bauer, J. Několik poznámek o pojmech slovní spojení, větná dvojice a syntagma. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 134–155.
- Bauer, J. Zur Auffassung der linguistischen Begriffe: Zeichen, System, Kategorie. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 156–161.
- Bauer, J. Klasifikace souvětí. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972a, s. 169–178.
- Bauer, J. Složité souvětí a jeho klasifikace. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 191–201.
- Bauer, J. Parataxe a hypotaxe při studiu souvětí. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972b, s. 202–209.
- Bauer, J. Problematika historickosrovnávacího studia vývoje slovanského souvětí. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 243–252.
- Bauer, J. Odporovací vztah mezi souřadnými větami a větnými členy. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 259–267.
- Bauer, J. Zum Charakter und zur Entwicklung der Hypotaxe in den slawischen Sprachen. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 268–276.
- Bauer, J. Souvětí s větami obsahovými. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 277–289.
- Bauer, J. K vývoji vztažných vět v slovanských jazycích. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, s. 300–320.
- Bauer, J. K otázce významů a funkcí spojek. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972c, s. 341–350.
- Bauer, J. Relativa a spojky. In: *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972d, s. 361–366.
- Bečka, J. V. O přechodníku v současné beletrii I., II. *Naše řeč* 25, 1941, s. 129–142, s. 142–150.
- Bečka, J. V. O souměrnosti složitějších větných celků. *Naše řeč* 28, 1944, s. 45–52, s. 69–76.
- Bečka, J. V. Barokní čeština. *Časopis pro moderní filologii* 29, 1946, s. 82–84.

- Bečka, J. V. O relativních a subjektivních časech v češtině. *Naše řeč* 58, 1975, s. 186–195.
- Běličová-Křížková, H. K systému temporální determinace v současných slovanských jazycích (Předložkové a nepředložkové konstrukce). In: *Studie ze slovanské jazykovědy I*. Praha: Kabinet cizích jazyků ČSAV, 1978, s. 7–41.
- Běličová-Křížková, H. K systému mezivětných časových vztahů v ruštině a češtině. In: *Studie ze slovanské jazykovědy II*. Praha: Kabinet cizích jazyků ČSAV, 1979, s. 9–64.
- Běličová, H. Parataxe versus hypotaxe (K vymezení parataktického souvětí). *Československá rusistika* 30, 1985, s. 193–202.
- Běličová, H. K tzv. nepravým vedlejším větám časovým v slovanských jazycích. *Slavica Slovaca* 21, 1986, s. 225–235.
- Běličová, H. Přísluvečné věty s významem časové hranice v současných slovanských jazycích. *Slavia* 55, 1986, s. 225–236.
- Běličová, H. – Sedláček, J. *Slovanské souvětí*. Praha: Academia, 1990.
- Běličová, H. – Uhlířová, L. *Slovanská věta*. Praha: Euroslavica, 1996.
- Beneš, J. Přísluvečné určení času s předložkou *o* spojenou s akuzativem. *Naše řeč* 23, 1939, s. 163–165.
- Beneš, J. Poznámky o pořádku vět v jednom druhu složených souvětí. *Naše řeč* 24, 1940, s. 72–80.
- Bergerová, R. K otázce hypotaktických spojovacích výrazů v složeném souvětí s jedním koordinačním vztahem mezi vedlejšími větami. *Slovo a slovesnost* 44, 1983, s. 105–111.
- Bitnar, V. *O českém baroku slovesném*. Praha: Lidová Akademie v Plzni, 1932.
- Bitnar, V. *O podstatě českého literárního baroku*. Praha: Vyšehrad, 1940.
- Blatná, R. *Víceslovné předložky v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.
- Blažek, J. K dvojí klasifikaci podřadného souvětí. *Naše řeč* 58, 1975, s. 143–152.
- Bočková, H. K debatě o baroku. *Česká literatura* 53, č. 3, 2005, s. 389–393.
- Borovská, H. Syntaktická stavba pozdněhumanistické korespondence. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 49, 2001, s. 177–190.
- Brettschneider, G. *Koordination und syntaktische Komplexität*. München: Fink, 1978.
- Brus jazyka českého, jež sestavila komise širším sborem Matice České zřízená*. Praha: T. Mourek, 1877.
- Caha, P. Poznámky k syntaxi předložky *před*. *Slovo a slovesnost* 70, 2009, s. 287–294.
- Cuřín, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985.

- Čechová, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000.
- Čechová, M. a kol. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003.
- Čechová, M. – Moldanová, D. – Millerová, Z. (ed.). *Čas v jazyce a v literatuře (Sborník z mezinárodní konference)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2005.
- Čechová, M. – Krčmová, M. – Minářová, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- Čejka, M. – Šlosar, D. – Nechutová, J. (ed.). *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita, 1991.
- Čermák, F. Syntagmatika, kombinace a kumulace konjunkcí. In: Štícha, F. – Fried, M. (ed.), *Grammar & Corpora – Gramatika a korpus 2007*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, 25.–27. 9. 2007, Liblice. Praha: Academia, 2008, s. 315–323.
- Černý, V. *Až do předsíně nebes (Čtrnáct studií o baroku našem i cizím)*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- Černý, J. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996.
- Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: Památník národního písemnictví v Praze, 1994.
- Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (ed.). *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003.
- Daneš, F. Konfrontační souvětí se spojkami *jestliže, zatímco, aby, když*. *Naše řeč* 46, 1963, s. 113–130.
- Daneš, F. a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997.
- David, M. (ed.). *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU v Českých Budějovicích, 1998.
- David, M. (ed.). *K jazyku a stylu českých barokních textů II*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU v Českých Budějovicích, 2000.
- Dobrovský, J. *Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819*. Praha: Melantrich, 1940.
- Dolník, J. – Bajžíková, E. *Textová lingvistika*. Bratislava: Stimul, 1998.
- Duběda, T. *Jazyky a jejich zvuky*. Praha: Karolinum, 2005.
- Dvořáček, J. Nejčastější galicismy v novočeské skladbě II. *Naše řeč* 16, 1932, s. 97–104.
- Dvořák, E. *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*. Praha: Universita Karlova, 1970.
- Dvořák, E. *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1978.

- Eco, U. *Mysl a smysl. Sémiotický pohled na svět*. Fiala, J. (ed.), Praha: Moraviapress, 2000.
- Ehrich, V. – Vater, H. *Temporalsemantik. Beiträge zur Linguistik der Zeitreferenz*. Tübingen: Niemeyer, 1988.
- Erban, K. Parataxe v řeči lidové. *Naše řeč* 20, 1936, s. 173–177.
- Erban, K. O novočeském užívání spojek *jestli, jestliže, -li*. *Naše řeč* 21, 1937, s. 145–159.
- Erban, K. O stylistické úloze spojovacích výrazů. *Naše řeč* 23, 1939, s. 139–142.
- Faltýnek, D. Samoorganizace řeči? Několik poznámek k lingvistickému a biologickému strukturalismu. *Slovo a slovesnost* 68, 2007, s. 38–45.
- Figal, G. *Hermeneutická svoboda*. Praha: Filosofia, 1994.
- Gadamer, H.-G. *Člověk a řeč (Výbor textů)*. Sokol, J. (ed.), Praha: OIKOYMENH, 1999.
- Galton, H. Slovesný vid a čas. *Slovo a slovesnost* 30, 1969, s. 1–10.
- Gebauer, J. *Gebauerova mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské. Díl II. Skladba*. Ertl, V. (ed.), Praha: Unie, 1914.
- Gebauer, J. *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. Trávníček, F. (ed.), Praha: Česká grafická Unie, 1925.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*. Trávníček, F. (ed.), Praha: Academia, 2007. (K 1. vydání upravil F. Trávníček. V Praze nákladem České akademie věd a umění, 1929).
- Grepl, M. Spojka *an* ve spisovném jazyce první poloviny 19. století. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 4, 1956, s. 45–50.
- Grepl, M. K podmínkám diferenciací spojovacích prostředků v obrozenském spisovném jazyce. *Studie ze slovanské jazykovědy*. Praha: SPN, 1958, s. 109–118.
- Grepl, M. Souvětí v sémanticky orientovaném popisu syntaxe. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 25/26, 1977–78, s. 7–29.
- Grepl, M. – Karlík, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986.
- Grepl, M. – Karlík, P. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.
- Hádek, K. K transkripci česky psaných památek 16.–17. století. *Studia Comeniana et historica* 7, 1977, s. 28–37.
- Hausenblas, K. Věty se spojkami *kdežto* a *zatímco* v dnešní češtině. *Studie ze slovanské jazykovědy*, Praha: SPN, 1958, s. 133–140.

- Hauser, P. *Základy skladby češtiny*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003.
- Havránek, B. (ed.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932.
- Havránek, B. Vývoj spisovného jazyka českého. *Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Praha: Sfinx, 1936, s. 1–144.
- Havránek, B. – Mukařovský, J. *Čtení o jazyce a poesii*. Praha: Družstevní práce, 1942.
- Havránek, B. Metodická problematika historickosrovnávacího studia syntaxe slovanských jazyků. In: Daňhelka, J. (ed.), *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: SPN, 1958, s. 77–88.
- Havránek, B. *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha: SPN, 1980.
- Havránek, B. – Jedlička, A. *Česká mluvnice*. Praha: SPN, 1986.
- Herweg, M. *Zeitaspekte. Die Bedeutung von Tempus, Aspekt und temporalen Konjunktionen*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1990.
- Hirschová, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.
- Hoffmannová, J. *Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu*. Praha: ÚJČ ČSAV, 1983.
- Hoffmannová, J. *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997.
- Hoffmannová, J. Dialog a mluvená komunikace jako předmět zájmu (slovanské) stylistiky. In: Pospíšil, I. – Zelenka, M. (ed.), *Česká slavistika 2003, České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15.–21. 8. 2003*. Praha: Academia, 2003, s. 71–81.
- Hoffmannová, J. – Kolářová, I. Kombinatorika temporálních konektorů: jejich sémanticko-pragmatická a stylistická profilace (získaná interpretací korpusových dat). In: Gajda, S. (ed.), *Stylistyka XVI. Styl i czas*. Opole: Uniwersytet Opolski, 2007, s. 81–93.
- Hoffmannová, J. – Kolářová, I. Složené temporální konektory založené na komponentech *NEŽ, CO*. In: Štícha, F. – Fried, M. (ed.), *Grammar & Corpora – Gramatika a korpus 2007*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, 25.–27. 9. 2007, Liblice. Praha: Academia, 2008, s. 353–364.
- Hoffmannová, J. – Kolářová, I. Kombinatorika temporálních konektorů. In: Štícha, F. (ed.), *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, 2011, s. 1081–1120.
- Horálek, K. K teorii věty. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 213–217.
- Hošnová, E. *K vývoji české syntaxe (ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století)*. Praha: Univerzita Karlova, 1994.

- Hrabák, J. Dnešní stav bádání o českém literárním baroku a jeho aktuální úkoly. In: Kopecký, M. (ed.), *O barokní kultuře (sborník statí)*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, s. 25–40.
- Hrbáček, J. O syntaktické funkci korelativního spojení řídicí a závislé věty. *Slovo a slovesnost* 25, 1964, s. 81–95.
- Hrbáček, J. Posunutí podřadicí spojky dovnitř vedlejší věty. *Naše řeč* 47, 1964, s. 204–208.
- Hrbáček, J. O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí; typy souvětých konstrukcí. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 27–35.
- Hrbáček, J. Souřadné spojení větného členu a věty. *Naše řeč* 48, 1965, s. 116–118.
- Hrbáček, J. K poměru mezi spojovacími prostředky členskými a větnými. *Naše řeč* 50, 1967, s. 138–144.
- Hrbáček, J. K problematice syntaktických vztahů parataktických. *Naše řeč* 74, 1991, s. 181–188.
- Hrbáček, J. Věta jednoduchá, věta složená a souvětí. *Český jazyk a literatura* 43/1992–1993, č. 3–4, s. 52–58.
- Hrbáček, J. K problematice syntaktických vztahů a jejich terminologie. *Naše řeč* 80, 1997, s. 169–177.
- Hroch, J. Hans-Georg Gadamer a hermeneutická filosofie. *Filosofický časopis* 48, 2000, s. 445–463.
- Hroch, J. *Filosofická, strukturální a hlubinná hermeneutika*. Brno: Marek Kopečný, 2009.
- Hronek, J. – Sgall, P. Sbližování spisovné a obecné češtiny. *Naše řeč* 82, 1999, s. 184–191.
- Hřebíček, L. Sémantické slapy v textových strukturách. *Slovo a slovesnost* 68, 2007, s. 83–90.
- Chloupek, J. K povaze věty a souvětí v nářečí. In: Daňhelka, J. (ed.), *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: SPN, 1958, s. 136–138.
- Chloupek, J. Východomoravské věty se spojkovým „co“. *Slovo a slovesnost* 20, 1959, s. 261–271.
- Chloupek, J. K parataktickému spojování vět v nářečí. *Slovo a slovesnost* 22, 1961, s. 254–262.
- Chloupek, J. – Lamprecht, A. – Vašek, A. Český národní jazyk a některé jeho vývojové perspektivy. *Slovo a slovesnost* 23, 1962, s. 258–265.

- Ilek, B. Vyjadřování současných dějů v ruštině a češtině. *Časopis pro moderní filologii* 34, 1951, s. 102–108.
- Išačenko, A. V. Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. *Slovo a slovesnost* 21, 1960, s. 9–16.
- Jaklová, A. *Úvod do textové lingvistiky*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU v Českých Budějovicích, 1999.
- Janečková, M. Jazyk Tannerovy legendy o páteru Albrechtovi Chanovském. *Studia Comeniana et historica* 33, č. 69–70, 2003, s. 150–195.
- Janečková, M. Stylistická funkce aktuálního členění větného v počátcích české barokní prózy. In: Jaklová, A. (ed.), *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 135–138.
- Janečková, M. Souřadící spojky v podřadných souvětích barokní prózy. In: Jaklová, A. (ed.), *Člověk – jazyk – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 85–88.
- Janečková, M. *K jazyku českého baroka. Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*. Praha: Arsci, 2009.
- Janečková, M. – Alexová, J. – Pospíšilová, V. (ed.). *Slovesné baroko v střeoevropském prostoru*. Praha: Arsci, 2010.
- Janečková, M. – Alexová, J. – Pospíšilová, V. *V nuznej slávě, v slavnej nouzi. Svět Ondřeje Jakuba Františka de Waldta*. Praha: Arsci, 2011.
- Jedlička, A. Jazyková kritika u Josefa Dobrovského. *Slovo a slovesnost* 14, 1953, s. 167–179.
- Jelínek, M. Nové nepůvodní předložky v obrozenské češtině. *Studie ze slovanské jazykovědy*. Praha: SPN, 1958, s. 153–171.
- Kalista, Z. (ed.). *České baroko*. Praha: Evropský literární klub, 1941.
- Kaňka, J. – Vachek, J. *Česká mluvnice a cvičebnice pro obchodní akademie a pro obchodní školy*. Praha: Česká grafická Unie, 1946.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Rusínová, Z. (ed.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- Karlík, P. *Studie o českém souvětí*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995.
- Karlík, P. Co je to vedlejší věta? In: Hladká, Z. – Karlík, P. (ed.), *Čeština – univerzália a specifika*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 13–27.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (ed.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Klein, H. G. *Tempus, Aspekt, Aktionsart*. Tübingen: Niemeyer, 1974.

- Kolářová, I. Významy a funkce slov *pak* a *potom* v mluvených projevech. *Naše řeč* 80, 1997, s. 129–134.
- Komárek, M. K sémantické a syntaktické charakteristice slov *ještě*, *již* (*už*). *Studie ze slovanské jazykovědy*. Praha: SPN, 1958, s. 147–152.
- Konečná, M. *Řeč a rozumění. Poznámky k filosofické a teologické hermeneutice H.-G. Gadamera, G. Ebelinga a E. Fuchse*. Brno: Marek Konečný, 2007.
- Kopecký, M. K české barokní homiletice. In: Kopecký, M. (ed.), *O barokní kultuře (sborník statí)*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, s. 61–74.
- Kopecký, M. K vydávání literárních památek 16. a 17. století. *Studia Comeniana et historica* 7, 1977, s. 7–22.
- Kopecký, M. *Slovesnost českého baroka*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997.
- Kopečný, F. Dva příspěvky k vidu a času v češtině. *Slovo a slovesnost* 10, 1948, s. 151–158.
- Kopečný, F. K neaktuálnímu významu dokonavých sloves v češtině. *Slovo a slovesnost* 11, 1949, s. 64–68.
- Kopečný, F. Povaha českého praeterita. *Naše řeč* 34, 1950, s. 85–89.
- Kopečný, F. *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962a.
- Kopečný, F. *Základy české skladby*. Praha: SPN, 1962b.
- Kopečný, F. K pojmu „neaktuálnost“ ve vidové soustavě českého slovesa. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 23–26.
- Kořenský, J. (ed.). *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk*. Opole: Uniwersytet Opolski, 1998.
- Kořenský, J. – Hoffmannová, J. – Müllerová, O. – Jaklová, A. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU v Českých Budějovicích, 1999.
- Kořenský, J. Teoretický a metodologický vývoj v naší bohemistice. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (ed.), *Čeština – univerzália a specifika*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 7–12.
- Kořenský, J. Slovanské jazyky v ekonomickém, sociálním a politickém kontextu dnešního světa. In: Pospíšil, I. – Zelenka, M. (ed.), *Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15.–21. 8. 2003*. Praha: Academia, 2003, s. 93–100.
- Kořenský, J. *Člověk – řeč – poznání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004.

- Košenský, J. Paradigmata zkoumání řečové komunikace. *Slovo a slovesnost* 68, 2007, s. 163–169.
- Kosek, P. Specializace spojky *jak* v časových větách. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 44, 1996, s. 115–121.
- Kosek, P. Funkční užití výrazu *sice* v češtině období baroka. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity A* 45, 1997, s. 95–103.
- Kosek, P. Příspěvek k poznání vývoje spojovacích prostředků odvozených od výrazu *brže*. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 46, 1998, s. 131–141.
- Kosek, P. Disjunktivní spojka "nebo" v období baroka. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 47, 1999, s. 117–128.
- Kosek, P. Konjunktionen in der tschechischen Sprache der Barockperiode. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (ed.), *Čeština – univerzália a specifika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 325–326.
- Kosek, P. *Spojovací prostředky v češtině období baroka*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003.
- Kosek, P. Časové věty v barokní češtině. *Slovanské studie IX*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005a, s. 167–182.
- Kosek, P. Přípustkové věty v barokní češtině. In: *Čeština – jazyk slovanský 2*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005b, s. 30–40.
- Kosek, P. Odporovací spojovací prostředky v barokní češtině. In: Jaklová, A. (ed.), *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 149–155.
- Kosek, P. Následkové spojovací výrazy v barokní češtině. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 55, 2007, s. 280–296.
- Kosek, P. Stupňovací spojovací prostředky v barokní češtině. *Listy filologické* 130, č. 1–2, 2007, s. 61–87.
- Kosek, P. Konektor *až* v češtině barokního období. In: Janyšková, I. – Karlíková, H. (ed.), *Varia Slavica. Sborník příspěvků k 80. narozeninám Radoslava Večerky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008a, s. 139–151.
- Kosek, P. Tzv. účinkové věty v barokní češtině. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 56, 2008b, s. 145–156.
- Králík, S. Jan Amos Komenský a český jazyk. *Naše řeč* 53, 1970, s. 215–228.
- Kroupová, L. K problematice předložek a spojek. *Naše řeč* 62, 1979, s. 22–25.

- Křístek, V. Kritéria periodizace českého jazykového vývoje. *Slovo a slovesnost* 37, 1976, s. 177–183.
- Křížková, H. Přísluvečné určení s významem časové míry ve spojení s dokonavými slovesy. *Naše řeč* 49, 1966, s. 65–73.
- Kurz, J. Problematika zkoumání syntaxe staroslověnského jazyka a nástin rozboru významu částic *i, a* apod. v konstrukcích participiálních vazeb s určitými slovesy. In: Daňhelka, J. (ed.), *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: SPN, 1958, s. 89–107.
- Kyas, V. Jazykové rozdíly Nového Zákona v překladě Blahoslavově a v bibli Kralické z r. 1593 (K 350. výročí dokončení šestidílné bible Kralické). *Slovo a slovesnost* 9, 1943, s. 193–201.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. *Historický vývoj češtiny (hláskosloví, tvarosloví, skladba)*. Praha: SPN, 1977.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.
- Lang, E. *Semantik der koordinativen Verknüpfung*. Berlin: Akademie, 1977.
- Leška, O. Ke vztahu mezi morfologií a syntaxí. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 124–126.
- Lincová, H. K repertoáru přípustkových spojek v 60. a 70. letech 19. století. *Naše řeč* 61, 1978, s. 194–203.
- Macháčková, E. K úloze některých spojovacích prostředků v textu (zvl. prostředků s významem odporovacím). *Naše řeč* 70, 1987, s. 113–122.
- Macháčková, E. Přívlastkové věty s místními a časovými vztahnými příslovci. *Naše řeč* 72, 1989, s. 113–119.
- Macháčková, E. K oblibě spojek v podmínkovém souvětí. *Naše řeč* 76, 1993, s. 142–145.
- Machová, S. – Švehlová, M. *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 1996.
- Mathesius, V. Slovesné časy typu perfektního v hovorové češtině. *Naše řeč* 9, 1925, s. 200–202.
- Mathesius, V. O konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném. *Slovo a slovesnost* 4, 1938, s. 15–19.
- Mathesius, V. Rozpor mezi aktuálním členěním souvětí a jeho organickou stavbou. *Slovo a slovesnost* 7, 1941, s. 37–40.
- Mathesius, V. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich, 1947.

- Michálek, E. O jazyce Kralické bible. *Naše řeč* 62, 1979, s. 169–178.
- Miklosich, F. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: W. Braumüller, 1886.
- Mikulec, J. 31. 7. 1627 – Rekatolizace šlechty v Čechách (*Čí je země, to h oje i náboženství*). Praha: Havran, 2005.
- Mikulová, M. *Významová reprezentace elipsy*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2011.
- Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.
- Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987.
- Mondříková, P. Přejícné konstrukce v Jestřábského Vidění rozličném sedláčka sprostného. *Usta ad Albim BOHEMICA* X, č. 2–3, 2010a, s. 114–121. Dostupné na www: http://pf.ujep.cz/files/KBO/USTA/KBO_casopis_2010_2_3.pdf.
- Mondříková, P. Sémantické odstíny kopulativního vztahu v barokním textu. In: *Moderní filologie na prahu třetího tisíciletí. Vybrané příspěvky z konference k 100. výročí založení KMF (FF UK Praha 17. 2. 2010). XXIII. Ročenka Kruhu moderních filologů*. Praha – České Budějovice: Kruh moderních filologů – Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2010b, s. 105–114.
- Mondříková, P. Názvy zvířat v Blahoslavově Grammatice české. *Český jazyk a literatura* 61, č. 4, 2010–2011, s. 170–176.
- Mondříková, P. Parataktické vyjádření temporálních vztahů v Komenského díle. *Studia Comeniana et historica* 41, č. 85–86, 2011, s. 118–129.
- Mondříková, P. Spojka *dokud* a její varianty v protobarokních textech. *Usta ad Albim BOHEMICA* XII, č. 1, 2012, s. 114–127. Dostupné na www: http://pf.ujep.cz/files/KBO/Usta_ad_Al bim_cislo_1__2012.pdf.
- Němec, I. Iterativnost a vid. *Slovo a slovesnost* 19, 1958, s. 189–199.
- Němec, I. K vyjadřování opakovanosti slovesného děje v češtině. *Slovo a slovesnost* 25, 1964, s. 157–160.
- Nerad, A. Významové funkce časových forem v soudobé spisovné češtině. *Slovo a slovesnost* 6, 1940, s. 188–193.
- Newerkla, S. M. Štýrský Čech Maximilián Václav Šimek (1748–1798) a jeho všeslovanská mluvnice. In: Jaklová, A. (ed.), *Člověk – jazyk – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, s. 79–83.

- Novák, L. Participiální vazby a otázka historického poměru paratasy a hypotaxy. In: Daňhelka, J. (ed.), *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: SPN, 1958, s. 138–139.
- Nübler, N. *Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen*. Regensburg: Roderer, 1992.
- Panevová, J. – Benešová, E. – Sgall, P. *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1971.
- Panevová, J. – Sgall, P. Relativní čas. *Slovo a slovesnost* 32, 1971, s. 140–148.
- Panevová, J. Rozvíjení předmětová a příslovecná, doplňující a určující. *Naše řeč* 58, 1975, s. 61–67.
- Panevová, J. Absolutní a relativní čas v souvětí a vazbách přechodníkových. In: Štícha, F. (ed.), *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, 2011, s. 1121–1125.
- Panzer, B. Die Begriffe „Aktualität“ und „Nichtaktualität in der Aspekt- und Tempustheorie des Slavischen. In: *Aus der Geisteswelt der Slaven*. Schmaus, A. (ed.), München: Otto Sagner, 1967, s. 68–81.
- Petráčeková, V. Výrazné osobnosti českého mluvnictví 16.–17. století. *Studia Comeniana et historica* 19, č. 38, 1989, s. 28–36.
- Petrů, E. Poznámky k časovému vymezení a k pojmu české literární baroko. *Česká literatura* 53, 2005, s. 379–382.
- Pleskalová, J. – Krčmová, M. – Večerka, R. – Karlík, P. (ed.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007.
- Ricœur, P. *Úkol hermeneutiky. Eseje o hermeneutice*. Praha: Filosofia, 2004.
- Rojzenzon, L. I. K časovému souvětí v dnešní češtině (Věty vyjadřující děj, který nastal nečekaně). *Slovo a slovesnost* 20, 1959a, s. 10–18.
- Rojzenzon, L. I. Věty vyjadřující postupné rozvíjení děje. *Naše řeč* 42, 1959, s. 257–262.
- Rösel, H. *Wörterbuch zu den tschechischen Schriften des J. A. Comenius*. Münster: Aschendorff, 1983.
- Rulíková, B. K problematice některých typů vedlejších vět s výrazem *jak*. *Slovo a slovesnost* 27, 1966, s. 300–316.
- Salzmann, Z. *Jazyk, kultura a společnost (Úvod do lingvistické antropologie)*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997.
- Seidel, E. O problémech vidu. *Slovo a slovesnost* 21, 1960, s. 249–256.
- Skalička, V. Vztah morfologie a syntaxe. *Slovo a slovesnost* 18, 1957, s. 65–71.

- Skulina, J. Význam studia lidového jazyka pro poznání rozvoje syntaktických prostředků. In: Daňhelka, J. (ed.), *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*. Praha: SPN, 1958, s. 134–136.
- Sládek, M. Ukotvenost a ukotvitelnost pojmu barok v českých literárních vodách aneb Žhavý článek pro vyvolání diskuse. *Česká literatura* 53, 2005, s. 309–323.
- Sousedík, S. *René Descartes a české baroko*. Praha: Filosofia, 1996.
- Sousedík, S. *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*. Praha: Triton, 2008.
- Staněk, V. Spojení typu *když – tak* v mluvených a psaných projevech. *Český jazyk a literatura* 20, 1969–1970, s. 376–377.
- Starý, Z. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Karolinum, 1992.
- Stich, A. O počátcích moderní spisovné češtiny. *Naše řeč* 74, 1991, s. 57–62.
- Stich, A. Česká spisovnost a nespisovnost – kořeny a přítomnost (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). In: Jančáková, J. – Komárek, M. – Uličný, O. (ed.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 49–56.
- Svoboda, K. Parataxe a hypotaxe z hlediska modální výstavby souvětí a z hlediska sledu vět. *Slovo a slovesnost* 22, 1961, s. 241–254.
- Svoboda, K. K třídění složených souvětí. *Slovo a slovesnost* 26, 1965, s. 35–44.
- Svoboda, K. Ještě k problematice souřadného a podřadného souvětí. *Slovo a slovesnost* 28, 1967, s. 132–136.
- Svoboda, K. K třídění vedlejších vět podle spojovacích výrazů. *Slovo a slovesnost* 29, 1968, s. 142–151.
- Svoboda, K. *Souvětí spisovné češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1972.
- Svoboda, K. O časovém rozvrstvení přípustkových spojek v současné spisovné češtině. *Naše řeč* 57, 1974, s. 67–72.
- Svoboda, K. K historické metodě při studiu současné syntaxe. *Slovo a slovesnost* 39, 1978, s. 262–265.
- Svoboda, K. K pojetí nedokonavosti a dokonavosti českých sloves. *Naše řeč* 61, 1978, s. 127–133.
- Svoboda, K. *Kapitoly z vývoje české syntaxe hlavně souvětí*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.
- Šenkeřík, K. *Wirklichkeit und Sprache. Die Versprachlichung der Zeit im Deutschen und Tschechischen im funktional – pragmatogrammatiscen Vergleich*. Frankfurt am Main: Lang, 2005.

- Šlosar, D. – Večerka, R. – Dvořák, J. – Malčík, P. (ed.). *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Brno: Host, 2009.
- Šmilauer, V. Slovesný čas. *Naše řeč* 27, 1943, s. 169–179, s. 193–197.
- Šmilauer, V. *Novočeská skladba*. Praha: Ing. Mikuta, 1947.
- Štěpán, J. K zapojení lexikálně vyjádřených časových obsahů do věty (K jednomu typu časových cirkumstantů). *Slovo a slovesnost* 42, 1981, s. 200–208.
- Štěpán, J. Odkazování za hranice věty k časovým významům nevyjádřené myšlenky. *Slovo a slovesnost* 42, 1981, s. 31–35.
- Štěpán, J. *Čas ve větě a textu*. Praha: Univerzita Karlova, 1987.
- Štěpán, J. K složeným příslovečným určením prostoru a času. *Slovo a slovesnost* 50, 1989, s. 10–14.
- Štěpán, J. K periférii současného souvětí se spojovacím výrazem *co* I, II. *Naše řeč* 89, 2006, s. 123–132, s. 133–139.
- Štěpán, J. Vedlejší věty příslovečné časové z hlediska kvantitativního. *Naše řeč* 91, 2008, s. 235–254.
- Štícha, F. Ke dvěma méně běžným spojovacím prostředkům v současné češtině (*poté, co a bez toho aby / že*): korpusová analýza. *Naše řeč* 80, 1997, s. 73–80.
- Trávníček, F. *Neslovesné věty v češtině I (Věty interjekční)*. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 1930.
- Trávníček, F. *Neslovesné věty v češtině II (Věty nominální)*. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 1931.
- Trávníček, F. K netázacím vedlejším větám s *-li, jestliže a jestli*. *Slovo a slovesnost* 8, 1942, s. 124–130.
- Trávníček, F. *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.
- Trávníček, F. K českým opsaným tvarům slovesným. *Slovo a slovesnost* 19, 1958, s. 1–18.
- Trávníček, F. *Historická mluvnice česká. Díl III. Skladba*. Praha: SPN, 1962.
- Uher, F. Česká skladba z hlediska generativního popisu jazyka. *Český jazyk a literatura* 32, 1981–1982, s. 134–136.
- Uhlířová, L. *Knížka o slovosledu*. Praha: Academia, 1987.
- Vachek, J. Glosa k novočeskému *vždyť*. *Naše řeč* 55, 1972, s. 94–97.
- Válka, J. Problém baroka jako kulturní a historické epochy. In: Kopecký, M. (ed.), *O barokní kultuře (sborník statí)*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, s. 11–24.

- Vančura, Z. Počátek a konec baroku (K otázce literární periodisace). *Slovo a slovesnost* 9, 1943, s. 169–181.
- Vařeková, T. Humanistická perioda u česky píšících autorů. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 48, 2000, s. 101–115.
- Vašica, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1938.
- Večerka, R. Poznámky k metodologii historického zkoumání slovanské syntaxe. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (ed.), *Čeština – univerzália a specifika*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 55–65.
- Vintr, J. Jazyk české barokní bible Svatováclavské. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 38, 1992, s. 197–212.
- Vintr, J. České gramatické myšlení v XVII. století. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 43, 1997, s. 219–231.
- Vintr, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické* 121, č. 3–4, 1998, s. 341–346.
- Vintr, J. *Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte*. München: Otto Sagner, 2001.
- Vlček, J. *Dějiny české literatury I, II*. Svejkovská, O. – Svejkovský, F. (ed.), Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960.
- Vokabulář webový* [on-line]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na www: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Vondrák, V. *Vergleichende slavische Grammatik II. Formenlehre und Syntax*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1908.
- Zand, G. – Holý, J. (ed.). *Tschechisches Barok. Sprache, Literatur, Kultur*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien: Lang, 1999.
- Zikmund, V. *Skladba jazyka českého*. Litomyšl – Praha: Antonín Augusta, 1863.
- Žaža, S. Složené spojky ve spisovné češtině. *Studie ze slovanské jazykovědy*. Praha: SPN, 1958, s. 119–132.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Dissertation *Temporale Beziehungen in tschechischen Texten der Barockzeit* ist ein Beitrag zur syntaktischen Analyse tschechischer Texte der Barockzeit. Sie geht konsequent von der semantischen Bestimmung von Zeitverhältnissen in der Sprache aus. Untersucht wurde das formale Ausdrücken der Gleichzeitigkeit und Ungleichzeitigkeit (Vorzeitigkeit und Nachzeitigkeit) mittels Parataxe (Verbindung von Hauptsätzen in der Satzverbindung sowie Verbindung von parataktisch verknüpften Nebensätzen; Verbindung im Text; Verbindung von Satzgliedern) sowie mittels Hypotaxe (Beziehung zwischen dem Hauptsatz und dem temporalen Nebensatz). Im Rahmen der parataktischen Darstellung dieser Beziehungen wurden die Verbindungen innerhalb der Satzverbindungen, im Text sowie Verbindungen der Satzglieder unter folgenden Aspekten klassifiziert: a) eingliedrige und zusammengesetzte Konnektoren, b) zweigliedrige Konnektoren, c) dreigliedrige Konnektoren. Das hypotaktische Ausdrücken von Zeitverhältnissen wurde gegliedert nach a) einfachen und zusammengesetzten Konnektoren, b) korrelativen Ausdrücken sowie c) quasikorrelativen Ausdrücken. Die temporalen Beziehungen in Gehaltsätzen, in Transgressivkonstruktionen, im einfachen Satz sowie im Rahmen der Nominalisierung von Nebensätzen wurden beiseite gelassen, obwohl diese linguistischen Phänomene eine eingehende Analyse verdienen würden.

Das untersuchte Material setzt sich aus 44 Quellen (d. h. aus mehr als 3500 Textseiten) zusammen, die zwischen den Jahren 1590 und 1747 entstanden sind. Es wurden homiletische, moralisierende, didaktische, epistolographische Schriften sowie Chroniken, philosophisch-religiöse Werke, hagiografische Sammlungen, die *Bible svatováclavská* (St.-Wenzels-Bibel) und weitere Texte exzerpiert.

Beim Ausdrücken der Zeitverhältnisse hat sich die hypotaktische Form eines aus zwei Sätzen bestehenden Satzgefüges, die die zeitliche Abhängigkeit eines Geschehens vom anderen zum Ausdruck bringen, als usuell gezeigt. Die syndetische oder asyndetische Parataxe ist hingegen weniger häufig.

I. Das hypotaktische Ausdrücken der Zeitverhältnisse

Bei **gleichzeitigem Geschehen** im Haupt- und Nebensatz wurden zwei grundlegende Bedeutungstypen festgestellt: 1) Der Temporalsatz bestimmt die Dauer des Geschehens im Hauptsatz, sowie: 2) Das Geschehen im Temporalsatz ist angesichts

des Geschehens im Hauptsatz völlig oder teilweise gleichzeitig. Der zweite semantische Subtyp ist in sich sehr reich gegliedert (das Ausdrücken von gleichzeitig verlaufenden Geschehnissen in der Zukunft; das Geschehen im Hauptsatz begann im gleichen Augenblick wie dasjenige im Nebensatz zu gelten oder schloss sich ihm unmittelbar nach dessen Beginn an; der Nebensatz bringt unter temporalem Aspekt die Beliebigkeit in der Verwirklichung des Geschehens zum Ausdruck; der Nebensatz drückt eine regelmäßige Wiederholung der Geschehnisse aus; der Nebensatz drückt die Multiplikation des verbalen Geschehens aus; der Nebensatz bringt die Koinzidenz der Geschehnisse zum Ausdruck; der Nebensatz bringt strikt zum Ausdruck, dass das Geschehen im Hauptsatz vor dem Beginn des Geschehens im Nebensatz nicht galt; der Nebensatz bringt die völlige Parallelität mit dem Geschehen des Hauptsatzes zum Ausdruck; das Geschehen des Hauptsatzes begann später als erwartet; das Geschehen des Hauptsatzes drückt einen unerwarteten Eingriff in das Geschehen des Nebensatzes aus; das Ausdrücken der Rückkehr eines bereits vollzogenen Geschehens).

Im Rahmen des **Zeitverhältnisses der Vorzeitigkeit** wurden drei Bedeutungstypen definiert: 1) Der Temporalsatz bringt im Verhältnis zum Geschehen des Hauptsatzes eine einfache Vorzeitigkeit zum Ausdruck; 2) der Temporalsatz drückt die Grenze aus, ab wann das Geschehen des Hauptsatzes gilt; 3) nach dem Abschluss des Geschehens des Nebensatzes tritt unmittelbar das Geschehen des Hauptsatzes ein. Der erste Typ ist innerlich am meisten differenziert (der Temporalsatz drückt die Vorzeitigkeit in der Zukunft aus; das Geschehen des Hauptsatzes fängt erst nach dem explizit ausgedrückten Abschluss des Geschehens des Nebensatzes an; der Nebensatz drückt die Wiederholung der Geschehnisse aus; der Nebensatz drückt die Beliebigkeit in der Wiederholung des Geschehens aus; der Nebensatz drückt die Rückkehr des bereits vollzogenen Geschehens aus, das vor dem Einsetzen des Geschehens im Hauptsatz wieder eingetreten war; der Nebensatz bringt die Beschränkung der Gültigkeit des Geschehens im Hauptsatz auf die Zeit nach dem Vollzug des Geschehens im Nebensatz zum Ausdruck; das Geschehen im Nebensatz begann wider Erwarten später zu gelten). Im dritten Typ wurde das unmittelbare Eintreten des Geschehens des Hauptsatzes nach der Beendigung des Geschehens im Nebensatz mit Elementen des Unerwarteten definiert, dann mit der Bedeutung der Wiederholung, mit der Bedeutung der Multiplikation des verbalen Geschehens und schließlich mit der Bedeutung der Wiederkehr des bereits vollzogenen Geschehens des Nebensatzes.

Das Zeitverhältnis der Nachzeitigkeit weist die geringste Binnendifferenzierung auf. Hier kommen zwei semantische Typen zum Vorschein: 1) Der Temporalsatz drückt die finale Grenze der Dauer des Geschehens im Hauptsatz aus, mit einem Subtyp mit Inversionscharakter (die finale Grenze der Dauer des Geschehens des ersten Satzes wird durch einen plötzlichen Beginn des Geschehens des zweiten Satzes markiert, das Geschehen des ersten Satzes wird also unterbrochen oder beendet), und: 2) Der Temporalsatz drückt eine einfache Nachzeitigkeit gegenüber dem Hauptsatz aus, mit dem Subtyp der Wiederholung und mit dem Subtyp der unmittelbaren Nachzeitigkeit des Geschehens im Nebensatz.

Das hypotaktische Ausdrücken der Zeitverhältnisse wird durch fast 250 einfache und zusammengesetzte Konnektoren realisiert. Ein interessanter Zug ist das eindeutige Überwiegen der korrelativen Ausdrücke über den nichtkorrelativen. Die Korrelate stellen fast zwei Drittel aller Konnektoren dar. Am deutlichsten zeigt sich diese Disproportion beim Zeitverhältnis der Vorzeitigkeit.

Wenn man zusammenfassen soll, welche Ausdrücke in der hypotaktischen Darstellung der Zeitverhältnisse dominieren, kommt man zu einer fast unerwarteten Vorherrschaft von Ausdrücken, die auch im gegenwärtigen Tschechisch fest verankert sind: *dokud, když; hned – jak, hned – když, ihned – jak; až, dokud ne, dřív než; dotud – až, tak dlouho – až.*

II. Das parataktische Ausdrücken der Zeitverhältnisse

Im Unterschied zur Hypotaxe ist für das parataktische Ausdrücken der Zeitverhältnisse eine viel geringere semantische Differenzierung der einzelnen Subtypen charakteristisch.

Im Zeitverhältnis der Gleichzeitigkeit wurden zwei grundlegende Bedeutungstypen festgestellt: 1) Die beiden Geschehnisse verlaufen während ihrer ganzen Dauer gleichzeitig mit dem Subtyp der Parallelität, und: 2) Zum ersten Geschehen gesellt sich nach einer gewissen Zeit ein weiteres (durch den Beginn dieses weiteren Geschehens wird der Verlauf des vorherigen Geschehens weder unterbrochen noch beendet) mit dem Subtyp des Nachdrucks auf den Beginn des weiteren Geschehens erst nach einer gewissen Dauer des vorherigen Geschehens und mit dem Subtyp des Geschehens, das später als erwartet angefangen hat.

Das Zeitverhältnis der Nachzeitigkeit weist gegenüber dem der Gleichzeitigkeit ein vielfältigeres Repertoire von Konnektoren und auch von semantischen Subtypen auf: 1) Einfache Nachzeitigkeit von Geschehnissen ohne eine präzise Zeitangabe – mit den Subtypen der Hinzufügung eines Geschehens, das sich innerhalb von mehreren nachfolgenden Geschehnissen als letztes abspielte; das nachfolgende Geschehen setzt später als erwartet ein; Nachdruck auf die Beendigung des vorherigen und das Eintreten des neuen Geschehens; nachfolgende Wiederholung eines Geschehens, das in der Vergangenheit bereits abgelaufen ist, oder das Einsetzen eines Geschehens, das unterbrochen wurde; 2) unmittelbare Nachfolge von Geschehnissen mit dem Subtyp der Beendigung des Geschehens durch einen plötzlichen Eingriff eines Geschehens in das andere. Mittels mehrteiliger Konnektoren werden die semantischen Subtypen leicht modifiziert: 1) Der erste Teil des Konnektors leitet ein Geschehen ein, das vor dem Beginn des weiteren Geschehens beendet wurde, der zweite Teil fügt einen Satz mit einem nachfolgenden Geschehen hinzu, wobei folgende Subtypen erscheinen: Nachdruck auf den Beginn des nachfolgenden Geschehens erst nach der konsequenten Beendigung des vorherigen Geschehens; Nachzeitigkeit mit der Betonung des letzten Geschehens; Wiederholung; 2) Vergleich des Geschehens, das in einer nicht näher spezifizierten Vergangenheit verlaufen ist mit dem gegenwärtigen Geschehen; 3) Vergleich eines gegenwärtigen bzw. gleichzeitigen Geschehens mit einem künftigen Geschehen; 4) Vergleich von nicht näher zeitlich bestimmten vergangenen Phänomenen; 5) schnelle Abfolge von Handlungen.

In den jeweiligen Darstellungen über das parataktische Ausdrücken von Zeitverhältnissen wurden fast 250 Konnektoren behandelt. Unter dem Aspekt der Häufigkeit dominieren eindeutig folgende Ausdrücke: *a*, *a hned*, *a potom*, *a přitom*, *a vtom*, *pak*, *potom*, *vtom*; *nejprvé – a potom*, *nejprv(é) – potom*. Im Rahmen der Parataxe werden die Zeitverhältnisse besonders durch Zeitadverbien in Verbindung mit der kopulativen Konjunktion *a* ausgedrückt, des Weiteren durch adverbiale temporale Mittel, die selbstständig oder in Kombination vorkommen.

Unsere Hypothese über die Vielfalt des Ausdrückens von Temporalrelationen wurde bestätigt, da die syntaktischen Mittel, die in den tschechischen Barocktexten die Beziehungen der Gleichzeitigkeit, Vorzeitigkeit und Nachzeitigkeit zum Ausdruck bringen, ein umfangreiches, aber trotzdem relativ konsolidiertes Repertoire darstellen. Viele von ihnen bestehen auch im Neutschechischen und werden als geläufige Konnektoren der Gegenwartssprache verwendet.